

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ
ՀՐԱՅԻ ԹՈՎՍՍՅԱՆ**

ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԿԻՍԱՆԱԽԱԳԱՀԱԿԱՆ
ՀԱՍՏԱԿԱՐԳԻ ԵՆԹԱԴԱՍՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ 4

ԱՆՈՒՑ ՊԱՊԱՐՅԱՆ

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԳԵՐՈՆՏՈՒՆՈՒԹՅԱՆ՝
ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ 12

ԱՐՏԱՇԵՍ ԽԱՆԹՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՍՏԱԿԱՐԳԻ
ԿԱՌՈՒՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՈՒՍԿԵՐԸ
ԵՎ ԳՐԱՆՅ ՎԵՐԱՑՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ 18

ՄԱՆՈՒԿ ՄՈՒՐԱԳՅԱՆ

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԳԱՂՏՆԻՔԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 26

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ
ՄՇԵՐ ՎԱՍԻՅԱՆ**

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԻՊԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՖՈՐՄԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ 36

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՈՍՏԻԿ ԽԱՆՊԱՆՅԱՆ

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԱԿՏԻ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԵՎ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 40

ԼԻԼԻԱ ՀԱԿՈՐԱՆ

ՄԱՆԵ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԸ՝
ՈՐՊԵՍ ՍԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱԼԻՐ 44

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

ЛИЛИТ ТАДЕВОСЯН

ОСОБЕННОСТИ НАЗНАЧЕНИЯ НАКАЗАНИЯ
ЗА ПРЕДВАРИТЕЛЬНУЮ
ПРЕСТУПНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ 52

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԼԻԼԻԹ ԹԱԳԵՎՈՍՅԱՆ

ՊԵՏՐՈՍ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

ՊԱՏԺԻ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԿԱՌՈՒՅԱԿԱՐԳԵՐԻ
ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 58

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐՄԵՆ ՆԻԿՈՂՈՍՅԱՆ

ԱՌՆՈԼԳ ՎԱՐՊԱՆՅԱՆ

ԴԱՏԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ
ՔՐԵԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐԻ ՄԻԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ 72

ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱ	
ՎԱՅԵ ԵՆԳԻՐԱՐՅԱՆ	
ՋՆՆՈՒԹՅԱՆ ՊԼԱՆԱՎՈՐՄԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	82
ՎՐԵԺ ՕՂԱՆՅԱՆ	
ԴԵՊՔԻ ՎԱՅՐԻ ԶՆՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՈՐՈՇ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԱՐՅԵՐ	96
ՔՐԵԱԿԱՏԱՐՈՂԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ	
ՄԱՐՏԻՆ ԵԱԼԲԱՆՅԱՆ	
ԿԱԼԱՆՔԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	100
ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	
ԼԵՎՈՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ	
ԴԱՏԱՊԱՐՏՅԱԼԻ ԱՆՁԻ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ	106
ՄԱԿ ՓԳՀ-Ի ԱՄԲԻՈՆ	
ՀԱՐՋԱՉՐՈՒՅՅ ՀՀ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ	
ԿԱՐԵՆ ԶԱՐԻԿՅԱՆԻ ՀԵՏ	114
ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ	
ՀՀ ՎՃՈՍԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄ	120
RESUME	128

Սահմանադրական իրավունք

Հրայր ԹՈՎՍԱՍՅԱՆ

ՀՀ ԱԺ աշխատակազմի ղեկավար - գլխավոր քարտուղար,
իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ,
ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի դոկտորանտ

ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԿԻՍԱՆԱԽԱԳԱՀԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԵՆԹԱԴԱՍՏԱԿԱՐԳՈՒՄԸ

Խտարբերություն նախագահական և պառլամենտական կառավարման համակարգերի՝ կիսանախագահական կառավարման համակարգն ունի շատ ավելի կարճ պատմություն, հետևաբար վերջին երկուսի համեմատ շատ ավելի քիչ է ուսումնասիրված: Բանավեճերը, ինչպես կիսանախագահական համակարգի հասկացության, այնպես էլ վերջինիս բնութագրիչների շուրջ, ավարտված չեն: Եթե նախագահական ու պառլամենտական կառավարման համակարգ ունեցող երկրներն իրենց տարբերություններով հանդերձ, այնուամենայնիվ սկզբունքային հարցերում ունեն գրեթե նույնական սահմանադրական կարգավորումներ և ռեալ քաղաքական կյանքում այդ երկրները, որոշ բացառություններով, էապես չեն տարբերվում, ապա նույնը չի կարելի ասել կիսանախագահական համակարգի մասին, որոնք միմյանցից տարբերվում են ինչպես սահմանադրաիրավական կարգավորումներով, այնպես էլ պետական համակարգի աշխատանքով:

Կառավարման կիսանախագահական համակարգի չափորոշիչների շուրջ միասնական կարծիքի բացակայությունը հանգեցրել է կառավարման կիսանախագահական համակարգ ունեցող պետությունների միաս-

նական ցանկի բացակայության: Վիճակն ավելի է բարդանում նրանով, որ որոշ գիտնականներ անգամ չեն ընդունում նշված կառավարման ձևը՝ որպես ինքնուրույն կառավարման ձև¹: Եթե փորձենք, այնուամենայնիվ, ամփոփել, թե որ երկրներն են դասվում կառավարման կիսանախագահական համակարգ ունեցող պետությունների շարքին, ապա կստանանք մոտավորապես հետևյալ պատկերը. Կ. Արանովսկին կիսանախագահական կառավարման համակարգ ունեցող պետությունների շարքին դասում է Ֆրանսիան, Հարավսլավիան, Ֆինլանդիան, Մոնղոլիան, Ուկրաինան, Բելառուսը, ոմանք էլ ավելացնում են՝ Լեհաստանը², Ս. Կամարովն ու Ա. Մալկոն այս ցանկին ավելացնում են Բուլղարիան, Ավստրիան³, Ն. Սախարովը՝ Չեխիան, Իտալիան, Լիտվան և Էստոնիան⁴, Ա. Միշինը՝ Իռլանդիան և Իսլանդիան, որոնք գործում են հիմնականում որպես պառլամենտական երկրներ, սակայն ունեն խառը կառավարման ձև ունեցող հանրապետություններին բնորոշ տարրեր⁵:

Այս պետությունների թե սահմանադրությունների և թե քաղաքական պրակտիկայի ոչ մասնագիտական ուսումնասիրությունն անգամ ցույց է տալիս վերջիններիս միջև առկա էական տարբերությունները: Տարբերու-

ՀՈՎՍՍԱՍՅԱՆ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

թյուններն ընդհուպ այն աստիճանի են, որ երբեմն եթե ծանոթ չլինես սահմանադրական կարգավորումներին, և դիտարկես բացառապես քաղաքական պրակտիկան, ապա այս երկրների մի մասին հնարավոր կլինի համարել նախագահական, մյուս մասին՝ պառլամենտական կառավարման համակարգ ունեցող պետություններ: Հաշվի առնելով վերոշարադրյալը և նպատակ հետապնդելով առավել խորը ուսումնասիրության ենթարկել այս կառավարման համակարգը, հասկանալ հիմնական օրինաչափությունները՝ անհրաժեշտություն է առաջանում կիսանախագահական համակարգը որոշակի օբյեկտիվ հիմքերով ենթադասակարգել: Գիտության ցանկացած ճյուղում դասակարգումը, այսինքն՝ որոշ տարբերակիչ հատկանիշներով կամ հատկություններով խմբավորելը նպաստում է դրանց ուսումնասիրման արդյունավետությանը: Կառավարման կիսանախագահական համակարգի համար այն առավել քան կարևոր է, մասնավորապես՝ այն պատճառով, որ նորանկախ պետությունները առավել հաճախ են ընտրում կառավարման այս ձևը, և կամե՛ծ վտանգ, որ ընտրությունը ճիշտ չի կատարվի: Եթե պարզ չէ, որ առկա են կիսանախագահական համակարգի տարբեր տարատեսակներ, հնարավոր է, աչքի տակ ունենալով ֆրանսիական տարբերակը, վերջնական արդյունքում ընտրվի կիսանախագահականի այնպիսի տարբերակ, որը բավականին հեռու է վերջինից: Եթե դրան հավելենք պրակտիկ քաղաքականությունը, պատկերը կարող է շատ ավելի հեռու լինել ցանկությունից⁶: Եթե կիսանախագահական համակարգ ունեցող պետություններն

առանձին-առանձին համեմատենք միմյանց հետ, օրինակ՝ Ռուսաստանը՝ Էստոնիայի, կամ Ֆինլանդիան՝ Բելառուսի հետ, ապա տեղին կլինի խոսել ոչ թե մի քանի տարբերությունների, այլ ընդամենը մի քանի նմանությունների և մի շարք տարբերությունների մասին:

Ընդհանրապես պետք է ասել, որ կիսանախագահական համակարգ ունեցող երկու բացարձակ միմյանց նմանվող կարգավորումներ ունեցող պետություններ գոյություն չունեն:

Այս հանգամանքը բարդացնում է կառավարման կիսանախագահական համակարգի հնարավոր ենթադասակարգումը, սակայն անհրաժեշտ է գատել գլխավոր, կարևոր տարբերիչ հատկանիշները ոչ էական, երկրորդականներից, հակառակ պարագայում տարատեսակները կարող են լինել այնքան, որքան կիսանախագահական պետություն գոյություն ունի ընդհանրապես:

Կիսանախագահական համակարգի ենթադասակարգման մի շարք փորձեր են կատարվել, որոնց համար հիմք են հանդիսացել ինչպես այդ երկրների պրակտիկ քաղաքականությունը, այնպես էլ սահմանադրավական կարգավորումները, Հանրապետության Նախագահի և վարչապետի դիրքը պետական մարմինների համակարգում, քաղաքական համակարգի կայունության աստիճանը և այլն: Երբեմն ենթադասակարգման հիմքում դրվել է Հանրապետության Նախագահի կոնկրետ մեկ լիազորության առկայությունը կամ բացակայությունը: Կիսանախագահական համակարգերի ենթադասակարգման առաջին փորձը կատարել է հենց Մ. Դեյովերժեն՝ ակադեմիական շրջա-

Սահմանադրական իրավունք

նակներում այս հասկացությունը շրջանառության մեջ դրած անձր: Նա այդ ժամանակահատվածում իր կողմից առանձնացվող կիսանախագահական համակարգ ունեցող պետությունները ենթադասակարգում էր 3 խմբի⁷.

1. պետության նոմինալ նախագահով երկիր (Ավստրիա, Իռլանդիա, Իսլանդիա),

2. ամենագոր նախագահով երկիր (Ֆրանսիա),

3. ռեժիմ, որի դեպքում կա հավասարակշռություն՝ նախագահի և կառավարության միջև (Ֆինլանդիա, Պորտուգալիա, Վեյմարյան Հանրապետություն⁸):

1982թ. Մ. Դյուվերժեն Ֆինլանդիայի, Իսլանդիայի և Վայմարյան Հանրապետության փորձառությունները դասակարգեց համապատասխանաբար որպես ոչ մաժորիտար համակարգ՝ նախագահի գերակշռությամբ, ոչ մաժորիտար համակարգ՝ թուլացած նախագահով և առանց մեծամասնության համակարգ, որտեղ նախագահը տիրապետում է արտակարգ միջոցներին⁹:

Ֆրանսիացի քաղաքագետը կիսանախագահական կառավարման համակարգի գործունեությունը պրակտիկայում բաժանում էր երկու փուլի՝ նախագահական փուլ, որը գոյություն է ունենում այն դեպքում, երբ նախագահը և պառլամենտական մեծամասնությունը պատկանում են մեկ կուսակցության կամ կուսակցությունների դաշինքի, և պառլամենտական փուլ, երբ նախագահի և պառլամենտական մեծամասնության ուղղվածությունները չեն համընկնում:

Այս դասակարգումից կարելի է հետևություն անել, որ կիսանախագահական համակարգը գոյություն ունի բացառապես Սահմանադրությունում:

Այն սահմանադրաիրավական կատեգորիա է, քանի որ, կախված քաղաքական ուժերի հարաբերակցությունից, սահմանադրորեն ամրագրված կառավարման կիսանախագահական համակարգի գործունեությունը նման է պառլամենտականին կամ նախագահականին:

Մ. Դյուվերժեն, անդրադառնալով կիսանախագահական համակարգի տարատեսակներին, դրանց ենթադասակարգման հիմքերի հարցում նախապատվությունը տալիս է ոչ թե սահմանադրական կարգավորումներին, այլ քաղաքական պրակտիկային՝ համարելով, որ կառավարման կիսանախագահական համակարգ ունեցող պետություններն իրենց տարբերություններով հանդերձ, այնուամենայնիվ, ընդհանուր առմամբ միատարր են:

Մ. Դյուվերժեն գտնում էր, որ սահմանադրական կարգավորումներում առկա են նշանակալի տարբերություններ պետության գլխի լիազորությունների առումով, սակայն դրանք ևս երկրորդական են համակարգի ընդհանուր պատկերում: Դրանք ավելի քիչ կարևոր են, քան քաղաքական պրակտիկայի բազմազանությունը, որը դիտարկվող յոթ երկրների համեմատական վերլուծության արդյունքում վեր հանված հիմնական առանձնահատկությունն է: Կանոնների նմանություն, խաղերի բազմազանություն. այսպիսին է այդ յոթ երկրների կողմից ձևավորված պլեադայի երկակի ասպեկտը, որոնց հանդեպ կիրառելի է մոդելը: Նրանցից երեքում նախագահը գործնականում զուտ նոմինալ ղեկավար է, մեկում՝ լիիշխան ղեկավար, մնացած երեքում նախագահը կիսում

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

է իշխանությունը վարչապետի հետ¹⁰:

Վ. Բոգդանովը ևս կատարել է կիսանախագահական համակարգ ունեցող պետությունների ենթադասակարգում, որը բավականին մոտ է Մ. Դյուվերթեի կատարած ենթադասակարգմանը: Վերջինս ևս առանձնացնում է կիսանախագահական համակարգի 3 տարատեսակ՝

1. համակարգեր, որոնք գործում են նախագահական համակարգի մեխանիզմներին համաձայն (Ֆրանսիան գոյատևման բացակայության ընթացքում).

2. պառլամենտական համակարգի մեխանիզմներով գործող համակարգեր (Ավստրիա, Իռլանդիա, Իսլանդիա).

3. նախագահի և վարչապետի իշխանության բաժանման համակարգեր (Ֆինլանդիա), որտեղ նախագահը պատասխանատու է արտաքին, իսկ վարչապետը՝ ներքին քաղաքականության համար¹¹:

Մ. Դյուվերթեի ենթադասակարգումից էականորեն չի հեռացել նաև Ռ. Էլջին: Նա ելնում է կիսանախագահական համակարգում գերիշխող առաջնորդի մոդելից և առանձնացնում է երեք տարբերակ.

1. նախագահի կառավարում,
2. վարչապետի կառավարում,
3. կառավարում, որի դեպքում ոչ ոք չի գերիշխում¹²:

Յուրօրինակ ենթադասակարգում է առաջարկված Մ. Շուգարտի և Ջ. Քերրիի կողմից: Այս գիտնականները չեն ընդունում կիսանախագահական համակարգ հասկացությունը և այն համակարգը, որը Մ. Դյուվերթեի, իսկ հետագայում նաև այլ գիտնականների կողմից անվանվում է կիսանախագահական: Վերջիններս դրանք անվանում են «վարչապետ-նախագահա-

կան»: Ըստ նրանց մեկնաբանության՝ վարչապետ-նախագահական ռեժիմը կառավարման ձև է, որը ենթադրում է ժողովրդի կողմից ընտրված պառլամենտի և նախագահի առկայությունը: Ուշագրավ է, որ նրանք այս համակարգը բնութագրում են գրեթե նույն կերպ, ինչպես Մ. Դյուվերթեն կիսանախագահականը,

1. նախագահի համընդհանուր ընտրություններ,

2. որոշակի քաղաքական լիազորությունների տրամադրումը նախագահին,

3. կաբինետի կախվածությունը գործադիր ասամբլեայից¹³:

Մ. Շուգարտը և Ջ. Քերրին այս համակարգը դասակարգում են վարչապետ-նախագահականի և նախագահապառլամենտականի: Դասակարգման հիմքում դրվում է այն, թե արդյոք նախագահն ունի բացարձակ իրավունք ազատել վարչապետին, թե ոչ: Այսպիսով, նախագահ-պառլամենտական համակարգում նախագահն իրավունք ունի ինքնուրույն պաշտոնագրկել կառավարությանը, իսկ վարչապետը-նախագահականում չի կարող դա անել: Սակայն այստեղ պետք է համաձայնել պրոֆեսոր Կրիվեցիի հետ, ըստ որի՝ տարբերությունը երկու համակարգերի միջև չի կարելի համարել բավարար «առանձին» համակարգի մասին խոսելու համար և դրանք հարկավոր է համարել ոչ թե «մաքուր» կառավարման համակարգ, այլ կիսանախագահական համակարգերի տարատեսակներ¹⁴:

Վարչապետին ազատելու նախագահի լիազորությունը, ինքնին լինելով կարևոր հատկապես ռեալ քաղաքականության համար, վերջնական չի պատասխանում այն հարցին, թե ում

Սահմանադրական իրավունք

դերակատարումն է ավելի մեծ՝ նախագահի, թե կառավարության:

Հարկ է նկատել, որ դասակարգումները հիմնականում կամ առավելապես քաղաքագիտական են, որի ժամանակ առաջնայնությունը տրվում է ոչ թե սահմանադրաիրավական կարգավորումներին, այլ՝ ռեալ պրակտիկայում դրսևորումներին: Այս առումով բացառություն չէ նաև Ս. Սկեչը, որը ևս տարբերակում է կիսանախագահական համակարգի 3 տարատեսակ, սակայն, ի տարբերություն նախորդ ենթադասակարգումների՝ վերջինս երրորդ տարատեսակի հիմքում դնում է այն հանգամանքը, թե ձևավորված կառավարությունը բացարձակ մեծամասնության, թե հարաբերական մեծամասնության կառավարություն է: Ակնհայտ է, որ այս դասակարգման պարագայում ևս հիմք են ընդունել համակարգի պրակտիկ քաղաքական դրսևորումները.

1. կոնսոլիդար մեծամասնության կառավարում, երբ նախագահի, կառավարության և պառլամենտի մեծամասնության կուսակցական պատկանելությունները համընկնում են.

2. մեծամասնության բաժանված կառավարում, երբ նախագահին ընդդիմանում է, պառլամենտի աջակցությունն ստացած, ուրիշ կուսակցությամբ պատկանող կառավարությունը.

3. փոքրամասնության բաժանված կառավարում, երբ նախագահը ձևավորում է կառավարություն, որը չունի պառլամենտի բացարձակ մեծամասնության աջակցությունը¹⁵:

Նույն քաղաքագիտական հարթության մեջ է նաև Թայվանցի հետազոտող Յու. Շան-Վուի ենթադասակարգումը: Վերջինս կիսանախագահական համակարգը ենթադասակար-

գում է ըստ քաղաքական կայունության և կարևորում 3 հանգամանք.

1. Նախագահի իշխանության ծավալ, որն իր մեջ ներառում է ոչ միայն սահմանադրական, այլ նաև ենթադրյալ լիազորություններ, որոնք նախագահին իրականացնում է սահմանադրական պրակտիկայի միջոցով: Նախագահական իշխանությունը լայնածավալ է նախագահ-պառլամենտական համակարգում և փոքրածավալ՝ վարչապետ-նախագահականում:

2. Նախագահի և պառլամենտի հարաբերությունների համաչափություն: Համաչափությունը բարձր է, եթե նախագահը և պառլամենտի մեծամասնությունը պատկանում են նույն, և ցածր, եթե պատկանում են տարբեր կուսակցություններին:

3. Կուսակցական համակարգի տիպի՝ երկկուսակցական և բազմակուսակցական համակարգ¹⁶:

Դժվար չէ նկատել, որ այս բոլոր ենթադասակարգումների հիմքում հիմնականում դրված են ոչ թե սահմանադրաիրավական կարգավորումներ, այլ պրակտիկ, փաստացի վիճակը: Այս մոտեցումներն առավելապես քաղաքագիտական հետաքրքրություն կարող են ներկայացնել, քանի որ սահմանադրության մակարդակում այս համակարգերը ոչ միայն հստակեցված չեն, այլ նաև նկարագրված չեն: Այստեղ խոսքը ոչ թե Սահմանադրության մակարդակում տարատեսակների ամրագրման մասին է, այլ նույն համակարգի տարբեր կերպ գործելու, ինչը պայմանավորված կարող է լինել մի քանի տասնյակ գործոններով: Ուստի ենթադասակարգման այս ձևը սահմանադրական իրավունքի համար էական նշանակություն չի կարող ունենալ:

Սահմանադրական իրավունք

Քաղաքագիտական ենթադասակարգման պարագայում հիմք է ընդունվում պրակտիկ քաղաքական իրականությունը, որը կարող է պայմանավորված լինել տասնյակ գործոններով՝ քաղաքական մշակույթ, ավանդույթներ, պետության գլխի անձնական հատկանիշներ, քաղաքական ուժերի հարաբերակցություն, պաշտպանական մեծամասնության և հանրապետության նախագահի կուսակցական հարաբերակցություն և այլն: Այս բոլորը գործոններ են, որոնք դուրս են սահմանադրաիրավական կարգավորման շրջանակներից: Սակայն չպետք է կարծել, որ սահմանադրաիրավական կարգավորումներում առկա չեն բնութագրիչ հատկանիշներ, որոնք կարող են հիմք հանդիսանալ ենթադասակարգման համար:

Սահմանադրաիրավական կարգավորումները հիմք ընդունելով՝ կառավարման կիսանախագահական համակարգի ենթադասակարգում կատարվել է Մ. Շուգարտի և Ջ. Քերիի կողմից: Վերջիններս որպես նման հիմք դիտարկում էին կառավարության երկակի պատասխանատվության առկայությունը կամ բացակայությունը: Կարևորելով այս հանգամանքը, այնուամենայնիվ, հարկ է նկատել, որ դա բավարար չէ, այնքան ծանրակշիռ չէ, որպեսզի դիտարկվեն ինքնուրույն դասակարգման հիմք: Մեկ առանձին ինստիտուտ, լիազորություն, որքան էլ այն ծանրակշիռ լինի, առանձին վերցրած բավարար չէ դասակարգման հիմք հանդիսանալու համար: Դասակարգման համար հիմք կարող են հանդիսանալ մի քանի լիազորություններ, ինստիտուտների համակցված առկայությունը կամ բացակայությունը: Դասակարգման համար

յուրօրինակ մոտեցում է առաջարկում Վ. Պողոսյանը: Վերջինս, հիմք ընդունելով Հանրապետության Նախագահին և կառավարությանը սահմանադրորեն վերապահված լիազորությունների շրջանակը, որպես դասակարգման հիմք մատնանշում է, որ սահմանադրական դրույթները պետք է դիտարկել քաղաքական մշակույթի համատեքստում: Շատ կարևոր է տվյալ երկրում առկա քաղաքական կուլտուրայի ենթատեքստում հստակորեն պարզել, թե Սահմանադրությունը որքան իշխանություն է տալիս Նախագահին և որքան՝ կառավարությանը: Անհրաժեշտ է կատարել կիսանախագահական կառավարման ձև ունեցող երկրների ենթադասակարգում ըստ այն բանի, թե ինչ համամասնություններով է նախագահի և կառավարության միջև բաշխված գործադիր իշխանությունը¹⁷:

Պրոֆեսոր Օ. Ջագնակը, ով, ի տարբերություն վերը նշված հեղինակների, նաև իրավաբան է, առաջարկում է կիսանախագահական համակարգի հետևյալ ենթադասակարգումը՝

1. նախագահի գերիշխում (Ռուսաստան և նախկին ԽՍՀՄ երկրներ),
2. վարչապետի և նրան աջակցող պաշտպանների գերիշխում (Ավստրիա),
3. հերթակայման մոդել, երբ մի ժամանակահատվածում գերիշխում է նախագահը, իսկ մյուսում՝ վարչապետը և պաշտպանները (Ֆրանսիա)¹⁸: Այս դասակարգումն արդեն իսկ հիմնված է ոչ միայն քաղաքական պրակտիկայի, այլև սահմանադրաիրավական կարգավորումների վրա:

Օ. Ջագնակի մեկ այլ ենթադասակարգման դեպքում ամբողջությամբ որպես հիմք ընդունված են սահմա-

Սահմանադրական իրավունք

նադրաիրավական կարգավորումները: Վերջինս կառավարման կիսանախագահական համակարգը դասակարգում է՝ օպտիմալ, նախագահականալիզացված և պառլամենտարիզացված տեսակների¹⁹:

Այս ենթադասակարգման պարագայում նկատի են ունենում նախագահի, վարչապետի կոնկրետ լիազորությունները, որոնք վերջիններս իրականացնում են անկախ քաղաքական ուժերի հարաբերակցությունից: Նման դասակարգման համար հիմք են հանդիսանում, մասնավորապես, ներքին և արտաքին քաղաքականության մշակման ու իրականացման հարցում նախագահների ունեցած լիազորությունները, պաշտպանության ու անվտանգության ոլորտում ունեցած լիազորությունների, պառլամենտն արձակելու և կառավարության ձևավորման հարցում ունեցած դիսկրեկցիոն լիազորությունները, նախագահի ակտերի կրկնաստորագրման ինստիտուտի առկայությունը կամ բացակայությունը և այլն: Հարկ է նկատել, որ Օ. Չազնաևի առաջարկած ենթադասակարգման հիմքում թեպետ դրվում են սահմանադրաիրավական կարգավորումները, սակայն կոնկրետ լիազորությունների մասին, որոնց առկայությունը կամ բացակայությունը հիմք են հանդիսանում նման դասակարգման համար, չի խոսվում: Չեն առանձնացվում այն խումբ լիազորությունները կամ դրանց համադրումները, որոնց առկայության դեպքում պետությունը կդասվի այս կամ այն խմբին:

Մենք ևս հակված ենք կիսանախագահական համակարգը ենթադասակարգելու երեք խմբերի՝ նախագահականացված, պառլամենտարիզացված և հավասարակշռված:

Նախագահականացված կիսանախագահական կառավարման համակարգի շարքին պետք է դասել բոլոր այն պետությունները, որտեղ նախագահը վճռորոշ դեր ունի գործադիր իշխանության և դրա կազմավորման հարցում՝ կարող է ազատել վարչապետին, առկա չէ կոնտրասիգնացիայի ինստիտուտ, նախագահին է վերապահված արտաքին, ներքին կամ դրանց մի զգալի մասի քաղաքականության մշակումն ու իրականացումը: Պառլամենտարիզացված կիսանախագահական համակարգի շարքին պետք է դասել այն երկրները, որտեղ, չնայած նախագահի ուղղակի ընտրություններին, վերջինս չունի էական լծակներ գործադիր իշխանության կազմավորման հարցում՝ նախագահի հիմնական ակտերը ենթակա են կրկնաստորագրման, նախագահը չունի վարչապետին ազատելու դիսկրեկցիոն լիազորություն, ներքին և արտաքին քաղաքականության մշակումն ու իրականացումը վերապահված է կառավարությանը:

Հավասարակշռված կիսանախագահական համակարգ ունեցող երկրների շարքին պետք է դասել այն երկրները, որտեղ սահմանադրորեն ամրագրված դրույթների համաձայն՝ Հանրապետության Նախագահը և պառլամենտն իրական մրցակիցներ են կառավարության ձևավորման հարցում: Նախագահն ունի գործադիր իշխանությունում բավարար ազդեցիկ լիազորություններ, որոնք կարող է իրականացնել անկախ կառավարությունից, որտեղ տարանջատված են նախագահի և կառավարության լիազորությունները, որտեղ կրկնաստորագրման են ենթակա նախագահի ակտերի միայն մի մասը:

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
10

Անշուշտ, լիազորությունների գրեթե ցանկացած համադրության պարագայում իրական կյանքում հնարավոր է նաև այլ պատկերներ ստանալ, որոնք արդեն իսկ պայմանավորված կլինեն ոչ թե սահմանադրաիրավական կարգավորումով, այլ վերը նշված ոչ իրավական գործոններով: Սակայն

սահմանադրաիրավական լուծումների պարագայում, կախված այն հանգամանքից, թե կիսանախագահական համակարգի որ տարատեսակին է նախապատվություն տրվում, պետք է ընտրել լիազորությունների վերը ներկայացված խմբերից մեկը:

1. **Нерсесянц В.С.** Общая теория права и государства. М., 1999, с. 246- 250. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах / Отв. ред. М.Н. Марченко. М., 1998, с. 81. Теория государства и права / Под ред. М.Н. Марченко. М., 1997, с. 111-112. **Сырых В.М.** Теория государства и права, 1998, с. 65.
2. **Арановский К.В.** Государственное право зарубежных стран. М., 2001, с. 169.
3. **Комаров С.А., Малъко А.В.** Теория государства и права. Учебно-методическое пособие. М., 2003, с. 225.
4. **Сахаров Н.А.** Институт президентства в современном мире. М., 1994, с. 23.
5. **Мишин А.А.** Конституционное (государственное) право зарубежных стран. М., 1996, с. 89.
6. Հայաստանի Հանրապետության 1995 թվականի Սահմանադրությունը մնան օրինակներից մեկն է:
7. Մ. Դյուվերթեն առանձնացնում էր կիսանախագահական կառավարման ձև ունեցող հետևյալ 7 պետությունները՝ Ֆրանսիա, Ավստրիա, Իռլանդիա, Իսլանդիա, Ֆինլանդիա, Պորտուգալիա, Վեյմարյան Հանրապետություն:
8. **Duverger M.** A New Political System Model: Semi-Presidential Government // European Journal of Political Research, 1980, p. 167.
9. **Duverger M.** Prospective, Revue française de science politique, 1984, p. 1039. **Duverger M.** Le système politique français, 1990, p. 522.
10. **Duverger M.** A New Political

System Model: Semi-Presidential Government // European Journal of Political Research. – 1980. – V. 8, p. 167.

11. The Blackwell Encyclopaedia of Political Institutions / ed. by V. Bogdanor, p. 561.
12. Semi-Presidentialism in Europe / ed. by R. Elgie, p. 282-286.
13. **Shugart M.S., Carey J.M.** Presidents and Assemblies, Constitutional Design and Electoral Dynamics, 1992, p. 23-24.
14. **Кравец И.** Российская Конституция и проблемы эффективности ее реализации // Конституционное право: восточноевропейское обозрение, 2003, с. 73.
15. **Skach C.** Borrowing Constitutional Designs: Constitutional Law in Weimar Germany and the French Fifth Republic, 2005.
16. Yu-Shan Wu. The ROC's Semi-Presidentialism at Work: Unstable Compromise, Not Cohabitation // Issues and Studies. 2000. - Vol. 36. - N 5, p. 5-6.
17. **Պողոսյան Վ.** Կառավարման կիսանախագահական ձևի առանձնահատկությունները Հայաստանում, Ընտրված նյութերի ժողովածու, Երևան 2004, էջ 54:
18. **Зазнаев Олег Иванович** Полупрезидентская система: политики-правовой анализ. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Казанский государственный университет им. В. И. Ульянова-Ленина», с. 82.
19. Նույն տեղում, էջ 84:

Անուշ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ

ՀՀ քննչական կոմիտեի դեպարտամենտի
իրավական ապահովման և վիճակագրության
վարչության պետի պաշտոնակատար,
ՀՀ պետական ծառայության 2-րդ դասի խորհրդական

**ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԳԵՐՈՆՏՈՒՈՒԿԻԱՆ՝
ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ**

Գերոնտոլոգիան (հունարեն նշանակում է՝ «ծեր» և «ուսումունք») գիտություն է մարդու ծերացման կենսաբանական, սոցիալական և հոգեբանական ասպեկտների վերաբերյալ, ինչպես նաև ծերացման կանխարգելման մասին: Գերոնտոլոգիան բաղկացած է երեք մասից.

առաջին գերիատրիա - ուսմունք տարեց և զառամյալ մարդու՝ տարիքով պայմանավորված հիվանդությունների մասին,

երկրորդ գերոնիզիենա - ուսմունք տարեց մարդու հիգիենայի առանձնահատկությունների մասին,

երրորդ գերոնտոհոգեբանություն - ուսմունք տարեց մարդու վարքագծի հոգեբանական առանձնահատկությունների մասին՝:

Ինչպես նկատում ենք, *գերոնտոլոգիայի համակարգում նախատեսված չէ իրավաբանական գերոնտոլոգիան, մինչդեռ ընդհանուր գերոնտոլոգիայի արդի մարտահրավերներից պետք է համարել տարեց մարդկանց իրավական կարգավիճակի և նրանց իրավական պաշտպանության հարցերը:* Այս առումով *իրավական գերոնտոլոգիան կարելի է դիտարկել որպես ուսմունք, որն ուսումնասիրում է տարեց մարդու իրավական կարգավիճակի և իրավական պաշտպանության հարցերը:* Տարեց մարդկանց իրավական պաշտպանության և կարգավիճակի առանձնահատկությունները հիրավի իրավագիտության արդի հարցերից են: Նախկինում, մույնիսկ մարդու իրավունքների ընդհանուր տեսության մեջ տարեց մարդու իրավունքների և

դրանց պաշտպանության հարցերը չեն հանդիսացել հատուկ ուսումնասիրության առարկա: Տարեց մարդու կարգավիճակը դիտարկվել է մարդու ընդհանուր կարգավիճակի համատեքստում՝ առանց հաշվի առնելու նրա՝ տարիքով պայմանավորված խոցելիությունը, ինչպես նաև հատուկ իրավունքների, արտոնությունների, պաշտպանության և խնամքի անհրաժեշտությունը:

Իրավական գերոնտոլոգիայի՝ որպես նոր հետազոտական ուղղության, արդիականությունը պայմանավորված է նաև ՀՀ Սահմանադրության 84-րդ հոդվածի 1-ին մասով, որի համաձայն՝ յուրաքանչյուր տարեց մարդ, օրենքին համապատասխան, ունի արժանապատիվ գոյության իրավունք: Սահմանադրական այս նորմը տարեց մարդու իրավական կարգավիճակի սահմանադրական հիմքն է, որն էապես կակտիվացնի այս ոլորտում հանրության հետաքրքրությունը:

Սահմանադրությամբ տարեց մարդու վերաբերյալ առանձին նորմ նախատեսելով՝ կանխորոշվել է նրա կարգավիճակի առանձնահատկությունների սահմանման անհրաժեշտությունը: Տարեց մարդն ունի հատուկ կարիքներ, որոնք պահանջում են տարբերակված իրավական կարգավորում: Անթույլատրելի է տարեց մարդուն՝ որպես խոցելի խմբի անդամի, դիտարկել մույն իրավական հարթության վրա, որտեղ մարդը գտնվում է ոչ խոցելի վիճակում:

Տարեց մարդիկ կարիք ունեն հատուկ վերաբերմունքի և պաշտպանության:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Իրավական գերոնտոլոգիայի կենտրոնական հարցերից է տարեց մարդկանց տարիքային տարբերակումը, որի հիման վրա հնարավոր կլինի քննարկել տարեցների տարբեր տարիքային խմբերի իրավական կարգավիճակի առանձնահատկությունները: Լեզվաբանության մեջ օգտագործվում է «տարեց» (ПОЖИЛОЙ), «ծեր» (СТАРЫЙ), «գառաձյալ» (престарелый, долгожители) հասկացությունները: Այսպես, բացատրական բառարաններում տրվում են նշված հասկացությունների հետևյալ պարզաբանումները: **Տարեց** նշանակում է՝ ոչ երիտասարդ, արդեն ծերանալ սկսող, տարիքով²: **Ծեր**՝ ծերության հասած մարդ³, շատ տարիներ ապրած, առհասարակ պառավ մարդ, ծերունի⁴: **Չառաձյալ**՝ խիստ ծերացած⁵, գառաձել՝ ծերանալուց ֆիզիկապես և մտավորապես թուլացած⁶:

Տարեց մարդկանց իրավունքների հասկացության ձևավորման առաջին դժվարությունը կապված է տարեցներին՝ որպես առանձին խմբի բնորոշման հետ:

Բանն այն է, որ «ծերության տարիքը» հարաբերական հասկացություն է, քանի որ դրա համար պետք է հաշվի առնել ինչպես օբյեկտիվ, այնպես էլ սուբյեկտիվ և հարաբերական գործոնները, որոնք էլ «ձևավորում» են տարեց անձանց կատեգորիան⁷: Օրինակ՝ «տարիքով» լինելու հատկանիշը կարող է պայմանավորված լինել աշխարհագրական և մշակութային հատկանիշներով, կախված լինել կյանքի միջին տևողությունից, ապրելակերպից և այլն: Տարբեր է նաև տարեց լինելու հասարակական ընկալումը: Երբեմն տարեցներն ընկալվում են որպես իմաստության պահոցներ և հասարակության շարունակականությունը պահպանողներ, երբեմն էլ նրանց դիտարկում են որպես պահպանողականության և արտոնությունների խորհրդանիշ: Այս ընկալումները, փոխադարձաբար, ձևավորում են իրավունքների վերաբերյալ քննարկումներ, քանի որ այս ամենի արդյունքում տարեցները դիտարկվում են որպես առանձին բնակչություն:

Մեկ այլ հանգամանք՝ արդյունաբերական հասարակություններում, որտեղ կարևորվում է սոցիալական շարժը, անհատականացումը և արդյունավետությունը, տարեցները մեկուսացված են մի շարք գործընթացներից: Եվ հակառակը՝ ավելի ավանդապաշտ, հատկապես գյուղական համայնքներում տարեց մարդուն տրվում է պատվավոր սոցիալական դիրք:

Տարեց անձինք տարբերվում են սոցիալական այլ խմբերից՝ հիմնականում տարիքով: Այս իմաստով նրանք չեն տարբերվում երեխաներից, որոնք արդեն իսկ գտնվում են մի շարք իրավական հատուկ պաշտպանության ներքո, նրանց վերաբերյալ ընդունվել են միջազգային և ներպետական իրավական հատուկ փաստաթղթեր⁸:

Տարեցների՝ որպես սոցիալական խմբի բնորոշում տալու բարդությունը պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ որոշ անձինք իրենք իրենց չեն ընկալում (նույնականացում) որպես այդ խմբին պատկանող անձ: Մարդիկ երբեմն հակված են «ծերության տարիքը» որոշել ոչ թե կենսաբանական, այլ սուբյեկտիվ եզրույթներով («տարեց» անձը կարող է լինել «երիտասարդ» հոգով և ընդհակառակը⁹): Հաճախ մարդիկ չեն ցանկանում, որ իրենց վերաբերվեն որպես տարեցի, քանի որ կարծում են, որ դա խտրական վերաբերմունքի պատճառ կարող է հանդիսանալ:

«Ծերություն» եզրույթի համար առկա է բժշկական և վիճակագրական «իրականություն»¹⁰, որը թեև պայմանական է, սակայն, ընդհանուր առմամբ՝ հանրահայտ: Օրինակ՝ ՄԱԿ-ի բնակչության հիմնադրամը 60 տարեկանից բարձր անձանց դասում է տարեց մարդկանց խմբին, ինչպես երեխաների դեպքում 18 տարին է: Հարկ է նշել, որ նմանատիպ չափանիշը հնարավորություն է տալիս ունենալու մոտավոր ցուցիչ՝ տարեցների իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ գործողությունները կազմակերպելու համար, թեև, ինչպես փորձը ցույց է տալիս (օրինակ՝ երեխաների իրավունքների պաշտպանու-

Սահմանադրական իրավունք

թյան կոնվենցիայի դեպքում) անհրաժեշտ է ձևավորել որոշ ճկունություն, հաշվի առնելով ազգային և տեղական, ինչպես նաև ֆունկցիոնալ տարբերությունները (օրինակ՝ որոշ երկրներում անձի ծերության հասնելը կախված գործունեությունից և իրավունքներից՝ կարող է որոշվել տարբեր ժամանակահատվածներում)¹¹:

ՌԳ բժշկական գիտությունների ակադեմիան նախատեսում է մարդու տարիքային 12 փուլ: Վերջին երեք փուլերում նախատեսվում է ընդգրկել տարեց սերնդի մարդկանց խումբը: Տարիքային տասներորդ փուլում ընդգրկվում են 61-74 տարեկան տղամարդիկ և 56-74 տարեկան կանայք: Այս խումբը տարեց մարդկանց խումբն է: Հաջորդը ծերունական փուլն է, որի մեջ ընդգրկվում են 75-90 տարեկան կանայք և տղամարդիկ: Երրորդը՝ զառամյալները, որի կազմում ընդգրկվում են 90 և ավելի տարեկան անձինք¹²: Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության փորձագետների հաշվետվության մեջ¹³ 65 տարեկանը դիտվել է որպես տարեց մարդու տարիք և առաջարկվում է առանձնացնել զառամյալների խումբ՝ 80 և բարձր տարիքի մարդիկ:

«Սոցիալական աջակցության մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն՝ տարեց նշանակում է՝ 65 տարին լրացած անձ: Նշված օրենքով տարբերակված չեն տարեցների խմբերը:

Այսպիսով՝ կարելի է փաստել, որ ՀՀ իրավական համակարգում դեռևս բացակայում են տարեց մարդկանց տարիքային խմբերի տարբերակման ֆորմալ-իրավաբանական ընդհանուր չափանիշները: Մինչդեռ նման չափանիշի օրենսդրական սահմանումն ունի կարևոր գործնական նշանակություն, քանի որ դրա հիմքով հնարավոր կլինի տարբերակված ձևով կարգավորել տարբեր տարիքային խմբում ընդգրկված տարեցների կարգավիճակի, այդ թվում՝ գործունակության հարցերը:

Գործող քաղաքացիական օրենսգիրքը տարիքով պայմանավորված գործունակությունը տարբերակում է միայն անչա-

փահասների մասով: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 29-րդ և 30-րդ հոդվածները կարգավորում են մինչև տասնչորս տարեկան և տասնչորս տարեկանից մինչև տասնութ տարեկան անչափահասների գործունակությունը: Մինչդեռ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում տարեց մարդկանց գործունակության տարբերակման ինստիտուտ նախատեսված չէ:

Ամերիկյան գրականությունում նշվում է, որ դժվար է որոշել այն չափանիշները, որոնք հնարավորություն են տալիս տարանջատել գործունակության առկայությունը կամ բացակայությունը, չկա գործունակության «չափման» որևէ հստակ միավոր¹⁴:

2006 թվականին Ամերիկայի փաստաբանների ասոցիացիայի՝ Իրավունքի և տարեցների հարցերով հանձնաժողովը, Ամերիկայի հոգեբույժների ասոցիացիան, Պրոբացիոն դատավորների ազգային ընկերությունը հրապարակել են դատավորների համար նախատեսված ձեռնարկ, որը վերաբերում է խնամակալության վարույթի ընթացքում տարեցների գործունակության գնահատմանը¹⁵ և սկսած 2006 թվականից ԱՄՆ-ում խնամակալության վերաբերյալ կոնկրետ գործով դատական վարույթի ընթացքում ձևավորվել են գործունակության որոշման վերաբերյալ որոշակի սկզբունքներ (բժշկական վիճակը, գիտակցությունը, ամենօրյա վարքագիծը, արժեքները և նախընտրությունները) տարեց մարդկանց գործունակությունը որոշելու նպատակով:

Այսպիսով, մի կողմից տարեց մարդկանց ինքնավարության ապահովումը և մյուս կողմից՝ նրանց խոցելի վիճակից ռիսկայնությունը պահանջում են սահմանել այնպիսի իրավական կառուցակարգեր, որոնք կկանխարգելեն գործունակ, սակայն տարիքով պայմանավորված խոցելի տարեց մարդկանց զոհակամացումը:

Թեև «էջիզ» հասկացողությունը խտրականությունն ըստ տարիքի՝ դեռևս չի ստացել այնպիսի ճանաչում, ինչպիսին ունեն օրինակ՝ ռասիզմը կամ սեքսիզմը, սա-

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

կայն այդպիսի խտրականությունը վնասակար նախապաշարմունք է, որը հանգեցնում է տարեց մարդկանց հանդեպ անընդունելի վերաբերմունքի լայն տարածմանը, ինչը զուգորդվում է նրանց՝ նվաստացուցիչ ձևով ներկայացնելուց մինչև բռնություն (ֆիզիկական, հոգեբանական, տնտեսական) կամ էլ ֆինանսական շարաշահումներ կիրառելով, ինչպես նաև աշխատանքային հարաբերությունների մեջ խտրականություն դրսևորելով: Տարեց մարդկանց տարիքը, այլ գործոնների հետ միասին՝ օրինակ՝ առողջական վիճակ կամ հաշմանդամություն, դառնում է խտրականության հիմք¹⁶:

Իրավական քաղաքականության սուբյեկտները պետք է գիտակցեն, որ մարդու իրավունքները 60 կամ 65 տարեկանից չեն դադարում:

ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների հանձնակատար Ն.Փիլեյը նշել է. «Ընդ որս պետք է գիտակցենք ծերանալու անխուսափելիությունը և չպետք է դիտարկենք, որ ծերությունը սահմանափակում է մարդու իրավունքներից օգուտելու մատչելիությունը»¹⁷:

Չպետք է բացառել և ընդունել, որ տարեց մարդիկ կենսաթոշակային տարիքի հասնելուն պես, կամավոր շարունակում են իրենց ներդրումն ունենալ հասարակության կյանքում, որպես քաղաքացիներ և սպառողներ: Հասարակության տնտեսական կյանքի մեջ նրանց ինտեգրման մասին ճշգրիտ տեղեկության բացակայությունը նպաստում է տարեց մարդկանց վերաբերյալ այն կարծրատիպերի տարածմանը, ըստ որի՝ նրանք օգուտ չեն տալիս և միայն խնամքի կարիք են զգում:

ՀՀ-ում հանրային քաղաքականություն մշակելիս պետք է հաշվի առնվի մայրցամաքի ծերացող բնակչությամբ պայմանավորված բարդ մարտահրավերները, որի պայմաններում տարեց մարդու սահմանադրական իրավունքների ապահովման հարցն առաջիկա տարիների ընթացքում կդառնա խիստ արդիական: ՀՀ Սահմանադրությամբ տարեցների արժանապատիվ գոյության իրավունքի ամրագրմամբ

ճանաչվել է տարեցների՝ որպես անհատի և սոցիալական խմբի իրավական կարգավիճակի օրենսդրական հիմքերի զարգացման անհրաժեշտությունը: Այլ կերպ ասած՝ ՀՀ Սահմանադրության 84-րդ հոդվածը պարտավորեցնում է հարգել ոչ միայն տարեց մարդու՝ որպես անհատի իրավունքները, այլ նաև պարտավորեցնում է ճանաչել և հարգել ծեր մարդկանց՝ որպես հատուկ կարիքներով խմբի իրավունքները:

Հարկ է նշել, որ ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեան ընդունել է Միջազգային քաղաքական փաստաթղթեր, որոնք այս ոլորտում ամրագրում են հանձնարարականներ և սկզբունքներ. օրինակ՝ «Ծերացման խնդիրների Վիեննայի միջազգային գործողության պլանը» (VIPAA), ՄԱԿ-ի «Տարեցների համար սկզբունքները» (UNPOP), որը ներառում է 18 երաշխավորություն՝ հիմնված 5 սկզբունքների վրա, ի դեմս արժանապատվության, անկախության, մասնակցության, խնամքի և ինքնահաստատման և «Ծերացման խնդիրների Մադրիդյան միջազգային գործողության պլանը» (MIPAA):

ՀՀ Սահմանադրության 84-րդ հոդվածը ՀՀ-ի համար նախատեսում է պոզիտիվ պարտականություններ, որոնք արտացոլվում են հատկապես իրավաստեղծ գործունեության ոլորտում: Եվ *հաշվի առնելով տարեց մարդկանց իրավունքների պաշտպանության գործում կարևոր և առաջնային խնդիրները լուծելու անհրաժեշտությունը, միաժամանակ նկատի ունենալով, որ տարիքային խտրականության դրսևորումները հաճախ լինում են ոչ գիտակցված, սակայն դրանք նսեմացնում են տարեց մարդկանց սեփական արժանապատվության զգացումը, խախտում են նրանց՝ մարդու իրավունքները, իջեցնում ինքնագնահատականը, ուստի պետությունը պետք է ապահովի այնպիսի օրենսդրական համակարգ և ինստիտուցիոնալ կառուցակարգեր, որոնք իրական կյանքում կապահովեն տարեցների արժանապատիվ գոյության իրավունքի իրականա-*

Սահմանադրական իրավունք

ցումը:

Առաջին՝ տարեցների արժանապատիվ գոյության իրավունքը ենթակա է դատական պաշտպանության: ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք: Ինչպես նկատում ենք, հոդվածում խոսվում է ոչ թե հիմնական իրավունքների, այլ իրավունքների պաշտպանության մասին, որի պայմաններում տարեց մարդու արժանապատիվ գոյության իրավունքը նույնպես ենթակա է դատական պաշտպանության:

Տարեց մարդը, այս իրավունքը վկայակոչելով, կարող է ՀՀ-ից պահանջել օրենսդրությամբ սահմանել այնպիսի իրավական և ինստիտուցիոնալ կառուցակարգեր, որոնք կապահովեն այս իրավունքի իրականացումը: Եթե ՀՀ օրենսդրությամբ առկա են այնպիսի դրույթներ կամ ձևավորվել է այնպիսի կայուն իրավակիրառ պրակտիկա, որոնք խեղաթյուրում են այս իրավունքի էությունը, ապա դատարաններն իրենց իրավասության սահմաններում պետք է այդ պրակտիկան ճանաչեն ՀՀ Սահմանադրության 84-րդ հոդվա-

ծի 1-ին մասին հակասող:

Երկրորդ՝ պետության կողմից տարեցների արժանապատիվ գոյության իրավունքը խախտելու դեպքում, տարեց մարդն օժտված է մարդու իրավունքների պաշտպանից աջակցություն ստանալու իրավունքով:

Այսպես, ՀՀ Սահմանադրության 52-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց, իսկ Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքով սահմանված դեպքերում՝ նաև կազմակերպությունների կողմից Սահմանադրությամբ և օրենքներով ամրագրված իր իրավունքների և ազատությունների խախտման դեպքում Մարդու իրավունքների պաշտպանի աջակցությունը ստանալու իրավունք:

Այսպիսով, իրավական գերոնտոլոգիան, որն ուղղված է տարեցների իրավունքների պաշտպանությանը, կոչված է խթանելու այս ոլորտում առկա խնդիրների վերհանումը, լուծման գործընթացը և նպաստելու տարեցների իրավունքների պաշտպանության կառուցակարգերի կատարելագործմանը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՀՀ Սահմանադրության փոփոխություններ, ընդունված 2015 թվականին:
2. **Դանքարյան Ա., Գասպարյան Ա.** Իրավական գերոնտոլոգիա: Եր.: 2016:
3. «Մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների մասին» եվրոպական կոնվենցիա, ընդունված 1950 թվականի նոյեմբերի 4-ին:
4. ՄԱԿ-ի «Տարեցների համար սկզբունքները» (UNPOP) ընդունված 1991 թվականին:
5. Ծերացման խնդիրների Մադրիդյան միջազգային գործողության պլան (MIPAA):
6. Ծերացման խնդիրների Վիեննայի միջազգային գործողության պլան (VIPAA):
7. ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի «Ծերացման հարցերով միջազգային գործողությունների Մադրիդյան ծրագիր», ընդունված 2002 թվականին:
8. **Мейер Д.И.** Русское гражданское право. По исправленному и дополненному 8-му изд., 1902. Изд. 3-е, испр. М., «Статут», 2003. (Классика российской цивилистики).
<http://civil.consultant.ru/elib/books/45/info/>

- (14.05.2016).
9. **Ишакидзе И.Д.** Правовые проблемы дееспособности граждан в советском гражданском праве: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тбилиси, 1986, с. 21.
10. **Барков А.В.** Эволюция идеи о старческой дееспособности в современном российском наследственном праве Электронный ресурс, 2009.
11. Ageism and Age Categorization' (2005) 61 journal of Social Issues, p. 361.
12. The Human Rights of Older Persons: A Growing Challenge Human Rights Law Review. 37/ 2011 Published by Oxford University Press. Publication 29 January 2011, p. 40.
13. The Human Rights of Older Persons: A Growing Challenge Human Rights Law Review. 37/ 2011 Published by Oxford University Press. Publication 29 January 2011, p. 38-66.
14. Lang, Abandoned Elderly Population, A New Category of People Suffering in War' (1997) 19 Journal of Public Health Medicine, p. 476.

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

15. When Disasters and Age Collide: Reviewing Vulnerability of the Elderly. (2001) 2 Natural Hazards Review P. 80.

16. Vulnerability to Winter Mortality in Elderly People in Britain: Population Based Study' (2004) British Medical Journal, p. 647.

17. Human rights matter for older persons. Ageing in the Twenty-First Century: A Celebration and A Challenge. 2012.

http://www.iagg.info/data/unfpa_helpage_-_ageing_in_the_21st_century_-_a_celebration_and_a_challenge_2012.pdf (15.05.2016).

18. **Սոփիայան Ա.Մ.** Հայոց լեզվի հոմանիշների բառարան: Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի Հրատարակչություն, Երևան, 1967, էջ 619: **Աճառյան Հր.** Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան: Հրաչյա Աճառյանի Անվան Լեզվի Ինստիտուտ: Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի Հրատարակչություն, Երևան, 1980, հատոր 4, էջ 465:

19. Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան: Հրաչյա Աճառյանի Անվան Լեզվի Ինստիտուտ: Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի

Հրատարակչություն, Երևան, 1972: Տպագիր Հատոր 2, էջ 662:

20. **Սոփիայան Ա.Մ.** Հայոց լեզվի հոմանիշների բառարան: Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի Հրատարակչություն, Երևան, 1967, էջ 286:

21. Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան: Հրաչյա Աճառյանի Անվան Լեզվի Ինստիտուտ: Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի Հրատարակչություն, Երևան, 1972, էջ 8:

22. **Աղայան Ա.Բ.** Արդի հայերենի բացատրական բառարան: «Հայաստան» հրատարակչություն, Երևան, 1976, էջ 362:

23. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/rwwiki/33366>.

24. <http://www.globalaging.org/elderrights/world2009/humanrightseurope.pdf> [last accessed 7 November 2010].

25. http://www.europarl.europa.eu/charter/default_en.htm.

26. www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/Madrid_plan.pdf [last accessed 23 June 2015].

27. www.un.org/en/events/pastevents/ageing_assembly2.shtml [last accessed 23 June 2015].

1. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/rwwiki/33366>.

2. **Սոփիայան Ա.Մ.** Հայոց լեզվի հոմանիշների բառարան: Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի Հրատարակչություն, Երևան, 1967, էջ 619: **Աճառյան Հր.** Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան: Հրաչյա Աճառյանի Անվան Լեզվի Ինստիտուտ: Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի Հրատարակչություն, Երևան, 1980, հատոր 4, էջ 465:

3. Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան: Հրաչյա Աճառյանի Անվան Լեզվի Ինստիտուտ: Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի Հրատարակչություն: Երևան, 1972: Տպագիր հատոր 2, էջ 662:

4. **Սոփիայան Ա.Մ.** Հայոց լեզվի հոմանիշների բառարան: Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի Հրատարակչություն, Երևան, 1967, էջ 286:

5. Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան: Հրաչյա Աճառյանի Անվան Լեզվի Ինստիտուտ: Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի Հրատարակչություն, Երևան, 1972, էջ 8:

6. **Աղայան Ա.Բ.** Արդի հայերենի բացատրական բառարան: «Հայաստան» Հրատարակչություն, Երևան, 1976, էջ 362:

7. The Human Rights of Older Persons: A Growing Challenge Human Rights Law Review. 37/ 2011 Published by Oxford University Press. Publication 29 January 2011, p. 38-66.

8. Ի դեպ, միջազգային իրավական հարթությունում ակտիվ քննարկումներ են ընթանում տարեցների իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ, մասնավորապես, շեշտադրվում են տարեց մարդու քաղաքացիական, քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական իրավունքների մասին առանձին միջազգային կոնվենցիայի ընդունման նպատակահարմարության

հարցը:

9. Ageism and Age Categorization' (2005) 61 journal of Social Issues, p. 361.

10. **Ղամբարյան Ա., Գասպարյան Ա.** Իրավական գերոնտոլոգիա: Եր.: 2016, էջ 147:

11. The Human Rights of Older Persons: A Growing Challenge Human Rights Law Review. 37/ 2011 Published by Oxford University Press. Publication 29 January 2011, p. 40.

12. **Антонян Ю.М., Волкова Т.Н.** Преступность стариков: Монография. Рязань, 2005, с. 8-9.

13. Здоровье пожилых: Доклад Комитета экспертов ВОЗ. Женева, 1992, с. 7, 13, 16.

14. **Карр М.** Should home screening tests for Alzheimer's disease be regulated? Gerontologist. (2003) 43(3), p. 292-294.

15. Judicial determination of capacity of older adults in guardianship proceedings: a handbook for judges. (2006) American Bar Association Commission on Law and Aging, American Psychological Association, with the National College of Probate Judges.

http://new.abanet.org/aging/PublicDocument/s/judg_bk_web.pdf (13.05.2016).

16. **Ղամբարյան Ա., Գասպարյան Ա.** Իրավական գերոնտոլոգիա: Եր.: 2016, էջ 147:

17. Human rights matter for older persons. Ageing in the Twenty-First Century: A Celebration and A Challenge. 2012. http://www.iagg.info/data/unfpa_helpage_-_ageing_in_the_21st_century_-_a_celebration_and_a_challenge_2012.pdf (15.05.2016).

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԿԱՌՈՒՅԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՌԻՍԿԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՅՑ ՎԵՐԱՃՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ

Հայաստանում 2015թ. տեղի ունեցած սահմանադրական բարեփոխումների թերևս ամենառանցքային հիմնահարցը կառավարման համակարգի փոփոխությունն է. Հայաստանի Հանրապետությունը կիսանախագահական կառավարման ձևից անցում է կատարել իշխանավարման խորհրդարանական մոդելի:

Մեր հանրապետությունում պետական իշխանության համակարգի գործառնման սահմանադրական կանոնների արմատական փոփոխությունը բնականաբար չի կատարվել *a priori*. դրա համար կան օբյեկտիվ սոցիալաքաղաքական և պատմաիրավական որոշակի նախադրյալներ: Մասնավորապես, հայոց պատմության շարժընթացի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ պատլամենտարիզմի որոշակի տարրեր Հայաստանում առկա են եղել դեռևս 4-րդ դարում՝ ի դեմս ազգային-եկեղեցական ժողովների, որոնք հրավիրվում էին եկեղեցու կամ թագավորի կողմից¹: Ժողովներն ունեցել են համազգային ներկայացուցչականություն. դրանցում ներկայացված են եղել միջնադարյան հայ հասարակության բոլոր հիմնական խավերը, ժողովներն ունեցել են իրավաստեղծ բնույթ ու համապատասխան լիազորություններ՝ ընդունելու օրենքի ուժ

ունեցող աշխարհիկ և եկեղեցական համապարտադիր կանոններ, ուստի և անվանվել են նաև օրենսդիր ժողովներ, առկա են եղել ժողովներում որոշումների կայացման և դրանց վավերացման միջնադարյան իրականության համեմատությամբ ժողովրդավարական ընթացակարգեր²: Խորհրդարանական կառավարման համակարգի տեսական հիմնավորումները կազմել են միջնադարյան և նոր շրջանի հայ իրավաքաղաքական մտքի կարևոր դրսևորումներից մեկը: Ի մասնավորի, 18-րդ դարում հնդկահայ անվանի գործիչներ Մովսես Բաղրամյանը և Շահամիր Շահամիրյանը հրապարակել են ապագա անկախ Հայաստանի պետաիշխանական համակարգի տեսլականը, որը զետեղվել է, համապատասխանաբար, Բաղրամյանի «Նոր տետրակ, որ կոչի հորդորակ» և Շահամիրյանի «Որոգայթ փառաց» աշխատություններում: Հեղինակների պատկերացմամբ, անկախ Հայաստանի կառավարման համակարգը պետք է լիներ խորհրդարանական, որն առավել ժողովրդավարական է և զերծ անձնիշխանական կենտրոնացվածությունից³: Պառլամենտարզմի և խորհրդարանական կառավարման գաղափարն ինստիտուցիոնալ դրսևորում ստացավ ար-

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

դեն 19-20-րդ դարերում՝ ի դեմս ավանդական հայկական կուսակցությունների քաղաքական-գաղափարախոսական հիմնադրույթների և Հայաստանի առաջին և երկրորդ հանրապետությունների խորհրդարանական կառավարման սահմանադրական համակարգերի: Հատուկ ուշադրության է արժանի 1990թ. օգոստոսի 23-ին ընդունված Հայաստանի անկախության հռչակագիրը, որը, հանդիսանալով կարևորագույն սահմանադրական փաստաթուղթ, միաժամանակ նորագույն պատմաշրջանում հայկական պառլամենտարիզմի և խորհրդարանական կառավարման իրավական և դոկտրինալ ավանդույթների նորմատիվ աղբյուրն է: Հենց Անկախության հռչակագրով են ստեղծվել Հայաստանում խորհրդարանական կառավարման համակարգ ձևավորելու սահմանադրաիրավական հիմքերը: Ի մասնավորի, Անկախության հռչակագրի 3-րդ կետից ուղղակիորեն բխում է, որ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդիր մարմինը՝ Գերագույն խորհրուրդը, հանդես է գալիս, որպես ժողովրդի կողմից ընտրված և «ժողովրդի անունից հանդես գալու» բացառիկ իրավունք ունեցող բարձրագույն ներկայացուցչական միակ պետական ինստիտուտ: Հռչակագրի այլ կետերում ամրագրված են խորհրդարանական համակարգին բնորոշ այլ դրույթներ ևս:

Պակաս կարևոր չէ այն հանգամանքը, որ նախագահակենտրոն համակարգը, որը Հայաստանի անկախությունից ի վեր գործում է շուրջ 25 տարի, մեծ հաշվով հայ սահմանադրաիրավական իրականությունում չդրսևորեց իր ժողովրդավարական որակները՝ հանգեցնելով Նախագահի ինստիտուտի փաստացի մենիշխա-

նության և քաղաքական համակարգի անձնավորման, ինչը բացասաբար է անդրադառնում հայաստանյան քաղաքական-իշխանական համակարգի հետագա ժողովրդավարացման, իշխանությունների իրական տարանջատման և որոշակիորեն ապակենտրոնացված կառավարման բնականոն իրականացման վրա: Այս համատեքստում խորհրդարանական համակարգն իրապես կարող է դիտարկվել որպես գործող կառավարման ձևի արդյունավետ այլընտրանք:

Թեպետ պատմաիրավական և սահմանադրական առումներով խորհրդարանական կառավարման ձևն առավել արդյունավետ է և ժողովրդավարական (ինչի մասին վկայում է այն հանգամանքը, որ Եվրոպայի պետությունների մեծ մասում գործում է խորհրդարանական կառավարման համակարգը)՝ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում պառլամենտական կառավարման մոդելի բնականոն գործառույթը կախված է նրանից, թե այն ինչպիսի սահմանադրական ամրագրում է ստացել առանձին վերցրած երկրում, և ինչպիսին է այնտեղի քաղաքական պրակտիկան: Բնականաբար, տարբեր պետություններում պառլամենտական կառավարումն ունի իր յուրահատկությունները և, ինչու ոչ, ռիսկագեն կանոնակարգումները: Այս համատեքստում բացառություն չէ նաև Հայաստանը, որը, չունենալով սահմանադրական պետականության և, առավել ևս, պառլամենտարիզմի բավարար փորձ, կանգնած է արմատական ինստիտուցիոնալ վերափոխման շեմին, որի սահուն ընթացքը պայմանավորված է նրանով, թե կառավարման մոդելի առումով ինչպիսի ռիսկեր կան փոփոխված Սահմանադրությունում: Այդ ռիսկերի բացահայ-

Սահմանադրական իրավունք

տումը, վերլուծությունն ու լուծման ուղիների առաջադրումն ունի ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնական նշանակություն և կարող է նպաստել Հայաստանի նորաստեղծ խորհրդարանական համակարգի կայացմանն ու արդյունավետ գործառնմանը:

Մեր կարծիքով, խորհրդարանական կառավարման ձևի բնականոն և արդյունավետ գործառնման համար ամենակարևորն ընտրական համակարգի և խորհրդարանի կողմից գործադիր իշխանության ձևավորման խնդրի այնպիսի սահմանադրավական կանոնակարգումն է, որպեսզի այս ամբողջ գործընթացում ապահովվի ժողովրդի ուղղակի և վճռական մասնակցությունը, և բացառվի կուսակցապետության (պարտոկրատիա) ձևավորումը: Այդ համատեքստում կարելի է առանձնացնել սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում ամրագրված երկու դրույթ, որոնց ընթացիկ սահմանադրավական կարգավորումը կրում է ռիսկային տարրեր նոր ձևավորվող խորհրդարանական կառավարման համակարգի ժողովրդավարական բնույթի և կառուցակարգային հավասարակշռվածության տեսանկյունից: Այդ դրույթներն են՝ համամասնական ընտրական համակարգի շրջանակներում գործող կայուն խորհրդարանական մեծամասնության ինստիտուտն ու վարչապետի ընտրության կարգը:

Կայուն խորհրդարանական մեծամասնության ինստիտուտի սահմանումը նպատակ ունի՝

1. նպաստել պետական-իշխանական համակարգի կառավարելիության բարձրացմանը, ինչը դասական համամասնական համակարգի պարագայում հաճախ շատ թույլ է լինում խորհրդարանում գործունակ կառա-

վարություն ձևավորելու ունակ մեծամասնության բացակայության պատճառով:

2. ձևավորել ժողովրդի ներկայացուցչական մարմինն առանց զգալի անհամամասնությունների:

3. ապահովել ժողովրդի մասնացությունը գործադիր իշխանության ձևավորմանը՝ ընտրելով այն քաղաքական ուժին, որը պետք է կազմավորի կառավարությունը:

Կայուն խորհրդարանական մեծամասնության ինստիտուտն ունակ է հաջողությամբ լուծել խորհրդարանում քաղաքական կայունության և գործունակ կառավարության ձևավորման խնդիրը, երբ կառավարության աշխատանքի և ճակատագրի վրա քաղաքական-կոնյուկտուրային ազդեցություններն էապես նվազ կլինեն: Սակայն, միևնույն ժամանակ, չպետք է մոռանալ, որ խորհրդարանը պառլամենտական կառավարման համակարգի պայմաններում հանդիսանում է առաջնային մանդատ ունեցող միակ մարմինը և ունի բարձրագույն ներկայացուցչականություն, ինչը նշանակում է, որ ցանկացած ընտրական համակարգ պետք է անպայմանորեն հավասարակշռի ժողովրդի իշխանական կամքին համապատասխան՝ քաղաքական ուժերի հարաբերակցության ապահովումն ու կառավարման անհրաժեշտ կայունությունը՝ ճգնաժամային իրավիճակներից հնարավորին խուսափելու համար: Արդյո՞ք Հայաստանի ներկայիս ընտրական համակարգը՝ կայուն խորհրդարանական մեծամասնության ինստիտուտի օրենսդրական կիրառման գործող տարբերակով ապահովում է վերոնշյալ գործոնների հավասարակշռությունը: Գտնում ենք, որ ոչ:

Այսպես, փոփոխված Սահմանադ-

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

րության 89-րդ հոդվածը, ամրագրելով կայուն խորհրդարանական մեծամասնության ինստիտուտը, դրա իրացման կարգի սահմանումը վերապահել է սահմանադրական օրենք հանդիսացող Ընտրական օրենսգրքին, որում տեղ գտած լուծումները, կապված կայուն խորհրդարանական մեծամասնության ձևավորման կարգի հետ, առաջացնում են որոշակի մտահոգություններ: Նախ՝ նշենք, որ Ընտրական օրենսգրքով կայուն խորհրդարանական մեծամասնություն է սահմանվել Ազգային ժողովի պատգամավորների ընդհանուր թվի 54 տոկոսը (Ընտրական օրենսգիրք, 96-րդ հոդված, մաս 1): Նշված չափով խորհրդարանական մեծամասնության ձևավորումը, եթե ընտրողների կողմից միանգամից չի կատարվում, կարող է տեղի ունենալ բոնուսային համակարգի միջոցով, որի համաձայն՝ այն քաղաքական ուժը, որն ընտրողների կողմից տրված քվեների արդյունքում ստանում է մանդատների կեսից ավելին, ձեռք է բերում լրացուցիչ այնքան մանդատ, որպեսզի վերջնարդյունքում ունենա մանդատների ընդհանուր թվի 54 տոկոսը (96-րդ հոդված, մաս 1): Այս կարգավորման պարագայում առաջանում է որոշակի անհամապատասխանություն ընտրական կորպուսի կամ ժողովրդի քաղաքական կամահայտնության և խորհրդարանում ձևավորված քաղաքական ուժերի հարաբերակցության միջև: Այլ կերպ ասած՝ ստացվում է, որ քաղաքական ուժը ձեռք է բերում կայուն խորհրդարանական մեծամասնություն՝ ի հեճուկս ընտրողների կամքի: Այս իրավակարգավորումն առերևույթ հակասում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահ-

մանված ժողովրդաիշխանության սկզբունքին և 89-րդ հոդվածի 3-րդ մասին, որոնց համադրված վերլուծությունից բխում է, որ կայուն խորհրդարանական մեծամասնությունը պետք է ձևավորվի ընտրությունների արդյունքում՝ ուղղակիորեն կամ ընտրությունների արդյունքներով խորհրդարան անցած քաղաքական ուժերի կոալիցիայի միջոցով: Սա նշանակում է, որ պետական իշխանության բարձրագույն ներկայացուցչական մարմնի՝ Ազգային ժողովի ձևավորումը, նրանում քաղաքական ուժերի հարաբերակցության և, մասնավորապես, կայուն խորհրդարանական մեծամասնության տիրապետող քաղաքական ուժի որոշումը այս կամ այն կերպ պետք է տեղի է ունենա ժողովրդի (ընտրական կորպուսի) քվեով՝ կա՛ն մեկ քաղաքական կուսակցությանը կամ դաշինքին 54 տոկոս և ավելի մանդատ տալով, կա՛ն ընտրությունների արդյունքներով խորհրդարան անցած քաղաքական ուժերի դաշինքի, կա՛ն կոալիցիայի միջոցով, որը կտիրապետի խորհրդարանի տեղերի առնվազն 54 տոկոսը: Մինչդեռ, ընդունված իրավակարգավորումը հանգեցնում է ընտրողների ձայների ոչ արդյունավետ բաշխմանը և կայուն մեծամասնություն ստացած քաղաքական ուժի համեմատությամբ մյուս ուժերին տրված ձայների նկատմամբ անհավասար վերաբերմունքի:

Այսպիսով, Ընտրական օրենսգրքով նախատեսված մոտեցումն առաջացնում է քաղաքական ուժերի հարաբերակցության նկատելի արհեստականություն և դրա հետևանքով Ազգային ժողովի ներկայացուցչականության և լեգիտիմության թուլացման վտանգ, քանի որ կայուն խորհրդարանական մեծամասնությունը տրվե-

Սահմանադրական իրավունք

լու է մի կուսակցության կամ դաշինքի, որին ժողովուրդն այդքան թվով մանդատ չի պատվիրակել: Այս հանգամանքը կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ նաև խորհրդարանական մեծամասնության կողմից ձևավորված կառավարության հանրային վարկանիշի և գործունակության վրա:

Առկա իրավակարգավորման ռիսկերի չեզոքացման համար, մեր կարծիքով, առավել նպատակահարմար է վերացնել խորհրդարանական մեծամասնության ձևավորման բոնուսային տարբերակը: Այդ դեպքում կայուն խորհրդարանական մեծամասնությունը կձևավորվի ժողովրդի կամքին համապատասխան. կայուն խորհրդարանական մեծամասնություն ձևավորելու համար քաղաքական ուժից կպահանջվի մանդատների ընդհանուր թվի 54 տոկոսը բոլոր դեպքերում ստանալ ուղղակիորեն ընտրությունների արդյունքներով: Հետևաբար, Ընտրական օրենսգրքով նախատեսված կոալիցիոն բանակցություններ կամ երկրորդ փուլ տեղի կունենա, եթե քաղաքական ուժերից և ոչ մեկը չի ստացել մանդատների առնվազն 54 տոկոսը: Նման մեխանիզմի պարագայում երկրորդ փուլում հաղթած կուսակցությունը, ի լրումն ընտրությունների առաջին փուլում իր ստացած մանդատների, կստանա այնքան մանդատ, որքան նրան անհրաժեշտ է կայուն խորհրդարանական մեծամասնություն ձևավորելու համար: Այդպիսով, կուսակցություններին մանդատներով օժտելու և կառավարության ձևավորման լիազորման գործընթացը հիմնված կլինի ժողովրդի ուղիղ կամահայտնության վրա, ինչը կապահովի Ազգային ժողովի ձևավորման կարգի և, մասնավորապես, կա-

յուն խորհրդարանական մեծամասնության կազմավորման համապատասխանությունը բարեփոխված Սահմանադրությանը, և, հետևաբար, կնպաստի նաև ընտրական ինստիտուտի և քաղաքական համակարգի լեգիտիմության բարձրացմանը:

Հայաստանի Հանրապետության խորհրդարանական կառավարման համակարգի կենսունակությունը պայմանավորված է ոչ միայն Ազգային ժողովի, այլև Կառավարության ձևավորման ժողովրդավարական բնույթով: Այս խնդրի լուծման համար հարկավոր է սահմանել սահմանադրական և օրենսդրական երաշխիքներ, որոնք ապահովում են ժողովրդի մասնակցությունն ինչպես օրենսդիր, այնպես էլ գործադիր իշխանության ձևավորմանը: Ուժեղ վարչապետով խորհրդարանական համակարգում, ինչպիսին որ նախատեսված է Հայաստանի Սահմանադրությամբ, բնականաբար, առաջնային նշանակություն է ձեռք բերում վարչապետի ընտրության և նշանակման կարգը: Հատկապես կայուն խորհրդարանական մեծամասնության սկզբունքի ամրագրման պարագայում, երբ ժողովուրդն է ընտրում այն քաղաքական ուժին, որը պետք է ձևավորի Կառավարություն, խիստ կարևորվում է վարչապետի ընտրության և նշանակման գործում ժողովրդի դերակատարման հարցը: Այս հարցին անդրադարձել է նաև Եվրոպայի խորհրդի Վենետիկի հանձնաժողովը, որը խորհրդարանական ընտրությունների կարևորագույն նպատակներ է համարում ժողովրդի կողմից իր ներկայացուցիչների հնարավորին համամասնորեն ընտրությունն ու վարչապետի նշանակումը՝ իր քաղաքական մեծամասնությամբ, ինչին, թեկուզև անուղղակիորեն,

Սահմանադրական իրավունք

պետք է մասնակցի ժողովուրդը⁴: Ավելին՝ խորհրդարանական կառավարման ձև ունեցող Իսրայելում 1996-2001թթ. վարչապետն անմիջականորեն ընտրվում էր ժողովրդի կողմից⁵: Այդպես ժողովուրդն ուղղակիորեն մասնակցում էր ինչպես օրենսդիր, այնպես էլ գործադիր իշխանության ձևավորմանը:

Երբ այս համապատկերում դիտարկում ենք փոփոխված Սահմանադրությամբ Հայաստանի վարչապետի ընտրության ու նշանակման կարգը, առերեսվում ենք որոշ խնդրականների: Նախ՝ Սահմանադրության 149-րդ հոդվածի 1-ին մասի բովանդակությունից հետևում է, որ Նախագահի կողմից անհապաղ վարչապետ է նշանակվում խորհրդարանական մեծամասնության կողմից առաջադրված ցանկացած թեկնածու՝ անկախ նրա՝ մեծամասնության ընտրական ցուցակը գլխավորելու կամ առնվազն դրանում ընդգրկված լինելու հանգամանքից: Այսինքն՝ վարչապետ կարող է նշանակվել նաև հանրությանն անհայտ կամ հասարակության վստահությունը չվայելող անձ, եթե նրան առաջադրի խորհրդարանական մեծամասնությունը: Դրանով իսկ ժողովրդի ազդեցությունը գործադիր իշխանության ձևավորման վրա սահմանափակվում է միայն որևէ քաղաքական ուժի Կառավարության ձևավորման մանդատ տալով: Հարկ է նշել, որ խորհրդարանական կառավարման համակարգերի զգալի մասում վարչապետ է նշանակվում խորհրդարանում մեծամասնություն ունեցող քաղաքական ուժի ղեկավարը, կամ առնվազն պահանջվում է, որ վարչապետի թեկնածուն լինի խորհրդարանի անդամ: Օրինակ՝ Հունաստանում, Մեծ Բրիտանիայում և մի շարք այլ երկրներում

պետության գլխի՝ համապատասխանաբար նախագահի կամ միապետի կողմից վարչապետ է նշանակվում խորհրդարանում մեծամասնություն ստացած քաղաքական ուժի ղեկավարը⁶: Իտալիայում 2016թ. նախատեսված է սահմանադրական փոփոխությունների հանրաքվե, որոնցով նախատեսվում է գործադիր իշխանության ձևավորման հարցում ժողովրդի դերի արմատական վերանայում՝ վարչապետի ուղղակի ընտրություն ժողովրդի կողմից, ինչպես որ նախկինում Իսրայելում էր⁷: Իսրայելում, Մալթայում, Թուրքիայում և որոշ այլ երկրներում միայն սահմանված է, որ վարչապետ պետք է նշանակվի խորհրդարանի անդամներից մեկը⁸: Հարկ է նշել, որ խորհրդարանական այն համակարգերի մեծամասնությունում, որտեղ ձևական ամրագրման եղանակով բացակայում է պահանջն առ այն, որ վարչապետ պետք է նշանակվի խորհրդարանական ընտրություններում մեծամասնություն ստացած կուսակցության ղեկավարը, դա ձևավորված քաղաքական պրակտիկայի ուժով դարձել է սահմանադրական սովորույթ: Խոսքը վերաբերում է այնպիսի երկրներին, ինչպիսիք են, օրինակ՝ Գերմանիան, Իսպանիան, Շվեդիան, Մեծ Բրիտանիան: Հայաստանի նման պետություններում, որտեղ սահմանադրական համակարգը դեռևս կայացման փուլում է, հստակեցված չեն քաղաքական պայքարի ժողովրդավարական կանոնները քաղաքական համակարգի սուբյեկտների միջև, սահմանադրական մշակույթը բավարար մակարդակի վրա չէ, Սահմանադրությամբ կամ սահմանադրական օրենքով վարչապետի նշանակման հարցում քաղաքական ուժերին և խորհրդարանին ազատ հա-

Սահմանադրական իրավունք

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

24

յեցողության տրամադրումը կարող է հանգեցնել խորհրդարանի, վարչապետի և ամբողջ Կառավարության հանրային հաշվետվողականության նվազմանը, պետական կառավարման հարցերում սուբյեկտիվիզմի ու ստվերային կառավարման երևույթների առաջացմանը, և արդյունքում պետական քաղաքականության իրականացման հարցում կարող է ստեղծել հանրային որոշակի անորոշություն, քանզի ժողովուրդը, ընտրական կորպուսը բավարար տեղեկություն և պատկերացում չի ունենալու՝ ով է գլխավորելու գործադիր իշխանությունը և ինչպիսի քաղաքականություն է վարելու: Եթե վարչապետը չլինի այն կուսակցության ղեկավարը կամ առնվազն անդամը, որի կողմից ինքն առաջադրվում է վարչապետի պաշտոնին, նա չի կրի քաղաքական պատասխանատվություն այդ կուսակցության նախընտրական ծրագրի կատարման համար, որի համար, որ այդ կուսակցությունը ձայն է ստացել ընտրողներից, հետևաբար նա կարող է վարել քաղաքական իմաստով ոչ կանխատեսելի և ամբոխահաճո քաղաքականություն՝ թուլացնելով պետական կառավարման համակարգի հանրային վարկանիշը և ներքին միասնականությունը: Հատկանշական է, որ նոր Ընտրական օրենսգրքը հետընտրական (ընտրությունների առաջին փուլից հետո) դաշինքների ձևավորման համար քաղաքական ուժերից պահանջում է համաձայնության գալ (ներկայացնել) վարչապետի թեկնածուի շուրջ, այլապես Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովը չի գրանցի համապատասխան դաշինքը (98-րդ հոդված, մաս 2): Փաստորեն ստացվում է, որ խորհրդարանի ընտրությունների երկրորդ փուլից առաջ

ձևավորվող դաշինքի պարագայում օրենսդիրը մեծացրել է ժողովրդի ազդեցությունը գործադիր իշխանության ձևավորման գործընթացում, իսկ նախընտրական դաշինքների և ընտրություններից առաջ առանձին կուսակցությունների դեպքում վարչապետի թեկնածուի հրապարակման որևէ պահանջ չի դրել:

Հաշվի առնելով գործող իրավակարգավորման պայմաններում վարչապետի անձի հետ կապված նշյալ ռիսկերը՝ նպատակահարմար կլինի փոփոխություն կատարել Ընտրական օրենսգրքում և ամրագրել կուսակցությունների և դաշինքների պարտականությունն Ազգային ժողովի ընտրություններին գրանցման նպատակով Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով ներկայացվող փաստաթղթերի շարքում ներկայացնել նաև հայտարարություն կամ տեղեկանք՝ նշելով վարչապետի իրենց թեկնածուին կամ Ընտրական օրենսգրքով սահմանել, որ կուսակցության կամ դաշինքի համապետական ցուցակի 1-ին համարով նշված անձը հանդիսանում է այդ քաղաքական ուժի վարչապետի թեկնածուն: Նման իրավակարգավորման պարագայում ընտրողները հստակ կիմանան, որ քվեարկելով այս կամ այն կուսակցության կամ դաշինքի օգտին՝ վարչապետ են ընտրում համապատասխան անձին: Այդպիսով մեծանում է ժողովրդի մասնակցությունը գործադիր իշխանության ձևավորման գործընթացին, և մեծանում է նաև քաղաքական ուժերի և ապագա վարչապետի քաղաքական պատասխանատվությունը: Վերջինս փաստորեն խորհրդարանի հետ մեկտեղ ժողովրդից ստանում է ուղղակի լեգիտիմություն: Բացի այդ, նման իրավակարգավորման պարագայում առավել

Սահմանադրական իրավունք

հիմնավոր կլինի փոփոխված Սահմանադրությամբ Նախագահի ամբողջովին խորհրդանշական դերակատարումն Ազգային ժողովի ընտրություններից հետո վարչապետի նշանակման հարցում, քանզի ժողովրդի կողմից հավանության արժանացած վարչապետի թեկնածուի նշանակելու դեմ առարկելու իրավունք Նախագահն ունենալ չի կարող:

Այսպիսով, վերը քննարկված ինստիտուցիոնալ ռիսկերը հանդիսանում են Հայաստանի խորհրդարանական կառավարման համակարգի հիմնական վտանգները, քանզի ուղղակիորեն առնչվում են խորհրդարանի ձևավորմանն ու վերջինիս կողմից

վարչապետի ընտրությանը: Այդ երկու գործընթացները կազմում են խորհրդարանական համակարգի գործառնման սահմանադրականությունն ու ժողովրդավարական բովանդակությունը պայմանավորող հիմնական գործոնները, քանի որ դրանց միջոցով է ձևավորվում օրենսդիր իշխանությունը, և սկիզբ է դրվում գործադիր իշխանության կազմավորման պրոցեսին: Այս իմաստով հողվածում քննարկված լուծումներն իրապես կարող են փոխել խորհրդարանի ձևավորման կարգն ու տրամաբանությունը՝ դրանք համապատասխանեցնելով ներկայացուցչական ժողովրդավարության միջազգային լավագույն փորձին:

1. Օրինակ՝ 356թ. Աշտիշատի ժողովը, որը հրավիրվել էր եկեղեցու նախածեռնությամբ, որտեղ նախագահել էր Ներսես կաթողիկոսը, Աղվենի ժողովը, որը 5-րդ դարում հրավիրել էր Վաչագան թագավորը:

2. **Հարությունյան Գ.Գ.** Սահմանադրական մշակույթ, պատմության դասերը և ժամանակի մարտահրավերները: Երևան, 2016, էջ 74-89:

3. Հայոց պատմություն, խմբ. Սիմոնյան Հ. Ռ., Երևան 2012, էջ 274: **Այվազյան Ն. Ա., Այվազյան Ա. Ն.** Սահմանադրության էությունը և բովանդակությունը (համեմատական սահմանադրական վերլուծություն), Երևան 2005, էջ 55-57:

4. Report on Thresholds and other features of electoral systems which bar parties from access to Parliament (II) adopted by the Council for Democratic Elections at its 32nd meeting (Venice, 11 March 2010) and by the Venice

Commission at its 82nd plenary session (Venice, 12-13 March 2010), p. 11.

5. **Stoll H.** Taking Regime Type Seriously: Theories of Party Systems Revisited, Stanford University, 2001, p. 16.

6. Հունաստանի Սահմանադրություն, 37-րդ հողված, մաս 2: Մեծ Բրիտանիայի չգրված Սահմանադրության պայմաններում գործող սահմանադրական սովորույթի համաձայն՝ միապետը վարչապետ է նշանակում խորհրդարանական մեծամասնության ղեկավարին (**Смряушн Б.А.** Конституционное право зарубежных стран, Том 3, Особенная часть. Москва, 2000, с. 226):

7. <http://www.constitutionnet.org/comment/reply/13598>.

8. Իսրայելի «Կառավարության մասին» հիմնական օրենքի 5-րդ հողված, «ա» կետ, Մալթայի Սահմանադրության 80-րդ հողված, Թուրքիայի Սահմանադրության 109-րդ հողված, մաս 2:

Մանուկ ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի
իրավագիտության ֆակուլտետի պետ,
իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ

**ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԳԱՂՏՆԻՔԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԳՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԸ**

Բժշկական գաղտնիքի հետ կապված հարցերն առաջին անգամ հիշատակվում են Հին Հռոմում, որտեղ բժշկությունը համարվում էր լռության արվեստ¹: Բժշկական գաղտնիքի վերաբերյալ առաջին կանոնը նախատեսվել է Հիպոկրատի երդման մեջ: Մասնավորապես, երդման՝ հիմնախնդրին վերաբերող հատվածն ունի հետևյալ բովանդակությունը. «Այն ամենը, ինչը ոչ մեկին չպետք է իրազեկվի, ես կըռն՝ համարելով այն գաղտնիք»²: Կամ երդման մեկ այլ հատվածում անհրաժեշտ է հիշատակել հետևյալ ձևակերպումը. «Ինձ՝ երդումն անխախտ կատարողիս, թող երջանկություն տրվի կյանքում ու արվեստում և հավերժ փառք մարդկանց մոտ, իսկ խախտողին և կեղծ երդում տվողին թող լինի դրա հակառակը»³:

Մինչև բժշկական գաղտնիքի՝ որպես մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքի պաշտպանության առարկայի սահմանադրական բովանդակությանն անդրադառնալը, անհրաժեշտ է պարզել «գաղտնիք» եզրույթը լեզվաբանական տեսանկյունից: Հայերեն բացատրական բառարանում «գաղտնիք» եզրույթը ներկայացվում է իմաստային տեսանկյունից նույնական մի քանի նշանակությամբ: Մասնավորապես, հասկացությունը մեկնաբանվում է որպես՝

1. մի բան (երևույթ, դեպք, դրանց վերաբերյալ տարաբնույթ տեղեկություններ), որը ուրիշներից ծածուկ է պահվում, չի հրապարակվում,
2. ծածուկ, անծանոթ պատճառ, հանգամանք,
3. ծածուկ տեղեկություններ՝ գիտելիքներ և այլն,
4. այն, ինչ-որ ճանաչված, բացահայտված չէ և այլն⁴:

Հիմնահարցը լեզվաբանական լույսի ներքո դիտարկելու դեպքում հանգում ենք եզրակացության, որ «գաղտնիք» բառը հետազոտ-

ման առարկայի շրջանակներում պետք է կապել դեպքերի, իրադարձությունների, դրանց վերաբերյալ այնպիսի տեղեկությունների հետ, որոնք պետք է ծածուկ պահվեն ուրիշներից և չհրապարակվեն: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ գաղտնիքն իր էությանմբ տեղեկություն է, ուստի անհրաժեշտ է նախ՝ անդրադարձ կատարել «տեղեկություն», «տեղեկատվություն» հասկացությունների իրավաբանական բովանդակությանը, ապա փորձել գնահատել հատկապես մեզ հետաքրքրող իմաստով բժշկական գաղտնիք համարվող տեղեկությունների ծավալը և հիմնական իրավունքով պաշտպանության հնարավորության հիմնահարցը:

«Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի համաձայն. «Տեղեկությունն անձի, առարկայի, փաստի, հանգամանքի, իրադարձության, եղելության, երևույթի վերաբերյալ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ստացված և ձևավորված տվյալներն են՝ անկախ դրանց տնօրինման ձևից կամ նյութական կրիչից (տեքստային, էլեկտրոնային փաստաթղթեր, ձայնագրություններ, տեսագրություններ, լուսաժապավեններ, գծագրեր, սխեմաներ, նոտաներ, քարտեզներ)»: Նույն օրենքի 4-րդ հոդվածը, թվարկելով տեղեկատվության ազատության ապահովման հիմնական սկզբունքները, դրանց ցանկում նշում է նաև տեղեկատվության հրապարակայնությունը: Սակայն սահմանադրական առանձին իրավունքների պաշտպանության նկատառումներից ելնելով հանրային իշխանությունը ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի ուժով պարտավոր է չմիջամտել մարդկանց անձնական կյանքին՝ դրանով իսկ ապահովելով մեզ հետաքրքրող հիմնահարցի տեսանկյունից առանձին բնույթի տեղեկությունների գաղտնիության ռեժիմը, և սահմանել վերջինիս խախտման հետ կապված իրավական հետևանքները: ՀՀ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

Սահմանադրության առանձին դրույթների, արտերկրի օրենսդրության, դոկտրինալ տեսակետների վերլուծության արդյունքում կարելի է եզրակացնել, որ հանրային իշխանությունը քննարկման ենթակա հիմնահարցի վերաբերությամբ առնվազն ունի սահմանադրական պարտականություն հստակեցնելու:

1. մարդու առողջության պահպանման հետ կապված հարաբերությունները,

2. բնակչության առողջության պահպանման պետական քաղաքականության սկզբունքները,

3. առողջապահության բնագավառում մարդու իրավունքները, վերջիններիս պաշտպանության առարկայի ծավալն ու բովանդակությունը և դրանց պաշտպանության իրավական երաշխիքներն ու մեխանիզմները:

Առողջապահության բնագավառում մարդու իրավունքների, դրանց պաշտպանության առարկայի ծավալի և բովանդակության հստակեցման տեսանկյունից կարևորում ենք բժշկական օգնության դիմած անձի՝ իր վերաբերյալ բուժական գաղտնի տեղեկատվության, այլ կերպ ասած՝ բժշկական գաղտնիքի իրավունքի պաշտպանության հիմնահարցը: Որպես այդպիսին, ՀՀ Սահմանադրությունն ուղղակիորեն չի ամրագրում բժշկական գաղտնիքի իրավունքը: Սակայն ՀՀ Սահմանադրությունն առանձնակի ուշադրություն է դարձնում մասնավոր (անձնական) և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության հիմնական իրավունքի պաշտպանության ասպեկտներին: Մասնավորապես, ՀՀ Սահմանադրության՝ «Մասնավոր և ընտանեկան կյանքի, պատվի ու բարի համբավի անձեռնմխելիությունը» վերտառությամբ 31-րդ հոդվածը երաշխավորում է հիմնախնդրի հետ կապված այնպիսի հիմնարար իրավունքները, ինչպիսիք են մասնավոր կյանքի, ընտանեկան կյանքի, պատվի և բարի համբավի անձեռնմխելիության իրավունքը:

Բժշկական գաղտնիքը համարվում է մարդու մասնավոր (անձնական) կյանքի բաղկացուցիչ մասը, հետևաբար այն բոլոր դեպքերում, երբ հիմնական իրավունքի հասցեատերն ապօրինի կմիջամտի քննարկվող իրավունքի պաշտպանության առարկայի մաս հանդիսացող բժշկական գաղտնիքի իրավունքին, ապա իրավունքի կրողը, այլ կերպ ասած՝ անձը, ում վերաբերյալ առկա են բժշկական գաղտնիք համարվող տեղեկություն-

ները, ունի սահմանադրական հնարավորություն մասնավոր կյանքի հիմնական իրավունքով պաշտպանվելու ապօրինի միջամտությունից:

Քննարկվող իրավունքի (բժշկական գաղտնիքի իրավունքի) պաշտպանության առարկան հստակեցնելու համար անհրաժեշտ է բացահայտել մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի բովանդակությունը:

Ժամանակակից իրավաբանական գրականության մեջ բացակայում է «մասնավոր կյանք» հասկացության ծավալի վերաբերյալ միասնական կարծիք: Սրան զուգահեռ հիմնախնդրի վերաբերյալ տարակարծություններն ավելի են սրվում նախադեպային իրավունքի լույսի ներքո:

Մասնավոր կյանքի պաշտպանության անհրաժեշտությունը սահմանադրական մակարդակով մեծ թափ ստացավ 2-րդ աշխարհամարտից հետո: Այսպես՝ Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 12-րդ հոդվածում նշվում է, որ ոչ ոք չի կարող ենթարկվել իր անձնական ու ընտանեկան կյանքում կամայական միջամտության: Ավելին, Հռչակագիրը նույն հոդվածի սահմաններում երաշխավորում է յուրաքանչյուրի՝ նման միջամտությունից կամ ոտնձգությունից օրենքի պաշտպանության իրավունքը: Մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության պաշտպանությունը երաշխավորված է նաև «Զաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրում (17-րդ հոդված) և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայում (8-րդ հոդված):

Անհրաժեշտ է նշել, որ սովետական իրավաբանական գրականության մեջ մասնավոր կյանք հասկացությունն առհասարակ բացակայում էր: Դրա փոխարեն և պոզիտիվ իրավունքում և դոկտրինալ մակարդակում օգտագործվում էր անձնական կյանք հասկացությունը: Սակայն պետք է փաստել, որ ավելի ուշ դոկտրինալ մակարդակում իրավաբաններն ընդգծվեց այն մոտեցումը, որ մասնավոր կյանք և անձնական կյանք հասկացությունները նույնաբնույթ են:

Սովետական իրավաբանական գրականության մեջ ևս մասնավոր (անձնական) կյանքը բնութագրվում էր տարբեր կերպ: Ա.

Սահմանադրական իրավունք

Ի. Գեներալը, Վ. Ե. Գուլիևը, Ֆ. Մ. Ռուդինսկին գտնում էին, որ անձնական կյանքը կարելի է բնորոշել որպես մարդու նյութական և հոգևոր պահանջմունքները բավարարելու համար անհրաժեշտ անհատական միջոցների ոլորտ, որն ընդհանուր առմամբ պայմանավորված է հանրային կյանքով⁷: Հեղինակների առանձին խումբ էլ իրավագիտքեն խուսափում էր անձնական կյանքի անձեռնմխելիության խնդիրը պայմանավորել հանրային կյանքով: Մանրամասնելով անձնական կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքը՝ վերջիններս այն իրավագիտքեն կապում էին մարդու ինտիմ, անձնական, ընտանեկան ոլորտի հետ՝ բացառելով պետության, հասարակության, առանձին անհատների, կազմակերպությունների կողմից ազդեցության հնարավորությունը: Մասնավորապես, իր հետազոտություններում Ի. Լ. Պետրովսիինը նշում է, որ գաղտնիքն անհրաժեշտ է բաժանել երկու խմբի՝ բացառապես անձնական՝ ոչ մեկին չվստահվող գաղտնիք և պրոֆեսիոնալ գաղտնիք, որի տակ հեղինակը հասկանում էր տարբեր մասնագիտության անձանց՝ բժիշկներին, փաստաբաններին, նոտարին, հոգևորականին վստահվող գաղտնիք⁸: Լ. Օ. Կրասավչիկովի դիտարկմամբ անձնական կյանքը բնութագրվում է 10 ոլորտներով, որոնց մեջ քննարկվող ենթատեքստում մեզ հետաքրքրող իմաստով առանձնացվում է նաև մարդու առողջության, վերականգնողական ոլորտը: Հիմնահարցի հետազոտման տեսակյունից հնարավոր չէ չհամաձայնել Գ. Բ. Ռոմանովսկու այն տեսակետի հետ, որ կյանքի առանձին իրավիճակներում մարդն ստիպված է լինում մտնել կապի մեջ այլ սուբյեկտների հետ, որի արդյունքում ստիպված է լինում առանձին անձանց բացահայտել փակ համարվող ոլորտը: Եվ այն տեղեկատվությունը, որը տրամադրվում է այդ անձանց, ինչպես նաև նրանց հետ կապի վերաբերյալ տեղեկատվությունը համարվում է անձնական կյանք: Նման տեղեկությունը ներառվում է «գաղտնիք» հասկացության մեջ (բժշկական, փաստաբանական, նոտարական և այլն)⁹:

Մեզ հետաքրքրող իմաստով ՀՀ Սահմանադրության 31-րդ հոդվածը կարանջատում է մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքը¹⁰, որի տակ անհրաժեշտ է հասկանալ նաև անձնական և ընտանեկան կյանքի գաղտնիքը: Անձնական

կյանքի գաղտնիքին վերաբերում է այն տեղեկատվությունը, որը դրա կրողն իրավունք ունի չվստահել և ոչ մեկին՝ ոչ իր ամուսնուն (կնոջը), փաստաբանին, բժշկին, կամ այլ ոլորտի մասնագետին:

Այն, որ բժշկական գաղտնիքը համարվում է ՀՀ Սահմանադրության 31-րդ հոդվածով պաշտպանվող սահմանադրական արժեք, կասկած չի հարուցում: Գոկտրինալ հետազոտությունների վերլուծության արդյունքում ևս կարելի է փաստել, որ բժշկական գաղտնիքը հանդիսանում է մարդու մասնավոր կյանքի ամենակարևոր ոլորտներից:

Մինչև բժշկական գաղտնիքի իրավունքի պաշտպանության հիմնախնդրին անդրադառնալը, անհրաժեշտ է պարզել բժշկական գաղտնիքի իրավունքի պաշտպանության առարկայի բովանդակությունը, հակառակ պարագայում հնարավոր չի լինի հստակեցնել այն հարցը, թե սահմանադրական և դեղիկտային իրավունքի մակարդակում ինչը պետք է պաշտպանվի:

Նախ՝ անրաժեշտ է նշել, որ ՀՀ օրենսդրության մեջ բացակայում է «բժշկական գաղտնիք» հասկացության բնորոշումը: «Բժշկական գաղտնիք» հասկացությունն անհրաժեշտ է ներկայացնել լայն և նեղ իմաստներով: Նեղ իմաստով բժշկական գաղտնիքի տակ հասկանալով այն տեղեկությունը, որին տիրապետում է միայն բուժող բժշկը, իսկ հիմնախնդիրը լայն իմաստով դիտարկելու պարագայում անհրաժեշտ է նկատի ունենալ ոչ միայն բուժող բժշկին, այլև բոլոր այն անձանց, ովքեր իրենց պրոֆեսիոնալ-աշխատանքային պարտականությունների կատարման ընթացքում տեղեկանում են այդ գաղտնիքին: Քննարկվող հիմնահարցի շուրջ ծավալվող հարաբերությունների կարգավորման տեսանկյունից կարևոր նշանակություն ունի «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենքը, որի կարգավորման առարկա է հանդիսանում մարդու առողջության պահպանման սահմանադրական իրավունքի իրականացումն սպահովող բժշկական օգնության և սպասարկման կազմակերպման, իրավական, տնտեսական և ֆինանսական հիմունքները: Օրենքի 5-րդ հոդվածի գ) ենթակետի **համաձայն՝ յուրաքանչյուր որ իրավունք ունի պահանջել բժշկի օգնությանը դիմելու փաստի, իր առողջական վիճակի, հետազոտման, ախտո-**

րոշման և բուժման ընթացքում պարզված տեղեկությունների գաղտնիության ապահովում:

Ձևակերպումից երևում է, որ բժշկական գաղտնիքը ոչ մի պարագայում չի կարելի համարել **միայն բուժող բժշկին** հայտնի դարձած տեղեկություն, քանզի պաշտպանության ենթակա է նաև բժշկին դիմելու փաստը, հետազոտման և ախտորոշման արդյունքում հայտնի դարձած տեղեկությունը: Այս իմաստով ակնհայտ է, որ դիմելու փաստի մասին տեղեկությունը ոչ միայն տիրապետում է բուժող բժիշկը, այլև հիվանդի՝ բուժհիմնարկություն այցելությունն արձանագրող տեխնիկական սպասարկման անձնակազմը, կամ շատ հաճախ տարատեսակ բժշկական հետազոտություններ իրականացնում է բուժող բժշկին աջակցող անձնակազմը (քույրեր, սանիտարներ և այլն), իսկ բժիշկն ախտորոշման արդյունքների հիման վրա իրականացնում է բուժման և վերականգնողական գործընթացը: **Այսինքն՝ բժշկական գաղտնիքին տիրապետում է տվյալ հիվանդին բժշկական սպասարկում իրականացնող ողջ բուժական անձնակազմը:** Հատկանշական է, որ բժշկական գաղտնիքը չիրապարակելու սուբյեկտ է համարվում ցանցած անձ, ում այդ տեղեկությունը հայտնի է դարձել նաև ուսումնառության, բժշկական կոնսոլիդումի ընթացքում:

Այլ կերպ ասած՝ բժշկական օգնության դիմած, ինչպես նաև բժշկական օգնություն և սպասարկում ստացող անձի՝ վերը նշված իրավունքին համապատասխանում է բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնող անձնակազմի պարտականությունը՝ ապահովել այդ իրավունքի իրացումը: Մասնավորապես, «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» **ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածի ե) ենթակետը բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնողներին պարտավորեցնում է ապահովել բժշկի օգնությանը դիմելու փաստի, նրա առողջական վիճակի մասին հետազոտման, ախտորոշման և բուժման ընթացքում պարզված տեղեկությունների գաղտնիությունը, բացի Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությանը սահմանված դեպքերից:** Նույն հոդվածի երկրորդ մասի ուժով՝ վերը նշված պարտականությունները չկատարելու դեպքում համապատասխան անձինք պատասխանատվություն են կրում ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով:

Վերը նշված նորմերի փաստակազմի հատկանիշների վերլուծության արդյունքում պարզ է դառնում, որ մասնավոր կյանքի անձեռնմխելության իրավունքի լույսի ներքո քննարկվող հիմնախնդրի իմաստով պաշտպանության են ենթակա՝

1. բժշկի օգնությանը դիմելու փաստի վերաբերյալ տեղեկությունը,

2. առողջական վիճակի հետ կապված հետազոտման, ախտորոշման և բուժման ընթացքում պարզված տեղեկությունների գաղտնիությունը:

Քննարկվող համատեքստում կարևորություն է ներկայացնում այն հանգամանքը, թե արդյոք Օրենքի 5-րդ հոդվածի գ) ենթակետի իրավակարգավորումը հնարավորություն է տալիս պաշտպանության առարկայի տակ ներառել միայն հետազոտման, ախտորոշման և բուժման ընթացքում անձամբ բուժական անձնակազմի գործողությունների արդյունքում պարզված տեղեկությունները, **թե հիվանդի կողմից ներկայացված և բժշկական գաղտնիք համարվող տեղեկությունը ևս**¹¹: Կարծում ենք, որ իրավակարգավորումն առնվազն ձևական որոշակիության տեսանկյունից խնդիր ունի և վեճերի տեղիք կարող է տալ այն պատճառով, որ հնարավոր է արդյոք պաշտպանվել բժշկական սպասարկում իրականացնող անձանց կողմից **հիվանդի հայտնած** տեղեկությունների ապօրինի հրապարակման դեպքում: Այս իմաստով, **«իր առողջական վիճակի մասին»** ձևակերպումը պոզիտիվ մակարդակում հստակեցման կարիք ունի: Կարծում ենք, հիմնախնդրի պաշտպանության առարկային հստակեցման տեսանկյունից ճիշտ կլինի Օրենքի 5-րդ հոդվածի գ) ենթակետի **«իր առողջական վիճակի մասին»** ձևակերպումը փոխարինել **«առողջական վիճակի մասին իր կողմից հայտնած»** բառերով: Առաջարկվող ձևակերպումը համադրելով փաստակազմի մյուս հատկանիշների հետ՝ հնարավոր կլինի պնդել, որ բժշկական գաղտնիք է համարվում ոչ միայն բժշկական սպասարկում իրականացնող անձնակազմի գործողությունների արդյունքում հավաքված տեղեկությունը, այլ նաև հիվանդի կողմից ներկայացված և բժշկական գաղտնիք համարվող տեղեկությունը¹²: Բացի նշված խնդրից, գործող կարգավորումները հնարավորություն չեն տալիս հասկանալու՝ բժշկին դիմելու փաստից հետո, մինչև բժշկական հետազո-

Սահմանադրական իրավունք

տություն, ախտորոշում կամ բուժում սկսելը հիվանդի հայտնած տեղեկությունները համարվում են բժշկական գաղտնիք, թե ոչ: Օրենքի 1-ին հոդվածի 1-ին մասի ձևակերպումը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ «բժշկական հետազոտությունը, ախտորոշումը կամ բուժումը» (ինչպես նախատեսված է գործող կարգավորումներում) բժշկական օգնության և սպասարկման առանձին ձևեր են: Գործող կարգավորումների համակարգային վերլուծության արդյունքում ստացվում է, որ առնվազն պարզ չէ, օրինակ, բնակչության խորհրդատվության ընթացքում, որը *ոչ հետազոտություն է, ոչ ախտորոշում, ոչ բուժում (սակայն ի թիվս վերջիններիս՝ բժշկական օգնության և սպասարկման ձև է)*, հայտնի դարձած տեղեկությունների հրապարակումը կարող է պաշտպանվել հիմնական իրավունքով, թե ոչ: Կարծում ենք, որ բժշկական սպասարկման **ցանկացած ձևի** ընթացքում հայտնի դարձած բժշկական գաղտնիք համարվող տեղեկությունները պետք է գնահատվեն որպես այդպիսին և պաշտպանվեն հիմնական իրավունքով:

Հիմնահարցի հետ կապված արժեքավոր է Ի.Վ. Սմոլկովայի այն դիրքորոշումը, որ պրոֆեսիոնալ գաղտնիքը պետք է համարել ոչ միայն մասնագետների կողմից (բժիշկ, փաստաբան և այլն) իրենց գործառնության պարտականությունների կատարման արդյունքում ձեռք բերած տեղեկությունները, այլ նաև նրանց վստահված տեղեկությունները¹³: Համարժեք դիրքորոշում է հայտնել նաև Վ.Ն.Լոպատինը¹⁴: Այս իմաստով արժեքավոր է նաև ՄԻԵԳ-ի՝ Նիեմիցն ընդդեմ Գերմանիայի գործի շրջանակներում հայտնած իրավական դիրքորոշումը՝ *մարդու կողմից ինքնակամ հայտնած իրեն վերաբերող տեղեկությունների անձեռնմխելիության վերաբերյալ*: Դատարանն ընդգծել է, որ անկախ այն հանգամանքից, թե անձն ինքն է հայտնել իրեն վերաբերող տեղեկությունը, թե այն չհրապարակելու պարտականություն ունեցող սուբյեկտը ձեռք է բերել այլ օրինական ճանապարհով, նման տեղեկությունը (գաղտնիքը) շարունակում է պաշտպանվել ՄԻԵԳ-ի 8-րդ հոդվածով¹⁵:

Այսպիսով, քննարկվող ենթատեքստում պրոֆեսիոնալ գաղտնիքն օրենքով պաշտպանվող այն տեղեկությունն է, որը վստահվել է (հիվանդի, վստահողի ... կողմից) կոնկրետ ոլորտում իր աշխատանքային պարտակա-

նություններն իրականացնող անձին կամ վերջինս նման տեղեկությունը ձեռք է բերել իր աշխատանքային պարտականությունները կատարելու արդյունքում:

Իրավաբանական գրականության մեջ առաջ է քաշվում նաև այն խնդիրը, թե բժշկական գաղտնիք պետք է համարել միայն բուժմանը, առողջական վիճակին վերաբերվող տեղեկությունները, թե նաև անձնական այլ տեղեկությունները, որոնք հայտնի են դառնում այդ ընթացքում¹⁶: Հարցի վերաբերյալ իրավաբանական գրականության մեջ գերիշխող է այն կարծիքը, որ նման տեղեկատվությունը ևս պետք է համարել բժշկական գաղտնիք¹⁷: Հիմնախնդիրը սահմանադրական պաշտպանության տեսանկյունից դիտարկելով՝ անհրաժեշտ է նշել, որ բժշկին՝ բուժման ընթացքում հայտնի դարձած անձնական բնույթի այլ տեղեկությունների գաղտնիության (օրինակ՝ ազգային պատկանելությանը կամ էթնիկ ծագմանը, քաղաքական հայացքներին, կրոնական կամ փիլիսոփայական հանդուժմունքներին, արհեստակցական միությանն անդամակցությանը և այլն) պաշտպանությունը երաշխավորված է ՀՀ Սահմանադրության 34-րդ հոդվածով՝ անձնական տվյալների պաշտպանության հիմնական իրավունքով, սակայն դրանք չպետք է գնահատել որպես բժշկական գաղտնիք: Հատկանշական է, որ անձի առողջական վիճակին վերաբերող տեղեկությունները ևս համարվում են անձնական տվյալներ և դասվում են, այսպես կոչված, **հատուկ կատեգորիայի անձնական տվյալների** շարքին¹⁸: **Բժշկական գաղտնիք կարող են համարվել անձի վերաբերյալ այն անձնական տվյալները, որոնք կապված են նրա, օրինակ, առողջական, ֆիզիոլոգիական վիճակի հետ**: Այսպիսով, անձի առողջական վիճակի վերաբերյալ տեղեկությունները հանդիսանում են անձնական տվյալների ինքնուրույն խումբ (**հատուկ կատեգորիայի անձնական տվյալներ**), և դրանք անհրաժեշտ է դիտարկել բժշկական գաղտնիքի համատեքստում, սակայն բուժման ընթացքում հայտնի դարձած ոչ բոլոր անձնական տվյալները կարող են համարվել բժշկական գաղտնիք (օրինակ՝ քաղաքական կամ կրոնական հայացքների վերաբերյալ բուժման ընթացքում բուժանձնակազմին հայտնի դարձած, սակայն բուժման հետ չկապված տեղեկությունը): Բացառություն են կազմում այն դեպքերը, երբ

անձնական այլ տվյալները, չլինելով որպես այդպիսին բժշկական, օրգանապես կապված են բժշկական տեղեկությունների հետ կամ պայմանավորված են բուժական գործողությունների անհրաժեշտությամբ: Օրինակ՝ այս կամ այն աղանդավորական խմբին պատկանելու պատճառով հիվանդի կողմից արյան մնուշ տալուց հրաժարվելը պետք է դիտարկել բուժման անհրաժեշտության լուսիներքո: Սակայն, երբ բժիշկը, կամ բուժական գործընթացի մեջ ներգրավված այլ անձինք լսում են հիվանդի դավանանքի վերաբերյալ տեղեկատվությունը, որը կապված չէ բուժական գործընթացի հետ, ապա սա չի կարելի գնահատել բժշկական գաղտնիք համատեքստում, սակայն ենթակա է պաշտպանության անձնական տվյալների պաշտպանության իրավունքով:

Քննարկվող համատեքստում անհրաժեշտ է անդրադարձ կատարել նաև ՄԻԵԿ-ի 8-րդ հոդվածի և ՀՀ Սահմանադրության 31-րդ հոդվածի բովանդակությանը և ծավալին: Հատկանշական է, որ ՄԻԵԿ-ն ամրագրում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի իր անձնական և ընտանեկան կյանքի ... նկատմամբ **հարգանքի իրավունք**, այն դեպքում, երբ ՀՀ Սահմանադրությունը երաշխավորում է յուրաքանչյուրի մասնավոր և ընտանեկան կյանքի **անձեռնմխելիությունը**: Այստեղ անհրաժեշտ է դիտարկել **Կոնվենցիոն՝ հարգանքի իրավունքը և սահմանադրական անձեռնմխելիության իրավունքը**: Սահմանադրական ձևակերպման պարագայում մարդու հիմնական իրավունքով սահմանափակված հանրային իշխանության վրա դրվում է միայն չմիջամտելու պարտականությունը, որը բխում է անձնական կյանքի (նաև գաղտնիքի)՝ **status negativus** կարգավիճակից: Կոնվենցիոն իմաստով՝ հարգանքի իրավունքը ցույց է տալիս հիմնական իրավունքով սահմանափակված սուբյեկտների ոչ միայն ապօրինի չմիջամտելու պարտականությունը, այլև կոնվենցիոն նորմերի՝ միջնորդավորված գործողության միջոցով հանրային իշխանության (առաջին հերթին՝ օրենսդիր մարմնի, կառավարության՝ իրավաստեղծման իմաստով) վրա դրված այն պարտականությունը, որը կապված է օրենսդրական մեխանիզմների միջոցով, բացի հանրային իշխանությունից, այլ սուբյեկտների կողմից քննարկվող իմաստով բժշկական գաղտնիքը չիրապարակելու

վերաբերյալ օրենսդրական լուծումներ և դրանք խախտելու հետ կապված իրավական հետևանքների սահմանելու հետ: Հարց է առաջանում՝ արդյոք ՀՀ Սահմանադրությունն օրենսդրական լուծումներ ստեղծելու իմաստով նման պարտականություն չի դնում իրավասու մարմինների վրա (ԱԺ, կառավարություն և այլն): Առաջ անցնելով՝ անհրաժեշտ է նշել, որ ՀՀ Սահմանադրության 31-րդ հոդվածի իմաստով՝ ոչ, քանզի այն միայն քննարկվող իրավունքի status negativus-ի երաշխավորն է: Հանրային իշխանության վրա, օրենսդրական լուծումներ ստեղծելու իմաստով, նման պարտականություն դնում է ՀՀ Սահմանադրության ոչ թե 31-րդ հոդվածը, այլ 3-րդ հոդվածը, որի բովանդակությունը մեզ հետաքրքրող իմաստով նաև սահմանադրական նորմերի, այսպես կոչված, երրորդական (միջնորդավորված) գործողության ասպահովման մեջ է¹⁹:

ՀՀ առանձին օրենքներով ևս կարգավորված են բժշկական գաղտնիքի իրավունքին և վերջինիս սահմանափակման հնարավորության հետ կապված առանձին հարցեր: Մասնավորապես, «Մարդու օրգաններ և (կամ) հյուսվածքներ փոխապատվաստելու մասին» ՀՀ օրենքի 2.1. հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն. «Օրգանների և հյուսվածքների դոնորների և ռեցիպիենտների ռեեստրում գրանցված տեղեկությունները համարվում են բժշկական գաղտնիք...»: Օրենքի 13-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերի համաձայն. «Բժիշկներին, բժշկական հաստատության այլ աշխատակիցներին **արգելվում է** դոնորի և (կամ) ռեցիպիենտի կամքին հակառակ վերջիններիս մասին տվյալներ հրապարակելը: Այդ տվյալները հրապարակող (տարածող) անձինք ենթակա են պատասխանատվության՝ ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով: Հետաքննական մարմինների պահանջով դատարանին, դատախազությանը, քննչական մարմնին դոնորի և ռեցիպիենտի մասին տվյալներ, տեղեկանքներ և փաստաթղթեր են տրվում միայն նրանց վարույթում գտնվող քրեական կամ քաղաքացիական գործերի կապակցությամբ»: Կամ, «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքի՝ Վերարտադրողականության հետ կապված մարդու իրավունքները վերառությամբ 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի համաձայն.

Սահմանադրական իրավունք

«Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի ստանալ բժշկական խորհրդատվություն և ծառայություններ սեռական և վերարտադրողական առողջության հարցերի շուրջ՝ մեկուսի ու գաղտնի պայմաններում»: Անձին մնան իրավունքի տրամադրումն արդեն իսկ երաշխավորում է նշված տեղեկատվության գաղտնիությունը և հրապարակման ոչ ենթակա լինելը, ինչի մասին ուղղակի արձանագրում է նույն օրենքի 18-րդ հոդվածը: Համարժեք իրավակարգավորումներ գոյություն ունեն «Հոգեբուժական օգնության մասին», «Մարդու արյան և դրա բաղադրամասերի դոնորության և փոխներարկումային բժշկական օգնության մասին» ՀՀ օրենքներում և քննարկվող ոլորտում գործունեության կարգի կազմակերպման հետ կապված ենթաօրենսդրական ակտերում:

Ինչ վերաբերում է հանրային իշխանության կողմից քննարկվող իրավունքին արդարացված միջամտության դեպքերին, ապա ՀՀ Սահմանադրության²⁰ և վերը նշված օրենքների առանձին նորմերի վերլուծության արդյունքում անհրաժեշտ է կատարել հետևյալ եզրակացությունը, որ բժշկական գաղտնիք հանդիսացող տեղեկությունները կարող են տրամադրվել միայն դատարանի (դատավորի), դատախազության, նախաքննության, հետաքննության, ինչպես նաև այլ իրավասու մարմինների պահանջով՝ օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով: Օրինակ՝ «Մարդուն օրգաններ և (կամ) հյուսվածքներ փոխպատվաստելու մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն. «Հետաքննական մարմինների պահանջով դատարանին, դատախազությանը, քննչական մարմնին դոնորի և ռեցիպիենտի մասին տվյալներ, տեղեկանքներ և փաստաթղթեր են տրվում միայն նրանց վարույթում գտնվող քրեական կամ քաղաքացիական գործերի կապակցությամբ»: Իսկ ահա «Հոգեբուժական օգնության մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի համաձայն. «Քաղաքացիների հոգեկան առողջության վերաբերյալ տեղեկությունները բժշկական գաղտնիք են»: Այդպիսի տեղեկությունները տրամադրվում են հիվանդին և նրա օրինական ներկայացուցչին՝ նրանց պահանջով՝ օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով, **ինչպես նաև օրենքով սահմանված այլ դեպքերում: Ինչպես տեսնում ենք**, Օրենքն առանձնացրել է բժշկական

գաղտնիք հանդիսացող տեղեկության տրամադրման **երկու իրավական ռեժիմ, նախ՝ օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով հիվանդին և նրա օրինական ներկայացուցչին դրանք տրամադրելու վերջիններին իրավունքը և օրենքով սահմանված այլ դեպքերում:** Օրենքի նորմի վերլուծության արդյունքում կարելի է եզրակացնել, որ «ինչպես նաև օրենքով սահմանված այլ դեպքերում» ձևակերպման պարագայում օրենսդիրը նկատի է ունեցել ոչ միայն դեպքերը, այլ նաև սուբյեկտներին, որոնց օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ վերջիններին պահանջով կտրամադրվի բժշկական գաղտնիք համարվող տեղեկությունը: Եթե հիվանդին և նրա օրինական ներկայացուցչին դրանք տրամադրելու վերջիններին իրավունքը հստակ սահմանված է օրենսդրությամբ, սակայն ո՛չ քննարկվող օրենքը և ո՛չ էլ հիմնախնդրի իմաստով ելակետային համարվող «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» օրենքը հստակ չեն սահմանում այն դեպքերը, երբ իրավասու մարմինների պահանջով պետք է տրամադրվի այդ տեղեկությունը:

Իրավաբանական գրականության մեջ անհրաժեշտ խորությամբ հետազոտված չեն նաև մահացած անձանց վերաբերյալ բժշկական գաղտնիք պարունակող տեղեկատվության պաշտպանության հիմնախնդիրները: Համակարգային առումով մահացածին վերաբերող բժշկական գաղտնիքի իրավունքը սերտորեն կապված է մարդու արժանապատվության իրավունքի հետ: Մրա մասին է վկայում նաև ՄԻԵԴ-ի պրակտիկան: Այս իմաստով արժեքավոր է ՄԻԵԴ-ի՝ Այ. ընդդեմ Ֆինլանդիայի գործով իրավական դիրքորոշումը, որի շրջանակներում Դատարանն ընդգծում է, որ մահացածի պատվի և արժանապատվության հարգանքի, բարի անվան պաշտպանության իրավունքը չի կարող բացառվել այնպիսի պետությունում, որտեղ մարդու իրավունքներն ու ազատությունները բարձրագույն արժեքներ են: Այս ենթատեքստում Դատարանն ավելացնում է, որ բժշկական գաղտնիքի իրավունքը ևս պաշտպանված է մարդու մահից հետո²¹: Դրան զուգահեռ ՄԻԵԴ-ը մեկ այլ՝ Ավիլկինը և այլոք ընդդեմ ՌԴ-ի ընդգծում է, որ այդ շահը կարող է զիջվել գործի քննության ընթացքում գնահատվող այլ շահերի²²: Ակնհայտ է, որ Դատարանն ընդգծում է միջամտության հնարավորության խնդիրը:

Ընդգծելով միջամտության համաչափության խնդիրը՝ ՄԵԳ-ը Մ. Ս-ն ընդդեմ Շվեդիայի գործում նշում է, որ միջամտության դեպքում ընտրված միջոցները պետք է պիտանի և անհրաժեշտ լինեն պետությունների սահմանադրություններով սահմանված նպատակներին հասնելու համար²³: Հիմնահարցի վերաբերյալ հստակ իրավական դիրքորոշում է հայտնել Գերմանիայի Դաշնային Սահմանադրական դատարանը: Մասնավորապես, առանձնացնելով իրավական արժեքը սուբյեկտիվ իրավունքից (քանի որ մարդու մահվամբ դադարում է մարդու իրավասուբյեկտությունը, ինչը ենթադրում է, որ մահացած մարդը չի կարող լինել սուբյեկտիվ իրավունքի կրող)՝ դատարանը նշում է, որ պահպանվում է արժանապատվության հարգման պահանջի իրավունքը (պաշտպանվում է քրեական և քաղաքացիական իրավունքի միջոցով՝ այլ անձանց ապօրինի միջամտություններից), որը ներկայացնելու իրավունքը փոխանցվում է մահացածի հարազատներին²⁴:

Այս իմաստով եզակի իրավակարգավորումներ է սահմանում, օրինակ, «Ախտաբանաանատոմիական հետազոտությունների ցանկը, դրանց անցկացման և դրանց արդյունքները պետական մարմիններին և այլ անձանց տրամադրելու կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության 20.09.2012 թվականի 1207-Ն որոշումը: Որոշմամբ հաստատված «Ախտաբանաանատոմիական հետազոտությունների անցկացման և դրանց արդյունքները պետական մարմիններին և այլ անձանց տրամադրելու կարգի» 13-րդ կետի համաձայն. «Հետազոտության կատարման ընթացքում ստացված տեղեկությունները, ինչպես նաև հետազոտության վերաբերյալ եզրակացությունը համարվում են բժշկական գաղտնիք և պահպանվում են Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով»: Հատկանշական է, որ գաղտնիությունը վերաբերում է նաև ախտաբանաանատոմիական հերձմանը (աուտոպսիա) և ախտաբանաանատոմիական հերձման (աուտոպսիա) նյութի հիստոլոգիական հետազոտության արդյունքների գաղտնիությանը: Կարգի 14-րդ կետը սահմանում է, որ հետազոտության արդյունքները հաստատության ղեկավարի կողմից տրամադրվում են ընտանիքի անդամների պահանջի դեպքում և օրենքով նախատեսված դեպքերում և կար-

գով²⁵ ոստիկանությանը, դատախազությանը, ազգային անվտանգության ծառայությանը, հատուկ քննչական ծառայությանը, դատարանին: Պետական անվտանգության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակներից ելնելով՝ մահացած անձին վերաբերող բժշկական գաղտնիք համարվող տեղեկություններին իրավաչափ միջամտության հիմնահարցին ևս իր իրավական դիրքորոշումներում անդրադարձ է կատարել ՄԵԳ-ը: «Բեսենն» ընդդեմ Թուրքիայի գործի շրջանակներում Դատարանը, ի թիվս այլ հարցերի, ընդգծել է պետության պոզիտիվ պարտականությունը բուժաստատությունների հիվանդների իրավունքների պաշտպանության ապահովման համար հստակ իրավական մեխանիզմների սահմանման գործում՝ մեզ հետաքրքրող իմաստով կարևորելով նաև բուժաստատություններում հիվանդների մահվան դեպքերի հետ կապված գործերի լրիվ, օբյեկտիվ և բազմակողմանի քննության հարցը²⁶: Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ առանձին դեպքերում՝ քննության նման որակ հնարավոր չէ ապահովել առանց վարույթի իրականացնող մարմիններին բժշկական գաղտնիք համարվող տեղեկությունների՝ օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով տրամադրելու: Ամփոփելով հիմնահարցի վերաբերյալ ՄԵԳ-ի պրակտիկան՝ անհրաժեշտ է ընդգծել, որ պետության իրավական համակարգը պետք է ամրագրի այնպիսի մեխանիզմներ (երաշխիքներ), որոնք ոչ միայն հնարավորություն կընձեռեն ապահովելու մահացած անձին վերաբերող գաղտնիք համարվող տեղեկության գաղտնիությունը, այլև հնարավորություն կտան անհրաժեշտության դեպքում բացահայտել անորակ բժշկական օգնության կամ հիվանդի անժամանակ մահվան պատճառները: Առանց օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով քննարկվող իրավունքին միջամտության մեխանիզմների սահմանման՝ հնարավոր չի լինի ապահովել այդ իրավունքների պաշտպանությունը:

Հաշվի առնելով մասնավոր կյանքի հիմնական իրավունքի ենթատեքստում բժշկական գաղտնիքի իրավունքի սահմանադրական և ղեկիկտային իրավունքով պաշտպանու-

Սահմանադրական իրավունք

թյան կարևորությունը, վերլուծելով ոլորտին վերաբերող ՀՀ օրենսդրությունը՝ գտնում ենք, որ նախ՝

- անհրաժեշտ է «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» օրենքում սահմանել «բժշկական գաղտնիքի» հասկացությունը: Մասնավորապես, առաջարկում ենք հետևյալ բնորոշումը՝ Բժշկական գաղտնիք են համարվում անձի բժշկական օգնության դիմելու փաստի, առողջական վիճակի մասին իր կողմից հայտնած, բժշկական օգնության և սպասարկման ընթացքում ստացված առողջական վիճակի, բուժման մեթոդների հետ կապված տեղեկությունները և դրանց անհրաժեշտության հետ կապված այլ տեղեկությունները: Բժշկական գաղտնիքի մասն բնորոշման արդյունքում անհրաժեշտություն է առաջանում կատարել համապատասխան փոփոխություններ «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» օրենքի՝ «Մարդու իրավունքները բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալիս» վերտառությամբ 5-րդ հոդվածի գ) ենթակետում և համապատասխանաբար՝ «Բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնողների պարտականությունները և պատասխանատվությունը» վերտառությամբ 19-րդ հոդվածի 1-ին մասի ե) ենթակետում:

- սահմանել, որ բժշկական գաղտնիք չեն համարվում անանուն տեղեկությունները,

- հստակ սահմանել այն դեպքերը, երբ բժշկական գաղտնիք հանդիսացող տեղեկություններն օրենքով նախատեսված իրավասու մարմինների պահանջով կարող են փոխանցվել վերջիններիս առանց պացիենտի կամ նրա օրինական ներկայացուցչի համաձայնություն: Խուսափելով մեծանիստի սպառնալիքից, կարծում ենք, որ դրանք պետք է կապված լինեն այնպիսի իրավիճակների հետ, երբ դա անհրաժեշտ է հիվանդի հետազոտման և բուժման համար, երբ հիվանդն ի վիճակի չէ նկարագրել իր վիճակը, շրջապատի համար վտանգ ներկայացնող հիվանդությունների և գանգվածային թունավորումների սպառնալիքի դեպքում՝ հետաքննության մարմինների, քննիչի, դատախազի հարցման հիման վրա: Առանձնակի կարևորվում է նաև բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնող մարմինների կողմից, առանց անձի կամ նրա օրինական ներկայացուցչի համաձայնության, ոստիկանությանը բժշկական

սպասարկում և օգնություն իրականացնող մարմինների կողմից անհապաղ հաղորդելու վերաբերյալ պարտականությունն օրենքով սահմանելու հարցը, եթե կան հիմնավոր ենթադրություններ, որ առողջությանը կամ կյանքին վնաս է պատճառվել իրավախախտման, այդ թվում՝ ճանապարհատրանսպորտային պատահարի հետևանքով, կամ անձի մոտ առկա հիվանդությունը կարող է վտանգ ներկայացնել շրջապատի համար: Այս դեպքում առաջարկվող իրավակարգավորման նպատակը ոչ թե իրավասու մարմինների պահանջի դեպքում տեղեկատվության տրամադրման, այլ բժշկական օգնության դիմած անձի օգնության և սպասարկման վերաբերյալ տեղեկություններն առանց պահանջի փոխանցելու պարտականության մասին է, եթե, ինչպես արդեն նշել ենք, կան հիմնավոր ենթադրություններ, որ անձի առողջությանը կամ կյանքին վնաս է պատճառվել իրավախախտման, այդ թվում՝ ճանապարհատրանսպորտային պատահարի հետևանքով, կամ անձի մոտ առկա հիվանդությունը կարող է վտանգ ներկայացնել շրջապատի համար: Իսկ այդ տեղեկատվության հաշվառման, իրագրելման, տրամադրման կարգը պետք է սահմանել ՀՀ կառավարության որոշմամբ: Որոշման բացակայության պայմաններում այսօր այդ հարցը լուծում է ստանում ՀՀ ՆԳ նախարարի և Գլխավոր դատախազի 1999 թվականի սեպտեմբերի 1-ի թիվ 12/354 համատեղ հրամանով, որն իրավաբանական ուժ չունի այն պարզ պատճառով, որ ՀՀ արդարադատության նախարարությունում պետական գրանցում չի ստացել²⁷: Յավոք, քննարկվող խնդրի իմաստով, այսօր մարդու հիմնական իրավունքին միջամտության հետ կապված հիմքերից մեկը նախատեսված է ՀՀ ՆԳ և ՀՀ առողջապահության նախարարների՝ «ՀՀ ՆԳ-ն ծառայությունների ու ստորաբաժանումների պետերին և ՀՀ առողջապահության նախարարության բուժարտֆիլիակտիկ հիմնարկների ղեկավարներին» ուղղված 05.08.1996 թվականի համատեղ ընդունված Ց-24/570 ցուցումով, որը ևս պետական գրանցում չի ստացել և չունի իրավաբանական ուժ:

- բժշկական գաղտնիքի պաշտպանության առարկայի ծավալի ընդլայնման արդյունքում կառաջանա անհրաժեշտություն վերանայել նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 145-րդ հոդվածով սահմանված հանցագործության օբյեկտիվ կողմի հատկանիշները:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
34

1. *Смоляняков А.И., Федоренко Е.Г.* Врачебная этика. Киев, Здоров'я, 1982, с. 66.

2. *Петрухин И.Л.* Личная жизнь: пределы вмешательства. М., Юрид. лит., 1989, с. 25.

3. <http://iravaban.net/42721.html> (05.05.2016).

4. *Աղաբաբյան Է. Ք.* Արդի հայերենի բացատրական բառարան: «Հայաստան» հրատարակչություն, Եր., 1976, էջ 217:

5. <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=1896> (20.05.2016).

6. *Кутавин О. Е.* Неприкосновенность в конституционном праве РФ: монография. Избранные труды: в 7 томах. Том 4. М., Проспект, 2011, с. 133.

7. *Денисов А. И.* Общая система социалистической демократии. М., 1975, с. 176; *Гулиев В. Е., Рудинский Ф. М.* Социалистическая демократия и личные права. М., 1984, с. 121.

8. Конституция РФ: научно-практический комментарий. М., 2003, с. 227.

9. *Романовский Г. Б.* Право на неприкосновенность частной жизни. М., 2001, с. 63-65.

10. Հատկանշական է, որ առանձին պետությունների սահմանադրություններում ուղղակի երաշխավորվում է յուրաքանչյուրի անձնական և ընտանեկան գաղտնիքի իրավունքը (օրինակ՝ ՌԴ՝ Սահմանադրության 23-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

11. Հնարավոր են իրավիճակներ, երբ բժշկական գաղտնիք համարվող տեղեկությանը բժիշկը տիրապետում է ոչ թե հետազոտության, այլ տարրիչ կամ բուժման արդյունքում (քանի որ նման տեղեկությունը հիվանդի առողջական կոլլեկտ դեպքի հետ կապ չունեն, հետևաբար այդ ուղղությամբ հետազոտություններ չեն իրականացվել), այլ այդ տեղեկությունները հայտնել էր հիվանդը:

12. Նման փոփոխությունների անհրաժեշտությունը պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ գրականության մեջ կա այն բոլոր կարծիքը, որ եթե անձն ինքն է առաջին իր առողջական վիճակի մասին տեղեկատվություն, ապա ինքնակամ հրաժարվում է դրա պաշտպանությունից: *Warwick S. J.* A vote for confidence // *Journal of Medical Ethics*, (1989) 15, p. 183-185.

<http://jme.bmj.com/content/15/4/183.full.pdf+html?site=07ab9135-762c-4e5c-a4d2-d49ad036d015> (18.06.2016).

13. *Смолякова И. В.* Тайна: понятие, виды, правовая защита. Юридический терминологический словарь-комментарий. М., Луч. 1998, с. 58-61, *Мокина Т. В.* Профессиональная тайна как объект правового регулирования [Текст] // *Юридические науки: проблемы и перспективы: материалы междунар. науч. конф. (г. Пермь, март 2012 г.)*. Пермь, Меркурий, 2012, с. 52-55.

14. *Лопатин В. Н.* Правовая охрана и защита права на тайну. Юридический мир. 1999, N7, с. 38-39.

15. Հատկանշական է, որ ՄԻԵԴ-ն այս դիրքորոշումն արտահայտել է փաստաբան-վտահորդ հարաբերությունների համատեքստում, սակայն հաշվի առնելով խնդրի առարկան այն հավասարապես կարե-

լի է վերաբերելի համարել նաև բժիշկ-պացուցող հարաբերություններին: *Հակոբյան Գ.* Բժշկական գաղտնիքի բովանդակությունը բժշկական գաղտնիքի հրապարակելու հանցակազմի համատեքստում. ինչն է ենթակա փոփոխության: *Պետություն և իրավունք*, թիվ 1 (71) 2016թ., էջ 69:

16. Նշված աշխատ., էջ 70:

17. *Акопов В. И., Маслов Е. Н.* Право в медицине. М., 2002, с. 15.

18. «Անձնական տվյալների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետ:

19. *Մարադյան Մ.* Մարդու իրավունքների տեսության հիմնահարցեր (մաս 1) / Մեծագրություն, Եր., 2016, 154-157 էջեր:

20. ՀՀ Սահմանադրության 31-րդ հոդված, մաս 2. «Մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, երկրի տնտեսական բարեկեցության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով»:

21. <http://www.5rb.com/case/i-v-finland/> European Court of Human Rights, Application no. 20511/03, (07.06.2016).

22. European Court of Human Rights, Application ? 1585/09 (07.06.2016).

23. European Court of Human Rights, Application ? 20837/92 (07.06.2016).

24. Dreier (Hrsg.): Grundgesetz, Bd. I, Art. 1 Rdnr. 72; Sachs (Hrsg.): Grundgesetz, Art. 1 Rdnr. 53ff. Ipsen: Staatsrecht II, Grundrechte, Köln 2007, S. 57-58. BVerfG • *Решение от 19 октября 2006. Аз. 1 BvR 402/06* <https://openjur.de/u/364980.html>. *Հովհաննիսյան Գ.* Մարդու արժանապատվությունը՝ իբրև հիմնական իրավունք, էջ 12: *Մարադյան Մ.* Մարդու իրավունքների տեսության հիմնահարցեր (մաս 1) / Մեծագրություն, Եր., 2016, էջ 57-61: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ արժանապատվության իրավունքի պաշտպանության մեխանիզմները սահմանված են ճյուղային օրենսդրությամբ, ապա անհրաժեշտություն է առաջանում մահացած անձանց իրավունքների պաշտպանության ենթատեքստում որոշակիություն մզնելու համար հղում կատարել, օրինակ, ՀՀ քաղ. օր-ի «Պատվի, արժանապատվության, գործարար համբավի պաշտպանությունը» վերաբերյալ 19-րդ հոդվածի 2-րդ մասի վրա, որի ուժով քաղաքացու պատվի և արժանապատվության պաշտպանությունը շահագրգիռ անձանց պահանջով թույլատրվում է նաև նրա մասին հետո:

25. «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենքի հոդված 24, 6-րդ մաս:

26. European Court of Human Rights, Application ? 48915/09 (07.06.2016).

27. «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 92-րդ հոդվածի 1-ին մաս. « Իրավաբանական ուժ չունեցող իրավական ակտը պաշտոնատար անձանց կողմից կիրառելը համարվում է պաշտոնական լիազորությունների սահմանի անցում և առաջացնում է օրենքով նախատեսված քրեական պատասխանատվություն»:

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

Սիեր ՎԱՍԻԼՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԻՊԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՖՈՐՄԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մինչև վերջերս պետության և իրավունքի տեսության մեջ պետության տիպաբանության հարցերը դիտվում էին գերազանցապես ֆորմացիոն մոտեցման դիրքերից: Դրա էությունն այն է, որ պետությունների տիպաբանության հիմքում դրվում էր «հասարակական-տնտեսական ֆորմացիա» կատեգորիան, որը հիմնված է արտադրության այս կամ այն տեսակի վրա, արտահայտում է բազիսի և վերնաշենքի, պետության դասակարգային բնույթի, նպատակների, խնդիրների և ֆունկցիաների հարաբերակցությունը՝ դիտված նրա սոցիալական նշանակության դիրքերից:¹

Պատմական գործընթացի հետազոտման մարքսիստական մոտեցումը ենթադրում էր համաշխարհային պատմության բաժանումը մարդկային հասարակության զարգացման երեք խոշոր փուլերի (մակրոֆորմացիաների): Նահապետական (արխաիկ), երկրորդային (տնտեսական) և երրորդային (կոմունիստական), որոնք ստացան հասարակական ֆորմացիա անունը և սկսվեցին կիրառվել գլոբալ պատմական դարաշրջանները նշելու համար:

Նահապետական (արխաիկ) և երրորդային (կոմունիստական) ֆորմացիաների տակ Մարքսը հասկանում էր այն հասարակությունները, ուր բացակայում էին շահագործման հարաբերությունները: Առաջինի բնորոշումը ներառում է նաև ասիական հասարակության մեջ գոյատևող համայնքի տեսակը:

Սակայն, ինչպես նշում է Վ.Լ. Ինոզենցևը. «Զանի որ ասիական հասարակությունը և հողագործական համայնքը հանդիսանում էին ոչ միայն նահապետական հասարակական ֆորմացիայի վերջին ֆազերը, այլև երկրորդային ֆորմացիայի առաջին տարրերը, ապա կարելի է պնդել, որ նահապետական ֆորմացիայից դեպի երկրորդային ֆորմացիա անցումային ժամանակաշրջանի սկիզբ է հանդիսացել շահագործումը, սակայն ոչ թե մարդու կողմից մարդու, այլ կաստայի կողմից կաստայի, իսկ այդ անցումն ամբողջացավ այն ժամանակ, երբ բյուրեղացավ մարդու շահագործումը մարդու կողմից, այսինքն երբ քայքայվեց համայնքը, տարածվեց փոխանակմանը նպատակաուղղված արտադրությունը, ծագեց ապրանքների շրջանառությունը, հայտնվեցին արժեքի օրենքը և տնտեսական այլ օրինաչափություններ: Այսպիսով, բոլոր հիմքերը կան համարել կախվածության անձնական ձևերի գերիշխման դարաշրջանին հաջորդած փուլը հենց բուն տնտեսական ֆորմացիա:²

Այսպիսով, և՛ արխաիկ, և՛ կոմունիստական ֆորմացիաները կարող են բնութագրվել որպես հասարակական, սակայն առանց «տնտեսական» հատկանիշի:

Այս դասակարգման համար հիմնական չափանիշներ են մասնավոր սեփականության, մարդու կողմից մարդու շահագործման, հակադրվող դասակարգերի, ապրանքային արտադրու-

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

թյան առկայությունը կամ բացակայությունը: Այս դեպքում կարելի է համարել, որ տվյալ մակրոֆորմացիաները հավասարագոր են բաժանմանը մինչ դասակարգային, դասակարգային և անդասակարգ հասարակությունների: «Տնտեսական հասարակական ֆորմացիա» տերմինը, որն ունի հսկա մեթոդաբանական նշանակություն, միաժամանակ ամենավիճահարույցն է մարքսիստական ֆորմացիոն կոնցեպցիայի մեջ: «Քաղաքատնտեսության քննադատության շուրջ» աշխատության նախաբանում Կ. Մարքսը նշում է. «Արտադրության ասիական, անտիկ, ֆեոդալական և ընդհանուր առմամբ կարելի է բնութագրել որպես տնտեսական հասարակական ֆորմացիայի առաջադիմական դարաշրջաններ»:³ Հետևաբար, պետականորեն կազմակերպված հասարակությունը հանդիսանում է տնտեսական հասարակական ֆորմացիայի տարր: Այդ ֆորմացիայի շրջանակներում առանձնացվում են նրա մեջ տեղավորվող համապատասխան պատմական փուլեր, այսպես կոչված, արտադրության ասիական, անտիկ, ֆեոդալական, բուրժուական ձևերը: Նշենք, որ ժամանակային առումով «հասարակական ֆորմացիա» տերմինը լայն է «արտադրության ձև» հասկացությունից:

«Տնտեսական հասարակական ֆորմացիա» հասկացությունը վկայում է այն մասին, որ Կ. Մարքսը նրա մեջ մտնող բոլոր փուլերի համար բնորոշ և հատկանշական գիծ էր համարում հասարակության կենսագործունեության տնտեսական բնույթը, այսինքն՝ սոցիումի անդամների միջև այնպիսի փոխգործողությունը, որը պայմանավորվում է ոչ թե կրոնական, բարոյական կամ քաղաքական, այլ առաջին հերթին տնտեսական գործոններով: Այլ կերպ ասած՝ դա մի դարաշրջան է, որտեղ հասարակական կյանքում իշխող

հարաբերությունները հիմնված են մասնավոր սեփականության, անձնական փոխանակման և, որպես դրա հետևանք ծագող, շահագործման վրա: Ինչպես նաև «հասարակական ֆորմացիա» հասկացության կիրառման դեպքում (դա մեկ անգամ ևս ընդգծում է մարքսյան մեթոդաբանության համակարգվածությունը) Կ. Մարքսը և Ֆ. Էնգելսն օգտագործում են «տնտեսական հասարակական ֆորմացիա» հասկացությունը, ինչպես պատմական առանձին դարաշրջան ցուցելու, այնպես էլ նույնատիպ հիմնական հատկանիշներ ունեցող մի ամբողջ շարք պատմական իրավիճակներ նկարագրելու համար:⁴

Այդ իսկ պատճառով պետք է խոսել տնտեսական հասարակական ֆորմացիայի ներսում գործող արտադրության երեք ձևերի մասին. անտիկ, ուր գերիշխում էր վաշխառուական կապիտալը, ավատական (ֆեոդալական), ուր գերիշխում էր առևտրային կապիտալը և կապիտալիստական, ուր գերիշխում էր արտադրական կապիտալը:

Նահապետական (արխաիկ) հասարակական ֆորմացիան փոխարինվում է երկրորդային (տնտեսական) ֆորմացիայով, որն ընդգրկում էր արտադրության իրենց բնորոշ ձևերը և որը, իր հերթին, տեղը զիջում է երրորդական (կոմունիստական) հասարակական ֆորմացիային: Այս վերջինը բնորոշվում է որակապես նոր մակարդակով համայնքային կազմակերպման վերարտադրմանը և հանդիսանում է արխաիկ հասարակական ֆորմացիայի ավելի բարձր տեսակ:⁵

Այսպիսով, հաջորդող յուրաքանչյուր ֆորմացիան տրամաբանորեն ու պատմականորեն բխում է նախորդից, ուր նախապատրաստվում են տնտեսական, սոցիալական ու քաղաքական բոլոր նախադրյալները նոր, ավելի բարձր ֆորմացիային անցման համար: Առա-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

ջին հասարակական ֆորմացիան համարվում է տոհմահամայնքային, որը չզիտեր ո՛չ մասնավոր սեփականութիւն, ո՛չ դասակարգեր, ո՛չ ապրանքային արտադրություն: Արտադրության ձևն այստեղ, ինչպէս արդեն նշվել է, հիմնված էր սեփականութեան ընդհանուր (համայնքային, կոլեկտիվ) ձևի վրա, իսկ իշխանությունը հենվում է հեղինակութեան վրա և արտահայտում է հասարակութեան շահերն ընդհանրապես: Անցումը պետականորեն կազմակերպված հասարակութեանը կապված է եղել հնադարյան հասարակութեան բազիսի փոփոխութեան, արտադրական հարաբերությունների բնույթի և արտադրողական ուժերի զարգացման մակարդակի անհամապատասխանութեան հետ, և ենթադրում է սոցիալական հեղափոխութեան դարաշրջան: Արտադրութեան ձևի փոփոխումը, կապված մասնավոր սեփականութեան ծագման հետ, տնտեսական և սոցիալական հակադիր շահեր ունեցող դասակարգերի ու սոցիալական խմբերի առաջացումը պահանջում էր այս ամենի քաղաքական ձևակերպում՝ ի դեմս պետութեան: Առանձնացվում են պետութեան և իրավունքի ստրկատիրական, ավատական, բուրժուական (կապիտալիստական) և սոցիալիստական տիպերը:

Իր կայացման առաջին փուլում ամեն մի նոր հասարակական ֆորմացիա ապահովում է արտադրողական ուժերի զարգացման առաջընթաց արդեն այն պատճառով, որ հասարակական հարաբերություններն իրենց բնույթով առաջ են անցնում նրանցից: Երկրորդ փուլը բնորոշվում է արտադրական հարաբերությունների բնույթի և հասարակութեան արտադրողական ուժերի համապատասխանութեամբ և սովորաբար արտահայտվում որպէս ծաղկման շրջան: Սակայն հասարակութեան արտադրողական ուժերի զար-

գացման մշտապես գործող օրենքը բերում է նրան, որ երրորդ փուլում դրանց զարգացման մակարդակը դադարում է համապատասխանել «հին» արտադրական հարաբերություններին: Դա հանգեցնում է «նոր» արտադրական հարաբերությունների ձևավորմանը տվյալ հասարակութեան ներսում, և այդ հարաբերություններն աստիճանաբար դառնում են գերիշխող արտադրութեան մեջ: Դրանց քանակական կուտակումը բերում է որակական փոփոխությունների: Չնափոխվում են սեփականութեան ձևերը, ինչը կապված է հակադիր շահեր ունեցող նոր դասակարգերի ու սոցիալական խմբերի առաջացման հետ, իսկ այս ամենն իր հերթին դարձյալ պահանջում է հետագա պետական և քաղաքական ձևավորում: Կատարվում է սոցիալական հեղափոխություն, ծնվում է իր բնույթով, նպատակներով, խնդիրներով ու ֆունկցիաներով միանգամայն նոր քաղաքական կազմակերպություն, առաջ են գալիս նոր պետություն ու նոր իրավունք: «Այս հեղափոխական փոփոխություններն ավելի մակերեսային են, քան սոցիալական հեղափոխությունները և նկատվում են հասարակական ֆորմացիայի ներսում՝ հանդիսանալով արտադրութեան մի ձևից մեկ այլ ձևին անցման միջոց: Չարգացող տնտեսական հարաբերությունների և հասարակութեան քաղաքական կառուցվածքի միջև եղած հակասություններով ծնված քաղաքական հեղափոխությունները լուծում են հասարակութեան՝ իրենց դարն ապրած կազմակերպչական ձևերից ձերբազատման խնդիրը»:⁶

Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ ցանկացած պետություն և իրավունք զարգանում է կոնկրետ հասարակութեան մեջ, կոնկրետ դարաշրջանում և պատմական, աշխարհագրական և այլ կոնկրետ պայմաններում: «Պետութեան

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութիւն

և իրավունքի տիպ» կատեգորիան վերացարկվում է նրանցից և ընդգրկում է նրանց առաջացման, զարգացման և մահացման առավել ընդհանուր գծեր:

Ներկայումս փորձեր են արվում որպէս ինքնուրույն ֆորմացիաներ ներկայացնել ևս երկուսը՝ «արտադրության ասիական ձևը» և «նախաֆետոլիզմը»: Առաջինը բնորոշվում է որպէս գյուղական համայնքների արտադրողական ակտիվության զուգորդում պետության տնտեսական միջամտության հետ, որտեղ պետությունը և՛ կառավարում է գյուղական համայնքները, և՛ շահագործում նրանց:

Եվ իսկապէս, արևելյան դեսպոտիկ պետություններում հասարակական աշխատանքների կազմակերպման գործունեությունը մեծ թափ ու նշանակություն ունեն սեփականության հանրային ձևի առանձնահատկությունների պատճառով: Այս պետություններում գործունեության տվյալ ձևն անհրաժեշտ է առանձնացնել որպէս ստրկատիրական դեսպոտիկ պետության ինքնուրույն ներքին ֆունկցիա: «Բրիտանական տիրապետությունը Հնդկաստանում» հոդվածում Կ. Մարքսը գրում է. «Կլիմայական պայմանները և հողամակերեսի յուրահատկությունը, մանավանդ անապատային հսկա տարածքների առկայությունը... ջրանցքների և ռոզգման կառույցների միջոցով արհեստական ռոզգման համակարգը դարձ-

րին արևելյան հողագործության հիմքը: Ջրի խնայողաբար և համատեղ օգտագործման տարրական անհրաժեշտությունը հրամայականորեն պահանջում էր կառավարության կենտրոնացնող իշխանության միջամտություն: Այստեղից է այն տնտեսական ֆունկցիան, որը պարտավոր էին կատարել բոլոր ասիական կառավարությունները, այսինքն՝ հասարակական աշխատանքների կազմակերպման ֆունկցիան»:⁷

Կարծում ենք, տվյալ հանգամանքը միայն շեշտում է ստրկատիրական տեսակի պետության գործունեության բազմատարբերակությունը, սակայն դա չի ազդում նրա գլխավոր և բնութագրական հատկանիշների էության, սոցիալական նշանակության վրա:

«Նախաֆետոլիզմը» ծագում է տոհմահամայնքային հասարակարգի տարրալուծման արդյունքում, սակայն չի բերում անմիջական ֆետոլիզմի, այսինքն՝ հողի հանդեպ մասնավոր սեփականության և գյուղացիների ճորտացման: Դա երկար, բազում դարեր տևող ժամանակաշրջան էր, որի ընթացքում ազնվականությունն առանձնացավ որպէս հատուկ խումբ և իր համար ապահովեց հողերի օգտագործման առանձնաշնորհներ, սակայն գյուղացիները միաժամանակ պահպանեցին ինչպէս անձնական ազատությունը, այսպէս էլ հողի հանդեպ սեփականությունը:

1. *Гумплович Л.* Общее учение о государстве СПб., 2003, с. 254-256.
 2. *Иноземцев В. Л.* К теории пост-экономической общественной формации. М. 1995, с. 121.
 3. *Маркс К., Энгельс Ф.* Соч. 2-е

изд., т. 3, с. 7.
 4. *Иноземцев В. Л.*, там же, с. 126.
 5. Նույն տեղում, էջ 136:
 6. *Иноземцев В. Л.*, там же, с. 126.
 7. *Маркс К., Энгельс Ф.* Соч. 2-е изд., т. У, с. 132.

Վարչական իրավունք

Ռաֆիկ ԽԱՆԴԱՆՅԱՆ

ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր,

Հայ-առևտրական (Մլավոնական) համալսարանի

սահմանադրական և մոնիցինգայլ իրավունքի ամբիոնի ավագ դասախոս,
իրավագիտության թեկնածու

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԱԿՏԻ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Վարչական ակտը գործադիր իշխանության մարմինների գործունեության հիմնական և եզրափակիչ արդյունքն է, որով իր տրամաբանական ավարտին է հասնում վարչական վարույթը:¹

Մասնագիտական գրականության մեջ տրվում են տարբեր անվանումներ՝ «կառավարման իրավական ակտ»², «վարչարարական ակտ»³, «վարչական ակտ»⁴, և այլն, սակայն դրանք, մեր կարծիքով, համանիշներ են: Մեզ համար ընդունելի է «վարչական ակտ» հասկացությունը, որը հարիր է ազգային օրենսդրությանը⁵ և վարչական իրավունքի տեսությանը:⁶

Վարչական ակտը գործադիր իշխանության (կառավարչության) այն հիմնական միջոցն է, որով վերջինս միակամ կարգավորում է անձանց հետ կոնկրետ հարաբերությունները: Ուստի շատ կարևոր է հասկանալ, թե որն է վարչական ակտի բնորոշումը և ինչո՞վ է այն տարբերվում կառավարչական գործունեության այլ արդյունքներից:

Վարչական ակտի հասկացության սահմանումը տրված է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի⁷ 53-րդ հոդվածի 1-ին մասում. «Վարչական ակտն արտաքին ներգործություն ունեցող այն որոշումը, կարգադրությունը, հրամանը կամ այլ անհատական ակտն է, որը վարչական մարմինն ընդունել է հանրային իրավունքի բնագավառում կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով, և ուղղված է ան-

ձանց համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն, վերացնելուն կամ ճանաչելուն: Վարչական ակտը կարող է ուղղված լինել նաև որոշակի անհատական չափանիշներով առանձնացված որևէ խմբի»: Տվյալ բնորոշման մեջ կարևոր նշանակություն ունի «արտաքին ներգործություն» արտահայտության պարզաբանումը: Այն, ըստ էության, իրավունքի արտասահմանյան աղբյուրներից թարգմանության արդյունք է և բովանդակությամբ հավասարագոր է պարզապես ենթակայական հարաբերությունների մեջ չգտնվող անձի նկատմամբ ներգործությանը:⁸

Վարչական ակտի օրենսդրական սահմանումը առանձնացնում է այն հատկանիշները, որոնց միաժամանակյա առկայության դեպքում է հնարավոր միայն խոսել վարչական ակտի մասին.

- այն ընդունող հաստատությունը պետք է լինի վարչական մարմին.
- այն պետք է կարգավորի կոնկրետ գործ.
- այն պետք է ընդունվի հանրային իրավունքի բնագավառում.
- այն պետք է անձանց համար սահմանի, փոփոխի, վերացնի կամ ճանաչի իրավունքներ և պարտականություններ:

Նշված հատկանիշների միասնականամբողջականության մեջ վարչական ակտը տարբերվում է նորմատիվ իրավական ակտից, ինչպես նաև այնպիսի գործողություններից կամ անգործությունից (իրական ակտեր), որոնք անձանց համար

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Վարչական իրավունք

առաջացնում են փաստական (ոչ իրական) հետևանքներ:

Ի տարբերություն նորմատիվ իրավական ակտի, վարչական ակտը կարգավորում է միայն կոնկրետ գործեր և այդ պատճառով էլ ուղղված է որոշակի անձի կամ որոշակի անհատական չափանիշներով առանձնացված անձանց որևէ խմբի:՝

Իրական (ռեալ) ակտի (օրինակ՝ գումարի վճարում, տեղեկանքների տրամադրում) տարբերվում է վարչական ակտից նրանով, որ ռեալ ակտը չունի կարգավորիչ բնույթ: Ռեալ ակտը որևէ կոնկրետ գործ չի կարգավորում (չի սահմանում որևէ իրավունք կամ պարտականություն), ինչը, սակայն չի նշանակում, որ այն իրավական նշանակություն չունի:

Օրենքը կարգավորում է վարչական ակտերի տեսակների հարցը: Այսպես, կախված այն հանգամանքից, թե ինչպիսի հետևանքներ ունի վարչական ակտը տվյալ անձի կամ անձանց խմբի համար, վարչական ակտերը բաժանվում են երեք տեսակների. բարենպաստ, միջամտող և գուգորդվող. «ա. բարենպաստ վարչական ակտն այն վարչական ակտն է, որի միջոցով վարչական մարմիններն անձանց տրամադրում են իրավունքներ կամ նրանց համար ստեղծում են այդ անձանց իրավական կամ փաստացի դրությունը բարելավող ցանկացած այլ պայման.

բ. միջամտող վարչական ակտն այն վարչական ակտն է, որի միջոցով վարչական մարմինները մերժում, միջամտում, ընդհուպ սահմանափակում են անձանց իրավունքների իրականացումը, որևէ պարտականություն են դնում նրանց իրավական կամ փաստացի դրությունը.

գ. գուգորդվող վարչական ակտն այն վարչական ակտն է, որն իր մեջ պարունակում է անձի համար ինչպես բարենպաստ, այնպես էլ միջամտող վարչական ակտերով սահմանվող դրույթներ» (Օրենքի 53-րդ հոդ. 2-րդ մաս):

Վարչական ակտերի տեսակների սահմանազատումն ունի զգալի կիրառական նշանակություն, ինչպես վարչական

վարույթի ընթացքում (օրինակ՝ ապացուցման պարտականության բաշխման դեպքում), այնպես էլ վարչական ակտն անվավեր կամ ուժը կորցրած ճանաչելիս:

Օրենքի հաջորդ՝ 54-րդ հոդվածով սահմանված են վարչական ակտի ձևերը, որոնք լինում են՝ ա) գրավոր, բ) բանավոր և գ) լուսային, ձայնային, պատկերային, ազդանշանների, նշանների կամ օրենքով նախատեսված այլ ձևի: Վերջին խումբը, այսպիսով, ընդգրկում է տարաբնույթ ամրագրման ձևեր, որոնք սպառիչ չեն և կարող են օրենքներով լրացվել:

Եթե վարչական վարույթը հարուցվել է դիմումի հիման վրա, ապա արդյունքում կարող է ընդունվել միայն գրավոր վարչական ակտ: Բանավոր ակտի դեպքում, եթե դա նախատեսված է օրենքով, կամ հասցեատերն ունի արդարացված շահ, վարչական մարմինը պարտավոր է ապահովել հետագա գրավոր ձևակերպում:

«Արդարացված շահ» եզրույթի բնորոշումը տրված չէ օրենսդրությամբ, ինչը նշանակում է, որ կոնկրետ իրավիճակում այդպիսի շահի առկայությունը որոշվում է, գնահատելով այն հանգամանքները, որոնք վկայում են հասցեատիրոջ համար այդպիսի վարչական ակտի պարտադիր լինելը: Իսկ հանգամանքները կարող են տարբեր լինել. օրինակ՝ կարող է այդպիսի գրավոր ակտի առկայությունը անհրաժեշտ լինել օտարերկրյա այնպիսի պետական մարմիններ ներկայացնելու համար, որոնցում վարչարարության կանոններով նախատեսված է գրավոր վարչական ակտ ներկայացնելու պահանջ:

Ինչ վերաբերում է օրենքով նախատեսված դեպքերին, ապա արդարացի շահի առկայությունն ընդհանրապես չի քննարկվում, քանի որ տվյալ դեպքում հենց օրենքի պահանջով է տրվում գրավոր վարչական ակտ:

Գրավոր ակտին ներկայացվող պահանջները: Գրավոր վարչական ակտին ներկայացվող պահանջները բաժանվում են երկու խմբի՝ պարտադիր և ոչ պարտադիր (ֆակուլտատիվ): Պարտադիր պահանջները կարող են լինել՝

Վարչական իրավունք

հանջները հետևյալն են՝

ա) բովանդակությունը պետք է համապատասխանի օրենքով սահմանված պահանջներին, նշում պարունակի բոլոր այն էական փաստական և իրավաբանական հանգամանքների վերաբերյալ, որոնք ընկած են որոշման հիմքում:

բ) վարույթն իրականացրած վարչական մարմնի լրիվ անվանումը:

գ) վարչական ակտի հասցեատիրոջ անունը, ազգանունը, իրավաբանական անձի դեպքում՝ լրիվ անվանումը:

դ) ակտի լրիվ անվանումը, դրա ընդունման տարին, ամիսը, ամսաթիվը և համարը:

ե) ակտով լուծվող հարցի նկարագրությունը (նկարագրական մաս):

զ) ակտի ընդունման հիմնավորումը (պատճառաբանական մաս):

է) ընդունված որոշման շարադրանքը (եզրափակիչ մաս):

ը) ակտի գործողության ժամկետը, եթե ակտն ընդունվում է որոշակի ժամկետով:

թ) ակտի բողոքարկման ժամկետը և մարմինը, ներառյալ՝ դատարանը, որին կարող է այդ ակտը բողոքարկվել:

ժ) ակտն ընդունող վարչական մարմնի պաշտոնատար անձի պաշտոնը, անունը և ազգանունը, նրա ստորագրությունը:

ժա) ակտն ընդունած վարչական մարմնի պաշտոնական կնիքը (Օրենքի 55-րդ հոդված):

Ոչ պարտադիր պահանջներին են վերաբերում վարչական ակտում դրա ընդունման կապակցությամբ ծախսերի և դրանք կրողների վերաբերյալ տեղեկություններ նշելը, վարչական ակտին ներդիրներ, հավելվածներ կամ լրացուցիչ այլ փաստաթղթեր կցելը, ինչպես նաև միանման հարկ կարգավորող վարչական ակտի միասնական ձևաթղթի առկայությունը:

Վարչական ակտի որոշակիությունը և հիմնավորվածությունը:

Օրենքի 56-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական ակտը պետք է ձևակերպված լինի հստակ և որոշակի ամրագրված, ինչը

հնարավորություն է տալիս, որպեսզի հասցեատիրոջ համար ակնառու լինի, թե իրեն ինչ իրավունք է տրամադրվում, իր որ իրավունքն է սահմանափակվում, ինքն ինչ իրավունքից է զրկվում կամ իր վրա ինչ պարտականություն է դրվում:

Որոշակիության պահանջը¹⁰ կամ սկզբունքը ամրագրված է ՀՀ փոփոխված Սահմանադրության 79-րդ հոդվածում, որում մասնավորապես նշված է. «Հիմնական իրավունքները և ազատությունները սահմանափակելիս օրենքները պետք է սահմանեն այդ սահմանափակումների հիմքերը և ծավալը, լինեն բավարար չափով որոշակի, որպեսզի այդ իրավունքների և ազատությունների կրողները և հասցեատերերն ի վիճակի լինեն դրսևորելու համապատասխան վարքագիծ»:

Նշված սահմանադրական պահանջը տարածված է նաև վարչական ակտերի վրա առանց որևէ բացառության: Որոշակիությունը ենթադրում է, որ վարչական ակտի բովանդակությունը պետք է համապատասխանի ՀՀ Սահմանադրության և օրենքների պահանջներին և չպարունակի երկիմաստ, անորոշ դրույթներ, որոնք տարբեր և նույնիսկ իրարամերձ մեկնաբանությունների տեղիք կարող է հանդիսանալ: Հետևաբար վարչական ակտը պետք է պարունակի հստակ, փաստարկված ու հիմնավորված դրույթներ, որոնք աներկբա ընդունվեն որպես այդպիսին և ուրիշ ոչինչ:

Այս տեսակետից ընդհանուր պահանջներից առանձնանում է վարչական ակտի հիմնավորվածությունը: Այսպես, Օրենք 57-րդ հոդվածի համաձայն. «Գրավոր կամ գրավոր հաստատված վարչական ակտը պետք է պարունակի հիմնավորում, որում պետք նշվեն համապատասխան որոշում ընդունելու բոլոր էական փաստական և իրավական հանգամանքները:

Վարչական մարմնի հայեցողական լիազորությունների իրականացման արդյունքում ընդունված վարչական ակտի հիմնավորումից պետք է պարզ լինեն այն

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Վարչական իրավունք

նկատառումները, որոնց հիման վրա վարչական մարմինն ընտրել է տվյալ լուծումը»:

Ընդ որում, չի թույլատրվում հիմնավորման հիմքում դնել այնպիսի փաստարկներ, որոնք չեն առնչվում վարչական ակտ ընդունող մարմնի իրավասությանը: Այս արգելքը վերաբերում է ոչ միայն այն դեպքերին, երբ տվյալ փաստարկն ընդհանրապես նախատեսված չէ օրենսդրությամբ (օրինակ՝ նպատակահարմարությունը), այլև այն փաստարկներին, որոնց առնչությամբ գնահատական տալը վերապահված է այլ իրավասում մարմինների (օրինակ՝ հրապարակային միջոցառման իրազեկման առնչությամբ տեղական ինքնակառավարման մարմինը չի կարող ազգային անվտանգության կամ ոստիկանության փոխարեն գնահատել անվտանգության հարցերը):

Ըստ նույն հոդվածի, վարչական ակտի հիմնավորում չի պահանջվում հետևյալ դեպքերում՝

ա. վարչական ակտով բավարարվում է դիմումը և չի շոշափվում երրորդ անձանց իրավունքները.

բ. հասցեատերը կամ այն անձը, ում շահերը շոշափվում են վարչական ակտով, արդեն իրազեկված են փաստական կամ իրավական հետևանքների վերաբեր-

յալ վարչական մարմնի դիրքորոշման մասին.

գ. նույնանման վարչական ակտեր հրապարակվում են մեծ քանակությամբ կամ վարչական ակտերը հրատարակվում են տեխնիկական միջոցների օգտագործմամբ, և յուրաքանչյուր առանձին դեպքում հիմնավորելու անհրաժեշտություն չկա:

Վարչական ակտը կարող է ընդունվել նաև լուսային, ձայնային, պատկերային, ազդանշանների, նշանների կամ օրենքով նախատեսված այլ ձևով:

Օրենքի 58-րդ հոդվածը սահմանում է այն պահը, երբ վարչական ակտը համարվում է ընդունված: Գրավոր վարչական ակտի դեպքում՝ ստորագրման օրն է, իսկ բանավոր և այլ ձևի վարչական ակտերի դեպքում դրանց հրապարակման պահը:

Վարչական ակտի ընդունումից հետո դրա մասին պետք է իրազեկվի հասցեատերերին՝ Օրենքի 59-րդ հոդվածով նախատեսված հանձնման կամ հրատարակման եղանակով:

Վարչական ակտն ուժի մեջ է մտնում սահմանված կարգով իրազեկելուն հաջորդող օրվանից, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ օրենքը կամ տվյալ վարչական ակտը ուժի մեջ մտնելու այլ ժամկետ են սահմանում:

1. *Халалева Е. В.* Контроль судов общей юрисдикции за деятельностью органов исполнительной власти и их должностных лиц. Дис. ... д-ра юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2011, с. 131-132. *Яхин Ф. Ф.* Действие административно-правовые акты: Дис. ...канд. юрид. наук. Киров, 2009, с. 8.

2. *Бахрах Д. Н., Россинский Б. В., Старилов Ю. Н.* Административное право. М., 2008, с. 391. *Кулинич А.* Правовые акты органов исполнительной власти. Дис. ...канд. юрид. наук. М., 2006.

3. *Яхин Ф. Ф.* Действие административно-правовых актов: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. М., 2004; *Гвоздева А. Н.* Индивидуальные административно-правовые акты. Дис. ...канд. юрид. наук. Киров, 2009, с. 8.

4. *Գանիեյան Գ. Բ.* Վարչական վարույթ և դատավարություն (ուսումնական ձեռնարկ): Երևան, 2011, էջ 86:

5. Հայաստանի Հանրապետության օրենքը «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» (ՀՀՊՏ 2004 N18 (317) 31.03.04:

6. *Գանիեյան Գ. Բ.*, նշված աշխատ., էջ 86-87:

7. Հայաստանի Հանրապետության օրենքը «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» (ՀՀՊՏ 2004 N 18(317), 31.03.04 (Այսուհետ տեքստում՝ Օրենք):

8. *Գանիեյան Գ. Բ.* Վարչարարական վարույթ և դատավարություն (ուսումնական ձեռնարկ): Երևան, 2011, էջ 86:

9. *Халалева Е. В.* Контроль судов общей юрисдикции за деятельностью органов исполнительной власти и их должностных лиц. Дис. ... д-ра юрид. наук. Ростов-на-Дону. 2011, с. 143-144.

10. *Власенко Н. А.* Разумность и определенность в правовом регулировании. М., 2015, с. 51-58.

Վարչական իրավունք

Լիլիա ՀԱԿՈԲՅԱՆ

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի

իրավագիտության ամբիոնի դոցենտ,

ՀՀ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի աշխատակազմի

իրավաբանական վարչության պետ

Մանե ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի հայցորդ

ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱԼԻՐ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

44

Պետություն-անհատ իրավա-
հարաբերություններում պե-
տությունն սկզբունքորեն ունի գերա-
կա, գերիշխող դիրք՝ իր կողմից իրա-
կանացվող հանրային իշխանության
շնորհիվ, իսկ անհատն ակամայից
ձեռք է բերում «հպատակի» կարգա-
վիճակ, ինչն իհարկե հակասում է
մարդու հիմնարար իրավունքներին և
անխուսափելիորեն հանգեցնում իրա-
վական պետության հիմքերի խարխի-
մանը, եթե օրենսդրորեն չապահովվի
որոշակի հավասարակշռությունը:
Հանրային իրավահարաբերություն-
ների ոլորտում միշտ առկա է այն
վտանգը, որ պետությունը վարչարա-
րական պրակտիկայում կօգտագործի
իր առավելությունը մասնավոր ան-
ձանց (քաղաքացիների, կազմակեր-
պությունների և այլն) նկատմամբ, և
իր գերիշխող դիրքից ելնելով չի կա-
տարի իր գլխավոր պարտականու-
թյուններից մեկը՝ մարդու իրավունք-
ների և ազատությունների պաշտպա-
նության ապահովումը: Պետական իշ-
խանության մարմինների կամ վար-

չական մարմինների և քաղաքացու
միջև իրավահարաբերության կարգա-
վորումն օրենքներով, ուժեղացնում է
քաղաքացու իրավական դիրքը. օրեն-
քի ուժով անհատի և պետական կա-
ռավարման մարմինների կամ դրանց
պաշտոնատար անձանց միջև պետք է
ստեղծվի ձևական հավասար իրավա-
կան կարգավիճակ (նշում ենք
ձևական, քանի որ ամեն դեպքում
վարչական մարմինն զբաղեցնում է
առավել գերակայող իրավական
դիրք՝ իր տիրապետության տակ գտն-
վող տվյալների, տեղեկատվության,
փաստաթղթերի և այլ ռեսուրսների
գոյության ուժով) և օրենսդրորեն
պետք է երաշխավորվի մարդու իրա-
վունքների և ազատությունների
պաշտպանությունը: Այլ կերպ՝ «Վար-
չական վարույթի իրավունքի և նրա
կողմնակազմի իմաստն ու նպատա-
կը հենց պետության (վարչական
մարմինների) և քաղաքացու միջև
սկզբունքային և, հետևաբար, անխու-
սափելի ուժային տարբերության վե-
րացումը կամ առնվազն մեղմացումն

Վարչական իրավունք

է, դրա համար հարկավոր է, որ վարչական մարմինների և քաղաքացիների միջև շփումներում ու իրավահարաբերության մեջ իրագործվեն վարչական մարմինների գործելակերպի վերաբերյալ իրավական պետության հիմնարար սկզբունքները»¹:

Խորհրդային տարիներին վարչարարությունը և վարչական վարույթը որպես մարդու իրավունքների պաշտպանության արտադատարանական կամ վարչական ձև, այսինքն՝ անձի բողոքի կամ գանգատի իրավունքի իրացման իրավական կառուցակարգ, որպես մարդու իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված վարչական մարմինների գործունեության կազմակերպարավական ձև գործել է, սակայն, ներկայումս վարչարարությունը և վարչական վարույթը ձեռք են բերել որակապես այլ ձևաչափ, որը թելադրված կամ պայմանավորված է վարչարարության ոլորտում բազմաթիվ հնստիտուտների (օրինակ՝ սկզբունքները, վարչական մարմինների փոխօգնության ինստիտուտը, ներկայացուցչությունը, ինքնաբացարկը, վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթը, դրամական պահանջները կատարելը, վարչական ծախսերը, վարչարարությամբ պատճառված վնասի համար պատասխանատվությունը) առկայությամբ ու օրենսդրորեն ամրագրմամբ, որոնք հանդիսանում են մարդու իրավունքների պաշտպանության երաշխիք և վարչարարությունը դարձնում են մարդու իրավունքների լավագույն և արդյունավետ պաշտպանության կազմակերպարավական ձև:

ՀԽՍՀ-ում իշխող կոմունիստական միակուսակցական պետության ռեժիմի պայմաններում, քաղաքացին հան-

դիսանում էր կառավարվող օբյեկտ, և վարչական մարմինների որոշումներից քաղաքացին իր իրավունքները կարող էր «պաշտպանել» ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 12.04.1968թ. «Քաղաքացիների առաջարկների, դիմումների և գանգատների քննարկման կարգի մասին» հրամանագրով սահմանված կարգով՝ բողոք կարող էր ներկայացվել այն վարչական մարմնին, որը կայացրել է համապատասխան որոշումը կամ՝ դրա վերադաս վարչական մարմին: Սակայն իրավունքների պաշտպանության այս ձևը գործնականում իր դերակատարումը չիրականացրեց:

Հետխորհրդային տարիների իրավական համակարգը տևականորեն իր վրա դեռ կրում էր կոմունիստական համակարգի ազդեցությունը, սակայն, դանդաղորեն և աստիճանաբար՝ ներմուծելով արտասահմանյան երկրների փորձը, այն կանգնեց իր գլխավոր նպատակի իրագործման ճանապարհին՝ պաշտպանել մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները:

Նորանկախ Հայաստանի Հանրապետությունում ընդունվեցին լիբերալ-դեմոկրատական իրավական սկզբունքների վրա հիմնված մի շարք օրենքներ, որտեղ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքը (սույն հոդվածում այսուհետ՝ Օրենք)² զբաղեցնում է առանձնահատուկ տեղ, քանի որ այն կարգավորելով շատ կարևոր, բազմաբնույթ ու բազմաշերտ հասարակական հարաբերություններ՝ գործնական հարթության մեջ նախանշում ու որոշարկում է անցումն անցյալի ու ներկայի միջև, անցումը մտածողության մոր որակի, մարդ-պետության

Վարչական իրավունք

հարաբերությունների նոր տիպի (նշենք, որ Օրենքի մշակման աշխատանքային խմբում ընդգրկված էին հայ և գերմանացի հայտնի փորձագետներ)³:

Վարչական վարույթին և վարչարարությանը բնորոշ դրույթներ արտացոլված են բազմաթիվ օրենքներում՝ ճանապարհատրանսպորտային ոստիկանության, քաղաքաշինության, կրթական, մշակութային, սոցիալական, ֆինանսական, հարկային, բնապահպանական, անշարժ գույքի պետական գրանցման և այլ ոլորտներում, ուստի Օրենքն այն իրավական ակտն է, որի նպատակն է ընդհանրացված և համախմբված ձևով սահմանել վարչական մարմինների և ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց միջև առաջացող փոխհարաբերություններում յուրաքանչյուր սուբյեկտի իրավական վարքագիծը, ապահովել վարչարարության թափանցիկությունը, հրապարակայնությունն ու օբյեկտիվությունը, վարչական մարմինների արդյունավետ աշխատանքը, կանխել վարչական մարմինների կամայականությունները և կոռուպցիոն ռիսկերը: Մինչև Օրենքի ընդունումը գործում էր «Քաղաքացիների առաջարկությունները, դիմումներն ու գանգատները քննարկելու կարգի մասին» 04.12.1990թ. ՀՀ օրենքը, որին 27.12.1999թ-ից փոխարինեց «Քաղաքացիների առաջարկությունները, դիմումները և բողոքները քննարկելու կարգի մասին» 24.11.1999թ-ին ընդունված ՀՀ օրենքը (31.12.2004թ-ից գործում է միայն քաղաքացիների առաջարկությունների մասով)⁴:

Օրենքը՝ որպես մարդու իրավունքների վարչաիրավական պաշտպանության միջոցների համալիր,

ավելի բարձր աստիճանի վրա դրեց մարդու իրավունքների պաշտպանությունը՝ վարչական մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց հետ իրավահարաբերություններում, ամրագրեց վարչարարության և վարչական վարույթի հիմնարար սկզբունքները, որոնք կանխորոշում են երկրում վարչական մշակույթի ընդհանուր զարգացումը: Ի վերջո, Օրենքը բացառիկ միասնական իրավական ակտն է, որը գործնականում սահմանում է վարչական բոլոր մարմինների գործունեության ընդհանուր հիմունքներ՝ ֆիզիկական, իրավաբանական անձանց, ինչպես նաև վարչական մարմինների միջև առաջացող հարաբերություններում և տալիս է մի շարք խնդիրների լուծում: Մասնավորապես. անձը տիրապետում է այն տվյալներին, թե ինչպե՞ս պետք է վարչական մարմնում իրականացվի իր գործի քննությունը, ի՞նչ իրավունքներ ունի և ի՞նչ պարտականություններ է կրում ինքը գործի քննության ընթացքում, թե ի՞նչ սկզբունքներով պետք է առաջնորդվի վարչական մարմինը որոշում կայացնելիս, ինչպիսի՞ միջոցներ, եղանակներ և ձևեր կարող է օգտագործել ինքը վարչական մարմնի ընդունած վարչական ակտի, գործողության կամ անգործության բողոքարկման դեպքերում և այլն: Այսպիսով, Օրենքի մշակումը, ստեղծումը և ընդունումը հանգեցրեց ՀՀ-ում իրավական և վարչարարության մշակույթի ձևավորմանը և ընթացք տվեց վերջինիս զարգացմանը, իսկ վարչարարության մշակույթի գոյությունը և արդյունավետ կիրարկումը հիրավի հանդիսանում է իրավական պետության հենասյուներից մեկը: Կարծում ենք, որ որպես մարդու իրավունքների

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Վարչական իրավունք

վարչաիրավական միջոցների համալիր Օրենքն իր դիրքն առավել ամրապնդեց, երբ 2015թ. փոփոխություններով Սահմանադրությունում ամրագրվեց պատշաճ վարչարարության իրավունքը⁵, որին 2005թ. փոփոխություններով Սահմանադրությունում մասնակի անդրադարձ է կատարվել: Ինչպես նշել է Վ.Պողոսյանը. «... Գործող Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք: Նոր Սահմանադրության 50-րդ հոդվածը հստակ ամրագրում է, որ յուրաքանչյուր ոք վարչական մարմինների կողմից իրեն առնչվող գործերի անաչառ, արդարացի և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք ունի: Ի լրումն դրա դրա՝ 50-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանադրական կարգավորման մակարդակ է բարձրացնում մարդու՝ լսված լինելու հիմնարար իրավունքը՝ սահմանելով, որ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք պարտավոր են մինչև անձի համար միջամտող անհատական ակտն ընդունելը լսել նրան, բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի»⁶:

Մարդու իրավունքների վարչաիրավական պաշտպանության միջոցներն ամրագրված և արտացոլված են Օրենքի գրեթե բոլոր հոդվածներում, և ուղղված են վարչական վարույթի և վարչարարության շրջանակներում մարդու իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությանը: Վարչարարությունը և վարչական վարույթը հանդիսանում է պաշտպանության արդյուն

նավետ միջոցների համալիր, քանի որ հանրային իրավահարաբերություններում, որտեղ որպես իրավահարաբերության սուբյեկտ մի կողմից հանդես է գալիս անհատը, իսկ մյուս կողմից՝ պետական (վարչական) մարմինը, մարդու հանրային սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության համար անհրաժեշտ են առանձնահատուկ գործիքներ ու եղանակներ, և դրանց օրենսդրորեն ամրագրումն իրական իրավական երաշխիք է մարդու իրավունքների պաշտպանության ապահովման համար: Կարծում ենք, որ Օրենքն օժտված է յուրօրինակ «առաքելությամբ»: Բազմաբնույթ ու բազմաշերտ հանրային իրավահարաբերությունների ոլորտում, կանոնակարգում և սահմանում է վարչական մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց իրավական վարքագիծը, օրենքով սահմանված իրենց գործունեությունն իրականացնելիս, գործունեություն, որի արդյունքն անձանց համար առաջացնում են փաստացի իրավական հետևանքներ: Մակայն մարդու սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված միջոցների, եղանակների ու գործիքների կիրառումը չպետք է վերածվի պատերազմի՝ անհատի և վարչական մարմնի միջև, դա կնշանակի, որ դեռևս առկա են ոստիկանական պետությանը բնորոշ տարրեր: Վարչարարությունը և վարչական վարույթի ընթացակարգի անցկացման օրենսդրորեն կանոնակարգումը յուրատեսակ երաշխիք են հանդիսանում մարդու իրավունքների պաշտպանության ապահովման համար, քանի որ այն հիմնարար սկզբունքները, որոնք ամրագրված են Օրենքով, յուրատեսակ իրավահավասարություն են ստեղծում վարչական

Վարչական իրավունք

մարմնի և անհատի միջև: Վարչարարության և վարչական վարույթի ընթացքում շատ կարևոր է վարչական մարմնի դիրքորոշումը և պահվածքը՝ որպես պետության ներկայացուցիչ: Պետության կամարտահայտողը վարչական մարմինն է, որը պետք է գործի օրինականության սահմաններում, հակառակ դեպքում՝ կամքը կվերածվի կամայական դատաստանի և իրավունքների կամայական խախտման: Վարչարարությունը և վարչական վարույթը որպես վարչական արդարադատության (արդարադատության բուն էությունից ելնելով՝ դիտարկում ենք լայն իմաստով) անբաժանելի և կարևորագույն բաղադրիչ, կարգավորում, կանոնակարգում և իրականացնում է մարդու իրավունքների պաշտպանությունը գործադիր իշխանության հետ փոխհարաբերություններում, և ծառայում է որպես հիմնաքար իրավական և ժողովրդավարական պետության համար: Այն յուրատեսակ, կարելի է նույնիսկ ասել կատարյալ «զինանոց» է իրավունքների պաշտպանության ապահովման համար, քանի որ հանրային հարաբերություններում իշխում են պետական շահերը: Ի վերջո, օրինական, արդարամիտ, օբյեկտիվ, բազմակողմանի և իրավահավասար վարչարարությունից է կախված խախտված իրավունքների վերականգնման համար դատարան դիմելու հանգամանքը: Որպես պաշտպանության միջոց շատ կարևոր են ժամկետների սահմանումը, վարչական ակտի հիմնավորումը, լսվելու հնարավորությունը, ապացույցները, բացարկի ինստիտուտը, երրորդ անձինք, վկաները, փորձագետները, վարույթի մասնակիցներին պատշաճ ծանուցումը և թերևս ամեն

նագլխավորը՝ բողոքարկման ինստիտուտը և պատասխանատվության ինստիտուտը: Շատ կարևոր է նաև այն հանգամանքը, որ իրավական էվոլյուցիայի արդյունքում անձն արդեն հանդես է գալիս որպես վարույթի լիիրավ մասնակից, կողմ, այլ ոչ թե սոսկ որպես հայցող կամ դիմող: Առանցքային նշանակություն ունի այն փաստը, որ վարչարարության և վարույթի անցկացման ընթացակարգին Օրենքով ներկայացված են պարտադիր պահանջներ, որոնցից ցանկանում ենք ընդգծել և հատկապես առանձնացնել այն, որ վարչարարությունը և վարչական վարույթը պետք է իրականացվեն վարչարարության հիմնարար սկզբունքներին համապատասխան: Սկզբունքները կոչվում են «հիմնարար», «... որովհետև իրենց իրավական ու կիրառական նշանակությամբ հիրավի հանդիսանում են վարչարարության հիմնադրույթներ և կանխորոշում են մյուս իրավական լուծումների, այդ թվում՝ սկզբունքների ներքին բովանդակությունն ու ուղղվածությունը»⁷:

Օրենքի «ձեռքբերումներից» է նաև այն հանգամանքը, որ վարչական ակտի, վարչական մարմնի գործողությունը և/կամ անգործությունը բողոքարկելիս անձանց հնարավորություն է ընձեռվել ընտրելու իրենց համար նախընտրելի պաշտպանության ձևը՝ վարչական (մինչդատական) կամ դատական (Օրենքի 70-րդ հոդված): Կարծում ենք, որ օրենսդրական այս դրույթն այլընտրանքի հիանալի տարբերակ է, այն անձանց կարելի է ասել «շնորհում է» ազատություն, իսկ ազատ մարդը պաշտպանված է, ինքնավստահ և իհարկե՝ օրինապահ: Նշենք, որ արտասահմանյան օրենսդր

Վարչական իրավունք

րությունը նման հնարավորություն անձանց չի ընձեռում, մասնավորապես՝ «Վարչական վարույթի մասին» Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության օրենքով (սույն հոդվածում այսուհետ՝ Գերմանիայի Օրենք)⁸ վարչական ակտը (վարչական մարմնի գործողությունը) անձանց կողմից կարող է բողոքարկվել նախնական վարչական կամ արտադատարանական, որից հետո դատական կարգով⁹, կամ մեկ այլ երկրի օրինակ՝ «Վարչական վարույթի մասին» Էստոնիայի Հանրապետության օրենքով (սույն հոդվածում այսուհետ՝ Էստոնիայի օրենք)¹⁰, նույնպես ամրագրված է պարտադիր մինչդատական բողոքարկումը, ավելին Էստոնիայի Օրենքով ամրագրված է հետևյալ բացառությունը. «Այն անձը, ով գտնում է, որ վարչական ակտով կամ վարչական վարույթի ընթացակարգով խախտվել են իր իրավունքները և սահմանափակվել իր ազատությունները, իրավունք ունի ներկայացնել առարկություն: Առարկություն չի կարող ներկայացվել այն վարչական ակտի կամ վարչական մարմնի գործողությունների վերաբերյալ, որոնց նկատմամբ իրականացվում է ծառայողական վերահսկողություն Հանրապետության կառավարության կողմից» (Օրենքի 71-րդ հոդված): Կարծում ենք, որ այս դրույթի սահմանումը կարելի է դիտարկել որպես վստահություն վարչական մարմնի գործունեության նկատմամբ, թեև դա, մեղմ ասած, ռեալ չէ նյութական «արժեքների» գերակայության այս դարաշրջանում:

Ինչպես նշել էինք, ՀՀ Օրենքն անձանց տրամադրում է իրավունքների պաշտպանության այլընտրանքի ամենալայն ձևաչափը, ինչը սակայն թույլ

չի տալիս պնդել, որ գործնականում մարդու իրավունքների պաշտպանության արտադատարանական (մինչդատական) ձևն ավելի արդյունավետ է, քան այլ երկրներում: Ավելին, ուսումնասիրելով վերը նշված երկրների վարչական վարույթի ոլորտի պրակտիկան, կարելի է եզրակացնել, որ *որքան ցածր է պետական (վարչական) մարմինների նկատմամբ վստահության մակարդակը, այնքան առավել ընդգծված է մարդու իրավունքների վարչաիրավական պաշտպանությանն ուղղված և օրենսդրորեն ամրագրված հնարավորությունների ստեղծման անհրաժեշտությունը:*

Առանձնակի ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ մի շարք արտասահմանյան երկրների վարչական վարույթի վերաբերյալ օրենքներում ամրագրված է շատ կարևոր և մարդու իրավունքների պաշտպանության իրական երաշխիք հանդիսացող դրույթ: Մասնավորապես՝ «Վարչական վարույթի մասին» Բազել-Լանդ կանտոնի (Շվեյցարիա) 1988թ. օրենքով սահմանված է, որ «Վարչական ակտը պետք է պարունակի բողոքարկման վերաբերյալ բացատրություն, որում հանգամանալից պետք է նշված լինի բողոքարկման իրավական միջոցի թույլատրելի ձևը, ինչպես նաև այն մարմինը, որին կարող է ներկայացվել բողոքը և ժամկետները»¹¹: «Վարչադատավարական վարույթի մասին» 19.03.1991թ-ին ընդունված Գ-Գ-Հ օրենքի «59-ով ամրագրված է դաշնային վարչական մարմինների պարտականությունը՝ գրավոր կամ էլեկտրոնային ընդունված վարչական ակտի բողոքարկման կարգի վերաբերյալ բացատրություն տրամադրելու վարույթի մասնակիցներին»¹²:

Վարչական իրավունք

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

50

Կարծում ենք, որ նշված դրույթները հետապնդում են երկու շատ կարևոր նպատակ. մի կողմից՝ վարչական ակտի հասցեատերերին տրամադրվում է իրենց իրավունքների վերաբերյալ իրավական կարևոր տեղեկատվություն, իսկ մյուս կողմից՝ այդ դրույթի միջոցով կանխվում է օրենքով տրամադրված սուբյեկտիվ իրավունքների չարաշահումը: Թեև իրավունքների չարաշահման արգելքը գործում է մասնավոր իրավունքում (Գերմանական իրավունքում՝ շիկանա), սակայն կարծում ենք, որ հանրային իրավունքի ոլորտում այդ ինստիտուտի ներդրումը նույնպես կարևոր է, հետևաբար առաջարկում ենք յուրաքանչյուր վարչական ակտում նշել՝ ա) տվյալ վարչական ակտը, այդ թվում՝ զուգորդվող վարչական ակտերի միջամտող դրույթները կամ որոշումը ենթակա են բողոքարկման, թե ոչ, բ) արդյո՞ք տվյալ վարչական ակտը կամ որոշումը և/կամ դրա ընդունման վարչական վարույթի ընթացակարգում վարչական մարմնի թույլ տված գործողությունները և/կամ անգործությունը կարելի է բողոքարկել վարչական ակտը կամ որոշումն ընդունող և վարույթն իրականացնող վարչական մարմին կամ վարչական մարմնի վերադաս վարչական մարմին՝ նշելով բողոքը քննող վարչական մարմնի անվանումը (վարչական մարմնի անվանական նշումը նպատակահարմար է այն իմաստով, որ երբեմն հատկապես ֆիզիկական անձանց համար հասկանալի և պարզ չէ, թե կոնկրետ ո՞ր կամ ո՞ւմ պետք է ներկայացվի բողոքը):

Նշենք, որ հանրային իրավունքի ոլորտում իրավունքների չարաշահման արգելքի վերաբերյալ իրենց մո-

տեցումներն են արտահայտել ՀՀ սահմանադրական դատարանը¹³ և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը¹⁴, ավելին, օրինակ՝ ընտրական վարչարարության ոլորտում թեև դեռևս ձևավորված պրակտիկա առկա չէ, սակայն օրենսդրոթեն արդեն իսկ ամրագրված է. «...Դիմումատուի վերաբերյալ տվյալներ չներառող կամ կեղծ տվյալներ ներառող դիմումները, իրավունքի չարաշահմամբ ներկայացված դիմումները, ոչ իրավասու անձի կողմից ներկայացված դիմումները, ինչպես նաև սույն մասի երկրորդ պարբերությամբ սահմանված պահանջների խախտմամբ ներկայացված դիմումները չեն քննարկվում, դրանցով վարչական վարույթներ չեն հարուցվում, և ընտրական հանձնաժողովները որոշում են կայացնում վարչական վարույթի հարուցումը մերժելու մասին: Այդ դեպքում ընտրական հանձնաժողովն իրավունք ունի սեփական նախաձեռնությամբ իրականացնելու վարչական վարույթ» (ՀՀ ընտրական օրենսգրքի 49-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ պարբերություն)¹⁵:

Ինչպես նշել էինք, «Քաղաքացիների առաջարկությունները, դիմումները և բողոքները քննարկելու կարգի մասին» 24.11.1999թ-ին ընդունված ՀՀ օրենքը բողոքների և դիմումների մասով դադարեց գործել 31.12.2004թ-ից և գործում է միայն քաղաքացիների առաջարկությունների մասով: Կարծում ենք, որ հայրենական օրենսդրությունն արդեն իսկ «ձանրաբեռնված է» և կարիք չկա միայն առաջարկությունների մասով գործող թողնել ևս մեկ օրենք՝ առավել ևս հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ անձինք եզակի դեպքերում են առաջարկություններ

ներկայացնում վարչական մարմիններին: Հետևաբար, առաջարկում ենք Օրենքի մեկ հոդվածով սահմանել. «Քաղաքացիների առաջարկները քննարկվում են պարզեցված ընթացակարգով, յուրաքանչյուր վարչական մարմնում՝ համաձայն վերջինիս կողմից սահմանված կանոնակարգի» (քանի որ առաջարկությունների բովանդակությունը կարող է պայմանավորված լինել վարչական մարմնի գործունեության ոլորտի առանձնա-

հատկություններով, յուրաքանչյուր առաջարկ պետք է քննվի այդ ոլորտի խնդիրներին համապատասխան, հետևաբար, կանոնակարգերը նույնպես պետք է համահունչ լինեն), իսկ անձանց համար այդ կանոնակարգը հասանելի դարձնելու նպատակով, յուրաքանչյուր վարչական մարմնի շենքի տարածքում և/կամ պաշտոնական կայքում տեղադրված լինի առաջարկությունների ներկայացման և քննարկման կարգը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. «Հարցեր և պատասխաններ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի վերաբերյալ», Հեղինակային կոլեկտիվ՝ **Հ.Թովմասյան, Գ.Մուրադյան, Հ.Թորոսյան, Վ.Գրիգորյան, Վ.Պողոսյան**, Երևան, 2015թ., էջ 11:

2. «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք, 18.02.2004թ., ՀՕ-41-Ն, ՀՀՊՏ 2004/18(317):

3. **Թովմասյան Հ., Մուրադյան Գ., Պողոսյան Վ.** «Համառոտ ակնարկ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի վերաբերյալ», Երևան, 2014թ., էջ 17: **Լուխերիանդ Օ., Այուդիզեր Ա., Ռայմերս Վ.**, «Ուղեցույց Հայաստանի Հանրապետության Ընդհանուր վարչական իրավունքի», Երևան, 2009թ., էջ 22-24:

4. «Քաղաքացիների առաջարկությունները, դիմումները և բողոքները քննարկելու կարգի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք, 24.11.1999թ.:

5. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (Փոփոխություններով), 06.12.2015թ., ՀՀՊՏ 2015.12.21:

6. **Պողոսյան Վ.** «Սահմանադրության մախազի մեկնաբանություններ», Երևան, 2015թ., էջ 14-15:

7. **Դանիելյան Գ.Բ.** «Վարչական վարույթ և դատավարություն» (ուսումնական ձեռնարկ), Երևան, 2011թ., էջ 31:

8. «Վարչական վարույթի մասին» Գերմանիայի օրենք (Verwaltungsverfahrensgesetz), 25.05.1976թ. անգլերեն տեքստը: <http://www.bmi.bund.de/englisch.pdf>, գերմաներեն տեքստը <http://www.gesetz-internet.de/vwvfg/> 10.02.2016.

9. «Административный процесс в Германии».

Deutsch-Russische Juristenvereinigung, Германо-Российская ассоциация юристов, Сборник статей о праве Германии, выпуск. N1, август 2015г. с. 34. www.drjv.org, 24.03.2016. **Бергман В.** «Административно-процессуальное право Германии», Москва-Берлин, 2013, с. 38.

10. «Վարչական վարույթի մասին» Էստոնիայի օրենք (Haldusmenetluse seadus), 06.06.2001, RT I 2001, 58, 354, Закон «Об административных процедурах», անգլերեն և էստոներեն տեքստը <http://www.riigiteataja.ee/>, 13.04.2016թ.:

11. **Кулеви Н.Н.** Сравнительно-правовой анализ зарубежного законодательства в сфере регулирования административных процедур. Минск, 2007, с.42. <http://www.center.gov.by/debur/info.php>, 04.04.2016.

12. «Վարչատարածքային վարույթի մասին» Գերմանիայի օրենք, (Verwaltungsgerichtsordnung), 19.03.1991:

13. «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ», ընդհանուր խմբագրությամբ՝ **Գ.Հարությունյանի, Ա.Վաղարշյանի**. Երևան, 2010թ., էջ 540-541: «ՀՀ Սահմանադրական դատարանի աշխատակարգային որոշում», ՍԳԱՈ-21, 17.03.2009թ., www.concourt.am.

14. **Сковородко А.** "Злоупотребление правом на подачу жалобы". <http://www.espch.ru/content/view/189/33/>, 30.09.2016.

15. ՀՀ ընտրական օրենսգիրք, 25.05.2016թ., ՀՕ-54-Ն, ՀՀՊՏ 2016.05.30/42(1222):

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

51

Лилит ТАДЕВОСЯН

Доктор юридических наук,
Судья Кассационного суда РА

ОСОБЕННОСТИ НАЗНАЧЕНИЯ НАКАЗАНИЯ ЗА ПРЕДВАРИТЕЛЬНУЮ ПРЕСТУПНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

История борьбы с преступностью свидетельствует, что перебороть преступность, как социальное явление одними лишь средствами уголовного принуждения не возможно, однако как одно из средств борьбы с ней, наказание необходимо для защиты интересов государства, общества и его отдельных членов.

Если условно отдалиться от законодательного определения наказания, согласно которой, это мера государственного принуждения, назначаемая по приговору суда от имени государства, применяемая к лицу, признанному виновным в совершении преступления, и заключается в предусмотренных уголовным кодексом лишении или ограничении прав и свобод этого лица (часть 1-ая статьи 48 УК РА), то оно, как и преступление можно определить как социально-правовое явление.

Довольно интересный подход к понятию наказания выражают авторы Энциклопедии уголовного права, которые указывают, что наказание — это реакция, т. е. противодействие, сопротивление деянию, опасному прежде всего для государства, проще

говоря, это реакция государства, а с точки зрения сущности, наказание есть кара, иначе, сущность наказания - это карательная реакция государства, влекущая изменение правового статуса вменяемого физического лица, достигшего минимального возраста наступления уголовной ответственности, за соответствующее преступление и признанное виновным в совершении преступления (1).

Следует согласиться с точкой зрения Ноя И. С., согласно которой, кара не самоцель наказания. Ее роль значительно скромнее. Кара необходима лишь как средство, хотя и важное, для достижения предупреждения преступлений. Если этой цели можно достигнуть малой карой, вынесение сурового наказания было бы не только неоправданным, но просто незаконным и несправедливым. Наоборот, если в интересах предупреждения преступлений следует применять суровую кару, мягкая мера наказания была бы недопустимым либерализмом. Но карать ради кары - бессмысленно, на самом деле цели наказания куда сложнее

ՀՊԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՀԱՍՏԱՏՄԱՆ
Ինքնուրույն

и смысл уголовной репрессии значительно глубже (2).

Чтобы быть правомерным, уголовное наказание должно выступать необходимой, своевременной, целесообразной и функциональной достаточной реакцией государства на факт совершения противоправного и общественно опасного деяния, а также иметь своей основной и совокупной целью предохранение, восстановление и сохранение стабильного правопорядка (3).

Наказание — это назначаемая только по приговору суда от имени государства, предусмотренная законом принудительная мера правового воздействия на лицо, в должной судебной процедуре признанное виновным и осужденное за совершение деяния, предусмотренного уголовным кодексом, в целях восстановления нарушенного им права, его примирения с потерпевшим, исправления, социальной реабилитации, возможной компенсации причиненного ущерба, а также предупреждения совершения преступлений и гарантии законности и стабильного правопорядка.

Социальная функция наказания состоит в том, при применении его к совершившему преступление лицу может быть восстановлен нарушенный общественный порядок, заглажен нанесенный потерпевшему вред, удовлетворено общественное требование наказать преступника, изжито чувство страха и недоверия, зачастую сопровождающие процесс совершения преступления, а также укреплена вера в способность пра-

воохранительных органов вести борьбу с преступностью, надежно защитить интересы общества и государства (4).

Ужесточение уголовной политики в целом, кажется естественной реакцией на рост преступности. Однако как показывает опыт развитых европейских стран, преобладающей тенденцией в период криминального взрыва является не ужесточение, а смягчение уголовной политики.

Как указывал Чезаре Беккариа: «Чтобы ни одно наказание не было проявлением насилия одного или многих над отдельным гражданином, оно должно быть, по своей сути, гласным, незамедлительным, неотвратимым, минимальным из всех возможных при данных обстоятельствах, соразмерным преступлениям, предусмотренным в законах» (5).

Трудно спорить с мнением Макаренко А.С., что «наказание — очень трудная вещь, требующее от воспитателя огромного такта и осторожности» (6).

Цели наказания закреплены в части 2 статьи 48 Уголовного кодекса РА, согласно которой целью наказания является восстановление социальной справедливости, исправление осужденного, а также предупреждение преступлений.

Идея справедливости как одно из выражений нравственного сознания и социальной сущности человека возникла на определенной ступени развития человеческого общества и, следовательно, носит исторический характер. Она порождена пот-

Уголовное право

ребностями человеческого общежития, социальными отношениями людей в процессе их общественно — трудовой практики (7).

Справедливость в уголовном праве, являясь универсальным, связующим все остальные принципы права, положением, требует справедливости криминализации деяний, справедливости пенализации преступлений, справедливости привлечения к уголовной ответственности, справедливости назначения и реализации наказания и иных мер уголовно-правового характера (8), оно аккумулирует в себе и другие важнейшие его принципы, и в первую очередь принципы законности, равенства граждан перед законом и гуманизма. Вместе с тем, каждый из указанных принципов характеризует определенную качественную сторону (или аспект) справедливости в уголовном праве, без которой нет и не может быть справедливости в целом. Так, нет справедливости, если при отправлении правосудия по уголовному делу нарушается законность, принцип равенства граждан перед законом, принцип гуманизма (9).

Наказание, которое ставит своей целью восстановление социальной справедливости, само должно быть справедливым, то есть соответствовать степени и характеру общественной опасности, данным, характеризующим личность виновного, в том числе обстоятельствами, смягчающими или отягчающими ответственность и наказание (ст. 61 УК РА).

Определение справедливой санкции является проявлением дифференциации уголовной ответственности, заключающейся в градации, разделении, расслоении ответственности в уголовном законе, в результате которой законодателем устанавливаются различные уголовно — правовые последствия в зависимости от типовой степенно общественной опасности преступления и личности преступника (10).

Впервые в истории уголовного законодательства Республики Армения, с принятием уголовного кодекса в 2003 году, получил законодательную регламентацию институт назначения наказания за неоконченные преступления, которой посвящена статья 65 УК.

Наказание за пресеченную преступную деятельность ранее ставилось в зависимость от степени «осуществления преступного намерения» (часть 4 статьи 15 УК РСФСР и часть 3 статьи 15 УК Армянской ССР), однако с принятием в 1996г. Уголовного кодекса Российской Федерации и Уголовного кодекса Республики Армения в 2003г., подход законодателей относительно наказуемости неоконченных видов преступлений кардинально изменился. При назначении наказания за неоконченное преступление судом обязательно учитываются обстоятельства, в силу которых преступление не было доведено до конца. Следует однако заметить, что в отличие от Уголовного кодекса Республики Армения, в Уголов-

ном кодексе Российской Федерации нет указания на необходимость учитывать при назначении наказания за неоконченные преступления также степень осуществления преступного намерения.

Так, согласно части 1 статьи 66 Уголовного кодекса Российской Федерации («Назначение наказания за неоконченное преступление»), при назначении наказания за неоконченное преступление учитываются обстоятельства, в силу которых преступление не было доведено до конца, а согласно части 1 статьи 65 Уголовного кодекса Республики Армения, предусматривающей особенности назначения наказания за неоконченное преступление, при назначении наказания за неоконченное преступление учитываются характер действий, совершенных виновным, степень общественной опасности, степень осуществления преступного намерения и те обстоятельства, в силу которых преступление не было доведено до конца.

По нашему мнению подход армянского законодателя намного верен, что в первую очередь оправдано с позиции необходимости индивидуализации наказания.

Нашу позицию разделяют также некоторые российские правоведы, объективно отмечая, что даже в рамках одного вида неоконченного преступления общественная опасность содеянного может существенно отличаться, что особенно четко выраже-

но при оконченном покушении на преступление (например при попытке убийства из огнестрельного оружия события могут развиваться следующим образом: может произойти осечка, лицо может промахнуться либо причинить вред здоровью от легкого от тяжкого). Все приведенные варианты - это оконченное покушение на убийство, однако очевидно, что степень общественной опасности их различна, и это различие заключается именно в «степени осуществления преступного намерения» (11).

Обстоятельства, в силу которых преступление не было доведено до конца, подлежат дифференцированному учету судом. Ими могут быть действия потенциальной жертвы преступного посягательства, обезопасившей себя, изменившиеся условия совершения преступления, изменившееся «материальное» выражение предмета преступления, а также иные обстоятельства. Они имеют различную степень и даже направленность общественной опасности.

Согласно части 2 и 3 статьи 65 Уголовного кодекса Республики Армения, срок наказания в виде лишения свободы за приготовление к преступлению не может превышать половины максимального срока наказания, а за покушение на преступление - трех четвертей максимального срока наказания, предусмотренного соответствующей статьей или частью статьи Особенной части уголовного кодек-

Уголовное право

са в виде лишения свободы на определенный срок (аналогично поступил и российский законодатель (статья 66 УК РФ)).

Подобная особая регламентация наказуемости неоконченных преступлений вполне оправдана, поскольку по сравнению с оконченными преступлениями, покушение на преступление и неоконченное преступление, обладают меньшей общественной опасностью. Данный подход прямо вытекает из требований принципа справедливости предусмотренного статьей 10 УК РФ, согласно которому, наказание и иные меры уголовно — правового воздействия, применяемые к лицу, совершившему преступление, должны быть справедливыми, соответствовать тяжести преступления, обстоятельствам его совершения, личности виновного и быть достаточными и необходимыми для его исправления и предупреждения совершения новых преступлений.

Для установления справедливой и соразмерной степени и характеру общественной опасности совершенного деяния наказания, в рамках санкций, предусмотренных соответствующими нормами Особенной части Уголовного кодекса в отношении лица, совершившего преступление, в каждом конкретном случае необходимо выяснить весь круг обстоятельств, смягчающих и отягчающих ответственность лица. В случае неоконченных преступлений в этом смысле следует выяснить также те обстоятельства и причины, которые помешали

окончательному и успешному завершению преступного намерения и доведению преступления до логического окончания, которые часто могут являться обстоятельствами, смягчающими ответственность лица.

Установление более мягких наказаний за неоконченные преступления по сравнению с оконченными обуславливается в первую очередь меньшей общественной опасностью неоконченных видов преступлений. Подразумевается, однако, что приготовление к преступлению отличается от оконченного преступления не только степенью общественной опасности, но и характером, поскольку в случае приготовления к преступлению преступное посягательство на охраняемый уголовным законом объект, посягательством не считается: объективная сторона данного преступления еще не реализуется, а лишь создаются условия для этого. Поскольку для изменения степени общественной опасности деяния важны его количественные показатели, то для изменения характера общественной опасности преступления необходимы качественные различия, которые в случае неоконченного преступления наличествуют в деянии лица.

В случае неоконченных преступлений уголовная ответственность наступает за осуществление умысла, направленного на совершение преступления, проявляющегося в форме действий, направленных на совершение преступления и доведения его до конца. Подобные действия объективно об-

щественно опасны и вызывают уголовную ответственность, поскольку в действиях субъекта проявляется преступная воля, хотя само преступление не доводится до конца по независящим от воли лица обстоятельствам.

По действующему уголовному законодательству Республики Армения, фактически средством индивидуализации уголовной ответственности за неоконченные преступления является снижение верхней границы максимального срока наказания за аналогичные оконченные преступления, и иск-

лючение максимальной меры наказания (пожизненного лишения свободы).

Армянский законодатель, как и российский, ограничились лишь верхние пределы наказания за неоконченные преступления, при этом никак не ограничив нижнюю границу возможного наказания, однако законодательная регламентация подобного подхода дала бы по нашему мнению реальную возможность для осуществления принципа справедливости и индивидуализации наказания.

---

1. Энциклопедия уголовного права. Том 8. Уголовная ответственность и наказание. Издание профессора Малинина, СПб., 2007, с. 106, 112.

2. *Ной И.С.* Сущность и функции уголовного наказания в советском государстве: Политическо - юридическое исследование. Саратов, 1973, с. 62-63.

3. *Азарян Е. Р.* Преступление. Наказание. Правопорядок, СПб., изд-во «Юридический центр Пресс», 2004, с. 81.

4. Уголовное право России. Части Общая и Особенная. Учебник под ред. профессора А. И. Рарога, 4-е изд., перераб. и доп. Москва, 2003, с. 185.

5. *Чезаре Беккариа* О преступлениях и наказаниях. Москва, 1995, с. 245.

6. Разум сердца: Мир нравственности в высказываниях и афоризмах. Составители А. Н. Назаров, Г. П. Сидоров. Москва, 1990, с. 492.

7. Энциклопедия уголовного

права. Том 9. Назначение наказания. Издание профессора Малинина, СПб., 2008, с. 142.

8. *Пудовочкин Ю. Е., Пирвагидов С. С.* Понятие, принципы и источники уголовного права: сравнительно-правовой анализ законодательства России и стран Содружества Независимых Государств. СПб., изд-во «Юридический центр Пресс», 2003, с. 140.

9. *Наумов А. В.* Российское уголовное право. Общая часть. Москва, 1996, с. 52.

10. *Пудовочкин Ю. Е., Пирвагидов С. С.* Понятие, принципы и источники уголовного права: сравнительно-правовой анализ законодательства России и стран Содружества Независимых Государств. СПб., изд-во «Юридический центр Пресс», 2003, с. 140.

11. *Питецкий В.* Назначение наказания за неоконченное преступление, «Уголовное право», N4, 2001, с. 61.

Քրեական իրավունք

Լիլիթ ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ

ՀՀ վճարելի դատարանի դատավոր,
իրավագիտության դոկտոր

Պետրոս ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

ՀՀ գլխավոր դատախազության հատկապես կարևոր գործերով քննության վարչության դատախազ,
Հայ-ռուսական (Մլավոնական) համալսարանի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ՊԱՏԺԻ ԵՎ ՊԱՏԱԿՆԵՐԻ

ԻՐԱԿԱՆԱՃՄԱՆ ԿԱՌՈՒՅԱԿԱՐԳԵՐԻ

ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Հանցանք կատարած անձի նկատմամբ պատժի կիրառումը ներառում է երկու փուլ՝ պատժի նշանակում և կատարում: Հետևաբար, պատժի նպատակների իրականացման կառուցակարգերի կատարելագործման հարցը քննարկելիս անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել ինչպես պատժի նշանակման, այնպես էլ դրա կատարման կարգավորումներին, քանի որ դրանք միմյանց հաջորդող պարտադիր փուլեր են, և մեկի արդյունավետությունն ուղղակիորեն փոխկապված է մյուսի հետ:

Այսպես, պատժի նպատակների իրականացման գործընթացն սկսվում է պատժի նշանակման փուլից: Ինչպես ընդգծվում է գրականությունում, դատարանի կողմից պատժի նշանակումը մի կողմից ուղղված է անցյալին (հանցավոր արարքին, որը կատարվել է անցյալում), մյուս կողմից՝ ապագային¹: Կարծում ենք, որ պատժի նշանակումը ապագային ուղղված լինելը վերաբերում է պատժի կատարման փուլին:

Հանցանք կատարած անձի նկատմամբ նշանակելով պատիժ, այլ կերպ՝ ընտրելով պատժի այս կամ այն տեսակը և չափը, դատարանը փաստացիորեն նախանշում է պատժի նպատակների իրականացման

սկզբնակետը դրա կատարման ընթացքում: Այդ հանգամանքի վրա բազմիցս ուշադրություն է դարձվել քրեակատարողական իրավունքի տեսությունում: Այսպես, Ֆ.Ռ. Մունդուրովը գտնում է, որ միայն արդարացի պատիժը, որը նշանակվել է օրենքի բոլոր պահանջների հաշվառմամբ, կարող է համարվել մեկնարկային կետ դատապարտյալի ուղղվելու համար²:

Մ.Ն. Ստանովսկին նշում է, որ դատարանը, այս կամ այն պատիժն ընտրելով, պարտավոր է հիմք ընդունել պատժի և դրա նպատակների ընդհանուր հասկացությունը, որոնք սահմանում է օրենսդիրը³: Ռ.Ն. Խամիտովն ընդգծում է, որ հենց պատժի նշանակման փուլում է իրականացվում քրեական և քրեակատարողական օրենսդրության համագործակցությունը, ապահովվում պատժի նպատակների իրականացման սկզբնական գործընթացը և միաժամանակ հիմք դրվում ապագայում դրանց հասնելու համար⁴:

Պատժի նշանակման փուլի կարևորությամբ էլ պայմանավորված է օրենսդրի կողմից, քրեական իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներից բացի, պատժի նշանակման հատուկ սկզբունքների նախատեսումը: Մաս-

նավորապես, դրանք նախատեսված են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 61-րդ հոդվածով, որի համաձայն.

«1. Հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ նշանակվում է արդարացի պատիժ, որը որոշվում է սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սահմաններում՝ հաշվի առնելով սույն օրենսգրքի Ընդհանուր մասի դրույթները:

2. Պատժի տեսակը և չափը որոշվում են հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանով և բնույթով, հանցավորի անձը բնութագրող տվյալներով, այդ թվում՝ պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանքներով:

3. Հանցագործության համար նախատեսված պատիժներից առավել խիստը նշանակվում է, եթե նվազ խիստ տեսակը չի կարող ապահովել պատժի նպատակները»:

Պատժի նպատակների իրացումը հնարավոր է միայն արդարացի պատժի նշանակմամբ: Իսկ պատժի արդարացիության կարևորագույն պայմանը դրա առավելագույն անհատականացումն է: Իրավակիրառ մարմնի կողմից պատժի անհատականացման հնարավորությունը նախևառաջ սահմանափակված է օրենսդրի կողմից սահմանված պատժի համակարգի շրջանակներով: Այս առումով կիսում ենք Չ.Ա. Կոմոլովի կարծիքն այն մասին, որ պատժի համակարգն իր բնույթով բանալի է պատժի տարբերակման և անհատականացման համար, որոնց իրացման շնորհիվ հնարավոր է դառնում պատժի նպատակների իրականացումը և քրեական օրենսդրության խնդիրների լուծումը⁵:

Պատժի համակարգը սահմանված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 49-րդ հոդվածով, որը նախատեսում է պատժի տասը տեսակ: Պատժի գործող համակարգի թերությունների հարցն ընդգծված է ինչպես տեսական մի շարք աղբյուրներում, այնպես էլ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի հայեցակարգում (այսուհետ՝ նաև Հայեցակարգ): Մասնավորապես, վերջինի 1.4.(4)-րդ կետի համաձայն. «(...) Գործող օրենսդրության պայմաններում հաճախ դատարանն ազատազրկման

այլընտրանք չի ունենում: Այստեղից էլ ազատազրկում պատժատեսակի չարդարացված հաճախակի կիրառումը, ինչն արդեն պրոբլեմներ է ստեղծել քրեակատարողական հիմնարկների համար: Բացի այդ, ազատազրկում պատժատեսակի հաճախակի կիրառումը կարող է նպաստել հասարակական հարաբերությունների քրեականացմանը, քաղաքացիական հասարակության մեջ «գողական օրենքների» տարածմանը: Դատարանները հաճախ ելքը գտնում են պատիժը պայմանականորեն չկիրառելով, բայց այս ինստիտուտի ոչ հստակ և բացերով ու թերություններով աչքի ընկնող օրենսդրական կարգավորումը չի նպաստում պատժողական քաղաքականության արդյունավետությանը: Խնդրի լուծման ուղիներից մեկը ազատազրկմանն իրական այլընտրանք հանդիսացող պատժատեսակների ցանկի ընդլայնումն է և դրանց կիրառման համար արդյունավետ ու գործուն մեխանիզմների ներդրումը: Ներկայումս մեր քրեական օրենսգրքում ազատազրկմանն այլընտրանք հանդիսացող հանրային աշխատանքներն արդյունավետ չեն և հիմնականում նշանակվում են տուգանքի վճարման անհնարինության դեպքում: (...)

Կալանք պատժատեսակը նույնպես ըստ էության չի կիրառվում. պատճառներից մեկը երկար ժամկետն է (երեք ամիս տևողությամբ շոկային էֆեկտը հիմնավորված չէ): (...):»

Արդյունքում, Հայեցակարգի 9.7-րդ կետով առաջարկվում է պատժի հետևյալ համակարգի սահմանում.

1) հատուկ կամ զինվորական կոչումից, կարգից, աստիճանից կամ որակավորման դասից զրկելը,

2) գույքի բռնագրավումը,

3) տուգանքը,

4) հանրային աշխատանքները,

5) որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը,

6) հանրային իրավունքների սահմանափակումը,

7) ծնողական իրավունքներից զրկելը,

8) օտարերկրյա քաղաքացուն կամ քաղաքացիություն չունեցող անձին ՀՀ տա-

Քրեական իրավունք

րաձքից արտաքսումը,

9) տնային կալանք,

10) ազատության սահմանափակումը,

11) զինվորական ծառայության մեջ սահմանափակումը,

12) կարճաժամկետ ազատազրկումը,

13) կարգապահական գումարտակում պահելը,

14) ազատազրկումը,

15) ցմահ ազատազրկումը:

Լիովին համաձայնելով պատժի գործող համակարգում լուրջ թերությունների առկայության և պատժի համակարգը վերանայելու, դրանում ազատազրկմանն այլընտրանք հանդիսացող գործուն պատժատեսակներ նախատեսելու, եղածները կատարելագործելու անհրաժեշտության վերաբերյալ Հայեցակարգի հեղինակների ընդգծմանը՝ այնուամենայնիվ կարծում ենք, որ դրանում առաջարկվող պատժի համակարգը նույնպես գերծ չէ որոշ թերություններից:

Այսպես, որպես նոր պատժատեսակներ առաջարկվում է ներդնել հանրային իրավունքների սահմանափակումը, ծնողական իրավունքներից զրկելը, օտարերկրյա քաղաքացուն կամ քաղաքացիություն չունեցող անձին ՀՀ տարածքից արտաքսումը, տնային կալանքը, ազատության սահմանափակումը: Անդրադառնալով նշված պատժատեսակների նախատեսման նպատակահարմարության հարցին՝ անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ չնայած պատժի համակարգում ազատազրկմանն այլընտրանքային պատժատեսակների շրջանակների ընդլայնումն օրակարգային խնդիր է և ընդգծված է մի շարք միջազգային փաստաթղթերում⁶, այնուամենայնիվ անհրաժեշտ է ձեռնպահ մնալ դրա արհեստական ուժացումից:

Այսպես, ՀՀ իրավական համակարգին հայտնի չէ անձի իրավունքների այնպիսի դասակարգում, որը պարունակում է «անձի հանրային իրավունքներ» տարատեսակը: Առկա է «սուբյեկտիվ հանրային իրավունք» եզրույթը: Մասնավորապես, ըստ Գ.Հովհաննիսյանի՝ անձի հիմնական իրավունքները սուբյեկտիվ հանրային իրավունքներ են⁷: Եթե նշված մոտեցմամբ փորձենք մեկնաբանել «հանրային իրավունքների սահ-

մանափակում» պատժատեսակը, կստացվի, որ որպես հանցագործության հետևանք կարող են սահմանափակման ենթակա լինել ՀՀ Սահմանադրությամբ նախատեսված՝ անձի բոլոր հիմնական իրավունքները, ինչը կհանգեցնի անհեթեթության: Նման պայմաններում մեզ համար անհասկանալի է, թե ինչ է իրենից ենթադրում նշված հասկացությունը և ինչքանով է նպատակահարմար նման պատժատեսակի նախատեսումը:

Ինչ վերաբերում է ծնողական իրավունքներից զրկելը՝ որպես պատժատեսակ նախատեսելուն՝ անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ գործող օրենսդրության պայմաններում ծնողական իրավունքներից զրկելը հանդիսանում է քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության միջոց: Մասնավորապես, ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի համաձայն. «Ծնողները կամ նրանցից մեկը կարող են զրկվել ծնողական իրավունքներից, եթե նրանք՝

ա) չարամտորեն խուսափում են ծնողական պարտականությունները կատարելուց, ընդ որում՝ ալիմենտ վճարելուց.

բ) առանց հարգելի պատճառների հրաժարվում են վերցնել իրենց երեխային ծննդատնից կամ բժշկական այլ կազմակերպությունից, ինչպես նաև դաստիարակչական, ազգաբնակչության սոցիալական պաշտպանության կամ նմանատիպ այլ կազմակերպություններից.

գ) չարաշահում են իրենց ծնողական իրավունքները, ընդ որում՝ իրենց հակաբարոյական վարքագծով վնասակար ազդեցություն են գործում երեխաների վրա.

դ) դաժանաբար են վարվում երեխաների հետ, ընդ որում՝ ֆիզիկական կամ հոգեկան բռնություն են գործադրում նրանց նկատմամբ, ոտնձգում են նրանց սեռական անձեռնմխելիությունը.

ե) տառապում են քրոնիկ ալկոհոլամոլությանը կամ թմրամոլությանը, թունամոլությանը.

զ) կատարել են իրենց երեխաների դեմ դիտավորյալ հանցագործություն»:

Նույն օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի համաձայն. «1. Ծնողական իրավունքներից զրկելը կատարվում է դատական կարգով:

Ծնողական իրավունքներից զրկելու վե-

րաբերյալ գործերը քննվում են ծնողներից մեկի (օրինական ներկայացուցչի), ինչպես նաև այն մարմինների ու կազմակերպությունների (խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների, որք երեխաների և առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների համար նախատեսված կազմակերպությունների և այլնի) դիմումի հիման վրա, որոնց վրա դրված են երեխաների իրավունքների պաշտպանության պարտականությունները:

(...)

3. Եթե դատարանը ծնողական իրավունքներից զրկելու գործը քննելիս ծնողների կամ նրանցից մեկի գործողություններում հայտնաբերում է քրեորեն պատժելի արարքի հատկանիշներ, ապա այդ մասին պարտավոր է տեղեկացնել համապատասխան իրավասու մարմիններին:

(...):»

Վերոհիշյալ իրավական կարգավորումների պայմաններում անհասկանալի է, թե ինչով է պայմանավորված ծնողական իրավունքներից զրկելու որպես պատժատեսակ սահմանելու՝ Հայեցակարգի հեղինակների մոտեցումը և խիստ վիճելի է՝ արդյոք պատասխանատվության հիշյալ միջոցն օժտված է պետական հարկադրանքի ամենախիստ տեսակին՝ պատժին, հատուկ խստության աստիճան:

Անդրադառնալով օտարերկրյա քաղաքացուն կամ քաղաքացիություն չունեցող անձին ՀՀ տարածքից արտաքսումը՝ որպես պատժատեսակ նախատեսելուն, հարկ ենք համարում նշել, որ գործող օրենսդրության պայմաններում այն նախատեսված է որպես վարչական պատասխանատվության միջոց (Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 23-րդ հոդվածի 3-րդ մաս, «Օտարերկրացիների մասին» ՀՀ օրենքի 30-րդ հոդված): Միևնույն ժամանակ արտասահմանյան երկրների քրեական օրենսգրքերի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ քննարկվող միջոցը որպես պատժատեսակ հայտնի է երկրների զգալի մասի օրենսդրություններին: Այն երկրներում, որտեղ արտաքսումը նախատեսված է որպես պատժատեսակ, այն հիմնականում հանդես է գալիս որպես լրացուցիչ պատժա-

տեսակ*: Չնայած հայեցակարգով հստակեցված չէ՝ այն նախատեսվում է որպես հիմնական, թե լրացուցիչ պատժատեսակ, սակայն համաձայն կլիներք պատժի համակարգում այն նախատեսելուն՝ պայմանով, եթե նախատեսվի որպես լրացուցիչ պատժատեսակ:

Տնային կալանքը, որպես կանոն, ենթադրում է սահմանված ժամանակահատվածում առանց հարգելի պատճառի կամ հսկողություն իրականացնող մարմնի թույլտվության իր բնակարանը չլքելու անձի պարտականությունը: Այն կարող է ներառել նաև անձի իրավունքների այլ սահմանափակումներ և պարտականություններ: Որպես պատժատեսակ՝ տնային կալանքը համարվում է ազատության սահմանափակման տարատեսակին պատկանող պատժատեսակ, որը հանդես է գալիս որպես ազատագրվմանն այլընտրանք: Ներկա ժամանակաշրջանում տնային կալանքը որպես քրեաիրավական ներգործության միջոց նախատեսված է ոչ մեծ քանակի երկրների օրենսդրության մեջ, որոնց թվին են դասվում Անդորրան, Արգենտինան, Բոլիվիան, Մեծ Բրիտանիան, Հոնդուրասը, Իսպանիան, Կոլումբիան, Մարոկկոն, Պանաման, Պարագվայը, Սալվադորը, Սան Մարինոն, ԱՄՆ-ն, Թաիլանդը, Թուրքիան, Ֆիլիպինները: Ընդ որում Անդորրայում, Իսպանիայում և Սալվադորում տնային կալանքը նախատեսված է որպես ինքնուրույն պատժատեսակ, Սան Մարինոյում և Ֆիլիպիններում հանդիսանում է կալանք պատժատեսակի կրման հնարավոր ռեժիմներից մեկը, Մարոկկոյում՝ անվտանգության միջոց: Լատինական Ամերիկայի մի խումբ երկրներում (Արգենտինա, Բոլիվիա, Հոնդուրաս, Կոլումբիա, Պանամա, Պարագվայ) տնային կալանքը նախատեսվում է որպես սուբսիդիար պատժ, այսինքն՝ նշանակվում է միայն այլ պատժի փոխարեն*:

Հայեցակարգում հստակեցված չէ, թե տնային կալանքն ինչպիսի պատժատեսակ է առաջարկվում նախատեսել՝ հիմնական, թե լրացուցիչ: Նշենք նաև, որ քննարկվող պատժատեսակի հետ մեկտեղ առաջարկվում է նախատեսել նաև ազատության սահմանափակում պատժատեսակը: Վերջինս

Քրեական իրավունք

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

քրեական իրավունքում համարվում է հարաբերականորեն նոր պատժատեսակ, որը նույնպես կոչված է ծառայել որպես ազատագրկամանն այլընտրանք: Ազատության սահմանափակումը լայն իմաստով ներառում է նաև «տնային կալանք» քրեախրավական ներգործության միջոցը¹⁰: Նման պայմաններում կարծում ենք դրանք որպես առանձին պատժատեսակներ նախատեսելը կհանգեցնի պատժի համակարգի արհեստական ուռճացմանը: Կարծում ենք, որ նպատակահար կլինի նախատեսել միայն ազատության սահմանափակում պատժատեսակը՝ դրա բովանդակության մեջ ներառելով նաև տնային կալանքը: Վերջին դիրքորոշումը հիմնավորվում է նաև նրանով, որ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծով տնային կալանքը նախատեսված է որպես խափանման միջոց, որպիսի պայմաններում նույնանուն պատժատեսակի նախատեսումը նպատակահարմար չէ: Նույնանուն խափանման միջոցի և պատժատեսակի նախատեսման մոտեցումը, ըստ էության, ընդունելի չէ նաև Հայեցակարգի հեղինակների կողմից: Մասնավորապես, Հայեցակարգով առաջարկվող պատժի համակարգի ուսումնասիրությունից հետևում է, որ դրանում կալանք պատժատեսակի անվանումը փոխարինվել է կարճաժամկետ ազատագրկաման:

Նշենք, որ ժամանակակից քրեական օրենսդրությունների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ կալանքի՝ որպես առանձին պատժատեսակի առանձնացումն ավելի շուտ ընդհանուր կանոնից բացառություն է: Այդ ուղղությամբ գնացել են այնպիսի երկրներ, ինչպիսիք են Հայաստանը, Բելառուսը, Վենեսուելան, Հայիթին, Գվատեմալան, Հունաստանը, Դանիան, Իրաքը, Իտալիան, Ղազախստանը, ՉԺՀ, Լատվիան, Լիտվան, Մալթան, Մոլդովան, Մոնղոլիան, Նիկարագուան, ԱՄԷ-ն, Կորեայի Հանրապետությունը, Ռուսաստանը, Սան Մարինոն, Ուզբեկստանը, Ուկրաինան, Ֆիլիպինները, Էստոնիան և այլն: Գերմանիայում կալանքը՝ որպես առանձին պատժատեսակ, գոյություն է ունեցել մինչև 1970 թվականը, որից հետո միացվել է ազատագրկամանը: Այդ պատժատեսակը Տաջիկստանի

քրեական օրենսգրքից հանվել է 2004 թվականին, Դոդգատանի քրեական օրենսգրքից՝ 2007 թվականին: Մնացած երկրների մեծամասնությունը կալանքի փոխարեն նախատեսում են կարճ և խիստ կարճ ժամկետով ազատագրկում նշանակելու հնարավորություն՝ ըստ էության լուծելով նույն խնդիրներն այլ իրավաբանական տեխնիկայի միջոցներով: Այդպիսի երկրների շարքում են Ավստրիան, Ալբանիան, Աֆղանստանը, Բանգլադեշը, Բոսնիան և Հերցեգովինան, Մեծ Բրիտանիան, Իսլանդիան, Իտալիան, Մակաոն, Մադագասկարը, Մակեդոնիան, Մեքսիկան, Նեդերլանդները, Նորվեգիան, Պանաման, Պերուն, Լեհաստանը, Պորտուգալիան, Սերբիան, ԱՄՆ-ն, Թունիսը, Թուրքիան, Շվեդիան, Ճապոնիան և այլն¹¹:

Արտասահմանյան երկրների փորձի հաշվառմամբ, ինչպես նաև հաշվի առնելով կալանք պատժատեսակի գործող բնույթը, որն իրենից ներկայացնում է որոշակի ռեժիմով անձին ազատությունից զրկել, բացի այդ նույն անվանմամբ խափանման միջոցի առկայությունը, որը տերմինաբանական խառնաշփոթ է առաջացնում օրենսդրական տեխնիկայի տեսանկյունից՝ ընդունելի ենք համարում «կալանք» անվանումը «կարճաժամկետ ազատագրկում» եզրույթով փոխարինելու հայեցակարգի հեղինակների մոտեցումը:

Պատժի նպատակների կառուցակարգերի կատարելագործման տեսանկյունից օրակարգային նշանակություն ունի նաև անչափահասների նկատմամբ քրեախրավական հարկադրանքի միջոցների համակարգի կատարելագործումը:

Այսպես, Հայեցակարգով նույնպես ընդգծվում է անչափահասների պատժի համակարգի վերանայման անհրաժեշտությունը: Մասնավորապես, Հայեցակարգի 14.2-րդ կետի համաձայն. «Լուրջ վերանայման կարիք է զգում անչափահասների համար նախատեսված պատժի համակարգը: Իրավակիրառական պրակտիկայում, ըստ էության, կիրառվում է միայն որոշակի ժամկետով ազատագրկում պատժատեսակը: Բանն այն է, որ մյուս պատժատեսակները (տուգանքը, հանրային աշխատանքները, կալանքը), օրենսդրական ոչ հստակ կար-

գավորման պատճառով, արդյունավետ չեն: Այս առումով անհրաժեշտ է ոչ միայն հստակեցնել նշված նորմերի օրենսդրական ձևակերպումները, այլև ընդլայնել անչափահասների նկատմամբ կիրառվող պատիժների շրջանակը: Տվյալ կատեգորիայի անձանց նկատմամբ կարող են արդյունավետորեն կիրառվել նաև պատժի այնպիսի տեսակներ, ինչպիսիք են հանցագործությանը պատճառած վնասը հատուցելու կամ այլ կերպ հարթելու պարտականություն դնելը, տնային կալանքը և որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը»:

Արդյունքում, հայեցակարգի հեղինակների կողմից առաջարկվում է նախատեսել անչափահասների պատժի հետևյալ համակարգը.

- 1) տուգանքը,
- 2) հանրային աշխատանքները,
- 3) որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը,
- 4) տնային կալանքը,
- 5) կարճաժամկետ ազատազրկումը,
- 6) ազատազրկումը:

Կիսելով Հայեցակարգի հեղինակների մոտեցումը՝ այնուամենայնիվ կարծում ենք, որ տնային կալանք պատժատեսակի փոխարեն նպատակահարմար կլինի նախատեսել ազատության սահմանափակում պատժատեսակը՝ հիմնվելով մեր կողմից վերը նշված իրավական դիրքորոշումների վրա:

Գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 85-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հանցանք կատարած անչափահասի նկատմամբ կարող է նշանակվել պատիժ կամ կարող են նշանակվել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ:

Հիշյալ նորմի վերլուծությունից հետևում է, որ օրենսդիրը հանցանք կատարած անչափահասի նկատմամբ կարող է նշանակել կամ պատիժ, կամ դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոց: Ստացվում է, որ օրենսդիրը և՛ պատիժը, և՛ դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցը դիտարկում է որպես հավասար քրեաիրավական միջոց՝ նախապատվություն չտալով դրանցից որևէ մեկին:

Գտնում ենք, որ հանցանք կատարած

անչափահասի նկատմամբ արդարացված չէ պատիժ նշանակել բոլոր այն դեպքերում, երբ նրանց ուղղմանը, սոցիալական արդարության վերականգնմանը և հանցագործությունների կանխմանը կարելի է հասնել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոց նշանակելով: Այս առումով, ուշագրավ է Հայեցակարգի հեղինակների՝ Հայեցակարգի 14.4-րդ կետում արտացոլված մոտեցումն առ այն, որ «Անհրաժեշտ են օրենսդրական այնպիսի ձևակերպումներ, որոնք կբացառեն անչափահասների նկատմամբ պատժի կիրառումը բոլոր այն դեպքերում, երբ նրանց ուղղմանը և նրանց կողմից նոր հանցագործությունների կանխմանը հնարավոր է հասնել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցներով»: Հաշվի առնելով վերոհիշյալը՝ առաջարկում ենք հստակ սահմանել, որ հանցանք կատարած անչափահասի նկատմամբ նախևառաջ պետք է քննարկվի դաստիարակչական միջոց կիրառելու հարցը և միայն դրա անհնարինության դեպքում՝ նշանակվի պատիժ:

Հիշյալ խնդրով պայմանավորված, ինչպես նաև գործնականում դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառման դեպքերն ընդլայնելու համար՝ անհրաժեշտ է լրացնել դրանց ցանկը և հստակեցնել գործող հարկադրանքի միջոցների կարգավորումները:

Իսկ ինչ վերաբերում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 91-րդ հոդվածի 2-րդ մասում սահմանված հարկադրանքի միջոցներին, ապա անհրաժեշտ է նշել, որ նախագուշացումը, որպես ինքնուրույն հարկադրանքի միջոց սահմանելն արդյունավետ չէ: Այսպես, նույն օրենսգրքի 92-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ նախագուշացումն անչափահասի արարքով պատճառած վնասի, ինչպես նաև սույն օրենսգրքով նախատեսված հանցանքների կրկնակի կատարման հետևանքների պարզաբանումն է անչափահասին: Գժվար թե կարելի է համաձայնել, որ նախագուշացումն իր բովանդակությամբ կարող է համարվել հարկադրանքի միջոց, քանի որ դրանով անչափահասի նկատմամբ չի դրվում որևէ պարտականություն նրա վարքագծի նկատմամբ: Ընդ որում, նման դիրքորոշում է արտահայտված

Քրեական իրավունք

նաև Հայեցակարգով, ինչը մեր կողմից ողջունելի է:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 91-րդ հոդվածի 3-րդ մասում սահմանված է, որ դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող իրավասու մարմնի միջնորդությամբ դատարանն անչափահասի նկատմամբ կարող է նշանակել դատախարակչական բնույթի հարկադրանքի այլ միջոցներ:

Հիշյալ նորմի վերլուծությունից հետևում է, որ անչափահասի նկատմամբ կարող է նշանակել նաև հարկադրանքի այնպիսի միջոց, որը նախատեսված չէ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 91-րդ հոդվածի 2-րդ մասում սահմանված հարկադրանքի միջոցների ցանկում: Կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է քրեական օրենսգրքում սահմանել դատախարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցների սպառիչ ցանկ, որպեսզի բացառվի գործնականում այդ նորմի տարածական մեկնաբանության հնարավորությունը:

Պատժի նպատակների իրականացման կառուցակարգերի կատարելագործման առումով, կարծում ենք, էական նշանակություն ունի նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված սանկցիաների կառուցման օրենսդրական տեխնիկայի կատարելագործումը: Մասնավորապես, գործնական լուրջ խնդիրներ են առաջացնում այն սանկցիաները, որոնցով նախատեսվում է լրացուցիչ պատժատեսակ: Այսպես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդվածների սանկցիաների վերլուծությունից հետևում է, որ այն դեպքում, երբ նախատեսված է մի քանի հիմնական պատժատեսակ և լրացուցիչ պատժատեսակ, օրենսդիրը, հիմնական պատժատեսակները և դրանց պատժաչափերը թվարկելով մեղմից խիստ հերթականությամբ, լրացուցիչ պատժը նախատեսել է տվյալ սանկցիայի շրջանակներում ամենախիստ պատժատեսակից հետո՝ այն տարանջատելով «» կետադրական նշանով: Ընդ որում «Իրավական ակտերի» մասին ՀՀ օրենքով բութ («») կետադրական նշանի մեկնաբանման կապակցությամբ որևէ իրավական կարգավորում նախատեսված չէ: Իհարկե նշված ընդհանուր մոտեցումից առկա են նաև բացառություններ: Օրինակ՝ ՀՀ

քրեական օրենսգրքի 199.1-րդ և 315.2-րդ հոդվածների սանկցիաների կառուցման դեպքում օրենսդիրը կիրառել է այլ օրենսդրական տեխնիկա՝ յուրաքանչյուր հիմնական պատժից հետո «» կետադրական նշանով նախատեսելով լրացուցիչ պատժատեսակ: Ընդ որում նշենք, որ վկայակոչված հոդվածները ՀՀ քրեական օրենսգրքում նախատեսվել են համապատասխանաբար 2008 թվականին և 2013 թվականին կատարված օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում: Նման պայմաններում իրավակիրառ պրակտիկայում խնդիր է առաջանում՝ արդյոք լրացուցիչ պատժատեսակը կարող է կիրառվել միայն սանկցիայում նախատեսված ամենախիստ հիմնական պատժատեսակի, թե նաև մնացած հիմնական պատժատեսակների հետ համակցված: Առաջին մոտեցման դեպքում կատարվի, որ լրացուցիչ պատժատեսակ գերազանցապես կարող է կիրառվել միայն ազատազրկման պատժատեսակի հետ համակցված, ինչը չի բխի ՀՀ քրեական օրենսգրքի Ընդհանուր մասում լրացուցիչ պատժատեսակների կարգավորման տրամաբանությունից: Երկրորդ մոտեցումն էլ կարող է առաջացնել «nullum poena sine lege» (չկա պատիժ, եթե այն նախատեսված չէ օրենքով) սկզբունքի խախտում, քանի որ սանկցիայի բովանդակությունից հնարավոր չէ իրավական որոշակիության չափանիշին համապատասխան եզրահանգել, որ անձի նկատմամբ կարող է նշանակվել լրացուցիչ պատժատեսակ:

Նման պայմաններում, հաշվի առնելով լրացուցիչ պատժատեսակների էությունը և ուղղվածությունը, կարծում ենք, անհրաժեշտ է սանկցիաների կառուցման տեսանկյունից կիրառել այլ օրենսդրական տեխնիկա, որի դեպքում հնարավոր կլինի այլ հիմնական պատժատեսակների հետ համակցված կիրառել լրացուցիչ պատժատեսակ, կամ էլ Ընդհանուր մասով նախատեսել լրացուցիչ պատժատեսակի կիրառման հնարավորություն՝ անկախ Հատուկ մասի հոդվածի սանկցիայով նախատեսված լինելու համաձայնքից:

Պատժի կատարման փուլում որպես պատժի նպատակների իրականացման կա-

ռուցակարգերի կատարելագործման դրսևորում անհրաժեշտ ենք համարում քննարկման առարկա դարձնել նաև վերականգնողական արդարադատության կառուցակարգերը: Այսպես, վերջին տարիներին վերականգնողական արդարադատությունն ահագնացող արագությամբ տարածվում և զարգանում է ողջ աշխարհում:

Ձարգացած և զարգացող մի շարք երկրներում քրեական վերականգնողական արդարադատությունը, որպես այլընտրանք ապահովում է առավել ճկուն հակազդում հանցագործությանը և նպաստում արդարադատության համակարգի զարգացմանը: Վերականգնողական արդարադատության միջոցով մեծանում է հասարակության դերը՝ որպես հանցագործությունների դեմ պայքարի կարևոր գործոն: Այս առումով, քրեական վերականգնողական արդարադատության սկզբունքները որդեգրած պետությունների փորձի հանգամանորեն ուսումնասիրությունը փաստում է, որ այդ պետություններում վերականգնողական ծրագրերի իրականացման առաքելությունն իրականացվում է պրոբացիայի ինստիտուտի միջոցով (պրոբացիոն ծառայություն) ապահովելով պատժի նպատակների իրականացումը՝ ազատագրկման փոխարեն՝ անձին պահելով ազատության մեջ:

Վերականգնողական արդարադատության հիմքում ընկած է այն գաղափարը, որ պատժի նպատակներին կարելի է հասնել հանցագործությունների հետ կապված խնդիրները լուծելու և տուժողին պատճառված վնասը վերականգնելու միջոցով, այլ ոչ թե պատժելով: Վերականգնողական արդարադատությունը, ի թիվս այլնի, նախատեսում է աջակցության միջոցներ հանցագործություն կատարած անձանց համար՝ նպատակ ունենալով նվազեցնել նրանց կողմից նոր հանցագործություն կատարելու հավանականությունը:

Ելնելով վերականգնողական արդարադատության սկզբունքներից՝ արդարադատության ոլորտում իրականացվող բարեփոխումները պետք է ենթադրեն ազատագրկման ավանդական գաղափարախոսությունից անցում դեպի վերասոցիալականացման և վերականգնողական արդարադա-

տության գաղափարախոսությանը, որի էությունն ազատագրկմանն այլընտրանքային միջոցներով պատժի նպատակների իրագործումն է:

Որքան շատ է վերականգնողական արդարադատության հայեցակարգը ներթափանցում քրեական իրավունքի սկզբունքների մեջ, այնքան ավելի ամուր հիմքեր են ստեղծվում ՀՀ քրեական օրենսդրությունում դրա ինկորպորացման համար: Վերականգնողական արդարադատության դրսևորում է պրոբացիայի ինստիտուտը, որի ներդրման անհրաժեշտությունն ընդգծված է միջազգային մարմինների կողմից ընդունված մի շարք իրավական ակտերով, որոնցից են.

- ՄԱԿ-ի գլխավոր վեհաժողովի 1990 թվականի դեկտեմբերի 14-ի «Ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատժամիջոցների վերաբերյալ նվազագույն կանոնների վերաբերյալ» թիվ 45/110 բանաձևը,

- Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 1992 թվականի հոկտեմբերի 19-ի «Այլընտրանքային պատիժների և միջոցների մասին Եվրոպական կանոնների վերաբերյալ» թիվ R (92) 16 հանձնարարականը,

- Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 1997 թվականի սեպտեմբերի 10-ի «Պատիժների կամ միջոցների կատարման հետ առնչվող անձնակազմի վերաբերյալ» թիվ R (97) 12 հանձնարարականը,

- Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 1999 թվականի սեպտեմբերի 15-ի «Քրեական գործերով մեղիացիայի վերաբերյալ» թիվ R (99) 19 հանձնարարականը,

- Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 2010 թվականի հունվարի 20-ի «Պրոբացիայի կանոնների վերաբերյալ» թիվ 2010/1 հանձնարարականը,

- Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 2014 թվականի փետրվարի 19-ի «Էլեկտրոնային մոնիթորինգի վերաբերյալ» թիվ CM/Rec(2014)4 հանձնարարականը և այլն:

Անհրաժեշտ ենք համարում քննարկել պրոբացիայի ինստիտուտը՝ որպես պատժի նպատակների իրականացման կառուցակարգ: Այսպես, «պրոբացիա» (լատ. probatio) թարգմանաբար նշանակում է՝ քրեական վերահսկողություն, խնամակալություն:

Քրեական իրավունք

Պրոբացիայի հասկացությունը բացահայտվում է Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ 2010 թվականի հունվարի 20-ի «Պրոբացիայի կանոնների վերաբերյալ» թիվ 2010/1 հանձնարարականի 1-ին գլխում, որի համաձայն. «Պրոբացիան՝ ապահովում է հանցանք կատարած անձի նկատմամբ օրենքով սահմանված կարգով նշանակված պատիժների ու միջոցների կատարումը՝ հասարակությունում: Այն ներառում է մի շարք գործողություններ և միջատություններ, որոնց թվում են վերահսկողությունը, ուղղորդումն ու աջակցությունը՝ ուղղված հանցանք կատարած անձի սոցիալական ներգրավմանը, ինչպես նաև հանրային անվտանգությանը նպաստելուն»¹²:

Ինչ վերաբերում է տեսությանը՝ «պրոբացիա» հասկացության բնորոշման վերաբերյալ առկա են տարբեր մոտեցումներ: Այսպես, որոշ հեղինակների կողմից այն բնութագրվում է որպես միջոցառումների համակարգ, որոնք ուղղված են քրեական հետապնդման ենթարկված և կյանքի դժվարին պայմաններում հայտնված անձանց սոցիալական ռեաբիլիտացիային և ադապտացիային, իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությանը, նրանց վարքագծի նկատմամբ հսկողությանը և վերահսկողությանը¹³:

Քննարկվող ինստիտուտի առավել տարածված մեկնաբանման համաձայն՝ այն կապված է հասարակությունից մեկուսացնելու հետ չկապված պատիժների կատարման գործունեության հետ և ենթադրում է քրեական վերահսկողություն և քրեական խնամակալություն¹⁴:

Այլ մասնագետների կարծիքով պրոբացիայի էությունը ոչ միայն դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ հարկադրական վերահսկողությունը, նրա վրա դատարանի կողմից դրված պարտականությունների կատարման նկատմամբ հսկողությունն է, այլ նաև կրկնահանգագործությունների կանխարգելումը, սոցիալական ադապտացիայում աջակցումը, նրա վարքագծի ուղղումը¹⁵:

Այսպիսով, ցանկալի է նշել, որ դոկտրինայում բացակայում է միասնական մոտեցումը «պրոբացիա» հասկացության վերաբերյալ: Սույն աշխատության շրջանակներում

չենք հավակնում առաջարկել պրոբացիայի ինստիտուտի համընդհանուր սահմանում՝ հաշվի առնելով տարբեր երկրներում դրա իրավական բովանդակության էական տարբերությունները: Միևնույն ժամանակ վերը մեջբերված մոտեցումները, ինչպես նաև այլ երկրների փորձի ուսումնասիրությունը կարող է ուղենիշ հանդիսանալ ՀՀ վերջերս ներդրված պրոբացիայի ինստիտուտի մասին դատողություններ կատարելու համար:

Պրոբացիայի ինստիտուտը ներկայումս գործում է արտասահմանյան մի շարք երկրներում, այդ թվում՝ Անգլիայում, ԱՄՆ-ում և Ֆրանսիայում: Սակայն, եթե Անգլիայում և ԱՄՆ-ում այդ ինստիտուտը գործածվում է տասնամյակներ շարունակ, ապա մայրցամաքային իրավական համակարգին պատկանող երկրներում համեմատաբար նոր է:

Անգլիայում պրոբացիայի ինստիտուտը գործում է 1887 թվականի՝ «Դատապարտյալների առաջին անգամ փորձակման մասին» օրենքի ընդունմամբ: Այնուհետև, 1907 թվականի՝ «Հանցագործների փորձակման մասին», 1907 թվականի՝ «Պրոբացիայի կանոնների մասին», 1973 թվականի՝ «Քրեական դատարանների իրավասությունների մասին», 1991 թվականի՝ «Քրեական արդարության մասին» օրենքներով այդ ինստիտուտը մշակվեց վերջնական:

1991 թվականի՝ «Քրեական արդարադատության» մասին օրենքի համաձայն՝ դատարանը, ուսումնասիրելով քրեական գործը, 16 և ավելի տարեկան հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կարող է որոշում կայացնել պրոբացիա կիրառելու մասին: Այս դեպքում պետք է հաշվի առնել այնպիսի հանգամանքներ, ինչպիսիք են՝ հանցանքի կատարման հանգամանքները, հանցավորի անձը, պրոբացիայի նշանակման նպատակահարմարությունը: Նույն օրենքի համաձայն՝ պրոբացիայի կիրառման մասին որոշում կարող է կայացվել այն դեպքերում, եթե դատարանը համոզվի, որ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ համապատասխան իրավասու մարմնի կողմից վերահսկողությունը ցանկալի է այդ անձի վերասոցիալականացման կամ հասարակության անվտանգության կամ նոր հանցա-

գործություններ կանխելու համար: Փորձաշրջանը, որի ընթացքում անձը պետք է գտնվի պրոբացիոն ծառայության վերահսկողության տակ, կազմում է 6 ամսից մինչև 3 տարի: Պրոբացիայի կիրառման մասին որոշմամբ պրոբացիայի շահառուի նկատմամբ կարող են սահմանվել նաև լրացուցիչ պարտականություններ, որոնք կապված են անձի վարքագծի պահանջների հետ (չփոխել բնակության վայրը և այլն):

Պրոբացիայի կիրառման մասին որոշում կարող է կայացվել բացառապես այն դեպքերում, երբ հանցանք կատարած անձը կհայտնի պատրաստակամություն հետևել հիշյալ պահանջներին: Դատարանը պետք է նախագուշացնի պրոբացիայի կիրառման մասին որոշմամբ սահմանված պարտականությունների չկատարման կամ նոր հանցանքի կատարման դեպքում իրավական հետևանքների մասին: Այն դեպքերում, երբ դատարանը պարզի, որ պրոբացիայի շահառուն խախտել է որոշմամբ դրված պարտականությունները, իրավունք ունի շահառուին դատակոչել դատարան կամ որոշում կայացնել ձերբակալելու մասին: Այնուհետև դատարանն իրավունք ունի՝ տուգանել, պարտադրել հասարակական աշխատանքներ իրականացնելուն, կամ պատիժ նշանակել այն հանցանքի կատարման համար, որի կապակցությամբ կայացվել էր պրոբացիա կիրառելու մասին որոշում: Այն դեպքերում, երբ շահառուն կատարում է նոր հանցանք, դատարանն իրավասու է նշանակել պատիժ ինչպես նախկին հանցանքի, այնպես էլ նոր հանցանքի համար:

ԱՄՆ-ում պրոբացիայի նշանակման համապատասխան կարգավորումները նախատեսված են ֆեդերատիվ և նահանգների օրենսդրությամբ, որպես ազատագրկմանն այլընտրանք: Պրոբացիան չի կիրառվում այն անձանց նկատմամբ, ովքեր դատապարտվել են մահապատժի, ցմահ ազատագրկման կամ ազատագրկման երկար ժամկետով: Միաժամանակ, որոշ նահանգներում այդ ինստիտուտի կիրառման համար նախատեսված են լրացուցիչ նախապայմաններ, ինչպիսիք են՝ նախկինում դատապարտված չլինելը, 10 տարուց ավելի

ազատագրկման չենթարկվելը:

Միաժամանակ, օրինակ՝ Նյու Յորքի նահանգի քրեական օրենսգրքի համաձայն՝ պրոբացիան կարող է նշանակվել ցանկացած հանցագործության համար (բացառությամբ Ա-1 դասի¹⁶ հանցագործությունների համար): Պրոբացիան կարող է նշանակվել այն դեպքում, երբ հողվածի սանկցիայում նախատեսված է մինչև 25 տարի ազատագրկում (Բ դասի¹⁷ հանցագործությունների համար): Որպես կանոն, պրոբացիայի կիրառման տևողությունը հանցագործությունների համար կազմում է մինչև 5 տարի, իսկ այլ իրավախախտումների համար՝ 3 կամ 1 տարի: Դատարանը պրոբացիայի կիրառման մասին որոշում կայացնելիս հաշվի է առնում հանցանքի բնույթը, հանցանքի կատարման հանգամանքները, հանցավորի անձը բնութագրող տվյալները:

Որպես կանոն, ԱՄՆ-ում պրոբացիայի նշանակման փորձաշրջանի վերաբերյալ բացակայում է միասնական մոտեցում: Որոշ նահանգներում այդ հարցը որոշվում է դատարանի հայեցողությամբ, իսկ մյուսներում պրոբացիայի ժամկետը չպետք է գերազանցի նշանակված պատժի ժամկետը, որի համար հանցանք կատարած անձը դատապարտվել է, վերջապես առկա են նահանգներ, որտեղ պրոբացիան չի կարող կիրառվել 5 տարի ժամկետից ավելի: Միաժամանակ այլ նահանգներում կարող է կիրառվել ցմահ պրոբացիա:

Ֆրանսիայի քրեական օրենսգրքում գործում է երկու ինքնուրույն ինստիտուտ՝ պատժի կատարման հետաձգման և պատժի նշանակման հետաձգման: Առաջինի դեպքում՝ դատարանն անձի նկատմամբ պատժի նշանակելով, միաժամանակ քննարկում է այդ պատժի կատարումը հետաձգելու հարցը: Երկրորդի դեպքում՝ դատարանը, անձին մեղավոր ճանաչելով հանցանքի կատարման մեջ, պատժի չի նշանակում, այլ որոշում է կայացնում պատժի նշանակման հարցի քննարկումը հետաձգելու մասին:

Պատժի կատարման հետաձգման ինստիտուտը լինում է 3 (երեք) տեսակի՝ 1) պատժի կատարման պարզ հետաձգում, 2) պատժի կատարման հետաձգում դատա-

Քրեական իրավունք

պարտյալի փորձարկման ռեժիմով, 3) պատժի կատարման հետաձգում՝ դատապարտյալի վրա հասարակական օգտակար աշխատանքներ կատարելու պարտականություն սահմանելով: Ֆրանսիական քրեական օրենսգրքի առանձնահատկությունն այն է, որ պատժի կատարման հետաձգման ինստիտուտը տարածվում է բացառապես ազատագրկման պատժի մի մասի վրա:

Պատժի նշանակման հետաձգման ինստիտուտը ևս լինում է երեք տեսակի՝ 1) պատժի նշանակման պարզ հետաձգում, 2) պատժի նշանակման հետաձգում դատապարտյալի փորձարկման ռեժիմով, 3) պատժի նշանակման հետաձգում՝ պարտականությունների սահմանմամբ:

Փորձարկումը՝ որպես պրոբացիայի տարբերակիչ հատկանիշ, նախատեսված է փորձարկման ռեժիմով և դատապարտյալի վրա հասարակական օգտակար աշխատանքներ կատարելու պարտականություն սահմանելով՝ պատժի կատարման հետաձգման, ինչպես նաև փորձարկման ռեժիմով պատժի նշանակման հետաձգման դեպքում: Վերոնշյալ բոլոր դեպքերում օրենքը նախատեսում է պրոբացիայի հատուկ գործակալի աշխատանքի պահանջ:

Փորձարկման ռեժիմով պատժի կատարման հետաձգման պայմաններն են՝ 1) կիրառվում է միայն ֆիզիկական անձանց նկատմամբ, 2) ընդհանուր քրեական հանցագործությունների կամ այդպիսի զանցանքների կատարման դեպքում (քաղաքական հանցագործներին կարող է տրամադրվել պատժի կատարման հասարակ հետաձգում), 3) ազատագրկման ձևով նշանակված պատիժը չի գերազանցում հինգ տարին, 4) փորձաշրջանի սահմանում, որը կարող է կազմել 18 ամսից 3 տարի, 5) որոշակի պարտականությունների կատարում, 6) օգնության միջոցներից օգտվելու հնարավորություն:

Շվեյցարիայի քրեական օրենսգիրքը նախատեսում է պայմանական դատապարտում ազատագրկման համար, եթե պատժի ժամկետը չի գերազանցում 18 ամիսը, ինչպես նաև լրացուցիչ պատժատեսակների համար: Պայմանական դատապարտման կիրառման նախապայման է դատարանի համոզվածությունն այն մասին, որ անձն

ապագայում չի կատարի նոր հանցանք կամ զանցանք և եթե դատարանի որոշմամբ կամ կողմերի համաձայնությամբ կփոխհատուցի պատճառված վնասը: Այդ որոշման կայացման համար դատարանը հաշվի է առնում հանցագործության բնույթը և հանցանք կատարած անձին բնութագրող տվյալները: Պայմանական դատապարտում չի կիրառվում այն անձանց նկատմամբ, ովքեր մինչև այդ հանցանքի կատարումը 5 տարվա ընթացքում դատապարտվել և պատիժ են կրել քրեակատարողական հիմնարկում ոչ պակաս 3 ամիս դիտավորյալ հանցանք կատարելու համար, եթե այդ պատիժը նշանակվել է Շվեյցարիայի դատարանի կամ այլ պետության կողմից: Պայմանական դատապարտման դեպքում դատարանը նշանակում է փորձարկման ժամկետ՝ 2-ից մինչև 5 տարի: Բացի այդ, դատարանը կարող է որոշում կայացնել պաշտպանական վերահսկողություն նշանակելու մասին, որը դրսևորվում է դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ հատուկ ցուցումներով, մասնավորապես՝ մասնագիտական կրթություն ստանալու, բնակության վայրը չփոփոխելու, բժշկական հսկողություն անցնելու և այլն: Դատարանը կարող է նաև սահմանել ոգելից խմիչքներ օգտագործելու արգելք և պարտավորեցնել համապատասխան ժամկետում պատճառված վնասը փոխհատուցելուն: Հիշյալ պարտականությունները խախտելու կամ նոր հանցագործություններ կատարելու դեպքում դատարանը կարող է որոշում կայացնել պայմանական դատապարտման որոշումը վերացնելու և պատիժ նշանակելու մասին:

Վերջին տասնամյակի ընթացքում պրոբացիայի ինստիտուտը ներդրվել է նաև նախկին ԽՍՀՄ անդամ պետություններում՝ Ղազախստանում, Մոլդովայում, Ուկրաինայում, Վրաստանում և այլն:

Ղազախստանում պրոբացիայի ինստիտուտը գործում է 2012 թվականից, սակայն մինչ օրս չի ընդունվել առանձին օրենք պրոբացիայի մասին: Ղազախստանում պրոբացիայի ինստիտուտը կիրառվում է Քրեակատարողական օրենսգրքում նախատեսված կարգավորումների շրջանակներում: Մինչև 2014 թվականը, պրոբացիան կիրառվում էր

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

պայմանական դատապարտվածների նկատմամբ, իսկ 2014 թվականին ընդունված՝ Բազմախտանի քրեակատարողական նոր օրենսգրքով այն կիրառվում է ազատագրված սահմանափակման դատապարտվածների, պայմանական դատապարտվածների, ինչպես նաև պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատվածների նկատմամբ (Բազմախտանի քրեական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Բազմախտանի քրեական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի 2-րդ մասում սահմանված է, որ պրոբացիոն հսկողության տևողությունը որոշվում է դատարանի դատավճռով կամ որոշմամբ:

Բազմախտանի քրեակատարողական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 7-րդ կետում տրված է պրոբացիայի սահմանումը, որի համաձայն՝ պրոբացիան՝ պրոբացիոն հսկողության ներքո գտնվող անձի համար անհատապես մշակվող և իրականացվող սոցիալ-իրավական բնույթի միջոցառումների ամբողջություն է՝ ուղղված նոր հանցագործությունների կանխման նպատակով նրա վարքագծի շտկմանը:

Մոլդովայի Հանրապետությունում պրոբացիայի հայեցակարգը մշակվել է 2003 թվականին, 2007 թվականից գործում է պրոբացիայի ծառայությունը, իսկ 2008 թվականի փետրվարի 14-ին ընդունվել է առանձին՝ «Պրոբացիայի մասին» Մոլդովայի Հանրապետության օրենքը: Օրենքի 2-րդ հոդվածում սահմանված է պրոբացիայի հասկացությունը, որի համաձայն՝ պրոբացիան՝ նոր հանցագործություններ կանխելու նպատակով քրեական օրենքի հետ հակամարտության մեջ գտնվող անձանց հոգեբանատոնոգիալական գնահատումը և վերահսկողությունն է, նրանց վերասոցիալականացումը, ինչպես նաև ազատագրված վայրերից ազատված անձանց վերաինտեգրումը:

Նույն օրենքի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ պրոբացիայի տեսակներն են՝ մինչդատական, համայնքային դատավճռային, պենետենցիար, հետպենետենցիար, անչափահասների:

Նույն օրենքի 2-րդ հոդվածում տրված է պրոբացիայի տեսակների հասկացությունը: Այսպես, մինչդատական պրոբացիան՝ կաս-

կաձյալի, մեղադրյալի, ամբաստանյալի անձի հոգեբանական գնահատականն է: Համայնքային դատավճռային պրոբացիան՝ ազատագրված ձևով պատժից ազատված անձանց նկատմամբ վերասոցիալականացման միջոցառումների համակարգություն է՝ նրանց վարքագծի և սահմանված պարտականությունների կատարման նկատմամբ հսկողության կապակցությամբ: Պենետենցիար պրոբացիան՝ պատիժ կատարող հիմնարկում իրականացվող սոցիալ-դաստիարակչական, ինչպես նաև դատապարտյալներին պատժից ազատելուն նախապատրաստելուն ուղղված միջոցների համակարգություն է: Հետպենետենցիար պրոբացիան՝ հասարակությունում վերաինտեգրվելու նպատակով ազատագրված կատարման վայրերից ազատված անձանց օգնության ցուցաբերումն է:

«Պրոբացիայի մասին» Ուկրաինայի օրենքն ընդունվել է 2015 թվականի փետրվարի 5-ին: Դրա 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետում սահմանված է, որ պրոբացիան՝ դատապարտյալների նկատմամբ օրենքով սահմանված կարգով դատարանի որոշմամբ կիրառվող վերահսկողական և սոցիալ-վերադաստիարակչական միջոցների համակարգ է, ազատագրված հետ չկապված որոշ պատժատեսակների կատարում և դատարանին մեղադրյալին բնութագրող տեղեկատվության տրամադրում:

Նույն օրենքի 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ պրոբացիայի տեսակներն են՝ մինչդատական, վերահսկողական, պենետենցիար: Մինչդատական պրոբացիան՝ դատարանին մեղադրյալին բնութագրող տեղեկատվության տրամադրումն է՝ դատարանի կողմից պատասխանատվության միջոց ընտրելու նպատակով:

Այսպիսով՝ տարբեր երկրների օրենսդրական ակտերում պրոբացիայի ինստիտուտի էությունը և բովանդակությունը տարբեր կերպ է սահմանված, սակայն այն բոլոր դեպքերում կրում է անձին հասարակությունից մեկուսացնելը սահմանափակող, նրա վերասոցիալականացմանն ուղղված միջոց:

Հայաստանի Հանրապետության նախագահի 2012 թվականի հունիսի 30-ի «Հայաստանի Հանրապետության իրավական և

Քրեական իրավունք

դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագիրը և ծրագրից բխող միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին» թիվ ՆԿ-96-Ա կարգադրության 4.3 կետով ամրագրված է Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության ենթակայությամբ գործող պրոբացիայի պետական ծառայության ստեղծման անհրաժեշտությունը: Ի կատարումն կարգադրության 4.3-րդ կետի՝ ՀՀ կառավարության կողմից 2015 թվականի ապրիլի 30-ին հավանության է արժանացել Հայաստանի Հանրապետությունում պրոբացիոն ծառայության ներդրման հայեցակարգը, որի հիման վրա 2016 թվականի մայիսի 17-ին ընդունվել է «Պրոբացիայի մասին» ՀՀ օրենքը:

«Պրոբացիայի մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսվում է պրոբացիայի հասկացությունը, որի համաձայն՝ պրոբացիան՝ պրոբացիայի շահառուի սոցիալական վերահիտեգրման, ինչպես նաև հասարակության անվտանգության ապահովման նպատակով պրոբացիայի շահառուի նկատմամբ օրենքով սահմանված կարգով կիրառված այլընտրանքային խափանման միջոցների, ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների, անվտանգության միջոցների, պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու և պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հետևանքով փորձաշրջան նշանակելու, պատժի կրումից ազատելու, պատժի կրումը հետաձգելու նկատմամբ վերահսկողության կատարումը ու վերասոցիալականացման իրականացումն է հասարակությունում՝ անձի նկատմամբ հսկողություն, ուղղորդում և աջակցություն իրականացնելու միջոցով:

Արտասահմանյան երկրների փորձի և ՀՀ-ում ներդրված պրոբացիայի ինստիտուտի իրավահամեմատական վերլուծության արդյունքում կարող ենք արձանագրել, որ ներկայումս գրեթե բոլոր երկրներում պրոբացիայի ինստիտուտն իրականացվում է հետևյալ չորս փուլերում. ա) մինչդատական, բ) դատական, գ) պենիտենցիար, դ) հետպենիտենցիար: Իսկ Հայաստանի Հանրապետությունում այն կարող է իրականացվել.

ա) մինչդատական փուլում՝ այլընտրանքային խափանման միջոցներից տնային կալանքի և վարչական հսկողության իրականացման միջոցով, բ) դատական փուլում՝ մինչև պատժի նշանակելը խափանման միջոցի ընտրության կամ պատժի ընտրության վերաբերյալ զեկույցի տրամադրման, իսկ օրենսդրությամբ նախատեսված լինելու դեպքում՝ մեղիացիայի միջոցով, գ) պենիտենցիար փուլում՝ այլընտրանքային պատիժների կատարման, պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքում փորձաշրջանի կազմակերպման և իրականացման, վերասոցիալականացման, պատժից ազատված անձի վարքի վերահսկողության, պատիժը հետաձգված անձանց նկատմամբ վերահսկողության, ազատագրված տեսքով պատժի կրման ընթացքում պատժի անհատական պլանավորմանն աջակցության, դատապարտյալի վարքի պարբերական գնահատման, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինման նպատակով զեկույցների տրամադրման միջոցներով, դ) հետպենիտենցիար փուլում՝ դատվածությունը հանելու առնչությամբ դատարանին զեկույցի ներկայացման, իրավական օժանդակության, անձի վերասոցիալականացման միջոցներով:

Ինչպես արտասահմանյան մի շարք երկրներում, այնպես էլ ՀՀ-ում պրոբացիայի ինստիտուտի ներդրման նպատակը, ի թիվս այլոց, ուղղված է նաև քրեական օրենսգրքում նախատեսված պատժի նպատակների իրականացմանը: Այսպես, «Պրոբացիայի» մասին ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածը բացահայտում է պրոբացիայի նպատակներն ու խնդիրները: Մասնավորապես՝ դրա 1-ին մասի համաձայն՝ պրոբացիայի նպատակներն են՝

«(...)

2) հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ դատական ակտով նշանակված պատժի և հարկադրանքի այլ միջոցների կատարման միջոցով սոցիալական արդարության վերականգնումը, պատժի ենթարկված անձի վերասոցիալականացումը, (...)

3) հասարակության անվտանգության ապահովումը՝ կրկնահանցագործության

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

կանխարգելման և կրճատման միջոցով.

(...):

Միևնույն ժամանակ նշենք, որ ի տարբերություն արտասահմանյան մի շարք երկրների, ՀՀ-ում պրոբացիայի ինստիտուտը չի կիրառվելու ազատագրված հետ կապ ունեցող պատիժների նկատմամբ:

Ամփոփելով վերոնշյալը՝ գտնում ենք, որ պրոբացիայի ինստիտուտը ինչպես մի շարք

արտասահմանյան երկրներում, այնպես էլ ՀՀ-ում կծառայի քրեական օրենսգրքում նախատեսված պատժի նպատակների իրականացմանը: Հետևաբար, պրոբացիայի ինստիտուտը պատժի կատարման փուլում, ունի բոլոր օրենսդրական նախադրյալները հանդես գալու որպես պատժի նպատակների իրականացման արդյունավետ կառուցակարգ:

1. **Хамитов Р.Н.** Специальные правила назначения наказания. Казань, 2001, с. 9-10.

2. **Сундуров Ф.Р.** Проблемы эффективности исполнения лишения свободы в отношении осужденных-рецидивистов (правовое и социально-психологические проблемы) // Дис. докт. юрид. наук. Казань, 1979, с. 214.

3. **Становский М.Н.** Назначение наказания. СПб.: Изд. «Юридический центр Пресс», 1999, с. 25.

4. **Хамитов Р.Н.** Специальные правила назначения наказания. Казань, 2001, с.10.

5. **Камолов З.А.** Система наказаний по Уголовному кодексу Республики Таджикистан: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Иркутск, 2009, с. 3.

6. Օրինակ՝ 1990 թվականի դեկտեմբերի 14-ի ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի կողմից ընդունված՝ Բանտարկման հետ չկապված միջոցների ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնների (Տոկիոյի կանոններ) 2.3-րդ կետը:

7. **Հովհաննիսյան Գ.** Հիմնական իրավունքների երրորդային գործողությունը կամ ինչ է ասում մեզ ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի երրորդ մասը:

<http://www.lex.am/docs/yerrordayin.pdf>.

8. **Додонов В.Н.** Сравнительное уголовное право. Общая часть. Монография. Под общ. и науч. ред. д.ю.н., профессора, заслуженного деятеля науки РФ С.П. Щербы. М., 2009.

<http://books.house/sravnitelnoepravovedenie-kniga/arest-kratkosrochnoelishenie-31910.html>.

9. **Додонов В.Н.** Сравнительное уголовное право. Общая часть. Монография. Под общ. и науч. ред. д.ю.н., профессора, заслуженного деятеля науки РФ С.П. Щербы. М., 2009.

[http://books.house/sravnitelnoepravovedenie-kniga/domashniy-arest-](http://books.house/sravnitelnoepravovedenie-kniga/domashniy-arest-31914.html)

[31914.html](http://books.house/sravnitelnoepravovedenie-kniga/arest-kratkosrochnoelishenie-31910.html).

10. Նույն տեղում:

11. **Додонов В.Н.** Сравнительное уголовное право. Общая часть. Монография. Под общ. и науч. ред. д.ю.н., профессора, заслуженного деятеля науки РФ С.П. Щербы. М., 2009.

<http://books.house/sravnitelnoepravovedenie-kniga/arest-kratkosrochnoelishenie-31910.html>.

12. Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների Կոնսիլի 2010 թվականի հունվարի 20-ի «Պրոբացիայի կանոնների վերաբերյալ» թիվ 2010/1 հանձնարարականի 1-ին գլուխ:

13. **Давыденко В.М.** Служба пробации как основа социальной реабилитации несовершеннолетних, находящихся в конфликте с уголовным законом // Ведомости уголовно-исполнительной системы. N4. 2011, с. 24.

14. **Габараев А.Ш., Новиков А.В.** Перспективы реализации института пробации в современной пенитенциарной политике Российской Федерации/ Современные проблемы науки и образования. N2 (часть 2) 2015.

<http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=23244>.

15. **Пахомова С.Ю.** Проблемы формирования системы пробации в условиях современной уголовно-правовой системы России // Пробелы в Российской законодательстве // Материалы международной научно-практической конференции, посвященной памяти академика В.Н. Кудрявцева. Ставрополь, 2009, с. 134.

16. Նյու Յորքի նահանգի քրեական օրենսգրքում Ա1 դասի հանցագործություն են համարվում մահապատիժը և ցմահ ազատազրկումը:

17. Նյու Յորքի նահանգի քրեական օրենսգրքում Բ դասի հանցագործություն են համարվում 25 տարի և ավելի ազատազրկումը:

Քրեական դատավարություն

Արսեն ՆԻԿՈՂՈՍՅԱՆ

Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի դատավոր, իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ

Առնուղ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի դատավորի օգնական

ԴԱՏԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՅՔՈՒՄ ՔՐԵԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐԻ ՄԻԱՅՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Հայրենական օրենսդրության ուսումնասիրությունը վկայում է, որ քրեական գործերի միացման դատավարական ինստիտուտը նորամուծություն չէ և քրեական դատավարության արդյունավետ ընթացակարգի երաշխավորման անհրաժեշտությունից ելնելով՝ նախատեսված է եղել դեռևս 1961 թվականի ՀԽՍՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում: Սակայն, ի տարբերություն խորհրդային տարիներին գործող քրեական դատավարության օրենսգրքի, որտեղ քրեական գործերի անջատման, ինչպես նաև ըստ էության քրեական գործերի միացման իրավասությունը վերապահված է եղել քննիչին, ապա ՀՀ անկախությունից ի վեր գործող՝ 1998 թվականին ընդունված, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում քրեական գործերի միացման իրավասությամբ օժտված է նաև քրեական վարույթի օրինականությանն ակտիվաբ հսկողություն իրականացնող դատախազը, գործն ըստ էության քննող դատարանը:

Մինևույն ժամանակ, խորհրդային և գործող քրեադատավարական օրենքներում տեղ գտած իրավանորմերի ուսում-

նասիրությունը վկայում է, որ բացի վերոնշյալ նորամուծությունից՝ քրեական գործերի միացման դատավարական ինստիտուտը արմատական այլ փոփոխություններ չի կրել և մնացել է նույնը: Այսպես, քրեական գործերի միացման քրեադատավարական ինստիտուտն ըստ էության կարգավորվել է մեկ հոդվածով (ներկայումս ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 28-րդ հոդված), որտեղ զետեղված են եղել քրեական գործերի միացման հիմքերը: Այդ հիմքերն իրավական տեսությունում դասակարգվում են երկու խմբի և ավելի քան հինգ տասնամյակների ընթացքում որևէ փոփոխության չեն ենթարկվել, դրանք են՝ ա) մեկ կամ մի քանի հանցագործությունների կատարմանը մասնակցելու մեջ մեղադրվող մի քանի անձանց գործերը, բ) մի անձի կողմից կատարված մի քանի հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը:¹

Ինչպես իրավագիտորեն նշում է Վ.Սլուչևսկին՝ քրեական դատավարությունը կրում է էվոլյուցիոն օրենքների ներգործությունը:² Մինչդեռ, այն դեպքում, երբ քրեադատավարական իրավա-

հարաբերությունների զարգացմանը զուգահեռ՝ քրեադատավարական օրենքում կատարվում են համակարգային նոր փոփոխություններ, որոնց շրջանակից դուրս են մնում այդ փոփոխությունների արդյունքում ծագող հիմնահարցերի կարգավորումները, ապա առաջանում է իրավական անորոշություն, որը կարգավորվում է բացառապես իրավակիրառ պրակտիկայի շրջանակներում: Այդպես է նաև դատարանի կողմից քրեական գործերի միացման արդյունքում ծագող հիմնահարցերի կարգավորումը, որոնք նույնիսկ որոշ դեպքերում ուղղակիորեն հակադրության մեջ են գտնվում օրենսդրի կողմից սահմանված կարգավորումների հետ:

Այսպես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի ներքո ամրագրված քրեական գործերը միացնելու լիազորությունն օրենսդրի կողմից ամրագրվել է «կարող է» եզրաբանությամբ, որն իրենից ներկայացնում է հայեցողական բնույթի լիազորություն, սակայն մեր կողմից դատական վիճակագրության ուսումնասիրությունը փաստում է, որ իրավակիրառ պրակտիկայում դատական քննության ընթացքում քրեական գործերի միացման հիմքերից մեկի առկայության դեպքում՝ «կարող է» եզրաբանությունն իրավացիորեն մեկնաբանվում է ոչ թե դիսպոզիտիվ, այլ իմպերատիվ ընկալմամբ:³

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 28-րդ հոդվածում ամրագրված քրեական գործերի միացման և անջատման նորմերի նկատմամբ իրավամեկնաբանական տեքստային ռազմավարության էքստերնալ հնարքներից՝ օրենսդրի կամքի բացահայտման մեթոդը⁴ կիրառելու արդյունքում՝ մենք հանգում ենք հետևյալ եզրահանգման.

Օրենսդիրը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրել է. «Մեկ կամ մի քանի հանցագործությունների կատարմանը

մասնակից անձանց նկատմամբ գործն անջատվում է քննիչի, դատախազի կամ դատարանի որոշմամբ, եթե դա անհրաժեշտ է գործի հանգամանքներից ելնելով և չի կարող անդրադառնալ գործի վարույթի լրիվության և օբյեկտիվության վրա»:

Այսինքն, օրենսդիրը քրեական գործերն անջատելու դեպքում նշում է, որ այն սուբյեկտը, ով անջատում է քրեական գործերը միմյանցից պետք է հիմնավորի, թե արդյո՞ք դա անհրաժեշտ է գործի հանգամանքներից ելնելով և չի կարող անդրադառնալ գործի վարույթի լրիվության և օբյեկտիվության վրա:

Վերոգրյալից հետևում է, որ այդ հիմնավորումն ըստ էության պետք է տրվի նաև քրեական գործերը միացնելու դեպքում, մասնավորապես՝ սուբյեկտը, ով իր վարույթում գտնվող քրեական գործը հանձնում է այլ դատավորի՝ պետք է հիմնավորի, որ քրեական գործերի համատեղ քննությունը բխում է գործի հանգամանքներից և անհրաժեշտ է գործի հանգամանքների լրիվ և օբյեկտիվ քննության համար:

Սակայն, մեր համոզմամբ ձևավորված իրավակիրառ պրակտիկան իրավաչափորեն վկայում է, որ դատարան ուղարկված երկու կամ ավելի քրեական գործերով, եթե միևնույն անձն է որպես մեղադրյալ ներգրավված, ապա այդ հանգամանքն ինքնին բավարար է քրեական գործերը միմյանց միացնելու համար՝ ներքոշարադրյալ իրավական խնդիրներից խուսափելու նպատակով:

Առաջին՝ այն դեպքում, երբ անձի վերաբերյալ անջատ քննվում են երկու և ավելի քրեական գործեր, ապա արիեստականորեն վերանում է անձի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածով ամրագրված հանցագործությունների համակցության կանոնները կիրառելու հնարավորությունը, որի արդյունքում վտանգի տակ է դրվում ՀՀ Սահմանադրության 71-րդ հոդվածով երաշ-

Քրեական դատավարություն

խավորված համաչափ պատիժ նշանակելու սկզբունքը՝ *prime facie* հանգեցնելով ավելի ծանր պատժի նշանակման:

Բացի այդ, եթե միևնույն անձի վերաբերյալ երկու և ավելի քրեական գործեր քննող դատարաններից յուրաքանչյուրն անձի նկատմամբ պատժի նշանակման հիմքում դնի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 63-րդ հոդվածով նախատեսված միևնույն պատասխանատվությունն ու պատիժը ծանրացնող հանգամանքները, անձը բնութագրող բացասական տվյալները, ապա արհեստականորեն անձի նկատմամբ փաստացիորեն չգումարված պատժատեսակների հանրագումարն ավելի խիստ (ծանր) կլինի:

Մինչդեռ, ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 11-րդ հոդվածի համաձայն. «(...) Չի կարող նաև ավելի ծանր պատիժ նշանակվել, քան այն, որը կարող էր սահմանվել հանցանքը կատարելու ժամանակ»: Նույնաբովանդակ իրավական նորմ է պարունակում նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 7-րդ հոդվածը:

Եթե նույնիսկ ծանր պատիժ նշանակելուց խուսափելու նպատակով՝ հանցագործությունների համակցության կանոնները կիրառելու համար քրեական գործերից մեկով դատական ակտ կայացնող դատարանը սպասի մինչև մյուս դատարանը կայացնի համապատասխան դատական ակտ, ապա ինքնին կխաթարվի անձի՝ ողջամիտ ժամկետում իր վերաբերյալ քրեական գործի քննության իրավունքը: Մինչդեռ, ողջամիտ ժամկետի խախտումը՝ պայմանավորված իրավական համակարգի անկատարությամբ, ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդի 2006 թվականի հունիսի 13-ի թիվ 98 որոշման համաձայն՝ չի կարող լինել գործի քննությունը ձգձգելու օբյեկտիվ պատճառ: Բացի

այդ, ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի. «[Գ]ետք է ապահովվի ողջամիտ ժամկետում համապատասխան դատավարական ակտի կայացումը՝ դրանով իսկ վերջ դնելով այն անորոշ վիճակին, որում գտնվում է անձը՝ կապված իր քաղաքացիաիրավական բնույթի վիճակի կամ իր նկատմամբ առաջադրված մեղադրանքի հետ, ինչը կարևոր է ինչպես շահագրգիռ անձի համար, այնպես էլ «իրավական որոշակիության» ապահովման տեսանկյունից»:⁵

Երկրորդ՝ երկու և ավելի անջատ քրեական գործերի առկայության դեպքում դատարաններից յուրաքանչյուրը հնարավորություն չի ունենալու նաև համակողմանիորեն գնահատման ենթարկել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածում ամրագրված պատժի նպատակները, կանխատեսել հանցանք կատարած անձի վերասոցիալականացման և նրա մոտ իրավահպատակ վարքագծի ձևավորման համար անհրաժեշտ ժամանակահատվածը, որն անհրաժեշտ է դիֆերենցիված և անհատականացված համաչափ պատիժ նշանակելու համար⁶, քանի որ կոնկրետ գործը քննող Գատարանի համար արհեստականորեն սահմանափակվելու է այդ անձի հանրային վտանգավորությունից բխող արդարացի և համաչափ պատիժ նշանակելու հնարավորությունը:

Չեխիայի սահմանադրական դատարանը 2014 թվականի հունիսի 11-ին կայացրած որոշմամբ հայտնել է, որ կոնկրետ գործով պատիժ նշանակելիս՝ ընդհանուր իրավասության դատարանը պետք է ուշադրություն դարձնի *ultima ratio* սկզբունքին՝ նկատի ունենալով պատժի համաչափությունը՝ հանցանքի բնույթից և ծանրության աստիճանից ելնելով, հանցանք կատարած անձի անհատականությունը կամ ուղղման հնարավորությունը, հանցանքի կատարման հանգամանքները կամ այլ ընդհանուր շահեր:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՆՅԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Երրորդ՝ առաջանալու են խոչընդոտներ՝ կապված անձի նկատմամբ կիրառվող խափանման միջոցների հետ: Մասնավորապես՝ գործող քրեադատավարական օրենքով ամրագրված կարգավորումների համաձայն՝ անձի նկատմամբ չի կարող միաժամանակ կիրառվել մեկից ավելի միևնույն կամ այլ տեսակի խափանման միջոց:

Չորրորդ՝ խնդիրներ են առաջանալու նաև ենթադրաբար կատարված հանցագործությունների նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 67.1-րդ հոդվածով նախատեսված ռեգեդիվի կանոնների կիրառման հետ կապված: Ավելին, խնդիրներ են առաջանալու նաև այն դեպքում, եթե քրեական գործերից մեկով Գատարանն անձի նկատմամբ նշանակի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 97-րդ հոդվածով նախատեսված բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ, իսկ մյուս քրեական գործով՝ անձի նկատմամբ ազատագրկման ձևով պատիժ: Միևնույն անձի վերաբերյալ առանձին դատական ակտերով նշանակված պատժի առկայության պարագայում խնդիրներ են առաջանալու նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 84-րդ հոդվածով նախատեսված դատավճիռային ժամկետների հաշվարկման, ինչպես նաև առհասարակ քրեաիրավական և քրեադատավարական ինստիտուտների կիրառման հետ կապված:

Թերևս, այդ խնդիրներից խուսափելու նպատակով է պայմանավորված դատական քննության ընթացքում երկու և ավելի քրեական գործերի միացման հիմքերից որևէ մեկի առկայության դեպքում՝ այդ գործերը մեկ վարույթում իմպերատիվորեն միացնելու վերաբերյալ ձևավորված իրավակիրառ պրակտիկան:

Սակայն, վերոգրյալի հետ մեկտեղ անհրաժեշտ ենք համարում նաև արձանագրել, որ քրեական գործերը մեկ վարույթում միացնելուց հետո ծագում է

քրեական վարույթի իրավաչափ ընթացքն ապահովելու կապակցությամբ իրավական անորոշություն, որը ողջամտորեն կարող է վտանգի տակ դնել անձի արդար դատաքննության իրավունքի առանցքային բաղադրիչները:

ՀՀ սահմանադրական դատարանը 2015 թվականի հունիսի 9-ի թիվ ՍԳՈ-1215 որոշման 9-րդ կետում արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «(...) [Ի]րավունքի գերակայության սկզբունքի որդեգրման շրջանակներում օրենքում ամրագրված իրավակարգավորումները պետք է անձի համար կանխատեսելի դարձնեն իր իրավաչափ ակնկալիքները: Բացի դրանից, իրավական որոշակիության սկզբունքը, լինելով իրավական պետության հիմնարար սկզբունքներից մեկը, ենթադրում է նաև, որ իրավահարաբերությունների բոլոր սուբյեկտների, այդ թվում՝ իշխանության կողմի գործողությունները պետք է լինեն կանխատեսելի ու իրավաչափ»:

Այդ դիրքորոշման լույսի ներքո մենք գտնում ենք, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում առկա իրավակարգավորումների բացը դատարանի՝ որպես իշխանության կողմի, գործողությունները չի դարձնում կանխատեսելի ու իրավաչափ, որի պարագայում չի ապահովվում նաև իրավունքի գերակայության սկզբունքին բնորոշ անձի համար իր իրավաչափ ակնկալիքները կանխատեսելու անկյունաքարային սկզբունքը:

2011 թվականի ապրիլի 4-ին, Ստրասբուրգում, Եվրոպայի խորհրդի Վեներտիկի հանձնաժողովի 86-րդ լիագումար նիստում ընդունված «Իրավունքի գերակայության մասին» թիվ CDL-AD(2011)003rev գեկույցի 43-րդ կետում նշված է, որ իրավական որոշակիության սկզբունքը կարևոր է դատական համակարգի նկատմամբ վստահության և իրավունքի գերակայության համար:

Իրավական որոշակիության սկզ-

Քրեական դատավարություն

բունքի արտահայտմամբ է պայմանավորված նաև ՀՀ Սահմանադրության 75-րդ հոդվածում ամրագրված նորմատիվ պատվիրանը, որի համաձայն՝ հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարգավորելիս օրենքները սահմանում են այդ իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր:

Դատարանում գտնվող երկու և ավելի քրեական գործերը միացնելիս ծագող առաջնային հիմնահարցը վերաբերում է մեղադրանքի ծավալին, մասնավորապես այն հարցին, թե արդյո՞ք երկու և ավելի գործերը միացնելուց հետո պետք է գործը վերադարձվի մեղադրողին՝ ամբաստանյալին առաջադրված մեղադրանքի ծավալում նոր՝ միացված քրեական գործով, մեղադրանքի ծավալն ընդգրկելու համար, որպեսզի վտանգի տակ չդրվեն անձի՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված արդար դատաքննության, իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության, մեղադրանքից պաշտպանվելու իրավունքները, իսկ քրեական գործերի միացումն էլ դառնա բովանդակային, այլ ոչ թե լինի ձևական:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 296-րդ հոդվածը հնարավորություն է տալիս քրեական գործը դատարանի նախաձեռնությամբ մեղադրողին վերադարձնել, երբ մեղադրական եզրակացությունը չի համապատասխանում օրենսգրքի պահանջներին, կամ արարքի իրավաբանական որակումը չի համապատասխանում արարքի նկարագրությանը կամ չի բխում գործում առկա ապացույցներից: Սակայն, այդ իրավանորմն ուղղակիորեն չի կարող կիրառվել այն դեպքում, երբ միացվող քրեական գործերից մեկն արդեն գտնվում է ապացույցների հետազոտման փուլում:

Ամբաստանյալին առաջադրված մեղադրանքը դատական քննության ըն-

թացքում մեղադրողի կողմից առաջադրված մեղադրանքի ծավալի փոփոխման միջնորդության ներկայացմամբ նույնպես փոփոխվել չի կարող քրեական գործերը միացնելիս:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Արմեն Բաբայանի և Սուրեն Թումանյանի վերաբերյալ կայացված թիվ ԵԷԴ/0044/01/11 գործով 2012 թվականի դեկտեմբերի 12-ի որոշման 23-րդ կետում հայտնել է, որ մեղադրողն օբյեկտիվորեն կրում է դատարան ներկայացրած մեղադրանքի, այդ թվում՝ մեղսագրվող արարքին տրված քրեաիրավական որակման հիմնավորվածության ռիսկը և օրենսդրական կարգավորման մակարդակով ստանում է առաջին ատյանի դատարանում այն փոփոխելու իրավական հնարավորություն:

Այդ դիրքորոշումը բխում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածից, որը լրացվել է օրենսգրքում դեռևս 2007 թվականի դեկտեմբերի 18-ին, որի 3-րդ մասի համաձայն՝ մեղադրողը կարող է մինչև դատարանի խորհրդակցական սենյակ հեռանալը փոխել մեղադրանքը, այդ թվում նաև խստացման առումով, եթե դատական քննության ընթացքում հետազոտված ապացույցներն անհերքելիորեն վկայում են, որ ամբաստանյալը կատարել է այլ հանցանք, քան այն, որը նրան մեղսագրվում է:

Սակայն, այդպիսի մեխանիզմի առկայությամբ հանդերձ՝ անհրաժեշտ ենք համարում արձանագրել, որ քրեական գործերը միացնելու դեպքում՝ ամբաստանյալին առաջադրված մեղադրանքի ծավալում ենթակա է ներառման ոչ թե այլ հանցանք, որի վերաբերյալ դատական քննության ընթացքում հետազոտված ապացույցների հիման վրա նրան մեղադրանք առաջադրված չէ (ինչպես անմիջականորեն ընկալվում է 309.1-րդ հոդվածի 3-րդ մասից), այլ հանցանք, որով դատական քննության ընթացքում

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

չհետազոտված ապացույցների հիման վրա նրան ոչ միայն մեղադրանք է առաջադրված, այլ նաև առհասարակ նախաքննությունն ավարտված է և քրեական գործն ուղարկված է Գատարան:

Համադրելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի իրավակարգավորումների հետ ընդհանրություններ ունեցող Ռուսաստանի Դաշնության քրեական դատավարության օրենսգրքի իրավակարգավորումները՝ պարզ է դառնում, որ ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգրքը 237-րդ հոդվածում նախատեսում է, որ դատական քննության ընթացքում քրեական գործերը միացնելու անհրաժեշտություն առաջանալու դեպքում դրանք վերադարձվում են դատախազին միացման հարցը լուծելու համար: Չնայած այդ կարգավորումը քննադատության է ենթարկվում տեսաբանների կողմից և առաջարկվում դատարանին հնարավորություն ընձեռել սեփական նախաձեռնությամբ քրեական գործերը միացնելու⁷, սակայն գործող իրավակարգավորումների պարագայում քրեական գործերի միացման անհրաժեշտության առկայությունը հիմք է քրեական գործերը դատախազին վերադարձնելու համար, որն էլ ըստ էության ենթադրում է նաև միասնական մեղադրանքի առաջադրում ամբաստանյալին:

Այդպիսի մոտեցումը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ համապատասխան իրավակարգավորումների, քրեադատավարական մեխանիզմի բացակայության պայմաններում, անթույլատրելի է մեկ քրեական վարույթի շրջանակներում քննել երկու և ավելի մեղադրանք, որոնք առաջադրվել են ամբաստանյալին:

Սակայն, ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգրքով ամրագրված իրավակարգավորումը բացակայում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում և նույնիսկ չի կարող կիրառվել իրա-

վակիրառողի կողմից ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում ամրագրված նորմերի՝ քրեադատավարական անալոգիայի միջոցով: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ դատական քննության ընթացքում Գատարանի նախաձեռնությամբ գործը մեղադրողին վերադարձնելու իրավանդորդը ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2010 թվականի ապրիլի 2-ի թիվ ՍԳՌ-872 որոշմամբ ճանաչվել է ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր՝ ղեկավարվելով դատարանի՝ որպես «գենքերի հավասարության» սկզբունքը կենսագործող անկախ և անկողմնակալ արբիտրի գաղափարախոսությամբ:

Հունգարիայի սահմանադրական դատարանը 2002 թվականի մարտի 20-ի որոշմամբ հայտնել է, որ անձի արդար դատաքննության իրավունքին և դատարանի ֆունկցիաների հստակ տարանջատմանը հակասում է քրեական դատավարության օրենսգրքի այն կարգավորումը, որը լիազորում է դատավորին տեղեկացնել դատախազին առաջադրված մեղադրանքի հնարավոր ընդլայնման մասին:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ դատարանն իրավասու չէ միացված քրեական գործը վերադարձնել մեղադրողին, սակայն միևնույն ժամանակ ըստ էության չի կարող նաև քննել գուցահեռաբար երկու և ավելի մեղադրանք:

Այդ մասին է վկայում օրենսդրի այն մոտեցումը, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 309.1-րդ հոդվածում նախատեսված է անձին առաջադրված մեղադրանքի փոփոխման, այդ թվում՝ արդեն իսկ առաջադրված մեղադրանքի ծավալի լրացման մեխանիզմ: Չնայած իրավական դոկտրինայում մեղադրանքի փոփոխությունը և մեղադրանքի լրացումը իմաստային առումով նույնացվում են⁸, այնուամենայնիվ, եթե բացակայեր այդպիսի իրավական հնարավորություն-

Քրեական դատավարություն

նը, ապա կստեղծվեր այնպիսի իրավիճակ, երբ արդեն իսկ քննվող քրեական գործի փաստական հանգամանքներից ելնելով առաջադրված մեղադրանքն ընդլայնելու անհրաժեշտությունը պետք է արտահայտվեր միևնույն քրեական գործի շրջանակներում անձին նախկինում առաջադրված մեղադրանքից անկախ, առանց նոր քրեական գործի հարուցման և միևնույն քրեական վարույթի շրջանակներում անձին նոր մեղադրանքի առաջադրմամբ, ինչն անթույլատրելի է, քանի որ վտանգի տակ է դնում անձի՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ և Եվրոպական կոնվենցիայով ամրագրված արդար դատական քննության իրավունքի բաղադրիչը կազմող դատավարական երաշխիքները:

Դեռևս 2007 թվականի դեկտեմբերի 18-ին ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում 309.1-րդ հոդվածի ներքո լրացված այդ մեխանիզմի կիրառման հնարավորությունը *prime facie* ենթադրվում է նաև քրեական գործերը միացնելիս՝ արդեն առաջադրված մեղադրանքի առկայության պարագայում:

Սակայն, 309.1-րդ հոդվածով նախատեսված մեխանիզմը լինելով *de facto* համակարգային առումով փոխկապակցված դեռևս 1998 թվականից ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում 28-րդ հոդվածի 1-ին մասի ներքո ամրագրված քրեական գործերը միացնելու իրավանորմերի հետ, *de jure* չի նախատեսում համապատասխան իրավակարգավորումներ, որոնց պարագայում արդեն իսկ 2007 թվականի դեկտեմբերի 18-ից գործող՝ անձին առաջադրված մեղադրանքի լրացման մեխանիզմը կկիրառվի:

Ինչպես իրավացիորեն նշում է Ի.Ֆոյնիցկին՝ քրեական գործերի միացումը կախված է քրեական դատավարության կառուցվածքից⁹, սակայն գործող իրավակարգավորումների պարագայում քրեական գործերը միացնելիս ծագող

մյուս հիմնահարցը վերաբերում է այն հարցին, թե դատավարական տարբեր փուլերում գտնվող քրեական գործերը միացնելիս արդյո՞ք վերսկսվում է մեկ միասնական վարույթում միացված քրեական գործի դատական քննությունը:

Այդ հարցի անորոշությունը վտանգի տակ է դնում ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված՝ համաչափ պատիժ նշանակելու սկզբունքը, քանի որ անորոշ է մնում 1987 թվականին Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի «Քրեական արդարադատության պարզեցման վերաբերյալ» թիվ R (87) 18 հանձնարարականում նշված՝ պետության քրեական քաղաքականության գերակա խնդիրների արդյունավետ լուծմանն ուղղված արագացված դատաքննության ինստիտուտի կիրառման հնարավորությունը:

Այսպես, իրավական որոշակիության սկզբունքին համապատասխան իրավակարգավորման բացակայության պատճառով մեր համար անորոշ է, թե արդյո՞ք ամբաստանյալը կարող է միջնորդել դատարանին կիրառելու արագացված դատական քննություն այն պարագայում, երբ միացվող գործերից մեկով դատարանն արդեն գտնվում է ապացույցների հետազոտման փուլում: Այս հարցի բացասական պատասխանի դեպքում, ամբաստանյալը չի կարող ունենալ ակնկալիք կանխատեսելու, որ իր նկատմամբ կարող է նշանակվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.3-րդ հոդվածի 6-րդ մասով նախատեսված պատիժ, որը չի կարող գերազանցել կատարված հանցագործության համար նախատեսված առավել խիստ պատժի երկու երրորդը:

Դատական քննության վերսկսման հնարավորություն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը նախատեսում է ըստ էության հետևյալ միակ դեպքում՝ 301-րդ հոդվածում, որի համաձայն՝ դատավորի մասնակցությունը դատական

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

քննությանն անհնար լինելու դեպքում նա փոխարինվում է այլ դատավորով, իսկ գործի քննությունը վերսկսվում է:

Սակայն, դատական քննությունը վերսկսելու վերը վկայակոչված կանոնը վերաբերում է բացառապես այն դեպքերին, երբ իրավական որոշակիության սկզբունքին համապատասխան՝ օրենքով նախատեսված կարգով, դատավորի կողմից իր լիազորությունների կատարումը դառնում է անհնար՝ դատավորի լիազորությունների դադարեցմամբ, ինքնաբացարկ հայտնելով կամ այլ դեպքերում: Մինչդեռ, առանձին դատավորների վարույթում գտնվող քրեական գործերը միացնելիս՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում նախատեսված չէ, թե դատավորներից ո՞ր մեկի լիազորությունների կատարումն է դառնում անհնար:

Արդյունքում, առաջանում է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված՝ «օրենքի հիման վրա ստեղծված» դատարանի կոնցեպցիայի խախտման վտանգ: Եվրոպական դատարանը մի շարք վճիռներում հայտնել է, որ դատարանը բոլոր դեպքերում պետք է ստեղծված լինի «օրենքի հիման վրա»¹⁰, որտեղ «օրենք» եզրույթը ներառում է այն օրենսդրությունը, որը կարգավորում է դատական մարմինների իրավասությունը, ինչպես նաև յուրաքանչյուր ներպետական օրենսդրության իրավական նորմ, որի խախտման դեպքում մեկ դատավորի կամ դատավորի մասնակցությունը գործի քննությանը կդառնա անօրինական¹¹: Եվրոպական դատարանը վերը վկայակոչված սկզբունքային դիրքորոշումների հիման վրա գտել է, որ այն դեպքում, երբ ներպետական օրենսդրության կանոններին համապատասխան «դատարանի» մոտ բացակայում է մեղադրյալի գործը քննության առնելու իրավասությունը, ապա Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «դատարանը» չի համար-

վում ստեղծված օրենքի հիման վրա:¹²

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ այն երկրներում, որտեղ օրենսդրությունը կողմնակցված է, դատական համակարգի կազմակերպումը չի կարող թողնվել դատական մարմինների հայեցողությանը:³ Չնայած ՀՀ օրենսդրությունն ըստ էության կողմնակցված է, սակայն այն չի նախատեսում համապատասխան իրավանքներ, որոնց պարագայում դատական համակարգը կկազմակերպվի՝ քրեական գործերի քննությունը համապատասխան իրավասու դատավորի վարույթ ընդունելու մասով, ինչն էլ լինելով էական բաց՝ անվերապահորեն կարող է հանգեցնել անձի արդար դատաքննության իրավունքի խախտման:

Միևնույն ժամանակ, անհրաժեշտ ենք համարում արձանագրել, որ իրավակիրառ պրակտիկայի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ այն խիստ հակասական է:

Մեր համոզմամբ, դատարանում գտնվող քրեական գործերը միացնելու նախաձեռնության դեպքում դատավորը պետք է հանձնի քրեական գործը մյուս քրեական գործն իր վարույթ ընդունած դատավորին ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 313-րդ հոդվածով նախատեսված կարգով կայացրած դատավարական բնույթի որոշման հիման վրա: Այդպիսին է նաև իրավական տեսությունում ձևավորված մոտեցումը: Այսպես, Ս.Դենիսովի համոզմամբ քրեական գործերի միացման մասին որոշումը պետք է համապատասխանի դատավարական բնույթի որոշմանը ներկայացվող պահանջներին՝ լինելով օրինական, հիմնավոր և պատճառաբանված:¹⁴

Մինչդեռ, այս կապակցությամբ անհրաժեշտ է արձանագրել, որ գործող իրավակարգավորումների պարագայում ձևավորված է հակասական իրավակիրառ պրակտիկա, քանի որ քրեական գործը

Քրեական դատավարություն

կարող է վերամակագրվել մեկ այլ դատավորի՝ դիմումի հիման վրա¹⁵, իսկ քրեական գործերը որոշ դեպքերում միացվում են նույնիսկ ոչ թե դատավարական բնույթի որոշման հիման վրա, այլ արձանագրային որոշմամբ:¹⁶

Ավելին, դատական քննության ընթացքում քրեական գործերը միացնելու իրավակիրառ պրակտիկան հակասական է նաև այն առումով, որ նոր քրեական գործը վարույթ ընդունելու, այն միացնելու, այնուհետև դատական քննության նշանակելու վերաբերյալ միասնական պրակտիկա բացակայում է: Կա՛ն դատարանները կայացնում են քրեական գործը վարույթ ընդունելու և մեկ այլ քրեական գործին մեկ վարույթում միացնելու մասին միասնական որոշում¹⁷, կա՛ն կայացնում են քրեական գործերը միացնելու և դատական քննություն նշանակելու մասին միասնական որոշում¹⁸, կա՛ն քրեական գործը վարույթ ընդունելու, միացնելու և դատական քննության նշանակելու մասին միասնական որոշում¹⁹, կա՛ն քրեական գործերի միացման մասին որոշում, որը բովանդակային առումով իրենից ներկայացնում է միացվող քրեական գործը դատական քննության նշանակելու մասին որոշում²⁰ կա՛ն դատական քննություն նշանակելու մասին որոշում, որով նաև լուծվում է քրեական գործերի միացման հարցը:²¹

Հակասական իրավակիրառ պրակտիկա է ձևավորված նաև դատական քննության ընթացքում քրեական գործերի միացման մասին որոշման բողոքարկելիության վերաբերյալ: Այսպես, Շիրակի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը թիվ ՇԴ/0053/01/15 քրեական գործով 2015 թվականի հուլիսի 27-ի քրեական գործերը միացնելու մասին որոշման եզրափակիչ մասում նշել է. «Որոշումը կարող է բողոքարկվել վերաքննության կարգով», իսկ Արարատի և Վայոց Ձորի մարզերի ընդհանուր իրավասության առաջին

ատյանի դատարանի թիվ ԱՎԳ/0087/01/14 քրեական գործով 2015 թվականի մարտի 19-ի որոշման եզրափակիչ մասում նշվել է. «Որոշումն ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից և ենթակա չէ բողոքարկման»:

Մեր համոզմամբ նույնպես քրեական գործերը միացնելու մասին որոշման բողոքարկման հնարավորությունը ենթակա է սահմանափակման²², քանի որ այն ուղղակիորեն բխում է ամբաստանյալի շահերից և չի հանգեցնում նրա իրավունքների և օրինական շահերի խախտման: Մինևույն ժամանակ, մեր համոզմամբ, եթե քրեական գործերի միացման մասին որոշմամբ դատարանը նաև անդրադառնում է անձի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոցի հարցին, ապա այդ դեպքում անձը պետք է ունենա քրեական գործերի միացման մասին որոշումը բողոքարկելու իրավունք:

Այսպիսով, ամփոփելով վերոգրյալը, մեր համոզմամբ դատարանում գտնվող քրեական գործերի միացման դատավարական կարգը և դրանից բխող անհրաժեշտ դատավարական գործողությունների կատարման իրավակարգավորումները չեն համապատասխանում իրավական որոշակիության սկզբունքին (res judicita)՝ վտանգի տակ դնելով քրեական վարույթի հետագա ընթացքը, որը կարող է հանգեցնել անձի՝ օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի կողմից իր գործի քննության, մեղադրանքից պաշտպանվելու, իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության, արդար դատաքննության իրավունքների, համաչափ պատիժ նշանակելու, օրինական պատիժ նշանակելու սկզբունքների, ինչպես նաև հիմնական իրավունքների և ազատությունների իրականացման կազմակերպական կառուցակարգերի և ընթացակարգերի սահմանման նորմատիվ պատվիրանի խախտման:

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

1. *Анатольевич С.* Проблемы соединения и выделения уголовных дел на предварительном расследовании, 1998г., с. 22, <http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=82517>.

2. *Случевский В.К.* Учебник русского уголовного процесса. Судостроительство - Судопроизводство. СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1910. С. 36./ *Р.В. Анатольевич, Выделение уголовных дел и материалов как общее условие предварительного расследования.* М., 2015, с. 15, [http://www.vnii-mvd.ru/files/%20\(Рязанцев%20В.А.\).pdf](http://www.vnii-mvd.ru/files/%20(Рязанцев%20В.А.).pdf).

3. Court.am կայքում՝ ըստ դատարանների 2015թ. գործունեության վերաբերյալ հաշվետվություն բաժնի՝ 2015 թվականի ընթացքում դատական քննության ընթացքում 30 քրեական գործեր են միացվել:

4. *John F. Manning* Textualism and Legislative Intent, *Virginia Law Review*, Vol. 91, No. 2 (Apr., 2005), pp. 419-450.

http://www.virginialawreview.org/sites/virginialawreview.org/files/419_0.pdf.

5. *Nuala Mole and Catharina Harby* The right to a fair trial. A guide to the implementation of article 6 of the European Convention on Human Rights. Human rights handbooks, No. 3. Directorate General of Human Rights Council of Europe. 2006, p. 26. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168007ff49>.

6. *Друкаров И.Л.* Дифференциация и индивидуализация назначения наказания, научная статья, *Право*, 2013г.

<http://cyberleninka.ru/article/n/differentsiatsiya-i-individualizatsiya-naznacheniya-nakazaniya>.

7. *Ежова Е.В.* Соединение уголовных дел как основание их возвращения прокурору, *Право*, выпуск 7.

<http://cyberleninka.ru/article/n/soedinenie-ugolovnyh-del-kak-osnovanie-ih-vozvrashcheniya-prokuroru>.

8. *Պանդարյան Ա.* Քրեական հետապնդումը (մեղադրանքը) մինչդատական վարույթում, «Անտարես» հրատ., 2016թ., էջ 67:

9. *Фойницкий И.Я.* Курс уголовного судопроизводства.- Том 2, Под ред. А.В. Смирнова СПб.: Альфа, 1996. с. 138, <http://www.twirpx.com/file/172758/>.

10. ECHR, *Jorgic v. Germany*՝ point 64, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-81608>.

11. ECHR, *Pandjigidze and Others v. Georgia*՝ point 104.

<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95368>.

12. ECHR, *Richert v. Poland* point 41, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107165>.

13. ECHR, *Gorgiladze v. Georgia*, point 69, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95161>.

14. *Денисов С.А.* Законность и обоснованность соединения и выделения уголовных дел: Дис. канд. юрид. наук. М., 2002г., с. 70-72.

<http://www.twirpx.com/file/1563545/>.

15. Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանում թիվ ԵԱԶԳ/0155/01/15 քրեական գործով՝ քրեական գործը մեկ այլ դատավորին հանձնելու և նրա վարույթում գտնվող քրեական գործին միացնելու գործընթացը կազմակերպվել է դիմումի հիման վրա:

16. Երևան քաղաքի Ավան և Նոր Նորք վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի թիվ ԵԱՆԳ/0018/01/15 քրեական գործով 2015թ. սեպտեմբերի 2-ի որոշում:

17. Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի թիվ ԵԿԳ/0150/01/15 քրեական գործով 2015թ. հունիսի 25-ի որոշում:

18. Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի թիվ ԵԿԳ/0177/01/15 քրեական գործով 2015թ. հուլիսի 22-ի որոշում:

19. Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի թիվ ԵԱԶԳ/0181/01/14 քրեական գործով 2015թ. հունվարի 13-ի որոշում:

20. Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի թիվ ԵԱԶԳ/0127/01/15 քրեական գործով 2015թ. հուլիսի 27-ի որոշում:

21. Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Գավթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի թիվ ԵԱԳԳ/0087/01/14 քրեական գործով 2015թ. հունվարի 13-ի որոշում:

22. Գատական մատչելիության սահմանափակման վերաբերյալ ECHR, *Golder v. United Kingdom* (<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496>) և ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2006թ. հոկտեմբերի 18-ի թիվ ՍԳՈ-652 որոշում (<http://www.arlis.am/documentview.aspx?docID=27689>):

Կրիմինալիստիկա

Վահե ԵՆԳԻԲԱՐՅԱՆ

ՀՀ դատավորների միության գործադիր տնօրեն,
իրավագիտության դոկտոր, ԵՊՀ դոցենտ

ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՊԼԱՆԱՎՈՐՄԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հանցագործությունների քննությունը դիտարկելով որպես ճանաչողական գործունեության տեսակ՝ անհրաժեշտություն է առաջանում ուսումնասիրել դրա գործնական կազմակերպման առանձնահատկությունները: Որպես մարդկային գործունեության առանձին տեսակի՝ հանցագործությունների քննության արդյունավետ կազմակերպման ապահովման կարևորագույն նախապայմանը դրա պլանավորումն է: Այլ կերպ ասած՝ հանցագործությունների քննության արդյունավետությունն ուղղակիորեն կապված է այդ գործընթացի պլանաչափ կազմակերպման հնարավորությունից: Այդ նպատակով առավել կարևորվում է քրեական գործի քննության պլանավորման էության ուսումնասիրումն ու առանձնահատկությունների բացահայտումը:

Քննության պլանավորումը բարդ մտավոր գործընթաց է, որի էությունը քննության ուղղության, խնդիրների ու օրենքի շրջանակներում դրանց լուծման միջոցների ու եղանակների որոշումն է: Սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ այն քննության մեթոդ չի հանդիսանում: Պլանավորումը դեռևս չի նշանակում այդ գործունեության իրականացում, այն գուտ անհրաժեշտ նախապայման է նպատակին հասնելու համար: Միևնույն ժամանակ պլանավորումն իրենից ներկայացնում է մեթոդ, սակայն ոչ թե քննության, այլև դրա կազմակերպման համար և այս իմաստով կարելի է խոսել դրա՝ որպես քննության կազմակերպական հիմքի մասին:

Միայն քննության պլանավորված կազմակերպման դեպքում է հնարավոր

ապահովել քննության օպերատիվությունն ու ժամկետների ողջամտությունը, քննչական մարմինների և օպերատիվ աշխատակիցների միջև պարտականությունների հստակ բաժանումը, քննչական գործողությունների կատարման կրկնողության բացառումը, ինչպես նաև մյուս մարմինների հետ փոխգործոթյան արդյունավետությունը: Այսպիսով, քննության պլանավորումը հնարավորություն է տալիս առավել արդյունավետ օգտագործել հանցագործությունների քննության և բացահայտման համար օրենքով նախատեսված միջոցներն ու մեթոդները, տարբեր բնագավառի մասնագետների օգնությունը, ինչպես նաև հանցագործությունների դեմ պայքարի օպերատիվ-հետախուզական միջոցներն ու մեթոդները: Պլանավորման միջոցով ապահովվում է ոչ միայն քննչական գործողությունների և ՕՀՄ-ների նպատակաուղղված իրականացումը, այլ նաև որոշակի գործերով քննչական, դատախազական մարմինների և մյուս գերատեսչությունների փոխգործողության արդյունավետ կազմակերպումը:

Քննիչը պարտավոր է օրենքով սահմանված ժամկետում իրականացնել մեծաքանակ քննչական ու դատավարական, ինչպես նաև այլ գործողություններ հանցագործություն կատարած անձի, հանցագործության հանգամանքների բացահայտման նպատակով, ապահովել անհրաժեշտ ապացույցների ձեռքբերումը և հետազոտումը, որոշակի գործողություններ իրականացնել հանցագործության կատարմանը նպաստող պատճառներն ու պայմանները պարզելու և վերացնելու համար, ինչպես նաև կազմա-

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

կերպել այլ միջոցառումներ:

Ակնհայտ է, որ առանց աշխատանքի հստակ կազմակերպման, տարբեր մարմինների աշխատակիցների գործողությունների համակարգման, վերոնշյալ խնդիրները հնարավոր չէ արդյունավետ լուծել:

Քննության պլանավորումը որակյալ քննության իրականացման անհրաժեշտ նախապայաման է հանդիսանում: Ինչպես իրավացիորեն նշում է Ի. Մ. Լուզգինը. «Քրեական գործի հանգամանքների արագ, լրիվ, բազմակողմանի և օբյեկտիվ հետազոտումը պահանջում է կազմակերպել քննության հերթականությունը, ճշգրտել դրա իրականացման ուղղությունը, դատավարական ասպացույցների հայտնաբերման և հետազոտման բոլոր միջոցների և մեթոդների օգտագործման հնարավորությունները»²:

Փորձը ցույց է տալիս, որ հանցագործություններից արագ և լրիվ բացահայտվում են, երբ սկզբից ճիշտ է ընտրվում քննության ուղղությունը, որը հիմնված է առկա և անընդհատ ստացվող տեղեկությունների բազմակողմանի վերլուծության և գնահատման, ինչպես նաև պարզաբանման ենթակա հանգամանքների վերաբերյալ առաջադրվող վարկածների վրա:

Այս տեսանկյունից Պ. Վ. Դոնցովը և Պ. Ն. Բիրյուկովը նշում են. «Քննության ուղղության ընտրությունը պայմանավորված է քննության առանձին փուլերի խնդիրների և ստեղծվող քննչական իրավիճակների բնույթով»³:

Պետք է նշել, որ մասնագիտական գրականության մեջ քննության պլանավորումն առանձին դեպքերում դիտարկվում է քննության կազմակերպման համատեքստում: Այս առումով քննության կազմակերպումը ներկայացվում է որպես քննիչի կողմից ինքնուրույն քննչական և այլ գործողությունների համակարգի մշակում: Ըստ այդմ՝ հանցագործության քննության կազմակերպման կառուցվածքը ներկայացվում է հետևյալ ձևով.

1. սկզբնական տեղեկատվության ստացման կազմակերպում և քրեական գործի հարուցում,

2. քննության նպատակների սահմանում, քննության առարկայի որոշում, ասպացուցման առարկայի հստակեցում,

3. քննության նպատակներին հասնելու համար անհրաժեշտ ուժերի և միջոցների սահմանում,

4. քննության պլանի կազմում,

5. քննչական և այլ գործողությունների իրականացման համար արդյունավետ պայմանների ստեղծում,

6. քննության մասնակիցների համար համապատասխան պայմանների ստեղծում իրենց գործառնությունների իրականացման համար,

7. քննչական և այլ գործողությունների իրականացում,

8. քննության մասնակիցների գործողությունների համակարգում,

9. կազմակերպչական բնույթի որոշումների կայացում,

10. քննության բոլոր մասնակիցների գործողությունների բովանդակության, արդյունավետության նկատմամբ հսկողության սահմանում,

11. քննության եզրափակիչ փուլի նախանշում⁴:

Պետք է նշել, որ քննության նպատակների սահմանումը նախորդում է պլանավորմանը՝ որպես նպատակներին հասնելու համար ուժերի և միջոցների ընտրության գործընթաց, սակայն գործնականում անբաժանելի է դրանից: Նպատակների սահմանմանը զուգահեռ տեղի է ունենում նաև քրեական գործով պարզաբանման ենթակա հանգամանքների սահմանում և որոշակիացում:

Քննության սկզբնական փուլում քննիչը, որպես կանոն, սակավ տեղեկությունների է տիրապետում: «Քննության պլանավորման գլխավոր առանձնահատկությունն այն է, որ քննության սկզբում (երբեմն նաև՝ ավելի ուշ) քննիչին հայտնի չեն լինում որոշակի գործի հետ կապված նախատեսվող աշխատանքի

Կրիմինալիստիկա

ողջ ծավալն ու բովանդակությունը», - նշում է Ս. Ա. Վելիչկինը⁵: Այդ իսկ պատճառով պլանավորվում է միայն նախատեսվող աշխատանքի ուղղությունը:

Պլանավորումը դիտարկելով որպես քննության կազմակերպման տարր, այն իրենից ներկայացնում է ձևավորված նպատակներին հասնելու համար ուղիների, միջոցների, եղանակների սահմանում հանդիսանալով քրեական գործերի քննության կազմակերպչական սկիզբը: Այս տեսանկյունից Վ.Գ.Չելենսկին քննության սկիզբը համարում է նպատակի ձևավորումը և պլանավորումը⁶:

Կրիմինալիստիկական գրականության մեջ քննության պլանավորման հասկացության, բնույթի, բովանդակության և գործնական նշանակության վերաբերյալ հարցերը միշտ էլ գտնվել են կրիմինալիստ-գիտնականների ուշադրության կենտրոնում, թեև երկար ժամանակ պլանավորման հասկացության և բնույթի կապակցությամբ միասնական մոտեցում ձևավորված չէր:

Մասնավորապես, Ռ. Ս. Բելկինի կարծիքով պլանավորումը քննության կազմակերպման մեթոդն է, դրա կազմակերպչական սկիզբը և հիմքը: Պլանավորման կազմակերպչական գործառույթն այն է, որ դրա շնորհիվ քննիչն իր առջև դնում է որոշակի խնդիրներ, որոշում է դրանց լուծման ուղիները և միջոցները, անհրաժեշտ գործողությունների իրականացման հաջորդականությունը, անհրաժեշտ ուժերի բաշխումը, այսինքն՝ կազմակերպում է քննության և հանցագործության բացահայտման աշխատանքները⁷:

Ա. Ն. Վասիլևը պլանավորումը սահմանում է որպես «տակտիկական համընդհանուր հնարք, որը կիրառվում է ինչպես ողջ գործի քննության կազմակերպման, այնպես էլ առանձին քննչական գործողության իրականացման ժամանակ»⁸:

Լ. Յա. Դրապկինը պլանավորումը բնորոշում է «ապագա գործունեության

մոդելավորման գործընթաց, որը ձևավորում է սահմանված նպատակներին հասնելու արդյունավետ ուղիներ՝ միջոցների, ուժերի և ժամանակի խելամիտ բաշխմամբ»⁹:

Պլանավորումը՝ որպես «քննության խնդիրների որոշման և դրանց լուծման ուղիների ու միջոցների որոշման վերաբերյալ մտավոր բարդ գործընթաց» է բնորոշում Լ. Պ. Գուբրովիցկայան¹⁰:

Թեև մասնագիտական գրականության մեջ քննության պլանավորման բնորոշման վերաբերյալ առկա են նաև հեղինակների այլ տեսակետներ, այնուամենայնիվ նշենք, որ մենք համակարծիք ենք այն հեղինակների հետ, ովքեր քննության պլանավորումը դիտարկում են որպես քննության կազմակերպման մեթոդ, դրա իրականացման հիմնական տարր¹¹:

Պլանավորման բնույթը ենթադրում է, որ քննիչը, իրականացնելով որոշակի մտավոր գործընթաց, վերլուծելով գործի հանգամանքների վերաբերյալ առկա տեղեկությունները, հաշվի առնելով իր հնարավորությունները, ինչպես նաև առկա ուժերն ու միջոցները, գնահատում է ստեղծված քննչական իրավիճակը և դրա հիման վրա.

1. որոշում է հանցագործության բացահայտման ուղղությունները,
2. որոշակիացնում է պարզաբանման ենթակա հանգամանքները,
3. սահմանում է քննչական գործողությունների և օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների առավել արդյունավետ իրականացման հաջորդականությունը,
4. որոշում է ժամկետները և իրականացնողներին¹²:

Այսպիսով՝ պլանավորման նպատակն է քննության բոլոր փուլերում քննիչի գործունեության ուղղությունների և նրա աշխատանքի բովանդակության որոշելը, քննության լրիվության, օբյեկտիվության, բազմակողմանիության, արագության, ապացույցների հետազոտման արդյունավետությունն ապահովելը:

Պլանավորման կազմակերպական բնույթն արտահայտվում է խնդիրներ առաջադրելու, դրանց լուծման եղանակների ու մեթոդների, գործողությունների հաջորդականության, ուժերի ու միջոցների բաշխման և այլ հարցերի որոշման մեջ, որոնք էլ հանդիսանում են կազմակերպման տարրերը:

Վարույթն իրականացնող մարմինը քննության սկզբնական պահից մտավոր մոդելավորում է գործի քննության ողջ ընթացքը, որն իր նյութական արտահայտությունն է ստանում գրավոր պլանում:

Քննության պլանավորումը վերջին հաշվով կոչված է նպաստելու քրեական գործով օբյեկտիվ ճշմարտության բացահայտմանը, այսինքն՝ քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով հանցավոր դեպքի փաստական վերարտադրմանն այնպես, ինչպես այն տեղի է ունեցել իրականության մեջ: Օբյեկտիվ ճշմարտությունը, որպես ընդհանուր դատավարական նպատակ, նվաճված համարել չի կարել, քանի դեռ քրեական գործով վարույթն իրականացնող անձանց հավաքած ապացուցողական տեղեկությունները գործի հանգամանքների մասին լիարժեք չեն¹⁵:

Քննության պլանավորման համար կամ քննության պլանը մշակելու համար անհրաժեշտ է մշակել վարկածներ, որոշել քննության խնդիրներն ու քննչական վարկածների ստուգման ձևերն ու ժամկետները և այլն: Պլանավորումը նպաստում է նաև քրեական գործով ապացույցների հավաքման, ստուգման ու գնահատման համար անհրաժեշտ բոլոր դատավարական և կազմակերպատեխնիկական գործողությունների նպատակալաց իրականացմանը:

Հանցագործությունների քննության առարկան և սահմանները միանշանակ չեն, դրանք տարբերվում են առանձին քրեական գործերով: Այս առումով պետք է նշել, որ ՀՀ ՔՊ-Օ 107-րդ հոդվածը սահմանում է. «Միայն ապացույցների հիման վրա են հաստատվում՝

1) դեպքը և հանգամանքները (կատարման ժամանակը, տեղը, եղանակը և այլն).

2) կասկածյալի և մեղադրյալի առնչությունը դեպքին.

3) հանցագործության՝ քրեական օրենքով նախատեսված հատկանիշները.

4) անձի մեղավորությունը քրեական օրենքով չթույլատրված արարքը կատարելու մեջ.

5) քրեական օրենքով նախատեսված պատասխանատվությունը մեղմացնող կամ խստացնող հանգամանքները.

6) այն հանգամանքները, որոնցով դատավարության մասնակիցը կամ քրեական դատավարությանը մասնակցող այլ անձը հիմնավորում է իր պահանջները, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով»:

Սակայն յուրաքանչյուր դեպքում քրեական գործով ապացուցման ենթակա բոլոր հանգամանքների վերաբերյալ հավաստի հետևություն կարելի է անել միայն նախնական քննության նպատակալաց կազմակերպման պայմաններում: Քննության պլանավորման նպատակալացությունն ասելով՝ չպետք է հասկանալ դրա միակողմանիությունը, քանի որ քննության օրինականությունը պահանջում է, որպեսզի քննությունը կատարվի բազմակողմանի, օբյեկտիվ և լրիվ, այլ կերպ ասած՝ պետք է ստուգվեն դեպքի բոլոր իրապես հնարավոր բացատրությունները:

Միաժամանակ նշենք, որ քննության պլանավորումը՝ որպես քննության կազմակերպման հիմք, իրենից ներկայացնում է որոշակի հաջորդական փուլերի ամբողջություն:

Կրիմինալիստիկական գրականության մեջ հանցագործության քննության պլանավորման փուլերի դասակարգման վերաբերյալ առկա են տարբեր մոտեցումներ:

Մասնավորապես, Լ. Յա. Դրապկինն առանձնացնում է ինը փուլ.

Կրիմինալիստիկա

«Առաջին փուլում որոշվում են քննության անմիջական նպատակները, հստակեցվում են առավել ընդհանուր նպատակները:

Երկրորդ փուլում առանձնացվում են բոլոր վարկածների համար անհրաժեշտ ընդհանուր հանգամանքները:

Երրորդ փուլում առանձնացվում են վարկածների մեջ չմտնող հանգամանքները, որոնք ենթակա են անպայման ստուգման:

Չորրորդ փուլում որոշվում և հաշվառվում են քննիչի տրամադրության մակ գտնվող միջոցները:

Հինգերորդ փուլում սահմանվում են խնդիրները:

Վեցերորդ փուլում մշակվում, վերլուծվում և գնահատվում են այն դատավարական, օպերատիվ-հետախուզական և այլ գործողությունների հնարավոր մոդելները, որոնք ուղղված են այլ, վարկածների հետ չկապված հանգամանքների պարզաբանմանը:

Յոթերորդ փուլում սահմանվում է նախապես որոշված գործողությունների առավել արդյունավետ հերթականությունը:

Ութերորդ փուլում նախ՝ որոշվում են նախատեսված գործողություններ անմիջական իրականացնողները, հետո՝ դրանց իրականացման ժամկետները և մոտավոր տևողությունը:

Իններորդ փուլում յուրաքանչյուր վարկածի համար մշակված առանձին պլանները միացվում են քննության մեկ ընդհանուր պլանի մեջ»¹⁴:

Ի տարբերություն Լ. Յա Դրապիլինի առաջարկվող ընդարձակ և մանրամասնված դասակարգման, Ի. Մ. Լուզգինը քննության պլանավորման գործընթացի մեջ ընդգրկում է հետևյալ տարրերը.

1. քննության խնդիրների որոշումը,
2. վարկածների մշակում և քննության ուղղության որոշումը,
3. յուրաքանչյուր վարկածի ստուգման համար անհրաժեշտ հանգամանքների պարզաբանումը,

4. վարկածների ստուգման միջոցների և ժամկետների որոշումը¹⁵:

Հեղինակների մեկ այլ խումբ՝ Ի. Ա. Կապիլովը, Ա. Պ. Ռեզվանը, Վ. Ն. Կոսարևը, առաջարկում են հանցագործության քննության պլանավորման հետևյալ փուլերը.

1. սկզբնական տեղեկության վերլուծություն,
2. քննության խնդիրների որոշում և վարկածների առաջադրում,
3. խնդիրների լուծման ուղիների և միջոցների որոշում,
4. գրավոր պլանի և այլ օգնող փաստաթղթերի կազմում,
5. իրականացման վերահսկողություն և քննության պլանի վերանայում¹⁶:

Մեր կարծիքով, քննության պլանավորումը դիտարկելով որպես միմյանց հետ կապված հաջորդական փուլերի ամբողջություն, նպատակահարմար է, որպեսզի այն ընդգրկի առավել տրամաբանական ու ամբողջական իրողություններ, որոնք, անկախ թվարկման ձևից ու ոճից, իրենց ամբողջության մեջ, լիարժեք կարող են բացահայտել ու ներկայացնել քննության պլանավորման բովանդակությունն ու գործնական նշանակությունը:

Ըստ այդմ՝ կարծում ենք առավել նպատակահարմար է քննության պլանավորման փուլերը դասակարգել և դիտարկել հետևյալ հաջորդականությամբ.

- **սկզբնական տեղեկության վերլուծության հիման վրա քննության նպատակի և ընդհանուր խնդիրների բացահայտումն ու որոշակիացումը** (քննության ուղղության, սահմանների որոշումը և այլն),

- **քննության որոշակի կամ անմիջական խնդիրների լուծման համար ուղիների և միջոցների մշակումը և որոշակիացումը** (պարզաբանման ենթակա հանգամանքների հստակեցումը, առկա մարդկային, տեխնիկական և այլ ռեսուրսների գնահատումը, հավաքագրումը, հաշվառումը, գույքագրումը և այլն),

- **քննչական և այլ գործողությունների**

ալգորիթմի մշակումը (նախատեսվող և կատարվող քննչական և այլ գործողությունների, ՕՀՄ-ների իրականացման հաջորդականության, ինչպես նաև դրանց համատեղ կատարման անհրաժեշտության որոշումը, փոխգործողության կազմակերպումը և այլն),

- **դատավարական և ոչ դատավարական գործողությունների իրականացման նկատմամբ վերահսկողությունը** (առաջադրված վարկածների հիմնավորվածությունն ու գնահատումը՝ դրանց արդյունքում ստացված փաստական տվյալների դատավարական նշանակության և գործի լուծման համար մեղադրանքի հիմնավորման նպատակով):

Կարծում ենք՝ ներկայացված փուլերն առավել ամբողջական են արտահայտում քննության պլանավորման էությունն ու բովանդակությունը և քննության փուլերով պայմանավորված՝ ունեն ներքին տրամաբանական միասնություն՝ հիմքում ունենալով ինդուկտիվ և դեդուկտիվ մտահանգման օրինաչափությունները՝ բխելով քննության պլանավորման սկզբունքների համակարգի կառուցվածքից:

Ավելին, ներկայացված փուլերի համակարգն ունի տիպային բնույթ և կիրառելի է նաև բարդ, բազմադրվագ քրեական գործերի քննության դեպքում:

Քննության պլանավորման ժամանակ անհրաժեշտ է հիմք ընդունել օրինականության սկզբունքի պահանջները, քանի որ քննությունը կարող է կատարվել միայն քրեադատավարական օրենսդրության հիման վրա և դրանով նախատեսված կարգով: Քննչական պլանը կազմելու և դա իրագործելու ժամանակ հարկավոր է անշեղորեն ղեկավարվել քրեադատավարական և համապատասխան օրենսդրության դրույթներով: Այս տեսանկյունից պլանավորման նշանակությունն արտահայտվում է նրանով, որ այն հնարավորություն է տալիս կշռադատել բոլոր գործողությունները, որոնք օրենքի և օրինականության պահանջներ

րի պահպանման դիրքերից ուղղված են հանցագործության արդյունավետ քննությանը: Հետևաբար քննության պլանավորմանը ներկայացվում են որոշակի պահանջներ:

Քննության պլանավորմանը ներկայացվող պահանջների շարքում մասնավորապես պետք է նշել պլանավորման սկզբունքները, որոնք իրենցից ներկայացնում են ելակետային դրույթներ, որոնց հիման վրա մշակվում է քննչական պլանը և պլանավորվում է քննությունը: Այդպիսիների շարքին են դասվում **անհատականության, որոշակիության, ճկունության և իրատեսականության** սկզբունքները¹⁷:

Քննության պլանավորման անհատականությունը: Յուրաքանչյուր հանցավոր արարք նյութական աշխարհում դրսևորվում է յուրովի, հետևաբար դրանց քննությունը չի կարող նույնական լինել: Դա պայմանավորված է հանցագործի անձը և նրա գործողության եղանակը՝ դրանով իսկ հետքառաջացման մեխանիզմը բնորոշող հատկանիշներով: Բացի դրանից, յուրաքանչյուր հանցագործություն կատարվում և հետքեր է թողնում միայն որոշակի ժամանակի ու տարածության մեջ, ուստի քննությունը պլանավորվում է՝ հաշվի առնելով նշված հանգամանքները, և այն պետք է վերաբերի միայն տվյալ որոշակի գործին:

Թեև յուրաքանչյուր քննվող դեպքի համար կարող է երաշխավորվել տիպային սխեմա կամ քննության ընդհանուր պլան, սակայն պետք է հստակ գիտակցել, որ դա վերաբերում է միայն քննության պլանավորման՝ քննչական պլանի կազմման ձևական կողմին, այլ ոչ թե բովանդակությանը: Յուրաքանչյուր քննության պլանում այս կամ այն չափով իր արտահայտությունն են գտնում նաև քննիչի անհատական հմտությունները, որոնք արտահայտվում են դրա կառուցվածքի ու բովանդակության մեջ, հետևաբար անհատական է լինում նաև քննության պլանի ձևը:

Կրիմինալիստիկա

Քննության պլանավորման որոշակիությունը: Յուրաքանչյուր դեպքում քննության պլանը կազմվում է այն փաստական տվյալների ուսումնասիրման արդյունքում, որոնք այս կամ այն չափով բնութագրում են առանձին դեպքը, երևույթը: Քննության խնդիրներն ու նրա ուղղությունը որոշվում են՝ հաշվի առնելով օրենսդրության պահանջները, մասնավորապես՝ ՔԳՕ համապատասխան հոդվածների պահանջները, որոնցում պարունակվում են այնպիսի հատկանիշներ, որոնք ձևավորում են հանցակազմ: ՀՀ ՔԳՕ 107-րդ հոդվածը, սահմանելով քրեական գործով ապացուցման առարկան, ներկայացնում է նաև քրեական իրավունքի գիտության, քրեադատավարական իրավունքի գիտության, կրիմինալիստիկայի գիտության դրույթներն ու ընդհանրացված քննչական փորձը: Հարկավոր է հիշյալ գիտությունների դրույթները ճիշտ կիրառել փաստական տվյալների (ապացույցների) գնահատման ժամանակ և պետք է որոշակիացնել քննության խնդիրները: Առանց գործի յուրահատկությունն ու փաստական տվյալների բնույթը հաշվի առնելու հնարավոր չէ որոշել քննության որոշակի խնդիրները և հետևաբար կազմել քննության պլան:

Քննության պլանավորման ճկունությունը: Քանի որ քրեական գործի քննությունն իրենից ներկայացնում է դինամիկ գործընթաց, ուստի հնարավոր չէ պատկերացնել, որ միանգամից կարելի է կազմել այնպիսի քննչական պլան, որն իր մեջ կընդգրկի ողջ քննության խնդիրները և հետագայում որևէ փոփոխության չի ենթարկվի: Այսինքն՝ քննության պլանավորումը քարացած կամ դոգմատիկ երևույթ չէ:

Քննության պլանով պետք է նախատեսվեն առանձին գործողություններ, որոնց ալգորիթմը պայմանավորված է տվյալ պահին ձևավորված քննչական իրադրությամբ: Դրանք պետք է կատարվեն առաջադրված յուրաքանչյուր վարկած ստուգելու կամ առանձին դրվագներ

պարզաբանելու համար, ինչպես նաև նախատեսեն այդ գործողությունների կատարման ժամկետներն ու կատարողներին: Առանձին քննչական գործողությունների պլանավորման ժամանակ անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, թե այդ գործողություններով ինչ խնդիրներ կարելի է լուծել և ինչ հարցեր կարող են պարզաբանվել: Չեռք բերված տվյալների ու ապացույցների հիման վրա պետք է վերանայվի քննության պլանը՝ նրա մեջ լրացումներ, փոփոխություններ կատարելու համար: Սրանով էլ արտահայտվում է քննության պլանավորման ճկունությունը:

Քննության պլանավորման իրատեսականությունը: Քննության պլանավորման իրատեսականության տակ պետք է հասկանալ կազմված քննչական պլանի կենսունակությունը, այսինքն՝ առաջադրված խնդիրների և դրանց լուծման իրական հնարավորությունների համապատասխանությունը: Իրատեսականության սկզբունքը մի կողմից պահանջում է, որ որոշակի գործով քննության առջև դրվող խնդիրները բխեն կատարված հանցավոր դեպքի բնույթից, իսկ մյուս կողմից՝ այդ խնդիրների լուծման հնարավորություններն իրական, այլ ոչ թե ցանկալի լինեն: Ըստ այդմ՝ առաջադրված վարկածներն ու պարզաբանման ենթակա հանգամանքները պետք է դետերմինացվեն դեպքի կրիմինալիստիկական մեխանիզմից, իսկ նախատեսվող դատավարական գործողություններն ու միջոցառումներն՝ առանձին-առանձին և իրենց ամբողջի մեջ (քննության ալգորիթմը) իրագործելի լինեն նշված ժամկետներում ու անձանց կողմից:

Սկզբնական տեղեկատվության վերլուծության ժամանակ քննիչը բաղդատում է իր ունեցած տեղեկատվությունը և համակարգում է այն: Այնուհետև իրականացնում է այդ տեղեկատվության վերաբերելիության և թույլատրելիության գնահատում:

Տեղեկատվության վերլուծությունից

քննիչը հանցագործության որոշակի հանգամանքների վերաբերյալ կարևոր տվյալներ է ստանում: Գրանից հետո կազմում է խնդիրների (ընդհանուր և մասնավոր) ցանկ, որոնք պետք է լուծվեն քննության ընթացքում: Այնուհետև առաջ է քաշում հանցագործության դեպքի և առանձին հանգամանքների վերաբերյալ ընդհանուր և մասնավոր վարկածներ:

Խնդիրների լուծման ուղիների և միջոցների որոշման փուլում քննիչը, առաջադրելով վարկածները և որոշելով քննության ուղղությունները, մշակում է կազմակերպչական, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների, քննչական գործողությունների իրականացման հաջորդականությունը: Հաշվի առնելով իր հնարավորություններն ու ստեղծված իրավիճակը՝ քննիչը որոշում է՝ ե՞րբ, որտե՞ղ, ո՞ր օրը և ժամին պետք է իրականացվի այս կամ այն քննչական գործողությունը, կազմակերպչական, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումը, ո՞վ պետք է այն կատարի, ինչպես նաև որոշում է դրանց բովանդակությունը:

Վերը թվարկված գործողությունների իրագործումից հետո քննիչը կազմում է հանցագործության քննության գրավոր պլանը և այլ օժանդակ փաստաթղթեր: Այս փուլում քննիչի մշակած ծրագիրը գրավոր արտացոլում է ստանում, որով էլ իրականացվում է հետագա քննությունը: Գրավոր պլանում ընդհանուր առմամբ անհրաժեշտ է ամրագրել բոլոր քննչական գործողությունները, ինչպես նաև օպերատիվ-հետախուզական ու կազմակերպատեխնիկական միջոցառումները:

Նշենք, որ կազմված պլանի իրականացման ընթացքում քննիչը չի դադարում շարունակել պլանավորման գործընթացը: Ա. Մ. Լարինն իրավագիտերեն նշում է, որ պլանավորումը հիմնվում է քննության ընթացքում անընդհատ լրացվող փաստական հանգամանքների բազմակողմանի գնահատման վրա: Ուստի լրացվում, ուղղվում, փոփոխվում է նաև պլանը: Այդ պատճառով պլանավորումն

անընդհատ է¹⁸: Գրավոր պլանի կազմումն օգնում է քննիչին առավել արդյունավետ օգտագործել իր ժամանակը:

Քննության պլանավորման իրականացման վերահսկողություն և պլանի ուղղման փուլում քննիչը ոչ միայն ապացույցներ է հավաքում, ստուգում ու գնահատում, այլև մանրամասնորեն վերահսկում է նախատեսված գործողությունների իրականացումը: Բացի դրանից, գնահատվում են առաջադրված վարկածները, կատարվում են անհրաժեշտ ուղղումներ և այլն:

Կարելի է համաձայնել Վ. Ի. Ռոխլինի հետ, ով նշում է, որ քննիչը, «գործելով նախորդիվ ասվածի հիման վրա... պետք է ապահովի պլանավորման ժամանակին իրականացումը, զարգացման դինամիկությունը՝ ... կատարի անհրաժեշտ փոփոխությունները»¹⁹:

Այս փուլում պլանավորման կարևոր խնդիրներից է պլանի առանձին մասերի իրականացման համար քննիչի գործողությունների համակարգումը, յուրաքանչյուր կատարողի համար իր խնդիրների որոշակիացումը, այսինքն՝ կազմակերպումը: Վերահսկողության շրջանակներում քննիչը միաժամանակ համախմբում է հավաքված տեղեկությունները և վերլուծում դրանք:

Հարկ է ընդգծել, որ պլանավորումը չպետք է նույնացնել գրավոր պլանի կազմման հետ, ինչը զուտ տեխնիկական հնարք է: «Չի կարելի պլանը նույնացնել քննության պլանավորման հետ: Պլանավորումն իրենից ներկայացնում է քննության հետագա ընթացքի վերաբերյալ քննիչի մտավոր գործունեություն: Պլանը ներքին մտավոր աշխատանքի արտաքին դրսևորումն է միայն, որն էլ, բնականաբար, ամբողջությամբ չի արտացոլում քննիչի աշխատանքի ողջ ստեղծագործական գործընթացը, այլ փոխանցում է այդ գործընթացի հիմնական փուլերը միայն», - նշում է Ս. Ա. Վելիչկինը²⁰:

Պլանավորումը քննիչի մտավոր լարված գործընթացն է, որն սկսվում է քրեա-

Կրիմինալիստիկա

կան գործի հարուցման հարցի լուծումից և շարունակվում է ընդհուպ մինչև քննության ավարտը²¹:

Այսպիսով՝ պլանը պլանավորման արդյունք է, որում տեղ են գտնում քննիչի որոշումները քննության ուղղության, քննչական գործողությունների, այլ դատավարական գործողությունների, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացման ժամկետների և հերթականության վերաբերյալ: Սակայն միևնույն ժամանակ հարկ է նկատել, որ պլանավորման սկզբունքները կիրառելի են նաև քննչական պլանի կազմման համար:

Պետք է նշել, որ կախված քննվող գործի ծավալից քննչական պլանի տեսակները կարող են տարբերվել:

Ոչ բարդ ու բազմադրվագ գործի քննության ժամանակ կազմվում է ընդհանուր քննչական պլան, որտեղ սկզբում նշվում են գործով պարզման ենթակա վարկածները, այնուհետև համառոտակի շարադրվում են հանցագործության պարզաբանման ենթակա հանգամանքները, որոնցից էլ տրամաբանորեն բխում է պլանի հետագա բովանդակությունը: Այսինքն, քննչական գործողությունները և ՕՀՄ կատարողները, կատարման ժամկետները և ծանոթությունները: «Ծանոթություններ» սյունակում նշումներ են կատարվում քննչական գործողությունների և ՕՀՄ-ների կատարման ժամկետների փոփոխման, լրացուցիչ գործողությունների կատարման և այլ հարցերի մասին:

Բարդ և բազմադրվագ գործերով քննության ընթացքում քննության պլանը կազմվում է այլ ձևով: Այս դեպքում կազմվում է բարդ կամ բազմադրվագ պլան, որն իրենից ներկայացնում է հիմնական և լրացուցիչ պլանների ամբողջություն՝ հեռանկարային պլան, որը, որպես կանոն, գտնվում է քննչական խմբի ղեկավարի մոտ և դրվագային պլանների, որոնք գտնվում են քննչական խմբի առանձին անդամի կամ անդամների մոտ:

Քննչական խումբը վարում է սկզբնական նյութերի աշխատանքային հաշվառումը: Դա թույլ է տալիս բացառել դրանց կորուստը և հնարավորություն ունենալ հետևելու դրանց ընթացքին:

Ինչպես ցույց է տալիս քննչական փորձի ընդհանրացումը, աշխատանքի մեծածավալ լինելու պարագայում (երբ քննչական խումբը ներառում է շտաբը, տեղեկատվական կենտրոնը, տարածքային առումով միմյանցից հեռու գտնվող քննիչների ենթախմբերը) առավել արդյունավետ է հանդիսանում հաշվառման երկօղակ համակարգը: Հանցագործության յուրաքանչյուր դրվագի վերաբերյալ նյութը հաշվառվում է ողջ տարածաշրջանի քննչական խմբի տեղեկատվական կենտրոնում (շտաբում) և այն կոնկրետ խմբում (տարածաշրջանային, առարկայական կամ անհատական), որտեղ այն հանձնվում է: Այդ նպատակով յուրաքանչյուր խմբում, որն աշխատում է որոշակի տարածքում կամ առանձին ուղղությամբ, սահմանված կարգով վարվում է հատուկ հաշվառում²²:

Քննչական աշխատանքի առավել արդյունավետ կազմակերպման նպատակով բոլոր նյութերը, որոնք հաշվառվել և մուտքագրվել են քննչական խումբ, որպես կանոն, բաշխվում են ըստ հանցագործությունների կատարման վայրի (բնակավայրի, շրջանի, թաղամասի): Երբեմն հայտարարությունը տրվում է և՛ տեղական ոստիկանություն, և՛ դատախազություն, և՛ պետական իշխանության բարձրագույն մարմիններ, իսկ հետո՝ նաև քննչական խումբ: Նմանատիպ դեպքերում նյութերը ենթակա են միավորման, ինչի վերաբերյալ էլեկտրոնային հաշվիչ մեքենայում (ԷՀՄ) ժամանակին կատարվում են համապատասխան նշումներ:

Ընդ որում, երբեմն հանդիպում են դեպքեր, երբ առանձին դրվագներով նյութերն ընդունվում են քննչական խումբ՝ այն պարագայում, երբ դրանք արդեն ուղարկվել են դատարան²³:

Դրանից հետո նյութերը կարող են բա-

ժամվել՝ ըստ կատարված հանցագործությունների (կողոպուտ, հրկիզում և այլն), առանձին դեպքերի կամ հանցագործների խմբերի: Անհրաժեշտ է, սակայն, նկատի ունենալ, որ նյութերի ավելորդ մասնատվածությունը, դյուրացնելով իրավիճակի տիրապետումը, միևնույն ժամանակ կարող է հանգեցնել ողջ հանցավոր իրադարձության ամբողջական պատկերի կորստի, առանձին դրվագների արհեստական խզման, որոնք կազմում են միևնույն շղթայի օղակներ: Դրա կանխման համար անհրաժեշտ է, որպեսզի քննչական խմբի ղեկավարը պարբերաբար ամփոփի քննության արդյունքները և դրա հիման վրա ճշգրտի նյութերի բաժանումը:

Էլեկտրոնային հաշվիչ մեքենայի օգտագործմամբ սկզբնական նյութերի հաշվառումը հնարավորություն է տալիս ավտոմատացնել դրանց համակարգումը: Տեղեկությունների հաշվառման համակարգի մշակման ժամանակ օպերատորը հաշվված թույլներում կարող է համակարգել մեքենայի հիշողության մեջ ներդրված բոլոր դրվագները՝ ըստ քննչական խմբի, ըստ առանձին տարածքների, բնակավայրի, տուժողների կամ կասկածյալների: Միաժամանակ, հայտնաբերվում են փոխարինող նյութեր, անճշտություններ՝ ներկայացված հասցեներում, ազգանուններում:

Նյութերի՝ ըստ հատվածների առանձնացմանը համապատասխան, դրանցից յուրաքանչյուրով քննչական խմբում կարող են ստեղծվել ենթախմբեր: Հանցագործությունների վերաբերյալ նյութերն առանձին քննիչների միջև հիմնականում բաշխվում են՝ ըստ տարածքային հատկանիշի՝ հաշվի առնելով տարբեր դեպքերի վայրերի՝ միմյանցից հեռավորությունը:

Այսպիսով, բացի վերոնշյալ աղբյուրներից, ներկայումս տեղեկատվության բավականին արդյունավետ և օգտակար աղբյուր է հանդիսանում համացանցի հնարավորությունների և էլեկտրոնային էջերի օգտագործումը, որոնք օպերատիվ

կերպով արձագանքում են քննվող դեպքի ընդհանուր և մասնավոր փաստերին: Միաժամանակ անհրաժեշտ է ապահովել քննչական խմբի անարգել մուտքը քննության ընդհանուր էլեկտրոնային համակարգի շտեմարան:

Հայտնի է, որ յուրաքանչյուր հանցավոր իրադարձություն նյութական աշխարհում թողնում է յուրահատուկ հետևանքներ: Բայց, ամեն դեպքում, կան միատարր հանցագործություններ, որոնց քննության ժամանակ իրավասու մարմիններն առնչվում են տիպային իրավիճակների, և, հետևաբար, հավաքում և օգտագործում են հանցագործության վերաբերյալ տիպային տեղեկություններ:

Ինչպես արդարացիորեն նկատում են մի շարք գիտնականներ, հանցագործությունը որոշակի տարրերից կազմված իրադարձություն է, որի բացասական հետևանքներն անհրաժեշտություն են առաջացնում քննության միջոցով բացահայտել դրա պատճառները, պայմաններն ու դրանց փոխկապակցվածությունը²⁴:

Այսպիսով, կարող ենք հավաստել, որ գործնականում անգնահատելի է գրավոր քննչական պլանի նշանակությունը: Թերևս այդ է վկայում ՀՀ քննչական կոմիտեի նախագահի 12.03.2015թ. N11 հրամանը, որով ըստ էության ՀՀ քննչական պրակտիկայում ներդրվել և կարգավորվել է գրավոր պլանի վարման կարգը: Մասնավորապես, հրամանով հաստատվել է Հայաստանի Հանրապետության քննչական կոմիտեում քննության պլանավորման աշխատանքների կազմակերպման միասնականության վերաբերյալ ուղեցույցը՝ միաժամանակ քննիչների կողմից հանձնարարականի պահանջների կատարման նկատմամբ անմիջական հսկողությունը դնելով համապատասխան ստորաբաժանման պետի վրա: Քննչական պլանի տեսակները սահմանված են հրամանի առանձին հավելվածով²⁵, իսկ հրամանի տեքստն ու հաստատված ուղեցույցը ներկայացվում է ստորև:

Կրիմինալիստիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԱԽԱԳԱՀԻ**

**ՀՐԱՄԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵՈՒՄ
ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՊԼԱՆԱՎՈՐՄԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ՍԻԱՍՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ
ՈՒՂԵՑՈՒՅՑԸ ՀԱՍՏԱՏԵԼՈՒ ՍԱՍԻՆ**

Ղեկավարվելով «Հայաստանի Հանրապետության քննչական կոմիտեի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 12-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով՝

Հրամայում են՝

Հաստատել Հայաստանի Հանրապետության քննչական կոմիտեում քննության պլանավորման աշխատանքների կազմակերպման միասնականության վերաբերյալ ուղեցույցը՝ համաձայն հավելվածի (կցվում է):

Հրամանի կատարման վերահսկողությունը դնել Հայաստանի Հանրապետության քննչական կոմիտեի նախագահի տեղակալների վրա՝ ըստ համակարգման ոլորտների:

Քննիչների կողմից հանձնարարականի պահանջների կատարման նկատմամբ անմիջական հսկողությունը դնել համապատասխան ստորաբաժանման պետի վրա:

Հրամանի պահանջների կատարման վիճակի վերաբերյալ ամփոփումներն իրականացնում է Հայաստանի Հանրապետության քննչական կոմիտեի քննության աջակցության վարչությունը՝ կիսամյակը մեկ անգամ:

Ա. Գ. ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ
12.03.2015թ.
ք. Երևան

ՀԱՎԵԼՎԱԾ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ ՆԱԽԱԳԱՀԻ
12.03.2015թ.
ԹԻՎ -11-ՀՐԱՄԱՆԻ

ՈՒՂԵՑՈՒՅՑ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵՈՒՄ
ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՊԼԱՆԱՎՈՐՄԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ
ՍԻԱՍՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

ՀՈՎՍԵՓՅԱՆԻ - ՆՈՑԵՄԲԵՐ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

1. Սույն ուղեցույցով սահմանվում են քրեական վարույթով քննության պլանավորման աշխատանքների կազմակերպման միասնական չափանիշներ:
2. Քննության պլանավորումը (այսուհետ՝ պլանավորում) մտածողական գործընթաց է, որը ներառում է առերևույթ հանցագործության հանգամանքների բացահայտմանն ուղղված աշխատանքների բովանդակությունը և հաջորդականությունը: Պլանավորման առանցքը քննչական վարկածների առաջադրումն է՝ դրանց յուրաքանչյուրի ստուգման նպատակով (բացահայտման ենթակա հանգամանքների շրջանակի

որոշում):

3. Պլանավորման բովանդակությունը ենթադրում է՝

1) վարկածների առաջադրում,

2) վարկածի վերլուծությունից բխող պարզաբանման ենթակա հանգամանքների և հարցերի սահմանում,

3) առաջադրված վարկածների հետազոտման, դրանցից բխող հարցերի պարզաբանման, գործով ապացուցման առարկայի սահմանման և քննության այլ խնդիրների լուծման համար անհրաժեշտ քննչական գործողությունների, օպերատիվ-հետախուզական և այլ ստուգողական ու կանխարգելիչ միջոցառումների շրջանակի որոշում,

4) նախատեսված գործողությունների կատարման ժամկետների և հաջորդակա-նության, ինչպես նաև կատարողների որոշումը:

4. Պլանավորման գործողությունն իրականացվում է յուրաքանչյուր քրեական գոր-ծով, հնարավոր քննչական վարկածների առաջադրումից հետո:

5. Քննիչի կողմից կազմվող քննության պլանի հիմնական ձևերն են՝ քննության պլան կոնկրետ քրեական գործով (տե՛ս տիպային սխեմաներ 1 կամ 2),

2) կոնկրետ քննչական գործողության կատարման պլան (տե՛ս տիպային սխեմա-ներ 4, 5),

3) քննիչի վարույթում գտնվող մի քանի քրեական գործերով որոշակի ժամանակա-հատվածի համար քննության պլան (օրացուցային) (տե՛ս տիպային սխեմա 3):

6. Քննության պլանի հիմնական ձևերը կազմվում են գրավոր և բաղկացած են հետևյալ բաղադրիչներից՝

(կոնկրետ քրեական գործով քննության պլան)

1) գործի անվանումը,

2) քննիչի կողմից հարուցման և վարույթ ընդունելու ամսաթվերը,

3) նախաքննության ավարտը (նշում է կատարվում ժամկետի երկարացման, եթե դա տեղի է ունեցել, և ավարտի մասին),

4) կալանավորված անձի տվյալները,

5) կալանքի ժամկետը (նշում է կատարվում նաև կալանքի տակ պահելու ժամկե-տի երկարացման մասին),

6) քննչական վարկածը,

7) պարզաբանման ենթակա հանգամանքները,

8) անհրաժեշտ միջոցառումները (քրեադատավարական և օպերատիվ-հետախու-զական),

9) յուրաքանչյուր միջոցառման կատարման ժամկետը,

10) կատարողները,

11) նշում միջոցառման կատարման մասին (ինչ է պարզվել միջոցառման ժամա-նակ կամ չկատարման պատճառները),

12) նախավարկածային հարցեր, որոնց պարզելու անհրաժեշտությունն առաջա-նում է այն ժամանակ, երբ հիմնական վարկած առաջադրելու համար բավարար տե-ղեկատվություն չկա,

(կոնկրետ քննչական գործողության կատարման պլան)

13) քննչական գործողության անվանումը, բովանդակությունը, տեղը, ժամանակը, եղանակը, ամրագրման տեխնիկական միջոցները, մասնակիցները,

14) պարզաբանման ենթակա հանգամանքները,

15) կիրառված տակտիկական հնարքները,

(օրացուցային քննության պլան)

16) քննիչի վարույթում գտնվող քրեական գործերի անվանումը,

Կրիմինալիստիկա

17) հարուցման և վարույթ ընդունելու ամսաթվերը,

18) շաբաթվա կտրվածքով յուրաքանչյուր քրեական գործով պլանավորված քննչական գործողությունները և դրանց կատարման ժամկետները՝ օրացուցային նշումով:

7. Եթե կիրառվում է քննության խմբային մեթոդը, քննչական և օպերատիվ խմբի ղեկավարի և խմբի մյուս անդամների մասնակցությամբ, գործով կազմվում է քննության ընդհանուր պլան, իսկ նշվածից գատ յուրաքանչյուր քննիչ կազմում է իր անհատական քննության պլանը: Քննության ընդհանուր պլանի կազմման համար պատասխանատուն քննչական խմբի ղեկավարն է:

8. Անհատական պլանի կոնկրետ բովանդակությունը կախված է նրանից, թե ինչպես է բաշխվել պարտականությունները խմբի անդամների միջև և ի՞նչ հանձնարարություններ է ստացել յուրաքանչյուրը:

9. Խմբային և բազմադրվագ քրեական գործերով ընդհանուր և անհատական քննության պլանների հետ կարող են օգտագործվել նաև պլանավորման օժանդակ միջոցներ՝

1) հանցավոր խմբի կառուցվածքի սխեմա,

2) հանցակիցների հանցավոր կապերի սխեմա,

3) փաստաթղթաշրջանառության, ապրանքանյութական արժեքների շարժի, կազմակերպության կառուցվածքի, արտադրության տեխնոլոգիական պրոցեսների սխեմաներ,

4) անձնական քարտեր՝ մեղադրյալների, նրանց մեղսագրվող արարքների ու առկա ապացույցների նշումով և այլն,

5) մեղադրյալի կապերի ցանկը և այլն:

10. Քննիչն իր վարույթում առկա քրեական գործերով կազմում է քննության օրացուցային պլան (տե՛ս սխեմա 3) շաբաթական կտրվածքով:

11. Քննիչի շաբաթվա աշխատանքի պլանը համաձայնեցվում է տվյալ քննիչի

անմիջական վերադասի հետ՝ քննիչի անցած շաբաթվա աշխատանքի արդյունքներն ամփոփելուց հետո:

12. Քննիչի քննության օրացուցային պլանը համաձայնեցումից հետո ներկայացվում է տվյալ ստորաբաժանման ղեկավարի հաստատմանը:

13. Ամփոփման ժամանակ ստուգվում են քննիչի քննության օրացուցային պլանով նախատեսված աշխատանքների կատարման վիճակը, չկատարված աշխատանքների պատճառները և դրանց կատարման հեռանկարը:

14. Քննիչի անմիջական վերադասը պատասխանատվություն է կրում ենթակա քննիչների պլանավորման աշխատանքների պատշաճ կազմակերպման և արդյունավետության ապահովման համար:

15. Քննության պլանավորման բովանդակության շուրջ լրացուցիչ տեղեկատվություն ստանալու աղբյուր է ծառայում սույն ուղեցույցին կցված «Քննության պլանավորումը» խորագրով բացատրական նյութը:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարող ենք հավաստել, որ պլանավորումը՝ որպես քրեական գործերի քննության կազմակերպման մեթոդ, դրա արդյունավետության ապահովման կարևորագույն երաշխիքներից է: Միայն պլանավորման որակյալ իրականացման արդյունքում կարելի է խելամոռեն բաշխել մարդկային ռեսուրսները, աշխատաժամանակը, առկա միջոցները, ինչպես նաև արագ և կազմակերպված սկսել ու իրականացնել քննությունը՝ ապահովելով դրա հետագա արդյունավետ ընթացքը Այս իմաստով քննության պլանավորման մեթոդաբանությունը պայմանավորում է այլ մարմինների ու սուբյեկտների հետ վարույթն իրականացնող մարմնի փոխգործողության կազմակերպման հիմքերի ու առանձնահատկությունների համալիր ուսումնասիրումը:

1. *Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Российская Е. Р.* Криминалистика: Учебник для вузов /Под ред. Р.С. Белкина.- 2-е изд., перераб. и доп. М., Норма, 2006, с. 477.
2. *Лузгин И. М.* Планирование расследования. М., 1962, с. 3-4.
3. *Донцов П. В., Бирюков П. Н.* Расследование налоговых преступлений с «иностраннным элементом»: правовые и криминалистические аспекты. Воронеж, 2003, с. 66-67.
4. *Зеленский В. Д.* Организация расследования преступлений. Криминалистические аспекты /Отв.ред. Ю.Н. Лукин. Ростов-на-Дону. Изд-во Рост. ун-та, 1989, с. 42-43.
5. *Величкин С. А.* Криминалистика: Учебник / Под ред Т. А. Седовой, А. А. Эксархопуло, СПб. Издательство «Лань» 2001, с. 435.
6. *Зеленский В. Д.* Организация расследования преступлений. Криминалистические аспекты/ Отв. ред. Ю.Н. Лукин. Ростов-на-Дону, Изд-во Рост. ун-та, 1989, с. 44.
7. *Белкин Р. С.* Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. М., 1987, с. 37.
8. *Васильев А. Н.* Следственная тактика. М., «Юридическая литература», 1976, с. 143.
9. *Драпкин Л. Я.* Основы теории следственных ситуаций. Свердловск, Изд-во Урал. ун-та, 1987, с. 157.
10. *Дубровицкая Л. П., Лузгин И. М.* Планирование расследования. М., 1973, с. 3.
11. *Енгибарян В. Г.* Криминалистическая теория расследования массовых беспорядков (по материалам Республики Армения и Российской Федерации): Монография/ под науч. ред. засл. юриста Российской Федерации, докт. юрид. наук, проф. А.М. Кустова. М., Юрлитинформ, 2014, с. 64-66.
12. *Копылов И. А., Резван А. П., Косарев В. Н.* Криминалистические версии и планирование расследования: Лекция. Волгоград, ВЮИ МВД России, 2000, с. 17.
13. *Ենգիրարյան Վ. Գ.* Օրբելտիվ ճշմարտությունը քրեական դատավարությունում, Պետություն և իրավունք, N2, Երևան, 1998, էջ 103-104:
14. *Драпкин Л. Я.* Основы теории следственных ситуаций. Свердловск, Изд-во Урал. ун-та, 1987, с. 152-155.
15. *Лузгин И. М.* Планирование расследования. М., 1962, с. 5-6.
16. *Копылов И. А., Резван А. П., Косарев В. Н.* Криминалистические версии и планирование расследования: Лекция. Волгоград, ВЮИ МВД России, 2000, с. 20.
17. *Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Российская Е. Р.* Криминалистика: Учебник для вузов /Под ред. Р. С. Белкина.- 2-е изд., перераб. и доп. М., Норма, 2006, с. 478.
18. *Ларин А. М.* Расследование по уголовному делу. Планирование, организация. М., 1970, с. 58.
19. *Рохлин В. И.* Планирование расследования: конспект лекций. Л.: Инт усов. следств. работников. 1980, с. 15.
20. *Величкин С. А.* Криминалистика: Учебник / Под ред Т. А. Седовой, А. А. Эксархопуло, — СПб.: Издательство «Лань» 2001, с. 436.
21. *Копылов И. А., Резван А. П., Косарев В. Н.* Криминалистические версии и планирование расследования: Лекция. Волгоград, ВЮИ МВД России, 2000, с. 16.
22. *Григорьев В. Н.* Расследование преступлений в чрезвычайных условиях (правовое обеспечение, организация, методика): Дис.. д.-ра юрид. наук. М., 1993, с. 315.
23. Թե՛ն այդ նյութերը չեն կրում նախնական բնույթ, սակայն դրանք քրեական գործի կոնկրետ դրվագի համար կարևոր են և որպես օժանդակ նյութեր կարող են օգտագործվել այլ դրվագների բնութրյան ժամանակ:
24. *Яблоков Н. П.* Криминалистическая методика расследования. М., 2005, с. 21.
25. http://investigative.am/news/view/p/lanavorum_hraman.html.

Վրեժ ՕՀԱՆՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի
դեպքի վայրի փորձաքննությունների բաժնի պետ

ԴԵՊՔԻ ՎԱՅՐԻ ԶՆՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՈՐՈՇ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԱՐՉԵՐ

Քրեական գործ հարուցելու թաժամանակ շատ կարևոր նշանակություն ունի, թե ինչ հիմքով կամ ինչ պատճառներով է հարուցվել տվյալ գործը, ինչպիսի ապացուցողական բազա է ընկած գործի հիմքում:

Քրեական գործը, որպես կանոն, հարուցվում է որևիցե դեպքի կապակցությամբ, այս կամ այն իրավախախտման հարցերը պարզելու և դրանց իրավական գնահատական տալու համար: Այդ կապակցությամբ, անհրաժեշտ է նշել, որ քրեական գործի հարուցման հիմքում հիմնականում ընկած են իրենդեն ապացույցները, առանց որոնց քրեական գործին ընթացք տալ հնարավոր չէ: Քրեական դատավարության օրենսգրքի 104-րդ հոդվածը սահմանում է ապացույցների շրջանակը, որտեղ որպես ապացույցներ թույլատրվում է ներկայացնել դատավարության մասնակիցների (կողմերի) ցուցմունքները, ինչպես նաև փորձագետի եզրակացությունը, իրենդեն ապացույցները, քննչական և դատավարական գործողությունների արձանագրությունները ու այլ փաստաթղթեր:

Եթե քրեական գործում չկան բավարար ապացույցներ, փորձագե-

տի եզրակացություններ, և այն հիմնված է միայն վկայի ցուցմունքների վրա, ապա այն հիմնավոր չէ:

ՀՀ քրեական դատավարական օրենսգրքի 217-րդ հոդվածը պարզաբանում է, որ «հանցագործության հետքերը, այլ նյութական օբյեկտները հայտնաբերելու, հանցագործության դեպքը, ինչպես նաև գործի համար նշանակություն ունեցող մյուս հանգամանքները պարզելու նպատակով՝ քննիչը կատարում է տեղանքի, շինությունների, առարկաների, կենդանիների, մարդու կամ կենդանու դիակի զննում»:

Զննությունը կատարում է քննիչը: Զննությունն սկսելուց առաջ քննիչը դրան մասնակցող անձանց բացատրում է իրենց իրավունքներն ու պարտականությունները: Եթե զննության կատարման ընթացքում պետք է կիրառվեն տեխնիկական միջոցներ, գործողության մասնակիցները տեղեկացվում են այդ մասին: Նշված գործողությունների կատարման մասին նշվում է արձանագրության մեջ: Այնուհետև քննիչը մյուս մասնակիցների հետ սկսում է զննությունը՝ կատարելով զննվող օբյեկտի անմիջական դիտարկում և ուսումնասիրություն: Պայմանականորեն առանձնաց-

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

վում է զննության կատարման երկու փուլ՝ ստատիկ և դինամիկ: Առաջինի ընթացքում օբյեկտն ուսումնասիրվում է այն վիճակում, որում գտնվում է զննությունն սկսելու պահին: Երկրորդ փուլում համապատասխան օբյեկտները կարող են տեղաշարժվել, և կատարվում է դրանց առավել մանրակրկիտ ուսումնասիրությունը: Քննիչը զննում է տեսանելի օբյեկտները, իսկ անհրաժեշտության դեպքում դրանց զննումը դարձնում է մատչելի, եթե դրանով չեն խախտվում քաղաքացիների իրավունքները:¹

Թերևս անհասկանալի է, որ օրենսդիրը չի առանձնացնում դեպքի վայրի զննության արձանագրության հասկացությունը, այլ այն, ի թիվս մյուսների, ներկայացնում է մեկ ընդհանուր բառով՝ զննությամբ: Մեր կարծիքով, ճիշտ կլիներ, եթե օրենսդիրը դեպքի վայրի զննությունն առանձնացներ և նախատեսեր առանձին հոդվածով, դրանից բխող իր բոլոր հետևանքներով: Ի վերջո, դեպքի վայրի զննության ժամանակ ձեռք բերված տվյալների (ապացույցների) հիման վրա է որոշում քրեական գործ հարուցելու հարցը:

Հետաքրքիր է, որ քրեական դատավարության օրենսգրքի 121-րդ հոդվածում խոսվում է քննության և դատավարական գործողությունների մասին՝ առանց նշելու, որ հիմնականում տեղազննության ժամանակ են ի հայտ գալիս այն բոլոր հարցերը, որոնք արժարժվում են քրեական դատավարության օրենսգրքի 121-րդ հոդվածում:

Կարծես թե ուղղելով սխալը՝ օրենսդիրն արդեն Քրեական դատավարության օրենսգրքի 217-րդ հոդվածում անրադառնում է զննությանը՝ դարձյալ թերի կարգավորելով նման կարևոր դատավարական քննչական գործողության կատարումը:

Ինչ վերաբերում է տեղազննությանը ձեռք բերված ելակետային տվյալներին, ապա անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ հիմնականում դեպքի վայրի զննությամբ են ձեռք բերվում բոլոր այն տվյալները, որոնք հետագայում քրեական գործի հարուցման համար հիմք են հանդիսանում: Պրակտիկայում, որպես կանոն, գրեթե բոլոր հանցագործությունների քննության ժամանակ կատարվում է տեղազննություն, որը ձևակերպվում է համապատասխան արձանագրությամբ: Յուրաքանչյուր հանցագործության բացահայտման հիմքում ընկած են տեղազննությամբ ձեռք բերված ելակետային տվյալները: Այս առումով էական նշանակություն ունի իրեղեն ապացույցների ձեռք բերման, դրանց ֆիքսման ու փաթեթավորման գործընթացը:²

Քրեական դատավարությունում առարկան իրեղեն ապացույց է ճանաչվում քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ: Այդ հարցի կապակցությամբ որոշ մասնագետներ գտնում են, որ դեպքի վայրում հայտնաբերված բոլոր իրերը համարվում են իրեղեն ապացույցներ, որը, մեր կարծիքով, ճիշտ չէ:

Միանգամայն ընդունելի է մաս-

Կրիմինալիստիկա

նագիտական գրականության մեջ Վ. Գ. Ենգիբարյանի կողմից դեպքի վայրի հասկացության բնորոշումը:

Այս կապակցությամբ Վ. Գ. Ենգիբարյանը նշում է. «Դեպքի վայրը կարող է ընդգրկել կատարված հանցավոր արարքի բոլոր դրվագները, մինչդեռ, դեպքի տեղն ավելի նեղ հասկացություն է և տակտիկական տեսանկյունից ընդգրկում է տարածական չափելի այն հատվածը կամ հատվածները, որոնց ուսումնասիրման՝ զննման համար էլ մշակվել և մշակվում է համապատասխան տակտիկական հնարքների համակարգը: Խոսելով զննության տակտիկական հնարքների ու դրանց համակարգի մասին՝ մենք հակված ենք որպես օբյեկտ դիտարկել և հետևաբար օգտագործել դեպքի տեղ հասկացությունը, իսկ դեպքի վայրն իրենից ներկայացնում է մարդկանց, իրերի, հարաբերությունների մի աշխարհ, ամենատարբեր նյութական ամրապնդված տեղեկության եզակի զինանոց: Տեղեկություններ են պարունակում անգամ այն օբյեկտները (դրանց տեսակը, վիճակը, միմյանց նկատմամբ ունեցած դիրքը և այլն), որոնք տեղում են գտնվել մինչև հանցագործության կատարումը և անփոփոխ են մնացել դեպքի ժամանակ: Արժեքավոր են անգամ դեպքի վայրում հայտնաբերված այն առարկաները, հետքերը, որոնք բացակայել են մինչև դեպքը: Այդ պատճառով էլ դեպքի տեղի զննությունը, հանդիսանալով քննչական զննության ամենաբարդ և բազմաբովանդակ տեսակ, ունի հսկայական նշա-

նակություն հանցագործության քննության համար»:³

Դեպքի վայրի զննության կատարումը կապված է որոշակի դժվարությունների հետ՝ քննիչը, որպես կանոն, չգիտի, թե ինչպիսի պայմաններում կկատարվի տեղազննությունը և այդ պատճառով էլ, մինչև դեպքի վայր մեկնելը, նախապատրաստական աշխատանքներ է տանում: Լինում են այնպիսի հանգամանքներ, որոնց առկայության պայմաններում հնարավոր չէ տեղազննություն կատարել (ձյուն, անձրև, ջրհեղեղ և այլն): Այդ դեպքում քննիչը հանձնարարում է համապատասխան իրավապահ մարմիններին պահպանել դեպքի վայրը, մինչև հնարավորություն կստեղծվի տեղազննության կատարման համար:

Այսպիսով, ճիշտ և համակողմանի տեղազննությունը հանցագործության բացահայտման երաշխիքն է: Հանցագործը միշտ էլ դեպքի վայրում հետք է թողնում: Անհրաժեշտ է մանրակրկիտ ուսումնասիրել դեպքի վայրը, և հետքեր անպայման կհայտնաբերվեն:

Տեղազննության կատարման ժամանակ, որպես կանոն, գործում է մեկ կանոն՝ տեղազննությունն սկսվում է ժամացույցի սլաքի ուղղությամբ, ձախից՝ աջ, աստիճանաբար հասնելով կենտրոնին: Տեղազննության ժամանակ ուսումնասիրվում և ամրագրվում է ամեն ինչ, նույնիսկ արտաքինից մանրուք հանդիսացող առարկաներ, հետքեր:

Անհրաժեշտության դեպքում զն-

նության կատարմանը կարող է ներգրավվել մասնագետ: Չննության ընթացքում քննիչն ինքնուրույն մասնագետի օգնությամբ վերցնում է հետքեր, իրեր, փաստաթղթեր, ինչպես նաև այլ առարկաներ, որոնք գործով հետազայում կարող են ունենալ ապացուցողական նշանակություն: Դրանք փաթեթավորվում, կնքվում և կցվում են արձանագրությանը: Քննիչն իրավունք ունի զննությանը մասնակից դարձնել նաև կասկածյալին, մեղադրյալին պաշտպանին, տուժողին և վկային:

Տեղագնությունն ավարտելուց

հետո քննիչի կամ հետաքննիչի կողմից կազմվում է արձանագրություն, որն ստորագրում են հրավիրված ընթերականերն ու մասնակիցները (Քր. դատ. օր. 218-րդ հոդ.):⁴

Գտնում ենք, որ նպատակահարմար է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում նախատեսել առանձին հոդված, որը նվիրված կլինի դեպքի վայրի զննությանը, այն կանվանվի «Դեպքի վայրի զննություն», որը համակարգված ձևով կկարգավորի այս քննչական գործողության կատարման կարգը և պայմանները:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք: Երևան ԵՊՀ, 2010թ.:

2. **Օհանյան Լ. Պ.** Կրիմինալիստիկա: Երևան, 2010թ.:

Շնգիրարյան Վ. «Դեպքի տեղի զննության տակտիկական առանձնահատկությունները քրեադատավարական իրավունքի և կրիմինալիստիկայի գիտության համատեքստում»: «Դատական իշխանություն», թիվ 2-3 (200-201) 2016, 74-81 էջեր:

4. «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն» - Հատուկ մաս - ԵՊՀ հրատ., 2010թ.:

5. «Փորձաքննությունների ազգային

բյուրո» ներկայացված օբյեկտների և նյութերի ձեռնարկ: Երևան, 2008թ.:

6. "Уголовно-процессуальный кодекс РФ", Москва.

7. "Комментарий к УПК РФ", Москва.

8. "Тактика работы по следам в ходе осмотра места происшествия и предназначении судебных эксперти" Учебное пособие — Бартеньев Е. А., Новосибирск, 2014г.

9. "Осмотр в месте происшествия (Тактика и практика)" Учебное пособие - Марков В. А. Самара, 2008г.

1. «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն» - Հատուկ մաս – Երևանի պետ. համալսարան – Եր.ԵՊՀ հրատ., 2010թ., էջ 136:

2. **Օհանյան Վ.** «Գործի քննության ընթացքում հայտնաբերված իրերի փաթեթավորման, ձևակերպման և հանձնման որոշ հարցեր»: «Դատական իշխանություն», թիվ 12 (137), 2010, 48-51 էջեր:

3. **Շնգիրարյան Վ.** «Դեպքի տեղի զննության տակտիկական առանձնահատկությունները քրեադատավարական իրավունքի և կրիմինալիստիկայի գիտության համատեքստում»: «Դատական իշխանություն», թիվ 2-3 (200-201) 2016, 74-81 էջեր:

նության տակտիկական առանձնահատկությունները քրեադատավարական իրավունքի և կրիմինալիստիկայի գիտության համատեքստում»: «Դատական իշխանություն», թիվ 2-3 (200-201) 2016, 74-81 էջեր:

4. «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն» - Հատուկ մաս – Երևանի պետ. համալսարան – Եր., ԵՊՀ հրատ. 2010թ., էջ 137:

Քրեակատարողական իրավունք

Մարտին ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ

*Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի
իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի
քրեական և քրեական դատավարության իրավունքի հայցող*

ԿԱԼԱՆՔԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ

ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Կալանքի՝ որպես քրեական պատժի, նպատակներին հասնելու համար դեռ բավարար չէ այդ մասին օրինական և հիմնավոր դատավճիռ կայացնելը: Քրեական ցանկացած պատժատեսակ, այդ թվում՝ կալանքը, կարող է ապահովել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի (ՌԴ քրեական օրենսգրքի 43-րդ հոդված) պահանջների իրականացումը միայն այն դեպքում, երբ այն պատշաճ կատարվում է, այսինքն՝ սահմանված ընթացակարգերով կյանքի է կոչվում:

Պատժի պատշաճ կատարումն ապահովում է հետաքննական, նախաքննական և արդարադատության մարմինների աշխատանքի արդյունավետությունը և հանդիսանում է իրավապաշտպան և արդարադատության մարմինների նպատակաուղղված գործունեության ավարտը, որն ուղղված է եղել հանցագործությունների բացահայտմանն ու դրանց հեղինակների պատժելուն:¹

Այս առումով կալանքի՝ որպես պատժատեսակի կատարման ինքնուրույն ուսումնասիրության անհրաժեշտությունն ուղղակի պարտադիր պայման է:

Քրեական ցանկացած պատժի, այդ թվում՝ կալանքի կատարման հիմնական պայմանը տվյալ պատժատեսակի նշանակման մասին դատարանի դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելու հանգամանքն է:

Պրոֆեսոր Ի.Վ. Շմարովը գրում է, որ քրեական պատժի «կատարում» տերմինն ուղղված է համապատասխան մար-

միններին, որոնք իրենց ամենօրյա գործունեության ընթացքում պարտավոր են կյանքի կոչել իրավասահմանափակումների ողջ համալիրը, որն իր մեջ ընդգրկում է հանցանք կատարած անձի նկատմամբ նշանակված ցանկացած պատժատեսակ, ապահովել մեկ կողմից, յուրաքանչյուր դատապարտյալի դատավարական իրավունքները և մյուս կողմից՝ պարտադրել դատապարտյալի կողմից կատարվեն այն բոլոր պարտականությունները, որոնք սահմանված են դատարանի կողմից նշանակված պատժի ու դրա կրման ողջ ժամանակահատվածի համար: Օրենքի մեջ արծարծվող «պատժի կրում» հասկացությունն ուղղված է դատապարտյալներին, որոնք դատարանի դատավճռի և քրեակատարողական օրենսդրության նորմերի պահանջներին համապատասխան, պարտավոր են կատարել իրենց վրա դրված պարտավորությունները, ձեռնպահ մնալ այնպիսի գործողություններից, որոնք արգելված են տվյալ ժամանակահատվածում գործող իրավանորմերի պահանջներով:²

Քրեական պատիժների կատարումն այդ նպատակի համար պետության կողմից հատուկ ստեղծված մարմինների ու դրանց պաշտոնատար անձանց գործունեությունն է: Եվ իհարկ է, նշված իրավաբանական գրականության մեջ, որ արդարադատության իրականացման համակարգն իր մեջ ներառում է իրավապահ մարմիններին, որոնք կապված են մարդու իրավունքների մասին միջազգային պայմանագրերով սահմանված համընդ-

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քրեակատարողական իրավունք

հանուր չափորոշիչներով ապահովել դատարանների կողմից հանցավորի նկատմամբ որոշված սանկցիաների կատարումը: Սա ցանկացած հասարակության ամենացավալի բարոյություններից մեկն է, քանի որ պատժի դատապարտված անձը գտնվում է անազատության մեջ և հարկադրանքի տակ:³

Քրեական պատիժների կատարման պայման է դատապարտյալների կողմից պարտադիր կարգով որոշակի գրկանքների, սահմանափակումների ենթարկվելը և պարտավորությունների կատարումը:

Հայաստանի Հանրապետության քրեակատարողական օրենսգիրքը, որն ընդունվել է 2004թ. դեկտեմբերի 24-ին, բավականին հանգամանալից կարգավորում է այն իրավահարաբերությունները, որոնք ծագում են կալանքի՝ որպես պատժատեսակի վերաբերյալ դատավճռի կատար ածման ժամանակահատվածում:

Նշված օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի համաձայն՝ կալանքի կատարումն ապահովում է ուղղիչ հիմնարկը:

Ձինձառայողների նկատմամբ նշանակված կալանքի կատարումն ապահովում է կայագորային կարգապահական մեկուսարանը:

Հոդվածի 3-րդ մասն արձանագրում է, որ կալանքի դատապարտված անձը պատժի ողջ ժամկետը, որպես կանոն, կրում է պատիժը կրելու վայրում: Դատապարտյալը պատիժը կրելու ընթացքում մեկ վայրից մյուսը կարող է փոխադրվել հիվանդության դեպքում կամ անձնական անվտանգությունն ապահովելու նպատակով, ինչպես նաև այլ բացառիկ հանգամանքներում, որոնք խոչընդոտում են տվյալ վայրում դատապարտյալի պատիժը կրելուն:

Կալանքի դատապարտվածները պահվում են խիստ մեկուսացման պայմաններում, դատապարտյալներին անջատ պահելու չափանիշներին համապատասխան:

Ինչպես արդարացիորեն նշվել է քրեաիրավական գրականության մեջ, կալանքի կրման կարգի խախտումը միանշանակ բացասական է անդրադառնում այդ պատժատեսակի արդյունավետության վրա: Բերվում է Բելառուսի օրինակը, որտեղ 2001թ. կալանքը կիրառվում է դատարանի կողմից, սակայն դատապարտյալները պատիժը կրում են ազատագրված դատապարտված անձանց համար նախատեսված քրեակատարողական հիմնարկներում, արդյունքում հասարակությունից խիստ մեկուսացված պայմաններում դատապարտվածի պահելու օրենսդրական պահանջը կորցնում է իր նշանակությունը:⁴

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգիրքն արգելում է կալանքի դատապարտված անձին վարել նամակագրություն, ստանալ ծանրոց, հանձնուք և փաթեթ, բացառությամբ առաջին անհրաժեշտության առարկաների և սեզոնային հագուստի:⁵ Դատապարտյալների նախնական կամ միջին մասնագիտական կրթություն չի իրականացվում:

Սակայն պետք է նշել, որ Քրեակատարողական օրենսգիրքը որոշակի կարգ է սահմանել այդ կանոնից, որպես բացառություն, այլ մոտեցում ցուցաբերելու համար: Կալանքի դատապարտվածի կողմից կալանատան ներքին կանոնները բարեխղճորեն կատարելու, ինչպես նաև օրինակելի վարք դրսևորելու, իր ուղղումը ցուցաբերելու պայմաններում, դատապարտյալի նկատմամբ պատիժը կատարող հիմնարկի պետը սահմանված կարգով կարող է խրախուսանքի միջոցներ կիրառել, որը միաժամանակ ապացույցն է քրեակատարողական օրենսդրության հումանիզմի սկզբունքի կիրառման: Այսպես, որպես խրախուսանքի միջոց կարող է կիրառվել մինչև մեկ ամիս տևողությամբ զբոսանքի ժամանակի մեկ ժամով ավելացում, հեռախոսակապից մեկանգամյա կամ մինչև մեկ ամիս տևողությամբ օգտվելու թույլտվություն, ծանրոց, հանձնուք, կամ

Քրեակատարողական իրավունք

փաթեթ ստանալու թույլտվություն:

Խրախուսանքի միջոցները կիրառվում են քրեակատարողական հիմնարկի պետի կամ նրա պարտականությունները կատարող անձի գրավոր որոշմամբ (ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 94-րդ հոդված):

Ներքին կանոնակարգով պատիժը կրելու կարգի և պայմանների չարամիտ խախտման համար դատապարտյալի նկատմամբ սահմանված կարգով կարող են կիրառվել պատժամիջոցներ՝ նկատողություն հայտարարել և տեղափոխել պատժախուց մինչև տասն օր տևողությամբ (ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 59-րդ հոդված):

Չարամիտ խախտումներ են համարվում զանցանքը, ուղղիչ հիմնարկի վարչակազմի ներկայացուցիչներին ուղղված սպառնալիքը, անհնազանդությունը, կամ անհարգալից վերաբերմունքը, կամ այլ խմբային անհնազանդություններ կազմակերպելը կամ դրանց ակտիվորեն մասնակցելը, նշված խախտումները կատարելու նպատակով խմբեր կազմակերպելը կամ դրանց մասնակցելը:

Տույժի միջոցները կիրառվում են քրեակատարողական հիմնարկի պետի կամ նրա պարտականությունները կատարող անձի գրավոր որոշմամբ: Պատժախուց տեղափոխելիս, որպես տույժի միջոց, պաշտոնատար անձի որոշման մեջ պարտադիր պետք է նշվի խցում պահելու ժամկետը: Քրեակատարողական հիմնարկում գտնվող, մանկատանը երեխա ունեցող կերակրող մայրերը, հղի, նախածննդյան կամ հետծննդյան ժամանակահատվածում գտնվող դատապարտյալները պատժախուց չեն կարող տեղափոխվել: Տույժի ենթարկված անձը կարող է բողոքարկել տույժի միջոցի կիրառումը պատիժների կատարման նկատմամբ հսկողություն իրականացնող դատախազին:

Ի տարբերություն կալանքի դատապարտվածների՝ ազատագրված անձնակազմի դատապարտվածներին թույլ-

լատրվում է ստանալ ընդհանուր, մասնագիտական կրթություն, նրանց նկատմամբ կիրառվում են նաև հասարակական ներգործության միջոցներ, օրինակ, քրեակատարողական հիմնարկում կազմակերպվող միջոցառումների մասնակցություն, առանձին աշխատանքների կատարում և այլն: Սակայն, այդ առումով, կալանքի դատապարտված անձանց իրավունքները, ինչպես նշվեց վերևում, բավական սահմանափակված են օրենքով: Նրանք չեն ընդգրկվում հանրօգուտ աշխատանքների մեջ: Օրինակ՝ խորհրդային տարիներին դատապարտյալների հանրօգուտ աշխատանքների մեջ ընդգրկելը հանդիսանում էր նրանց ուղղման և վերադաստիարակման հիմնական միջոցներից մեկը: Այսօր ազատագրված դատապարտվածների մեծամասնությունն անգործության է մատնված, որը պայմանավորված է մեր հասարակության մեջ ազգաբնակչության զբաղվածության ցածր մակարդակով, որն իր արտահայտությունն է գտել նաև քրեակատարողական հիմնարկներում: Կալանքի դատապարտվածին աշխատանքների մեջ չընդգրկելու հանգամանքը պայմանավորված է նաև այս պատժատեսակի յուրահատուկ խստությամբ, որպեսզի դատապարտյալը, մեկուսացված մնալով, հետևության հանգի կալանատանը գտնվելու ժամանակահատվածում և զա վերջնական եզրակացության, թե ինչպիսի վարք դրսևորել հասարակության մեջ, կալանքի կրումից ազատվելուց հետո:

Մյուս կողմից՝ կարծում ենք, որ կալանքի դատապարտվածին ընդհանրապես աշխատանքների մեջ չընդգրկելը չի կարող իր հետ չբերել բացասական հետևանքներ: Այսպես, այդ վիճակը կարող է հանգեցնել հետագայում նրա մոտ աշխատանքից խուսափելու սովորության, պատժի կրման խիստ պայմանները, դատապարտյալի խիստ մեկուսացումը հետագայում կարող են հանդիսանալ ավելի ծանր արարքներ կատարելու դր-

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քրեակատարողական իրավունք

դասպատճառ: Այս առումով, կարծում ենք, որ կալանքի դատապարտված անձանց կալանատներում ինչ-որ վճարովի կամ նույնիսկ անվճար աշխատանքների մեջ ընդգրկելը կարող է նպաստել նրանց ուղղմանն ու նոր հանցագործությունների կատարման կանխարգելմանը:⁶

Կալանքի դատապարտվածին նախնական կամ միջին մասնագիտական կրթություն ստանալուց գրկելը պայմանավորված է այդ պատժատեսակի առանձնահատկություններով, քանի որ կալանատներում անձանց պահելը խիստ սահմանափակ ժամանակում է իրականացվում (15 օրից մինչև երեք ամիս ժամանակ) և այդ ընթացքում նախնական կամ միջին մասնագիտական կրթություն տալն առաջին հերթին ուղղակի անհնար է դառնում և երկրորդ՝ երկրի տնտեսական հզորության աստիճանն այնպես չէ, որ կալանատներում կազմակերպվեն ուսումնական դասընթացներ, դրանց համար ծախսվեն որոշակի չափի գումարներ:

Պետք է առանձին շեշտել, որ աշխատելու, ուսումնառության, հասարակական աշխատանքներին մասնակցելու մասն արգելքները, ինչ-որ չափով ավելի են դժվարացնում այն անձանց ուղղումը, որոնք դատապարտված են կալանքի ձևով պատժի:

Կալանքի դատապարտվածին, խիստ մեկուսացման պայմաններում պահելու անհրաժեշտությունը հիմնավորելով հանդերձ, կարծում ենք, որ նրանց հետ դաստիարակչական անհատական աշխատանքներ իրականացնելն ուղղակի անհրաժեշտություն է: Ծիշտ են նշում այն հեղինակները, որ դաստիարակչական աշխատանքները, որոնք կազմակերպվում են կալանատների վարչակազմի միջոցով, պետք է ունենան արդյունավետ և բազմակողմանի հետաքրքրություն ներկայացնող բովանդակություն: Այդ գործընթացին, առաջին հերթին, պետք է մասնակցեն պետական, հասարակական և այլ կազմակերպությունների

ներկայացուցիչները: Այդ կազմակերպությունների շարքին պետք է դասել նաև կրոնական կազմակերպությունները, որոնք իրենց բնորոշ քարոզչական միջոցառումներով կարող են արդյունավետ ազդեցություն ունենալ հավատացյալների և այն անձանց վրա, որոնք հոգևոր մաքրման ճանապարհով ցանկանում են ազատվել անցյալի մեղքերից, զոջան իրենց կատարածի համար և վերադառնան սոցիալապես նպաստավոր կյանքի:⁷

Կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում գործող օրենսդրության, Մահմադրության, օրենքների, այլ նորմատիվ ակտերի բովանդակության պարզաբանումն ու քարոզչությունը, անհատական աշխատանքը յուրաքանչյուր դատապարտյալի հետ, որի ընթացքում պարտադիր հաշվի պետք է առնվեն դատապարտվածի տարիքը, կրթությունը, կատարած հանցավոր արարքի բնույթը, հետաքրքրությունների շրջանակը, անձնական կապերը շրջապատի հետ և այլն:⁸

Քրեակատարողական օրենսգրքի պահանջներին համապատասխան, կալանքի դատապարտված անձինք պետք է պահվեն կալանատներում, քանի որ, եթե նրանք պահվեն ազատագրկման դատապարտված անձանց համար նախատեսված քրեակատարողական հիմնարկներում, ապա դրանք չեն ունենա ներգործության այն տարրերը, որոնք նախատեսված են կալանքի ենթարկվածների համար: Այդ վայրերը խիստ մեկուսացված են: Կալանքի դատապարտված անձանց բացառիկ մեծամասնությունը կազմում են նրանք, որոնք չունեն զբաղմունքի մշտական տեսակ և բնակության մշտական վայր, որոնց վրա կարճաժամկետ, խիստ մեկուսացված պայմաններում պահելը կարող է ցանկալի արդյունք տալ: Կալանքի նպատակային կիրառումը որոշակի խումբ անձանց նկատմամբ հնարավորություն կտա խույս տալ կարճաժամկետ ազատագրկում կիրառելուց, քանի որ կալանքը կոչված է ապա-

Քրեակատարողական իրավունք

հովել կարճաժամկետ պատժիչ ազդեցություն այն անձանց վրա, որոնց նկատմամբ դատարանը նպատակահարմար չի համարել այլ պատժատեսակների կիրառումը: Դատավորների կողմից վերջին տարիներին կալանքի հաճախ կիրառումը հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ պայմանավորված է կարճաժամկետ ազատազրկման արդյունավետության համեմատաբար ցածր աստիճանով, որով և մեր կարծիքով, պայմանավորված է օրենսդրի կողմից պատժասիստեմում նոր պատժատեսակի՝ կալանքի ներդրումը:

Կալանքի կրման առանձնահատկություններից մեկը, որը տրված է դրա բնորոշման մեջ (ՔԿՕ-ի 55-րդ հոդված), ուղղակի հստակեցված է, որ այն դատապարտյալը պետք է կրի, ինչպես նշվեց վերևում, նույն վայրում: Մակայն հիվանդության, անձնական անվտանգության կամ այլ բացառիկ հանգամանքների դեպքում կարող է դատապարտյալը տեղափոխվել մեկ վայրից մեկ այլ վայր: Կարծում ենք, որ ցանկացած հիվանդության դեպքում կալանավայրի ադմինիստրացիան պարտավոր չէ կալանքի դատապարտվածին տեղափոխել մեկ այլ վայր: Հիվանդության հետ կապված դատապարտյալի տեղափոխելը պետք է իրականացվի միմիայն բժշկական համապատասխան հանձնաժողովի եզրակացության առկայության դեպքում, որի մեջ պետք է նշվեն այն հիմքերն ու տեղափոխման անհրաժեշտությունը, որոնք հիմնավորում են բժշկական այլ հիմնարկում բուժվելու անհրաժեշտության մասին որոշումը⁹:

Ինչպես նկատում ենք, ՀՀ ՔԿՕ-ի 55-րդ հոդվածի բովանդակությունից, կալանավայրի փոփոխություն թույլատրվում է «անձնական անվտանգությունն ապահովելու նպատակով», սակայն դրա իմաստն օրենքում բացահայտված չէ: Կարծում ենք, որ անվտանգության տակ հասկացվում է արտաքին սպառնալիքներից դատապարտյալի կենսական

նշանակության շահերի պաշտպանությունը: Իսկ կենսական շահերն իրենցից ներկայացնում են այնպիսի պահանջների ամբողջություն, որոնց բավարարումը հուսալիորեն ապահովում է անձի անվտանգ գոյությունը և կենսագործունեությունը: Օրինակ՝ հանցագործության բացահայտմանն ակտիվ մասնակցություն ցուցաբերած և իրավապահ մարմինների հետ համագործակցած դատապարտյալի անձնական անվտանգությանն ապահովելու և նրան վտանգ սպառնացող արտաքին ազդեցությունից ու գործունեից հեռու պահելու անհրաժեշտությունը:

Քրեակատարողական օրենսգիրքը չի տալիս նաև «բացառիկ հանգամանքների» դեպքում կալանքի դատապարտվածի տեղափոխումը մեկ վայրից մեկ այլ վայր:

Մեր կարծիքով, «բացառիկ հանգամանքների» թվին պետք է դասել տարերային աղետները (ջրհեղեղ, երկրաշարժ և այլն), որոնք անհնար են դարձնում կալանքի դատապարտվածին տվյալ վայրում պահելու հնարավորությունը, տեխնածին բնույթի այլ իրադարձությունները (ատոմակայանի պայթյուն, հրկիզում, էկոգիդ և այլն), կալանատանը ծագած իրավախախտումների կանխարգելմանն ու կատարված հանցագործությունների բացահայտման անհրաժեշտությունը, նույն քրեական գործով կալանքի դատապարտված անձանց տարանջատման խնդիրը, իրավապահ մարմինների հետ համագործակցությամբ հանցագործության բացահայտմանն ակտիվ մասնակցություն ցուցաբերած դատապարտյալի

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քրեակատարողական իրավունք

անվտանգության ապահովումը: «Բացառիկ հանգամանքների» թվին պետք է դասել նաև կալանքի դատապարտված անձին մեծահասակ ծնողների և երեխաների հետ հանդիպման կազմակերպումն իրականացնելու նպատակով այդ անձանց կալանատուն ներկայանալու տարածքային անհարմարությունները, իհարկե, եթե կալանատան վարչակազմը համոզվի, որ ծնողների ու երեխաների հետ հանդիպումը կալանքի դատապարտվածի վրա դրական ազդեցություն կարող է ունենալ: «Բացառիկ հանգամանքներ» կարող են դիտարկվել նաև կալանատներում զանգվածային անկարգություններին դատապարտյալի մասնակցության կանխելը, համաճարակը և այլն:

Կալանատանը դատապարտյալի հետագա գտնվելուն խոչընդոտող այլ բա-

ցառիկ հանգամանքների թվին է դասվում «դատապարտյալի հատուկ հոգեֆիզիոլոգիական վիճակը», որը կապված է նրա կողմից հանցագործություն կատարելու փաստի գնահատման հետ, և եթե այդ ապրումները կարող են հանգեցնել դատապարտյալի ինքնասպանության դիմելուն:¹⁰

Այլ վայր տեղափոխելու հիմնավոր պատճառ կարող է հանդիսանալ նաև կալանատան տեղափոխվելը այլ վայր, կամ այդ վայրում դրա վերացումը, անչափահաս դատապարտյալներին ծնողների ու օրինական ներկայացուցիչների բնակության վայրին ավելի մոտ կալանատներում պահելը, դատապարտյալների վրա այլ դատապարտյալների կողմից բացասական ազդեցություն ունենալը կանխարգելելը և այլն:

1. *Строгович М.С.* Курс советского уголовного процесса, Том 2 “Наука”. М., 1970, с. 423.

2. Уголовно-исполнительное право, изд-во “ВЕК”. М., 1996, с. 75.

3. *Кот Я.И.* Государственная ответственность в сфере исправления ресоциализации личности осужденных к лишению свободы, Правонарушение и юридическая ответственность, Тольяти, издательство ТГУ, 2012, с. 176.

4. *Хомич В.М., Рябова Л.В.* Наказание несвязанное с лишением свободы, Энциклопедия уголовного наказания, Т.8, Уголовная ответственность и наказание под ред. В.Б.Малинина, СПб, 2007, с. 431.

5. *Яцеленко Б.В.* Уголовное право России, Части Общая и Особенная, под ред. И.А.Парога, <Проспект Т>, М., 2014, с. 218.

6. *Цокуева И.М.* Уголовные нака-

зания имущественного характера: виды, эволюция, перспективы, Автореферат дисс... канд. юрид. наук. Краснодар, 1997, с. 3.

7. *Артамонов А.А., Байдаков Г.П.* Религиозная ситуация в местах лишения свободы (Актуальные вопросы совершенствования законодательства и практики деятельности учреждений, исполняющих наказание в условиях реформы уголовно-исполнительной системы, Сборник ВНИИ МВД РФ, М., 1996, с. 34.

8. Уголовно-исполнительное право, под ред. И.В. Шмарова. М., 1996, с. 184-188.

9. Ведомости Верховного Совета Российской Федерации, 1992, N15, ст.769.

10. Комментарий к Уголовно-исполнительному кодексу Российской Федерации, под ред. А.И. Зубкова, М., 1997, с. 135.

ԴԱՏԱԴԱՐՏՅԱԼԻ ԱՆՁԻ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Հանցավորության երևույթը մշտապես գտնվել է գիտության, մասնավորապես՝ քրեագիտության, հոգեբանության, իրավաբանության, փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի ուշադրության կենտրոնում: Խնդրի վերաբերյալ ուսումնասիրությունների հանդիպում ենք դեռևս անտիկ շրջանի մտածողների մոտ: Այսպես՝ Պլատոնը, ուսումնասիրելով և վերլուծելով հանցավորության երևույթը, առաջ քաշեց պատժի անհատականացման սկզբունքը, որի համաձայն՝ այն պետք է համապատասխանի ոչ միայն կատարվածի բնութագրին, այլև հանցագործի մտադրություններին՝ հաշվի առնի կատարված արարքի դաժանությունը: Իր աշխատություններում Պլատոնը նշել է, որ հանցագործի համար պատիժը բարիք է, որը հնարավորություն է տալիս նրան վերագտնել հոգու ներդաշնակությունը՝ դառնալով ավելի լավը: Անտիկ շրջանի փիլիսոփա Արիստոտելն ընդգծում է պատժի նախազգուշացման դերը՝ նշելով, որ մարդիկ ետ են կանգնում բազում քայլերից ոչ թե հարկադրանքի, այլ պատժի վախից: Ըստ նրա՝ կատարված հանցանքի դիմաց պատիժը պետք է լինի ավելի դաժան, որպեսզի հասարակությունում հանցավորության երևույթը նվազի:

Հռոմեացի հռետոր Յիցերոնն իր աշխատություններում անդրադառնում է պատժի գաղափարին: Նա նշում է, որ պատիժը պետք է համապատասխանի ոչ միայն կատարածին, այլև արարքի

սուբյեկտիվ կողմին, իսկ դատավորը պատժի իրականացման համար պետք է հիմնվի միայն օրենքների վրա [8]: Ապա Սենեկան, կարծում է, որ պատիժը պետք է ձգտի ինչպես հանցագործի ուղղմանը, այնպես էլ հասարակության անվտանգության ապահովմանը [8]: Ինչպես տեսնում ենք, անտիկ մտածողների աշխատություններում հիմնական մտահոգություններն ուղղված էր հասարակության մեջ հանցավորության երևույթի կանխարգելմանը:

Վերածննդի դարաշրջանում հանցավորության հիմնախնդրի ուսումնասիրություններում հատուկ ուշադրության են արժանի անգլիացի մտածող Թ. Մորի [7] ուսումնասիրությունները: Հեղինակն իր «Ուտոպիա» աշխատության մեջ խոսում է հանցագործության նախազգուշացման մասին, ըստ որի՝ երբ հանցագործության պատճառներն անփոփոխ են լինում, անփոփոխ են նաև դրանց հետևանքները: Մորը կարծում է, որ մահապատժի փոխարեն պետք է նշանակել ուղղիչ բնույթի աշխատանքներ, ինչը ժամանակի համար պատժի նոր ձև էր հանդիսանում:

18-րդ դարից սկսած հանցավորության վերաբերյալ փիլիսոփայական միտքն առանձնացավ նախկինում տիրող թեոլոգիական տրակտատներից: Լայն տարածում գտան հանցագործության և պատժի վերաբերյալ գիտական ուսումնասիրությունները, որոնցից առանձնահատուկ ուշադրության են արժանի Չ. Բեկարիայի [5], Չ. Լամբ-

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Իրավաբանական հոգեբանություն

րոզոյի [10], Ս. Պոզնիշևի [14] աշխատությունները:

Իտալացի հոգեբույժ Չեզարե Լամբրոզոն հանցագործությունը դիտարկում է որպես բնական երևույթ՝ նշելով, որ հանցավորությունը եղել է ի սկզբանե՝ մարդկության ծագմանը զուգահեռ և շարունակվում է մինչ օրս: Նա զարգացրեց հանցավորության կենսաբանական հիմքի գաղափարը՝ առաջադրելով «բնածին հանցագործ» հասկացությունը: Լամբրոզոն համարում է, որ բնածին հանցագործին հնարավոր չէ ուղղել, քանի որ այս դեպքում հանցավոր վարքն ունի կենսաբանական հիմք [10]: Այս գաղափարը բավական մեծ ազդեցություն ունեցավ հանցավորության խնդրի հետագա ուսումնասիրությունների համար:

18-րդ դարի ակնամավոր իրավաբան Չեզարե Բեկարիան իր «Հանցագործությունների և պատժի մասին» [5] աշխատությունում, քննարկելով պատժի երևույթը, կարևորում է մարդու իրավունքների պաշտպանության և այդ իրավունքների սահմանափակման «հոգեբանական» խնդիրը: Նա նշում է, որ պատժի կիրառումն իրենից չպետք է ներկայացնի տառապանք, դաժան վերաբերմունք հանցագործի նկատմամբ, այլ պետք է ուղղված լինի նոր հանցագործությունների կանխարգելմանը: Այդ իսկ պատճառով պետք է կիրառել պատժի այնպիսի ձևեր, որոնք, համապատասխանելով հանցագործությանը, հանցագործին չպատճառեն ֆիզիկական տառապանք, անարգանք՝ հոգեկանում թողնելով անդառնալի հետքեր:

Ռուս իրավաբան Ս. Պոզնիշևի ուսումնասիրություններն ուղղված են քրեագիտության, իրավաբանական հոգեբանության, ուղղիչ իրավունքի ոլորտներում հանցավորության, հանցագործի անձի, հանցագործների տիպաբանության պարզաբանմանը: Հե-

ղինակի տեսության համաձայն՝ հանցագործությունն ունի երկու հիմք. առաջինը հանցագործ անձի հատկություններն են, երկրորդ՝ արտաքին հանգամանքները: Այն տարրերը, որոնցով պայմանավորված է հանցագործության անձնային հիմքերը, Պոզնիշևն անվանեց ներծին (էնդոգեն), իսկ անձին հանցագործության դրոշող տարրերը՝ արտածին (էկզոգեն) [14, էջ 5]:

Այսօր քրեագիտության մեջ հանցագործությունը բնութագրվում է որպես հասարակական վտանգ ներկայացնող հակաիրավական արարք, ոտնձգություն օրենքով պահպանվող հասարակական հարաբերությունների դեմ: Իրավախախտումը հասարակությանը վնաս պատճառող հակաիրավական արարք է, որն արգելված է օրենքով, կատարվել է դիտավորյալ կամ անզուշորեն [2, էջ 208]: Ըստ բնույթի և վտանգավորության աստիճանի՝ հանցագործությունները դասակարգվում են՝ ոչ մեծ ծանրության, միջին ծանրության, ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների:

Ոչ մեծ ծանրության հանցագործություններ են համարվում դիտավորյալ արարք կատարված այն արարքները, որոնց համար սույն օրենսգրքով նախատեսված առավելագույն պատիժը չի գերազանցում երկու տարի ժամկետով ազատազրկումը, կամ որոնց համար նախատեսված է ազատազրկման հետ կապ չունեցող պատիժ, ինչպես նաև անզուշորյամբ կատարված այն արարքները, որոնց համար սույն օրենսգրքով նախատեսված առավելագույն պատիժը չի գերազանցում երեք տարի ժամկետը:

Միջին ծանրության հանցագործություններ են համարվում դիտավորյալ արարք կատարված այն արարքները, որոնց համար սույն օրենսգրքով նախատեսված առավելագույն պատիժը

Իրավաբանական հոգեբանություն

չի գերազանցում հինգ տարի ժամկետով ազատազրկումը, ինչպես նաև անգզուշությամբ կատարված այն արարքները, որոնց համար սույն օրենսգրքով նախատեսված առավելագույն պատիժը չի գերազանցում տասը տարի ժամկետով ազատազրկումը:

Ծանր հանցագործություններ են համարվում դիտավորությամբ կատարված այն արարքները, որոնց համար սույն օրենսգրքով նախատեսված առավելագույն պատիժը չի գերազանցում տասը տարի ժամկետով ազատազրկումը:

Առանձնապես ծանր հանցագործություններ են համարվում դիտավորությամբ կատարված այն արարքները, որոնց համար նախատեսված է առավելագույն պատիժ՝ ազատազրկում տասը տարուց ավելի ժամկետով կամ ցմահ ազատազրկում:

Պետք է նշենք, որ մեզ համար խնդիրն այն չէ, թե անձի կատարած արարքը հանցագործության ո՞ր դասակարգմանն է պատկանում՝ ոչ մեծ ծանրության, միջին, ծանր, թե առանձնապես ծանր, այլ նրա անձը, կատարած արարքի հոգեբանական պատճառականությունն ու առանձնահատկություններն ընդհանրապես:

Այսպես, ռուս քրեագետները հանցագործի անձը բնութագրում են որպես սոցիալ-հոգեբանական էակ, ով, հասարակության համար լինելով վտանգավոր, հակված է հանցագործություն կատարելու: Գ.Գ. Բոչարևան նշում է. «Հանցագործությունն անձի աղավաղված պահանջմունքների բավարարման արդյունք է» [11, էջ 33]: Մեկ ուրիշ ուսումնասիրող Ա.Ի. Գոլգովան հանցագործությունը համարում է անձի աղավաղված արժեքային համակարգ [11]: Վ. Կուդրյավցևի տեսակետի համաձայն՝ «հանցագործի անձ» հասկացությունն արտացոլում է նրա սոցիա-

լական էությունը, նրան բնութագրող հատկությունների և հարաբերությունների ողջ համալիրը, նրա բարոյական և հոգոր աշխարհը, որոնք այս կամ այն չափով ազդում են նրա կողմից հանցագործություն կատարելու վրա [9]: Քրեահոգեբաններ Յու. Անտոնյանը, Մ. Ենիկեևը և Վ. Էմինովը հանցագործի անձն են համարում հանցավոր վարքի պատճառը, ուստի անհրաժեշտ են համարում բացահայտել այն սոցիալական երևույթները, որոնք ձևավորել են նրա քրեածին կողմերը [4]:

Ըստ իրավաբանական հոգեբան Վ.Ֆ. Պիրոժկովի. «Հանցավորությունը հակահասարակական երևույթ է, որը ներառում է հանցավոր միջավայրի մարդկանց և նրանց կատարած հանցանքների համախումբը, որոնք հաճախ կարող են չհամընկնել» [13, էջ 24]: Հեղինակը հանցագործի անձը հետևյալ կերպ է բնութագրում. «Մեղսագիտակ, ով կատարել է հասարակության համար վտանգավոր հակաիրավական արարք. անձ, ում տարիքը համընկնում է քրեական պատասխանատվություն կրելու համար» [13, էջ 17]:

Ինչպես Պիրոժկովի, այնպես էլ Չուֆարովսկու [16] աշխատություններում հանդիպում ենք այն տեսակետին, որի համաձայն՝ արդեն իսկ դատարանի դահլիճում դատավճռի հրապարակմամբ ամբաստանյալը ստիպված է հրաժեշտ տալ իր նախկին կարգավիճակին և հոգեբանորեն հաշտվել այն մտքի հետ, որ այլևս ինքը դատապարտյալ է, ազատազրկված: Չհամաձայնվելով վերոնշյալի հետ՝ նշենք, որ մինչ դատավճիռ կայացնելն ամբաստանյալը կարող է գտնվել կալանքի տակ (ձերբակալում)՝ սկսած մի քանի օրից մինչև տարի և նույնիսկ ավելի: Լինելով կալանքի տակ՝ (մեկուսարանում, որը մեր երկրում գտնվում է ԶԿՀ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ներսում) ամբաստանյալն արդեն որոշ չափով առնչվում է քրեակատարողական հիմնարկությունում տիրող կանոնակարգին, դատապարտյալների հետ, առկա ենթամշակույթին, արմատացած վարքուբարքին: Դատավճռի կայացումից հետո դատապարտյալը, գտնվելով քրեակատարողական հիմնարկության մեկուսարանում, մի շարք խնդիրների քաջատեղյակ է լինում և ավելի պատրաստված: Միայն առաջին անգամ դատվածություն կրած դատապարտյալներն են անընդհատ սպասում ներման, պատժաժամկետի կրճատման, գործի՝ մի դատարանից մյուսը տեղափոխման, հողվածի վերանայման և այլն: Այս մասին է վկայում նաև Յու. Չուֆարովսկին՝ նշելով. «Դատապարտյալներին բնութագրական է փոփոխության սպասման (գործի վերանայում, ազատում) և անհամբերության վիճակները, որոնք ուղեկցվելով մեծ լարվածությամբ՝ առաջացնում են հուսալքություն, դատապարտված լինելու զգացում, ապատիա, մեկուսացում» [16, էջ 287]: Սակայն, անկախ հանցատեսակից, քրեակատարողական հիմնարկության տեսակից ու պատժաժամկետից, դատապարտյալներին բնորոշ է սեփական ուժերի և հնարավորությունների նկատմամբ անվստահություն, անլիարժեքության զգացողություն, կասկածամտություն, լարվածություն և այլն: Որոշ դեպքերում շրջապատի նկատմամբ կարող են դրսևորել դաժանություն: Գրեթե միշտ փորձում են լինել անկեղծ, բաց, միևնույն ժամանակ թաքցնում են ամեն ինչ:

Ե. Բուռուկինան և Տ. Չելնոկովան նշում են, որ բանտում դատապարտյալները հայտնվում են իրենց համար անսովոր իրավիճակում՝ սեփական ազատության, տեղաշարժման, ընտրության սահմանափակում, ինտիմ հարաբերությունների և շփման սահ-

մանափակում, օրվա խիստ կանոնակարգ, որոշակի աստիճանակարգի առկայություն՝ պայմանավորված դատվածության քանակով, ԶԿՀ-ում զբաղեցրած դիրքով և հանցատեսակով [12]: Կցանկանայինք ավելացնել, որ դատապարտյալներին բնորոշ է նաև մտածողության սահմանափակումը: Մեր կատարած հետազոտությունների ընթացքում որոշ դատապարտյալներ նշում էին, որ պայմանավորված քրեակատարողական հիմնարկության մի շարք առանձնահատկություններով՝ նրանց մոտ մտածողության սահմանները խիստ նեղանում են՝ կենտրոնանալով տվյալ միջավայրի վրա: Ցավոք, նրանց մտքերը, հետաքրքրությունները, ցանկություններն ու մտփվներն սկսվում և ավարտվում էին հիմնականում քրեակատարողական հիմնարկության սահմաններում: Միօրինակ կյանքը, լինելով ձանձրալի, հանգեցնում է հուսահատության, անտարբերության, ինքնամփոփության, վարքային խանգարումների, ագրեսիվ դրսևորումների, աֆեկտիվ վիճակների: Մոցիալական մեկուսացումը, օրվա ռեժիմի կտրուկ փոփոխությունը, հաղորդակցվելու, աշխատելու, նախասիրություններով զբաղվելու սահմանափակումները խորացնում են դատապարտյալի ընկճված վիճակը, որը հույսերի փլուզման, նպատակների կործանման, կիսատության զգացողության, ֆրուստրացիայի հետևանք է: Դատապարտյալները (հատկապես առաջին դատվածություն կրողները) հաճախ կարող են կորցնել հավատը սեփական ուժերի նկատմամբ, ինչպես նաև ազատություն վերադառնալու հույսը:

Քրեագետ, քրեական հոգեբան Յու. Անտոնյանն այս մասին գրում է. «Մշտապես, քսանչորս ժամ շարունակ գտնվելով դատապարտյալների խմբում՝ անձն ասես դառնում է «մերկ»,

Իրավաբանական հոգեբանություն

զգալիորեն զրկվում՝ առանձնանալու, կենտրոնանալու, կատարածի ու սեփական մեղքի, իր կյանքի ու հեռանկարների, հարազատների և այլնի մասին խորհելու հնարավորությունից: Մինչդեռ դա հարկավոր է հատկապես հենց նրանց, ովքեր ոտնահարել են բարոյական և իրավական հիմնական արժեքները և որի համար պատիժ են կրում: Ստեղծվում է ամբոխի մեջ «մենության ֆենոմենը», երբ շուրջը մշտապես մարդաշատ է, իսկ նրանք, ում հետ կարելի կլիներ խոսել, կիսվել, ում կարելի էր վստահել, գրեթե չկան» [3, էջ 69-70]: Ինչպես ցույց տվեցին ՔԿՀ-ում մեր դիտումները [1], վերոնշյալին կարելի է հանդիպել հատկապես առաջին անգամ դատապարտված դատապարտյալների մոտ, ովքեր ՔԿՀ-ում են դեռ շատ կարճ ժամանակ:

Խնդրի շուրջ ծագած կարևոր հարցերից են. ո՞վ է եղել դատապարտյալը նախքան հանցանք կատարելը, ինչո՞վ է զբաղվել, սոցիալական ի՞նչ դիրք է ունեցել, ի՞նչ հետաքրքրություններ ու զբաղմունք է ունեցել, կրթությունը, սովորույթները, աշխարհայացքը, ի՞նչ նախասիրություններ ու ձգտումներ է ունեցել, անկախ ամեն ինչից նա դատապարտյալ է, մյուսների նման հանցագործ: Այս հանգամանքը նսեմացնում է դատապարտյալին, ոտնահարում նրա անցած ուղին: Դատապարտյալի մոտ առաջանում են հիասթափություն, արժանապատվության անկում, արժեքային համակարգի փոփոխություններ, ներանձնային կոնֆլիկտներ, ինքնավերաբերմունքի փոփոխություններ: Սա նաև ինքնավերաբերմունքի՝ ինքնաքննադատության, ներքին կոնֆլիկտայնության խորացման արդյունք է, երբ դատապարտյալների մոտ ինքնամեղադրման մտքերը քողարկում են ռացիոնալությունը՝ բարձրացնելով ինքնակործանման հուզական ֆոնը:

Նախկին կողմնորոշումներն ու ձգտումները որքան էլ կայուն են, դադարեցնում են իրենց պաշտպանական գործառույթը դատապարտյալի ինքնավերաբերմունքի դաշտում: Այս հարցի վերաբերյալ Ջոն Հեյդին նշում է, որ սեփական արժանապատվության զգացումն ազդում է ընկալման ուռճացվածության աստիճանի և կաղապարվածության վրա: Ըստ նրա՝ ինքնավերաբերմունքը ներգործում է վարքի դրսևորումների վրա, որոնք արժանի են հարգանքի և ուշադրության: Արժանապատվության բարձր զգացում ունեցողն ավելի հաճախ է նայում իր կյանքի տարբեր կողմերին, հավատում դրանց իրականացմանը [17]:

Դատապարտյալների մոտ մեկ այլ խնդիր է համարվում հարմարումն այն միջավայրում, որտեղ պետք է անցկացնի պատժաժամկետը: Նշենք, որ հարմարումը կարևոր է հենց այն պարզ պատճառով, որ դատապարտյալը, սկսած մի քանի ամսից մինչև տարիներ, հաճախ տասնամյակներ ստիպված է լինելու անցկացնել քրեակատարողական հիմնարկում: Դատապարտյալը մշտապես կանգնած է այն խնդրի առջև, թե ինչպես պիտի հարմարվի ոչ միայն արտաքին, այլև իր ներքին միջավայրին: Անձի հարմարվողական ակտիվությունը չի սահմանափակվում միայն դեպի արտաքին միջավայր: Նրա հարմարման օբյեկտ են հանդիսանում նաև անձի ներքին վիճակները՝ բնավորությունը, արժանիքներն ու թերությունները, սեփական ընտրողականությունն ու որոշումները, վարքը և դրա հետևանքները: Դատապարտյալը փոխհարաբերության մեջ է գտնվում ոչ միայն տվյալ միկրոմիջավայրի, այլև սեփական «Ես»-ի հետ: Նա սպասումներ, պահանջմունքներ ունի ոչ միայն ուրիշներից, այլև սեփական «Ես»-ից: Դատապարտյալը խնդիր ունի համապա-

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

տասխանելու որոշակի պահանջների՝ արդարացնելով սեփական անձի հանդեպ սպասումները: Հարկ է նշել, որ մման սպասումների ակունքներն իրենց սկիզբն են առնում սեփական անձի նկատմամբ այլ մարդկանց վերաբերմունքից. ուրիշներից ստացած վերաբերմունքը որոշիչ նշանակություն ունի դատապարտյալի համար: Դատապարտյալի ինքնահարմարման տարրերից են սեփական անձի ընդունումը, ինքնավստահությունը: Ուստի, կարող ենք ասել, որ հարմարման դժվարություններին են պատկանում սեփական անձի չընդունումը, սեփական ուժերի հանդեպ անվստահությունը, ինքնակասկածները, մեղավորության զգացումը: Հարմարումը դժվարացնում են նաև դատապարտյալի հոգեկան իներտությունը, անձնային նեգատիվիզմը, կարծրատիպերը, ինքնամփոփությունը, չշփվելը, միջանձնային փոխհարաբերություններում կապեր ստեղծելու դժվարությունները, միայնակության զգացողությունը, ինչպես նաև տարիքով պայմանավորված նյարդային համակարգի պլաստիկության նվազումը: Ըստ Ա.Դ. Գլոտտչիկիևի և Վ.Ֆ. Պիրոժկովի [6] դատապարտյալների հարմարման կառավարման գործընթացում հարկ է հաշվի առնել նրանց հոգեբանական և քրեական համատեղելիությունը, որը հատուկ նշանակություն ունի նրանց տեղաբաշխման ժամանակ: Անհամատեղելիությունը կարող է հանգեցնել անձնային դեգրադացիայի, բարոյական անկման, դատապարտյալների խմբում չընդունված և մեկուսացված լինելուն: Կարևորվում է նաև պատիժը կրելու ժամկետի խնդիրը, որը որքան երկար է տևում, այնքան դատապարտյալի օտարումն ազատությունից մեծանում է: Սոցիալական մեկուսացման պայմաններին դատապարտյալների հար-

մարումը կարող է լինել ադեկվատ, երբ նրանց վարքը համապատասխանում է քրեակատարողական հիմնարկում գտնվելու հեռանկարների իրական տեղեկատվությանը, պահպանվում է պատիժը կրելու կանոնակարգը, սեփական վարքի ու հույզերի հսկողությունը և ոչ ադեկվատ, որի դեպքում առկա է անհարմարվողականություն. այս դեպքում նախկինում առողջ դատապարտյալների մոտ նկատվում են հոգեախտաբանական նշաններ: Վ.Ֆ. Պիրոժկովը [13] դրանցից նշում է ֆոբիաները, հատկապես կլաուստրոֆոբիկ հակազդումը, որը դրսևորվում է փակ տարածքի, մասնավորապես՝ քննչական մեկուսարանի կամ բանտի խցի նկատմամբ: Գտնվելով խցում՝ դատապարտյալների մոտ դրսևորվում է շարժողական անհանգստություն: Հաջորդը ընկճված-տագնապային հակազդումն է, որի դեպքում գերակշռում է տրամադրության անկումը, ապագայի հանդեպ հոռետեսությունը: Նրանց հատուկ է դյուրագրգռվածությունը, անքնությունը, կարոտը, անհանգստությունը: Վ.Ֆ. Պիրոժկովը նշում է նաև ժխտողական-ընկճված հակազդումը, որի ժամանակ բնութագրական է սեփական անձը մեղավոր չճանաչելը, կատարածի համար չզղջալը, ազատագրկման փաստի նկատմամբ ներքին ժխտողականությունը և ժխտողական-հիստերիկ հակազդումը, որի դեպքում բնութագրական է ճնշված տրամադրությունը, ապատիան, անտարբերությունն ու ուղղվելու ձգտման բացակայությունը, ինչպես նաև եսակենտրոնությունը, հեղինակության ձգտումը:

Դատապարտյալի մեջ հանդիպող հաջորդ առանձնահատկությունն այն է, որ անընդհատ կանգնած են ոչ միայն հարմարման, ինքնահարմարման և միկրոմիջավայրի վերափոխման, այլև ինքնավերափոխման խնդրի առջև:

Իրավաբանական հոգեբանություն

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

112

Նրանք ստիպված են փոխել սեփական վարքագիծը, շտկել հայացքներն ու համոզմունքները, կատարել արժեքների վերագնահատում: Ինքնավերափոխման ձգտումը տարբեր հեղինակներ տարբեր կերպ են մեկնաբանում: Ըստ Ֆ. Լեբշի [15] տեսակետի՝ դա ինքնագնահատականի աճի ձգտումն է: Առաջին դեպքում ինքնավերափոխման ազդակները գալիս են սեփական թերությունների, բացասական կողմերի գիտակցումից (գիտակցված և չգիտակցված): Անձի կողմից իրականացվող մյուս քայլն ուղղված է սեփական թերություններից ու բացասական գծերից ազատվելուն: Դա դատապարտյալի յուրովի փախուստն է սեփական թերություններից դեպի ակտիվ վերափոխման, իսկ ծայրահեղ դեպքում՝ նաև ինքն իր նկատմամբ բռնության (ինքնավնասում, ինքնասպանություն և այլն):

Անձնային առաջընթացը կառուցվում է՝ արատներից հրաժարվելով և արժեքների պահպանմամբ: Սա հատկապես նկատվում է այն դատապարտյալների մեջ, ովքեր գիտակցում են կատարած հանցանքի կշիռը և գիտակցաբար գնում ուղղման: Որոշ դատապարտյալներ չեն կարողանում հարմարվել անցյալում կատարվածի հետ. սեփական կենսագրությունը ծանր բեռ է նրանց համար, նրանք ցանկանում են պարզապես հեռացնել իրենցից սեփական անցյալը: Շատերի մեջ ապագայի պատկերացումը դրսևանանող է դառնում, սպասում են նորանոր փոփոխությունների:

Դատապարտյալների մոտ ամենատիպիկ բնութագիրը մնում է կարոտն ընտանիքի, սիրելի մարդկանց, ազատության նկատմամբ, որի մոտենալուն շատ հաճախ, որոշ դատապարտյալներ բացասաբար են վերաբերվում, քանի որ պատրաստ չեն և բավական հե-

ռացած են լինում ընտանիքի գաղափարից: Իրականում այս հակասությունն ավելի քան նկատելի է ՔԿՀ-ում բավական երկար գտնվող դատապարտյալների մոտ (10 տարի և ավելի), որի հիմնական պատճառներից են լիարժեք հարմարումը հիմնարկության պայմաններին, տարիների ընթացքում ընտանիքի քայքայումը կամ հարազատների կորուստը: Նման դեպքերում պատահում է, որ դատապարտյալը հիմնարկության ներսում հանցանք է կատարում (հիմնականում ընթոստանում են ռեժիմի դեմ, ծեծում հիմնարկության աշխատակցին, օգտագործում թմրանյութեր) պատժաժամկետն ավելացնելու և հիմնարկությունում մնալու նպատակով: Նման վիճակներն առաջացնում են ապատիա, մեկուսացվածություն բոլոր իմաստներով:

Ի վերջո, ով է դատապարտյալը. անձ, ով գտնվում է իրական և իրավական ես-երի հակասություններում, ում հոգեկան պատկերներում խաթարված է իդեալական ես-ը, կամ այն ամբողջանում է հակաիրավական, քրեածին, «գողական» բարքերի հորձանուտում:

Այսպիսով՝ ազատագրվումը դատապարտյալների մեջ ձևավորում է բացասական հատկանիշներ՝ անհավասարակշռություն, ագրեսիվություն, անգսպություն, չարամտություն, կասկածամտություն, անկայունություն և այլն: Ազատությունից զրկելը դատապարտյալների հոգեկանի վրա բացասական դրոշմ է թողնում, նրանց մեջ ձևավորում մի շարք խնդիրներ: Ստացվում է, որ ՔԿՀ-ն որքան էլ նպատակ ունի դատապարտյալի ուղղման, այնուամենայնիվ, շատ ավելի ծանր ազդեցություն է ունենում նրա անձի և ապագայի համար: Ուստի, կարևորում ենք դատապարտյալի անձի ուսումնասիրությունը հոգեբանական տեսանկյունից և համապատասխանաբար հո-

գերանական օգնության կազմակերպումն այս համակարգում:

Անփոփելով՝ նշենք, որ մեզ՝ հոգեբաններին, ինչպես նաև իրավապահ մարմինների մասնագետների, մասնավորապես՝ քրեակատարողական հիմնարկության աշխատակիցների և բոլոր շահագրգիռ կառույցների համար

առաջնային խնդիրն ու դրանից բխող նպատակը պետք է լինի դատապարտյալներին ԶԿՀ-ում չվնասելը, պատժի աղեկվատ, հնարավորինս առողջ միջավայրում ընթացքի ապահովումը, դատապարտյալի անձը չվնասելը և հասարակություն նրա վերադարձի ցանկության պահպանումը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. **Մարգարյան Լ.Կ.** Ինքնավերաբերմունքի դերը դատապարտյալների հարմարման գործընթացում: Ատենախոսության սեղմագիր, հ.գ.թ., ԺԹ.00.03, Եր.: 2015, էջ 22:

2. **Բաղդասարյան Գ.Ս.** Պետության և իրավունքի տեսություն: «Երևանի տնտեսաիրավագիտական համալսարան» հրատ., Եր.: 2002, էջ 273:

3. **Անտոյան Յ.Մ.** Жестокость в нашей жизни. М., Инфра-М, 1995, с. 320.

4. **Անտոյան Յ.Մ., Ենիկեև Մ.Ի., Էմինով Վ.Ե.** Психология преступника и расследования преступлений. М., 1996, с. 172.

5. **Беккариа Ч.** «О преступлениях и наказаниях». Пер. проф. М.М. Исаева. Юридическое издательство НКЮ СССР. Москва, 1939, с. 463.

6. Исправительно-трудовая психология. / Глоточкин А.Д., Пирожков В.Ф., и др. Рязань, Изд-во РВШ МВД СССР, 1985, с. 356.

7. **Каутский К.** Томас Мор и его Утопия. Пер. с немецкого М.А. и А.Г. Генкель. Книгоизд. М.В. Пирожкова. Исторический отдел №14. С-Петербург: 1905, с. 320.

8. Криминология: /Под общ. ред. А.И. Долговой. - 3-е изд. М., Норма, 2005, с. 912.

9. **Кудрявцев В.Н.** Личность преступника. «Юрид. Литература». М., 1975, с. 270.

10. **Ломброзо Ч.** Преступный человек: [сб. исследований]: пер. с итал. / Чезаре Ломброзо. М., ЭКСМО, СПб.: Мидгард, 2005, с. 877.

11. **Лысков Б., Курбатова Т.** Основы юридической психологии. Ленинград, 1986, с. 56.

12. Материалы III международной научной студенческой конференции «Научный потенциал студенчества в XXI веке». Том 2. Ставрополь: ГТУ, 2009, с. 144. **Бурукина Е., Челнокова Т.** Социально-психологический портрет личности осужденного.

13. **Пирожков В.Ф.** Криминальная психология. М., "Ось-89", 2001, с. 704.

14. **Познышев С.В.** Криминальная психология: Преступные типы. О психологическом исследовании личности как субъекта поведения вообще и об изучении личности преступника в частности. М., ИНФРА-М, 2007. — IX, с. 302.

15. Психология самосознания. Хрестоматия. Самара, «БАХРАХ-М», 2003, с. 672.

16. **Чуфаровский Ю.В.** Юридическая психология. М., Право и Закон, 1997, с. 320.

17. **Hattie J.** Self -Concept. — Hillsdale, Neu Jersey Howe and London, 1992, p. 436.

ՀԱՐՅԱԶՐՈՒՅՑ ՀՀ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ ԿԱՐԵՆ ԶԱՐԻԿՅԱՆԻ ՀԵՏ

- Պարոն Զարիկյան, 2016 թվականի մայիսին Դուք մասնակցել եք IARLJ-ի (ՓԻԴՄՄ-ի՝ Փախստականների իրավունքի դատավորների միջազգային ընկերակցության) կոնֆերանսին և ներկայացրել եք Հայաստանը: Խնդրում եմ պատմեք մեզ այդ ընկերակցության մասին, որո՞նք են այս ընկերակցության նպատակները:

- IARLJ-ը միջազգային հասարակական կազմակերպություն է, որին կարող են անդամակցել բոլոր այն դատավորները, որոնք քննում են փախստականների իրավունքի հետ կապված վեճեր: Կազմակերպությունն ստեղծվել է 1997 թվականին և նպատակ է հետապնդում ապահովելու փախստականների իրավունքի հետ կապված վեճեր քննող դատավորների փորձի փոխանակման համար հարթակ: Այն կազմված է չորս բաժանմունքներից, որոնք առանձնացված են աշխարհագրական սկզբունքով (Աֆրիկյան, Ամերիկյան, Ասիական և Եվրոպական բաժանմունքներ): Արդյունքում IARLJ-ի միջոցով աշխարհի տարբեր ծայրերից դատավորները կարող են շփվել միմյանց հետ և կիսվել իրենց լավագույն փորձով փախստականների իրավունքների պաշտպանության ոլորտում:

- Ի՞նչ է համաեվրոպական ապաստանի համակարգը (CEAS): Արդյո՞ք հայաստանյան դատավորները որևէ դեր կարող են ունենալ ավելի կենտրոնացված ԵՄ ապաստանի համակարգում:

- CEAS-ը փախստականների իրավունքի միջազգային համակարգ է, որը գործում է Եվրոպական միության շրջանակներում: Այս համակարգն սկիզբ է առել 1999 թվականից, որի շրջանակներում ընդունվել են կարևոր ուղեցույցներ (ղիբեկտիվներ), որոնք գործում են Եվրոպական միության անդամ պետությունների համար: Այս համակարգի նպատակն է համատեղել Եվրոպական միության անդամ պետությունների ջանքերը փախստականների իրավունքների պաշտպանության բնագավառում և ստեղծել վերաբնակարան պաշտպանության երաշխիքներ:

Ինչ վերաբերում է հայաստանյան դատավորների դերին, ապա, նկատի ունենալով, որ Հայաստանը չի հանդիսանում Եվրոպական միության անդամ, ուղղակի առնչություն այս համակարգի հետ չի կարող լինել:

- Վերջերս Օսլոյում կայացած կոնֆերանսի ընդհանուր թեման էր «Ապաստանի եվրոպական իրավունք՝ պաշտպանություն ճգնաժամի ժամանակ»: Հայտնի է, որ Հայաստանը թեև ունի սահմանափակ ռեսուրսներ, ակտիվ դեր խաղաց և վերցրեց փախստականներին ընդունելու և պաշտպանություն շնորհելու իր բեռը: Արդյո՞ք Հայաստանում փախստականների պաշտպանություն

2016 10 - 11 (208 - 209)
ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ

ԴԱՏԱՎՈՐ
Իշխանություն

ընդ համապատասխանում է միջազգային չափանիշներին: Որո՞նք են փախստականների հետ կապված մեր դատական քաղաքականության և պրակտիկայի ուժեղ կողմերը:

- Իսկապես, Հայաստանը, 1993 թվականին միանալով «Փախստականների կարգավիճակի մասին» կոնվենցիային, իր կամարտահայտությունը դրսևորեց մասնակցելու փախստականների պաշտպանության առաքելությանը: Դրա հիման վրա նախ՝ 1999 թվականին, այնուհետև 2008 թվականին ընդունվեցին համապատասխան օրենքներ, որոնք սկսեցին կարգավորել Հայաստանի Հանրապետություն մուտք գործած փախստականների հետ կապված հարաբերությունները: Արդյունքում մենք այսօր ունենք միջազգային ստանդարտներին համապատասխան օրենսդրություն փախստականների իրավունքների պաշտպանության ոլորտում:

Ինչ վերաբերում է մեր դատական քաղաքականության և պրակտիկայի ուժեղ կողմերին, ապա այս բնագավառում մեր պրակտիկան դեռ այնքան հարուստ չէ, ինչպես, օրինակ, եվրոպական երկրներում: Դա պայմանավորված է նրանով, որ Հայաստան ժամանած փախստականների քանակն անհամեմատ քիչ է և, ըստ այդմ, դատական գործերի քանակը ևս շատ չէ: Մյուս կողմից՝ դա հնարավորություն է տալիս մեր դատավորներին առավել հանգամանորեն քննել փախստականների վերաբերյալ գործերը և վճիռ կայացնելիս չկաշկանդվել նրանց քանակով՝ ի տարբերություն եվրոպական որոշ երկրների, որտեղ այսօր փախստականների քանակը լուրջ խնդիր է:

- Ըստ Ձեզ՝ արդյո՞ք առկա են օրենսդրական կամ իրավակիրառ պրակտիկայի բացեր կամ թերություններ, որոնք խոչընդոտում են փախստականներին լիարժեք պաշտպանություն տրամադրել Հայաստանի Հանրապետությունում՝ հաշվի առնելով միջազգային պարտավորությունները:

- Փախստականների իրավունքի բնագավառն իրավունքի ամենաբարդ ոլորտներից մեկն է, և այստեղ մշտապես կարող են հանդիպել բացեր: Դա ոչ միայն մեր երկրին է բնորոշ: Նույնիսկ հարուստ փորձ ունեցող եվրոպական երկրներում հաճախ կարելի է հանդիպել տարբեր բացերի ու թերությունների, որոնց շուրջ ոլորտի մասնագետներն ակտիվ բանավիճում են:

Նույն իրավիճակը Հայաստանում է: Մեծ հաշվով, մեր օրենսդրությունն այսօր լիովին համապատասխանում է «Փախստականների կարգավիճակի մասին» կոնվենցիայի պահանջներին: Եթե նույնիսկ կան ինչ-որ բացեր, դրանք կարող են հաղթահարվել կոնվենցիայի անմիջական կիրառության միջոցով: Խնդիրն այն է, որ ոլորտը դինամիկ զարգացումներ է ապրում, և իրավական խնդիրները մշտապես փոխակերպվում են: Ուստի անհրաժեշտ է մշտապես ուշադիր լինել փախստականի իրավունքի միջազգային զարգացումներին և փորձել աշխարհում մշակված նոր մոտեցումների հետ զուգահեռ ձևավորել մեր ներպետական պրակտիկան:

- Հայաստանում ովքե՞ր են փախստականների պաշտպանության ոլոր-

ՄԱԿ ՓԳՀ-ի ամբիոն

տում հիմնական դերակատարները: Ինչպե՞ս են միջազգային կազմակերպությունները և տեղական հասարակական կազմակերպություններն օգնում պետությանը կարգավորել փախստականների խնդիրները:

- Փախստականների բնագավառում առաջնային դերակատարություն ունի, իհարկե, Միգրացիոն պետական ծառայությունը: Սա այն պետական մարմինն է, որը զբաղվում է փախստականների կարգավիճակի շնորհման ընթացակարգով: Հայաստան մուտք գործած փախստականը դիմում է Միգրացիոն պետական ծառայությանը, իսկ վերջինս էլ որոշում է շնորհել նրան կարգավիճակ կամ մերժել: Եվ միայն բացասական արդյունքի դեպքում փախստականի կարգավիճակ հայցողը կարող է դիմել դատարան: Այս գործընթացում, իհարկե, որոշակի դերակատարում ունեն նաև փաստաբանները, որոնք կարող են ներգրավվել որպես փախստականի կարգավիճակ հայցողի պաշտպան:

Միջազգային կազմակերպությունների և տեղական հասարակական կազմակերպությունների դերն այս ոլորտում նույնպես փոքր չէ: Թեև նրանք որոշիչ գործառնություններով օժտված չեն, սակայն կարող են էապես նպաստել փախստականների իրավունքների պաշտպանության բնագավառի զարգացմանը՝ օժանդակելով ինչպես փախստականի կարգավիճակ հայցողներին ու նրանց պաշտպաններին, այնպես էլ պետական մարմիններին: Այդ օժանդակությունը դրսևորվում է, առաջին հերթին, տեղեկատվություն տրամադրելու միջոցով: Օրինակ՝ ՄԱԿ-ի Փախստականների հարցերով գերագույն հանձնակատարի հայաստանյան գրասենյակն ակտիվ աջակցություն է ցուցաբերում այս ոլորտի բոլոր դերակատարներին: Մեծ ճյուղավորում ունեցող այս կազմակերպության շնորհիվ մեր առջև բացվում է հնարավորություն՝ ծանոթանալու միջազգային հարուստ փորձին, որն, անշուշտ, էական ազդեցություն ունի ներպետական պրակտիկայի վրա:

- Ըստ Ձեզ՝ արդյո՞ք առկա են ոլորտներ հայաստանյան դատական պրակտիկայում փախստականների պաշտպանության համատեքստում, որտեղ Հայաստանը կարող է պարծենալ իր ձեռքբերումներով և կիսվել նրանցով միջազգային հանդիպումներին՝ որպես լավագույն փորձի օրինակ:

- Ես նորից պետք է կրկնեմ, որ մեր պրակտիկան այնքան մեծ չէ, որպեսզի փախստականների պաշտպանության առանձին ոլորտներում մենք ունենանք հատուկ ձեռքբերումներ: Իրականում, մեր խնդիրը ոչ թե միջազգային հանդիպումներին պարծենալն է, այլ դրանցից առավելագույն օգուտ քաղելը և զարգացնել մեր պրակտիկան:

- Ինչքանո՞վ է արժեքավոր Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ներդրումը փախստականների պաշտպանության գործում Եվրոպայում, մասնավորապես՝ Հայաստանում: ՄԻԵԴ-ի ինչպիսի դիրքորոշումներ կկարևորե՞ք այս խնդրի համատեքստում: Ինչպե՞ս են Մարդու իրավունքների

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

միջազգային իրավունքը, իսկ առաջին տեղում Մարդու իրավունքների Եվրոպական կոնվենցիան և մարդու իրավունքների ազգային գործիքներն ազդում փախստականների իրավունքի վրա Հայաստանում:

- «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիան և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի արտահայտած դիրքորոշումներն էական նշանակություն ունեն այն առումով, որ կոնվենցիայի անդամ պետությունները պարտավոր են ապահովել մարդու հիմնարար իրավունքները բոլոր բնագավառներում, այդ թվում՝ փախստականների հարցում: Օրինակ՝ ըստ ՄԻԵԴ-ի, եթե նույնիսկ առկա չեն հիմքեր օտարերկրացուն փախստականի կարգավիճակ շնորհելու համար, սակայն իր երկիր վերադառնալու դեպքում առկա է ռեալ վտանգ, որ կխախտվեն նրա հիմնարար իրավունքները, վերջինիս պետությունը չի կարող վտարել:

ՄԻԵԴ-ի դիրքորոշումներն ամբողջությամբ տարածվում են նաև Հայաստանի վրա, քանի որ մենք հանդիսանում ենք «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի անդամ պետություն: Ուստի մեր իրավակիրառ պրակտիկան լիարժեք կարող է օգտվել կոնվենցիայի և ՄԻԵԴ-ի իրավական գործիքակազմից:

- Փախստականների գործերով որոշում կայացնելիս որքանով են օգտակար ՄԱԿ ՓԳՀ-ի կողմից պատրաստած ուղեցույցները, ձեռնարկները, Գործադիր կոմիտեի որոշումները և այլ պետությունների դատական պրակտիկան:

- Իհարկե, նշված փաստաթղթերը պարտադիր ուժ չունեն Հայաստանի համար, սակայն դրանք կարող են էական նշանակություն ունենալ դատավորի համար որոշում կայացնելիս սոսկ իրենց հեղինակության շնորհիվ: Պետք է հաշվի առնել, որ այդ գեկույցներն ու ձեռնարկները մշակված են ոլորտի հեղինակավոր մասնագետների կողմից կամ նրանց աշխատությունների հիման վրա, ուստի դրանք թեև ոչ պարտադիր, սակայն արժեքավոր մտտեցումներ են, որոնց պետք է ծանոթ լինել և որոնց հետ պետք է հաշվի նստել: Այլ բան է, որ կոնկրետ իրավիճակում հնարավոր է, որ դատավորն ունենա այլ մտտեցում և հիմնավորի իր այդ տարբերվող մտտեցումը կոնկրետ փաստական հանգամանքների առանձնահատկությամբ:

Ինչ վերաբերում է այլ պետությունների դատական պրակտիկային, այստեղ ևս պետք է զգույշ լինել և մեխանիկորեն չընդօրինակել այն: Եթե կոնկրետ իրավիճակի վերաբերյալ առկա է այլ պետությունների դատական պրակտիկա, անհրաժեշտ է մանրակրկիտ ուսումնասիրել այդ պրակտիկայի իրավական, սոցիալական, մշակութային, տնտեսական, ազգային և այլ նախադրյալները, և հետևել դրան միայն այն դեպքում, երբ կա վստահություն, որ այդ պրակտիկան լավագույն լուծումն է մեր համար:

ՄԱԿ ՓԳՀ-ի ամբիոն

- Համաժողովի շրջանակներում անդրադարձ է կատարվել նաև սեռի և կրոնի հիմքով հետապնդման արդյունքում ապաստան հայցողներին վերաբերող խնդիրները: Ի՞նչ առանձնահատկություններ կան նման գործերում: Ինչպիսի՞նք է համապատասխան պրակտիկան Հայաստանում: Ինչպիսի՞ խնդիրների են բախվում դատավորները նման դեպքերով հայցերը քննելիս:

- Մեր պրակտիկայում առավել հաճախ հանդիպում են կրոնական հետապնդման հիմքով ապաստանի հայցեր: Հատկապես աճ է նկատվում հարևան Իրանից փախստականի կարգավիճակ հայցողների շրջանում, որոնք պնդում են, որ այնտեղ իրենց հետապնդում են, քանի որ ընդունել են քրիստոնեություն: Այս խնդրի շրջանակներում ամենակարևոր հարցերը երկուսն են՝ արդյոք իրականում կրոնափոխ եղել է դիմողը, եթե այո, ապա՝ արդյո՞ք առկա է դրա պատճառով նրա նկատմամբ հետապնդման իրական վտանգ: Եթե այս երկու հարցերը, ինչպես նաև որոշ այլ գործոններ, որոնք նշանակություն ունեն փախստականի կարգավիճակի շնորհման համար, ստանան դրական պատասխան, ապա դիմողին կշնորհի փախստական կարգավիճակ: Սակայն երկու հարցի պատասխանն էլ չափազանց բարդ է լինում գտնել, քանի որ այստեղ, որպես կանոն, բացակայում են գրավոր ապացույցներ և պետք է փաստերը պարզվեն այլ իրավական մեխանիզմներով:

- Որքանով հասկացանք, համաժողովի շրջանակներում փորձ կատարվեց տարբերակել միգրանտների և փախստականների խնդիրները վերջերս արձանագրված զանգվածային ներհուսքի համատեքստում: Արդյո՞ք Ձեր պրակտիկայում ունեցել եք դեպքեր, երբ ապաստան հայցողը եղել է միգրանտ, այլ ոչ թե հետապնդման զոհ: Որո՞նք են այն հիմնական տարրերը, որոնք թույլ են տալիս տարբերակել միջազգային պաշտպանության կարիք ունեցողներին միգրանտներից:

- Փախստականներին միգրանտներից տարբերելու հիմքը մեկն է. եթե առկա են «Փախստականի կարգավիճակի մասին» կոնվենցիայով և Փախստականների և ապաստանի ՀՀ օրենքով սահմանված հիմքեր փախստականի կարգավիճակ տրամադրելու համար, ապա տվյալ անձը հանդիսանում է փախստական, և նրան պետք է տրամադրվի միջազգային պաշտպանություն: Իսկ միգրանտների հետ կապված հարցերն այլ կարգավորումներ ունեն, որտեղ արդեն խնդիրը կացության կարգավիճակ տրամադրել կամ չտրամադրելն է:

- Մյուս կողմից՝ հայտնի է, որ միգրանտներից որոշները թրաֆիքինգի զոհ են: Արդյո՞ք թրաֆիքինգի զոհը կարող է ապաստան հայցել և լինել փախստական: Արդյո՞ք առկա են որոշ ուղեցույցներ/չափանիշներ դա հասկանալու համար:

- Սա փախստականների իրավունքի բարդ հարցերից է: Միանշանակ պա-

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

տասխան այս հարցին չկա: Ամեն ինչ կախված է կոնկրետ իրավիճակից: Սակայն ակնհայտ է հետևյալը. եթե պարզվում է, որ միգրանտը թրաֆիքինգի գոհ է, դա դեռ չի նշանակում, որ նա փախստականի կարգավիճակի շրջանակներում պաշտպանության կարիք ունի: Նման խնդիր առկա կլինի, եթե պարզվի նաև, որ իր երկիր վերադառնալու դեպքում նա կարող է ենթարկվել հետապնդումների, որոնց դեմ իր երկիրը չի կարող կամ չի ուզում պայքարել:

- Ի՞նչ էք կարծում, որոնք են կոնֆերանսից ստացած հիմնական գիտելիքները Հայաստանի դատավորների համար: Արդյո՞ք ձեռք բերված գիտելիքները կիրառելի են Հայաստանի իրականությունում:

- Անշուշտ, այդ գիտելիքները կիրառելի են մեր պրակտիկայում, քանի որ վերաբերում են փախստականի իրավունքի այնպիսի բնագավառներին, որոնք մեր օրենսդրության մասն են կազմում: Օրինակ՝ մենք ծանոթացանք միջազգային պրակտիկային այնպիսի հարցերի շուրջ, ինչպիսիք են՝ ի՞նչ է իրենից ներկայացնում հետապնդում հասկացությունը, ո՞ր դեպքերում է հետապնդումը հիմք փախստականի կարգավիճակ շնորհելու համար, ինչպիսի՞նչ նախադրյալներ պետք է լինեն, որպեսզի մարդու մոտ հետապնդումների երկյուղը համարվի հիմնավոր և նմանատիպ բազմաթիվ հարցեր: Եվ դրանց վերաբերյալ առկա միջազգային լավագույն փորձը կարող է էապես օգնել մեզ առօրյա աշխատանքում:

- Արդյո՞ք առկա են խնդիրներ փախստականների պաշտպանության ոլորտում, որոնք խոչընդոտում են փախստականների պաշտպանության ոլորտում միջազգային լավագույն փորձի կիրառմանը: Որո՞նք են այն հիմնական մարտահրավերները, որոնք պետք է լուծվեն Հայաստանում փախստականներին առնչվող թեմաներով:

- Մեր հիմնական մարտահրավերն ինչպես այս ոլորտում, այնպես էլ իրավունքի մյուս ճյուղերում, նախ՝ խորհրդային կարգերից դեռ մնացած որոշ կարծրատիպերից շուտափույթ ձերբազատումն է: Սակայն դա բավարար չի լինի առկա բոլոր խնդիրները լուծելու համար: Մենք դեռ բավական երկար և բարդ ճանապարհ ունենք անցնելու, որպեսզի անկախացումից հետո նոր իրականությանը համահունչ կարողանանք արձագանքել մեր առջև ծառայած մարտահրավերներին: Խնդիրը չափազանց գլոբալ է և վերաբերում է ոչ միայն իրավական կամ դատական, այլ գրեթե բոլոր ոլորտներին: Այսօրվա իրականությունն այնքան բազմերանգ ու բազմաբովանդակ է, որ հնարավոր չէ խնդիրներին տալ միանշանակ լուծումներ: Սակայն, ետ նայելով մեր պատմությանը և տեսնելով, թե ինչ բարդ և անելանելի իրավիճակներից ենք կարողացել դուրս գալ պատվով, կասկած չունեն, որ ունենք ցանկացած խնդիր լուծելու ներուժ: Մնում է միայն հավատալ մեր ուժերին, աշխատել առանց տրտման և երբեք չմոռանալ, որ ունենք անկախ պետություն, ուստի մեր ապագան միայն մեր ձեռքերում է:

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵՍԿԱՆ ԴԱՍԱՏԵ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2016 թվականի հունիսի 24-ին

ք.Երևանում

դռնբաց դատական միատում, քննության առնելով Արշավիր Սերժիկի Խալափյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2015 թվականի օգոստոսի 4-ի որոշման դեմ ամբաստանյալ Ա. Խալափյանի, նրա պաշտպաններ Ա.Զոհրաբյանի և Ա.Ֆանյանի վճռաբեկ բողոքները,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը

1. 2014 թվականի մայիսի 24-ին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասի հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 41106514 քրեական գործը՝ Արշավիր Խալափյանի կողմից Կապանի քաղաքապետարան իր կողմից ներկայացված դիմումի ընթացքը կասեցնելու նպատակով ապօրինաբար 1500 ԱՄՆ դոլար կաշառք պահանջելու դեպքի առթիվ (այսուհետ՝ նաև 2-րդ դրվագ):

2014 թվականի հունիսի 26-ին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասի հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 41108114 քրեական գործը՝ Արշավիր Խալափյանի կողմից Սյունիքի մարզի Սյունիք համայնքի տարածքում գերեզմանատեղեր ապօրինի հատկացնելու դեպքի առթիվ հարուցված քրեական գործի շրջանակներում, ի վնաս համայնքի ղեկավար Սամվել Սարգսյանի գործողություններ չկատարելու նպատակով, վերջինիս որդուց՝ Սարմեն Սարգսյանից, որպես կաշառք ապօրինի 10 000 ԱՄՆ դոլար պահանջելու դեպքի առթիվ (այսուհետ՝ նաև 1-ին դրվագ):

2014 թվականի հուլիսի 2-ին հիշյալ քրեական գործերը միացվել են, և գործի քննությունը շարունակվել է մեկ վարույթով:

2. Նախաքննության մարմնի՝ 2014 թվականի օգոստոսի 5-ի որոշմամբ Ա.Խալափյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասով (երկու դրվագով):

3. Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան)՝ 2015 թվականի մայիսի 5-ի դատավճռով ճանաչվել և հռչակվել է Ա.Խալափյանի անմեղությունը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասով (1-ին դրվագով) նախատեսված հանցագործության կատարման մեջ, և նա արդարացվել է ապացույցների անբավարարության հիմքով:

Ա.Խալափյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասով (2-րդ դրվագ) և դատապարտվել ազատազրկման՝ 1 (մեկ) տարի ժամկետով:

4. Մեղադրող Գ.Գանիելյանի, ամբաստանյալ Ա.Խալափյանի, նրա պաշտպաններ Հ.Գավթյանի և Կ.Օվչյանի վերաքննիչ բողոքների քննության արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան)՝ 2015 թվականի օգոստոսի 4-ի որոշմամբ բողոքները մերժել է՝ օրինական ուժի մեջ թողնելով Սյունիքի մարզի ընդհա-

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

նոր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի մայիսի 5-ի դատավճիռը:

5. Վերաքննիչ դատարանի վերոգրյալ որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք են բերել ամբաստանյալ Ա.Խալափյանը, նրա պաշտպաններ Ա.Զոհրաբյանը և Ա.Ֆանյանը:

Վճռաբեկ դատարանի՝ 2015 թվականի հոկտեմբերի 29-ի որոշմամբ ամբաստանյալ Ա.Խալափյանի, նրա պաշտպաններ Ա.Զոհրաբյանի և Ա.Ֆանյանի վճռաբեկ բողոքներն ընդունվել են վարույթ:

Դատավարության մասնակիցները վճռաբեկ բողոքի պատասխան չեն ներկայացրել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը

6. Նախաքննության մարմնի՝ 2014 թվականի օգոստոսի 5-ի որոշմամբ Ա.Խալափյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասով (2-րդ դրվագով) մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ «(...) [Նյա 2014 թվականի ապրիլի 7-ին, նախ՝ որպես Կապան քաղաքի Ռ.Սինասյան փողոցի 17 շենքի բնակիչ, գրավոր դիմել է Կապանի քաղաքապետարան՝ Աշոտ Կույումջյանի կողմից նշված հասցեին հարակից տարածքում ապօրինի շինարարություն կատարելու վերաբերյալ համապատասխան տեղեկատվություն ստանալու համար, իսկ 2014 թվականի ապրիլի 18-ին, որպես ՀՀ փաստաբանների պալատի փաստաբան, «Հայաստանի երիտասարդ իրավաբանների ասոցիացիա» ՀԿ Սյունիքի մարզային մասնաճյուղի նախագահ և Սյունիքի հակակոռուպցիոն կենտրոնի համակարգող, դարձյալ նույն նպատակով հերթական դիմումն է ներկայացրել քաղաքապետարան, որից հետո 2014 թվականի մայիսի 1-ին վերոհիշյալ հյուրանոցային համալիրի թիվ 210 առանձնասենյակում հանդիպել է Ա.Կույումջյանին ու իր կողմից ներկայացված դիմումների ընթացքի վերաբերյալ գործողություններ չկատարելու, այն է՝ հետևողականություն չցուցաբերելու, նոր դիմումներ չներկայացնելու, ավելի խիստ վարչական պատասխանատվության ենթարկելու համար խնդիրներ չառաջացնելու, դարձյալ հանդես գալով որպես փաստաբան և հիշյալ կառույցների մարզային ներկայացուցիչ՝ Աշոտ Կույումջյանից որպես կաշառք ապօրինի պահանջել է 1500 ԱՄՆ դոլար» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթեր 244-245):

7. 2014 թվականի ապրիլի 18-ին ամբաստանյալ Ա.Խալափյանը Ա.Կույումջյանի ավտոտնակի վերաբերյալ հարցում է ներկայացրել Կապանի քաղաքապետարան՝ նշելով. «Ղեկավարվելով «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ, ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ, 27.1-րդ, «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ, 9-րդ, 11-րդ հոդվածներով, «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 18-րդ հոդվածի 3-րդ մասով՝ խնդրում եմ տեղեկատվություն տրամադրել այն մասին, թե Կապան քաղաքի Ռ.Սինասյան փողոցի թիվ 17 շենքի անմիջական հարևանությամբ կատարվող շինարարության փաստի հետ կապված Կապանի քաղաքապետարանն ի՞նչ քայլեր է ձեռնարկել և ձեռնարկում» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-րդ, թերթ 26):

8. Վկա Ա.Կույումջյանն ամբաստանյալ Ա.Խալափյանի՝ որպես փաստաբան հանդես գալու հանգամանքի վերաբերյալ տվել է հետևյալ ցուցմունքը. «(...) [Զխաղաքապետարանից տեղեկացա նաև, որ Ա.Խալափյանը, որին ճանաչել եմ որպես փաստաբան, բողոքել է քաղաքապետարան նշված հողամասի շինարարության համար (...)]» (քրեական գործ, հատոր 1, թերթ 80): Ա.Կույումջյանը նշել է նաև, որ հյուրանոցում հանդիպման ժամանակ Ա.Խալափյանը հանդես էր գալիս և անընդհատ շեշտում էր, որ ինքը փաստաբան է, լավ գիտելիքներ ունի, «Հայաստանի երիտասարդ իրավաբանների ասոցիացիա» ՀԿ-ի Սյունիքի մարզային մասնաճյուղի և հանրային հիմունքներով գործող Սյունիքի հակակոռուպցիոն կենտրոնի նախագահն է (քրեական գործ, հատոր 1, թերթ 90):

9. Առաջին ատյանի դատարանն իր դատական ակտում նշել է. «(...) 18.04.2014 թվական

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Դատական պրակտիկա

նին Կապանի քաղաքապետարան ուղարկված հարցումը գնահատելիս դատարանը գալիս է այն եզրահանգման, որ Արշավիր Խալափյանն Աշոտ Կույումջյանի ավտոտնակի վերաբերյալ հարցում կատարելիս հանդես է եկել ոչ միայն որպես Կապան քաղաքի Ռ.Մինասյան փողոցի թիվ 17 շենքի թիվ 1ա տարածքի համասեփականատեր: Նշված հանգամանքը հիմնավորվում է այն փաստարկով, որ այդ հարցման մեջ նա նշել է, որ «ես հանդիսանում եմ նաև «Հայաստանի Երիտասարդ Իրավաբանների Ասոցիացիա» հասարակական կազմակերպության Սյունիքի մարզային մասնաճյուղի նախագահը և հանրային հիմունքներով գործող Սյունիքի հակակոռուպցիոն կենտրոնի համակարգողը և այսուհետ սույն գործով Չեզ կրիմեն ոչ միայն որպես Կապան քաղաքի Ռ. Մինասյան փողոցի թիվ 17 շենքի թիվ 1ա հասցեում գտնվող տարածքի համասեփականատեր»: Բացի այդ, նշված հարցման մեջ Արշավիր Խալափյանը ղեկավարվել է «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 18-րդ հոդվածի 3-րդ մասով, որը վկայում է այն մասին, որ հարցում կատարելիս նա հանդես է եկել նաև որպես փաստաբան:

(...)

Ամբաստանյալի կատարած հանցավոր արարքը՝ նախատեսված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200 հոդվածի 3-րդ մասով (երկրորդ դրվագով), հիմնավորված է, մեղսագրվող արարքի նկատմամբ քրեական օրենքի որակումը՝ ճիշտ, որով էլ նա ենթակա է պատասխանատվության և պատժի» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 5-րդ, թերթեր 38, 45):

10. Վերաքննիչ դատարանն իր որոշմամբ արձանագրել է. «(...) Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ (...) ձեռք բերված ապացույցներն իրենց համակցությամբ բավարար են ամբաստանյալին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասով (երկրորդ դրվագով) առաջադրված մեղադրանքը գնահատելու և այն հիմնավորված համարելու համար:

(...)

(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի սուբյեկտը հատուկ է՝ ի թիվս այլոց, փաստաբան: Հատուկ սուբյեկտին ապօրինաբար դրամ, արժեթղթեր կամ այլ գույք է տրվում կամ նրանց գույքային բնույթի ծառայություններ են մատուցվում, որպեսզի նրանք, իրենց գրաված դիրքի հետ կապված, կաշառք տվողի օգտին կատարեն որոշակի գործողություններ (անգործություն):

Սույն գործի նյութերից երևում է, որ Արշավիր Խալափյանը հանդիսացել է փաստաբան, վերջինիս կողմից ապօրինաբար դրամ պահանջելը կապված է նրա դիրքի, լիազորությունների շրջանակի հետ: Հանդես գալով որպես փաստաբան, «Հայաստանի երիտասարդ իրավաբանների ասոցիացիա» ՀԿ Սյունիքի մարզային մասնաճյուղի նախագահ և Սյունիքի հակակոռուպցիոն կենտրոնի համակարգող, հարցում ներկայացնելով Կապանի քաղաքապետարան՝ Կապան քաղաքի Ռ.Մինասյան փողոցի թիվ 17 շենքի թիվ 1ա հասցեին հարակից տարածքում ապօրինի շինարարություն կատարելու վերաբերյալ, ներկայացված դիմումների ընթացքի վերաբերյալ գործողություններ չկատարելու համար Աշոտ Կույումջյանից որպես կաշառք ապօրինի պահանջել է 1500 ԱՄՆ դոլար: Հետևաբար, Արշավիր Խալափյանը հանդիսանում է առևտրային կաշառքի համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասի իմաստով հանցագործության սուբյեկտ» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 5-րդ, թերթեր 213, 219):

Վճռաբեկ բողոքի հիմքը, հիմնավորումները և պահանջը

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

11. Բողոքաբերները գտնում են, որ Վերաքննիչ դատարանը որոշում է կայացրել նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերի խախտումներով, մասնավորապես՝ սխալ է կիրառել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Ի հիմնավորումն իրենց փաստարկների՝ բողոքի հեղինակները, վկայակոչելով «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի իրավակարգավորումները, նշել են, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված հանցագործության սուբյեկտը հատուկ է, այն է՝ փաստաբան, ով իրավաբանական օգնություն է տրամադրում իր վստահորդին: Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն այն փաստերը, որ Ա.Կույումջյանն ապօրինի շինարարությունն իրականացրել է Կապան քաղաքի Ռ.Սիմոնյան փողոցի թիվ 17 շենքի բակում, որի 1ա հասցեում գտնվող տարածքը համասեփականության իրավունքով պատկանում է ամբաստանյալ Ա.Խալափյանին: Վերջինս նշված հարցով Ա.Կույումջյանի հետ առնչվել է իր անունից, իր շահերի համար և չի ներկայացրել որևէ վստահորդի շահ, որը հաստատվում է քրեական գործով վստահորդի առկայության վերաբերյալ որևէ ապացույցի բացակայությամբ:

12. Բացի այդ, բողոքաբերները գտնում են, որ ստորադաս դատարանները խախտել են ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ, 19-րդ, 21-րդ, 22-րդ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 8-րդ, 17-րդ, 18-րդ, 23-րդ, 25-րդ, 35-րդ, 107-րդ, 126-րդ, 127-րդ, 358-րդ, 360-րդ, 365-րդ, 366-րդ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 3-րդ, 5-րդ հոդվածների պահանջները, քանի որ Ա.Խալափյանին մեղավոր են ճանաչել առանց բավարար ապացույցների, ինչպես նաև կոնկրետ ապացույցներով չեն հաստատել վերջինիս մեղավորությունը, այն է՝ ուղղակի դիտավորությամբ գործելը, որը մեղաագրվող հանցագործության սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշն է:

13. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ բողոքի հեղինակները խնդրել են բեկանել Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի դատարանի՝ 2015 թվականի մայիսի 5-ի և ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2015 թվականի օգոստոսի 4-ի դատական ակտերը և ամբաստանյալ Ա.Խալափյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասով՝ 2-րդ դրվագով առաջադրված մեղադրանքում արդարացել հանցակազմի բացակայության հիմքով՝ ճանաչելով և հռչակելով նրա անմեղությունը:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը

14. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բողոքարկված դատական ակտը վճռաբեկ վերանայման ենթարկելու նպատակն օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման սահմանադրական գործառույթի իրացումն է: Այս առումով Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ փաստաբանի կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված առևտրային կաշառք ստանալու հանցակազմի մեկնաբանման կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր: Ուստի անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով դատական պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար:

15. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր՞ո՞ր են արդյոք ստորադաս դատարանների հետևություններն առ այն, որ ամբաստանյալ Ա.Խալափյանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված հանցակազմի սուբյեկտ է:

16. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում հետևյալ արարքի համար.

«Առևտրային կամ այլ կազմակերպության ծառայողի, արբիտրի, այդ թվում՝ օտարերկրյա պետության՝ արբիտրաժի մասին օրենսդրությանը համապատասխան՝ գործառույթներ իրականացնող արբիտրի, աուդիտորի կամ փաստաբանի կողմից կաշառք ստանալը, այսինքն՝ ապօրինաբար այդ անձանց կողմից անձամբ կամ միջնորդի միջոցով իրենց կամ այլ անձի համար դրամ, գույք, գույքի նկատմամբ իրավունք, արժեթղթեր կամ որևէ այլ առավել-

Դատական պրակտիկա

լուքյուն ստանալը կամ պահանջելը կամ ստանալու խոստումը կամ առաջարկն ընդունելը՝ կաշառք տվողի կամ նրա ներկայացրած անձի օգտին գործողություններ կատարելու կամ չկատարելու համար»:

Սեջբերված քրեաիրավական նորմի բովանդակությունից հետևում է, որ նշյալ հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է ապօրինաբար համապատասխան անձանց կողմից անձամբ կամ միջնորդի միջոցով իրենց կամ այլ անձի համար դրամ, գույք, գույքի նկատմամբ իրավունք, արժեթղթեր կամ որևէ այլ առավելություն ստանալով կամ պահանջելով կամ ստանալու խոստումը կամ առաջարկն ընդունելով, որն ուղղված է կաշառք տվողի կամ նրա ներկայացրած անձի օգտին գործողություններ կատարելուն կամ չկատարելուն:

Ինչ վերաբերում է քննարկվող հանցագործության սուբյեկտիվ կողմին, ապա այն կարող է դրսևորվել մեղքի՝ միայն ուղղակի դիտավորության ձևով. առևտրային կաշառք ստացողը պետք է գիտակցի, որ ինքն ապօրինի վարձատրություն է ստանում, պահանջում կամ ստանալու խոստումը կամ առաջարկն ընդունում, ինչպես նաև պետք է նախատեսի և ցանկանա դա: Բացի այդ, օրենսդիրը որպես քննարկման առարկա հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ սահմանել է հանցագործության կատարման նպատակը, այն է՝ կաշառք տվողի կամ նրա ներկայացրած անձի օգտին գործողություններ կատարելը կամ չկատարելը:

Վերոգրյալի համատեքստում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ առևտրային կաշառք ստացողի մոտ հանցանքը կատարելու ուղղակի դիտավորության առկայության համար անհրաժեշտ է վերջինիս կողմից հետևյալ հանգամանքների միաժամանակյա գիտակցումը.

1) արարքի հակաիրավական բնույթը, այն է՝ վարձատրություն ստանալու իրավական հիմքերի բացակայությունը,

2) ապօրինի վարձատրություն ստանալու նպատակը, այսինքն՝ այն, որ վարձատրությունը տրվում է համապատասխան անձի օգտին որոշակի գործողություն կատարելու կամ չկատարելու համար:

16.1. Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ խնդրո առարկա հանցակազմի վերլուծությունից հետևում է, որ այն արտահայտված է հատուկ սուբյեկտով՝ փաստաբան, առևտրային կամ այլ կազմակերպության ծառայող, արբիտր և այլք:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանը, անդրադառնալով հանցագործության հատուկ սուբյեկտի հասկացությանը, հատուկ սուբյեկտի որոշման հիմքում ընկած չափանիշներին, իր՝ 2010 թվականի հունվարի 14-ի թիվ ՍԴՌ-851 որոշման 5-րդ կետում նշել է. «(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ հատուկ սուբյեկտի որոշումն արտահայտում է կոնկրետ տեսակի հանցագործությունների առանձնահատկությունները, դրանց հանրորեն վտանգավորության աստիճանը: Այս կամ այն անձին որպես տվյալ հանցագործության հատուկ սուբյեկտ ճանաչելը պայմանավորվում է նրանով, որ իրենց պաշտոնական կամ այլ դրության հիմքով նրանք կարող են կատարել հանցագործություններ, որոնք այլ անձինք կատարել չեն կարող: Այսինքն՝ տվյալ հանցագործության բնույթը և այն կատարելու հնարավորությունն են այն չափանիշները, որոնք օբյեկտիվորեն, անկախ օրենսդրի կամքից, կանխորոշում են հատուկ սուբյեկտի շրջանակը: Այս չափանիշները ենթադրում են, որ տվյալ հանցակազմի հատուկ սուբյեկտի շրջանակն անխուսափելիորեն պետք է համընկնի բոլոր այն անձանց շրջանակի հետ, ովքեր իրենց պաշտոնական կամ այլ դրության ուժով ունակ են կատարել տվյալ արարքը: Մասնավորապես, առանձնացվում են հատուկ սուբյեկտի որոշման հետևյալ հատկանիշները. իրավական կարգավիճակը, ժողովրդագրական հատկանիշը, մասնագիտական պարտականությունները, կատարած աշխատանքի բնույթը, արդարադատության բնագավառում պետության և քաղաքացիների միջև հարաբերությունները և այլն (...):»:

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

16.2. Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված հանցակազմում հատուկ սուբյեկտի առանձնացումը պայմանավորված է դրա մեջ ներառված անձանց կարգավիճակի առանձնահատկություններով, այլ կերպ՝ անձին համապատասխան հանցակազմի սուբյեկտ ճանաչելու համար անհրաժեշտ է, որ քրեական օրենքով արգելված արարքի կատարումը կապված լինի նրա գրաված դիրքի, իրականացրած գործունեության հետ (տե՛ս mutatis mutandis, *Ռուբեն Ազատյանի գործով* Վճռաբեկ դատարանի՝ 2009 թվականի հունիսի 2-ի թիվ ՀՅԲԲԴ-1/0074/01/08 որոշման 16-րդ կետը):

17. «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 17-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն.

«Փաստաբան է այն անձը, որն ունի իրավաբան բակալավրի կամ իրավաբան դիպլոմավորված մասնագետի որակավորում և ստացել է համապատասխան արտոնագիր՝ փաստաբանական գործունեություն իրականացնելու համար»:

Սույն նորմի բովանդակությունից հետևում է, որ անձի կողմից փաստաբանական արտոնագիր ստանալու նպատակը փաստաբանական գործունեության իրականացումն է, իսկ դա փաստաբանի կարգավիճակից բխող և բացառապես վերջինիս օրենքով վերապահված հատուկ լիազորություն է:

Վերոնշյալի, ինչպես նաև սույն որոշման 16.1.-16.2.-րդ կետերում արված դատողությունների համարված վերլուծության հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ փաստաբանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված հանցավոր արարքի սուբյեկտ կարող է ճանաչվել միայն այն դեպքում, երբ նշյալ արարքի՝ վերջինիս կողմից կատարումը կապված լինի նրա կողմից իրականացվող փաստաբանական գործունեության հետ:

17.1. «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը սահմանում են.

«1. Փաստաբանական գործունեությունն իրավապաշտպան գործունեության տեսակ է, որն իրականացնում է փաստաբանը և ուղղված է իրավաբանական օգնություն ստացող անձի իրավունքների, ազատությունների և շահերի իրականացմանն ու պաշտպանությանը՝ օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով և եղանակներով:

2. Փաստաբանը կարող է իրականացնել հետևյալ գործունեությունը՝

1) խորհրդատվություն, ներառյալ՝ վստահորդներին խորհրդատվություն տրամադրելը նրանց իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ, փաստաթղթերի ուսումնասիրումը, իրավաբանական բնույթի այլ փաստաթղթերի կազմումը (...).

2) ներկայացուցչություն, ներառյալ՝ ներկայացուցչությունը դատարանում (...).

3) քրեական գործերով պաշտպանություն.

4) օրենքով նախատեսված դեպքում և կարգով վկային իրավաբանական օգնություն ցույց տալը»:

Սեջբերված իրավանորմերի վերլուծության հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ փաստաբանական գործունեություն իրականացնելու համար արտոնագիր ստացած անձի կողմից իրականացվող ցանկացած գործունեություն չէ, որ համարվում է փաստաբանական, այլ կերպ ասած՝ փաստաբանի կարգավիճակից բխող:

Այդ համատեքստում Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ համապատասխան արտոնագիր ստացած անձի իրականացրած գործունեությունը որպես փաստաբանական համարելու համար միաժամանակ անհրաժեշտ է, որ՝

առկա լինի իրավաբանական օգնություն ստացող անձ,

իրականացվի «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասում մատնանշված գործունեության տեսակներից որևէ մեկը, և

իրականացվող այդ գործունեությունն ուղղված լինի իրավաբանական օգնություն ստա-

Դատական պրակտիկա

ցող անձի իրավունքների, ազատությունների և շահերի իրականացմանն ու պաշտպանությունը:

18. Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ փաստաբանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված հանցանքի սուբյեկտ կարող է ճանաչվել այն դեպքում, երբ նշյալ նորմի դիսպոզիցիայում նկարագրված արարքի՝ վերջինիս կողմից կատարումը փոխկապված լինի նրա կողմից իրականացվող փաստաբանական գործունեության, այն է՝ իրավաբանական օգնություն ստացող անձի իրավունքների, ազատությունների և շահերի իրականացմանն ու պաշտպանության հետ:

19. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ ամբաստանյալ Ա.Խալափյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասով (2-րդ դրվագով) մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ նա, **հանդես գալով որպես փաստաբան**, Ա.Կույունջյանից որպես կաշառք ապօրինի պահանջել է 1500 ԱՄՆ դոլար՝ իր կողմից 2014 թվականի ապրիլի 7-ին և 18-ին ներկայացված դիմումների ընթացքի վերաբերյալ գործողություններ չկատարելու, այն է՝ հետևողականություն չցուցաբերելու, նոր դիմումներ չներկայացնելու, ավելի խիստ վարչական պատասխանատվության ենթարկելու համար խնդիրներ չառաջացնելու համար (տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը):

2014 թվականի ապրիլի 18-ին ամբաստանյալ Ա.Խալափյանը Ա.Կույունջյանի ավտոտնակի վերաբերյալ հարցում է ներկայացրել Կապանի քաղաքապետարան, որում հղում է կատարել, ի թիվս այլ իրավական ակտերի դրույթների, նաև **«Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 18-րդ հոդվածի 3-րդ մասին** (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը):

Վկա Ա.Կույունջյանն ամբաստանյալ Ա.Խալափյանի վերաբերյալ ցուցմունք տալիս նշել է, որ վերջինիս **ճանաչել է որպես փաստաբան** (տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը):

Առաջին ատյանի դատարանը, ի թիվս այլնի, հաշվի առնելով ամբաստանյալ Ա.Խալափյանի կողմից Կապանի քաղաքապետարան 2014 թվականի ապրիլի 18-ին կատարված հարցման մեջ **«Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 18-րդ հոդվածի 3-րդ մասին հղում կատարելու** և դրանով դեկլարավելու հանգամանքը, արձանագրել է, որ նշյալը վկայում է ամբաստանյալ **Ա.Խալափյանի՝ որպես փաստաբան հանդես գալու մասին**: Արդյունքում դատարանը եզրահանգել է, որ ամբաստանյալի կատարած հանցավոր արարքը՝ նախատեսված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասով (երկրորդ դրվագով), հիմնավորված է, մեղաագրվող արարքի նկատմամբ քրեական օրենքի որակումը՝ ճիշտ, որով էլ նա ենթակա է պատասխանատվության և պատժի (տե՛ս սույն որոշման 9-րդ կետը):

Իր հերթին Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ ձեռք բերված ապացույցներն իրենց համակցությամբ բավարար են ամբաստանյալին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասով (երկրորդ դրվագով) առաջադրված մեղադրանքը գնահատելու և այն հիմնավորված համարելու համար: Մասնավորապես, Վերաքննիչ դատարանը, ի թիվս այլնի, հաշվի առնելով, որ Կապանի քաղաքապետարան կատարված հարցմամբ ամբաստանյալը **հանդես է եկել նաև որպես փաստաբան**, փաստել է, որ Ա.Խալափյանը հանդիսացել է փաստաբան, վերջինիս կողմից ապօրինաբար դրամ պահանջելը **կապված է նրա դիրքի, լիազորությունների շրջանակի հետ** (տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը):

20. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 16-18-րդ կետերում շարադրված վերլուծության լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ստորադաս դատարանները, Ա.Խալափյանին առևտրային կաշառքի համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասի իմաստով հանցագործության սուբյեկտ դիտարկելով, պատշաճ գնահատման չեն ենթարկել սույն գործի համար էական նշանակություն ունեցող այն հանգամանքը, թե արդյոք ամբաստանյալ Ա.Խալափյանի մոտ փաստաբանական արտոնագրի առկայությունը, Ա.Խալափյանին որպես փաստաբան ընկալելը (տե՛ս սույն

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

որոշման 8-րդ կետը) կամ Կասպանի քաղաքապետարան կատարված համապատասխան հարցման մեջ «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 18-րդ հոդվածի 3-րդ մասը վկայակոչելը (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը) կարող էին վկայել Ա.Խալափյանի կողմից փաստաբանական գործունեություն իրականացրած լինելու մասին, այլ կերպ՝ արդյոք Ա.Կույումջյանից դրամ պահանջելը փոխկապված էր Ա.Խալափյանի փաստաբանական գործունեության, այն է՝ **իրավաբանական օգնություն ստացող անձի** իրավունքների, ազատությունների և շահերի իրականացման ու պաշտպանության հետ:

21. Վերոգրյալի պայմաններում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ստորադաս դատարանների հետևություններն առ այն, որ ամբաստանյալ Ա.Խալափյանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված հանցակազմի սուբյեկտ է, հիմնավոր չեն:

22. Այսպիսով, ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ ստորադաս դատարանները, չանդրադառնալով գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող բոլոր հանգամանքներին, թույլ են տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 358-րդ հոդվածի պահանջների խախտում, ինչն իր բնույթով էական է և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ, 419-րդ հոդվածների համաձայն՝ հիմք է ստորադաս դատարանների դատական ակտերը բեկանելու և գործն Առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության ուղարկելու համար:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ նոր քննության ընթացքում Առաջին ատյանի դատարանը, հաշվի առնելով սույն որոշման 16-18-րդ կետերում ձևավորած իրավական դիրքորոշումները և յուրաքանչյուր ապացույց գնահատելով վերաբերելիության, թույլատրելիության, իսկ ամբողջ ապացույցներն իրենց համակցությամբ, գործի լուծման համար բավարարության տեսանկյունից պետք է հետևություն անի, թե արդյոք ամբաստանյալ Ա.Խալափյանի մոտ փաստաբանական արտոնագրի առկայությունը, Ա.Խալափյանին որպես փաստաբան ընկալելը (տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը) կամ Կասպանի քաղաքապետարան կատարված համապատասխան հարցման մեջ «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 18-րդ հոդվածի 3-րդ մասը վկայակոչելը (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը) կարող են բավարար հիմք համարվել Ա.Խալափյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված հանցանքի սուբյեկտ համարելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության (2005 թվականի փոփոխություններով) 91-րդ, 92-րդ հոդվածներով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով և Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

Վճռաբեկ բողոքները բավարարել մասնակիորեն: Ամբաստանյալ Արշավիր Սերժիկի Խալափյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասով Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի մայիսի 5-ի դատավճիռը և այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2015 թվականի օգոստոսի 4-ի որոշումը՝ 2-րդ դրվագով բեկանել և այդ մասով գործն ուղարկել Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

2. Ամբաստանյալ Արշավիր Սերժիկի Խալափյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառված գրավը թողնել անփոփոխ:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դահլիճում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

RESUME - PEZÜME

SUB-CLASSIFICATION OF THE SEMI-PRESIDENTIAL SYSTEM OF GOVERNMENT

HRAYR TOVMASYAN

THE RA NA CHIEF OF STAFF - SECRETARY GENERAL, PHD IN LAW, ASSOCIATE PROFESSOR, POSTDOCTORAL RESEARCHER OF THE PUBLIC ADMINISTRATION ACADEMY OF RA

The article discusses the problems of sub-classification of the semi-presidential system of government, considers several options for that sub-classification, in the end the author offers his own version of the sub-classification.

Keywords: presidential system of government, parliamentary system of government, semi-presidential system of government, sub-classification of the semi-presidential system, President, parliament, prime minister, political sub-classification

КЛАССИФИКАЦИЯ ПОЛУПРЕЗИДЕНТСКОЙ СИСТЕМЫ ПРАВЛЕНИЯ

ГРАЙР ТОВМАСЯН

РУКОВОДИТЕЛЬ - ГЕНЕРАЛЬНЫЙ СЕКРЕТАРЬ АППАРАТА НС РА, КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ДОЦЕНТ, ДОКТОРАНТ АКАДЕМИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ РА

В статье обсуждаются проблемы классификации полупрезидентской системы правления, рассматриваются несколько вариантов классификации, в конце автор предлагает свою собственную версию классификации.

Ключевые слова: президентская система правления, парламентская система правления, полупрезидентская система правления, классификация полупрезидентской системы, Президент, парламент, премьер-министр, политическая классификация

Բանալի բառեր - նախագահական կառավարման համակարգ, պառլամենտական կառավարման համակարգ, կիսանախագահական կառավարման համակարգ, կիսանախագահական համակարգի ենթադասակարգում, նախագահ, պառլամենտ, վարչապետ, քաղաքագիտական ենթադասակարգում

ՀՈՎՏԵՆՄԵՐ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

JURIDICAL GERONTOLOGY AS A JURIDICAL SCIENCE

ANUSH GASPARYAN
**ACTING HEAD OF THE DEPARTMENT OF
LEGAL PROVISION AND STATISTICS
OF THE INVESTIGATIVE COMMITTEE OF RA,
2RD CLASS COUNSELOR OF STATE SERVICE OF RA**

In the article discussed the features of the status and juridical defense of aged people are being discussed. The 1st part of the 84th article of the Constitution of RA which is about the Constitutional base of juridical status of aged people is touched. Also, there are mentioned the factors of limit of functionality of aged people, their omission in legislation and the need of juridical configuration. At the same time there are submitted the definitions of different age groups conceptions. Moreover, aged people's Constitutional rights have been analyzed from the point of view of gerontology.

Keywords: gerontology, juridical gerontology, aged people, aged people's dignified existence right

ПРАВОВАЯ ГЕРОНТОЛОГИЯ КАК ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА

АНУШ ГАСПАРЯН
**ИСПОЛНЯЮЩАЯ ОБЯЗАННОСТИ ГЛАВЫ УПРАВЛЕНИЯ
ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ И СТАТИСТИКИ
ДЕПАРТАМЕНТА СЛЕДСТВЕННОГО КОМИТЕТА РА,
СОВЕТНИК 2-ГО КЛАССА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ РА**

В статье обсуждаются особенности статуса и правовой защиты пожилых людей. Затрагивается конституционная основа юридического статуса пожилых людей, установленная 1-ой частью статьи 84 Конституции РА.

Указываются факторы ограничения работоспособности, относящиеся к ним пробелы в законодательстве и необходимость правового регулирования. В статье даются определения понятий различных возрастных групп пожилых людей, а также проанализированы конституционные права пожилых людей с точки зрения геронтологии.

Ключевые слова: геронтология, правовая геронтология, пожилой человек, прав пожилых людей на достойное существование

Բանալի բառեր - գերոնտոլոգիա, իրավաբանական գերոնտոլոգիա, տարեց մարդ, տարեցների արժանապատիվ գոյության իրավունք

ՀՈՎՏԵՆՄԱՆԻՔ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ՀԱՏՍՈՒՄ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

INSTITUTIONAL RISKS OF PARLIAMENTARY SYSTEM OF GOVERNMENT IN ARMENIA AND THE WAYS OF THEIR ELIMINATION

ARTASHES KHALATYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE YSU

The article elucidates the main riskful manifestations of the parliamentary system of governance in Armenia and presents their critical analysis. Particularly, in the article the deficiencies of legislative prescription of the constitutional principle of stable parliamentary majority and its institutional risks are presented as well as the order of elections of Prime Minister from the perspective of their correspondence to the principles of representative democracy. In the context of the research made relevant international best practice is also examined. At the end of the article scientific conclusions are made and the relevant legislative amendments are made.

Keywords: Parliamentary system of government, stable parliamentary majority, election of Prime Minister, Electoral Code, National Assembly

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ РИСКИ ПАРЛАМЕНТСКОЙ СИСТЕМЫ ПРАВЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ И ПУТИ ИХ УСТРАНЕНИЯ

АРТАШЕС ХАЛАТЯН
АСПИРАНТ ЕГУ

В данной статье представлены и проанализированы основные рискогенные проявления парламентской системы правления в Республики Армения. В частности, в статье исследованы недостатки законодательного закрепления конституционного принципа устойчивого парламентского большинства и риски, связанные с ним, а также порядок избрания премьер-министра с точки зрения его соответствия механизмам представительной демократии. В контексте проведенного анализа исследован так же международный опыт по предмету статьи. На основе осуществленного исследования в статье представлены соответствующие научные заключения и предложены изменения в действующее законодательство Армении.

Ключевые слова: Парламентская система правления, устойчивое парламентское большинство, избрание премьер-министра, Избирательный кодекс, Национальное Собрание

Բանալի բառեր - խորհրդարանական կառավարման համակարգ, կայուն խորհրդարանական մեծամասնություն, վարչապետի ընտրություն, Ընտրական օրենսգիրք, Ազգային ժողով

ՀՈՎՏԵՆՄԱՐԲԵՐ – ՆՈՅՆՄԱՐԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

CONSTITUTIONAL PROBLEMS OF PROTECTION OF MEDICAL PRIVACY

MANUK MURADYAN
**DEAN OF FACULTY OF LAW AT ACADEMY OF POLICE
EDUCATIONAL COMPLEX OF THE RA,
PhD IN LAW, DOCENT**

For clarification of the framework of human rights and of the object of its protection in the field of healthcare the problem of protection of the right on medical privacy acquires special significance. The goal of this scientific article is to clarify the constitutional content of the right on medical confidentiality. In the article it has been also made attempt to elucidate the mechanism of intervention by the public authorities to protect the mentioned right. At the end of the article the main ways of improvement of legislation in this area are identified.

Keywords: right on medical privacy, human rights, personal life, field of healthcare, subjective rights

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ МЕДИЦИНСКОЙ ТАЙНЫ

МАНУК МУРАДЯН
**НАЧАЛЬНИК ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА АКАДЕМИИ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСА ПОЛИЦИИ РА,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ДОЦЕНТ**

Для выяснения объема права человека и предмета его защиты в области здравоохранения, особое значение приобретает проблема защиты права на медицинскую тайну. Целью данной научной статьи является выяснение конституционно-правового содержания права на медицинскую тайну. В работе также предпринята попытка выяснения механизма вмешательства в предмет защиты исследуемого права со стороны публичной власти. В конце статьи выявлены основные пути развития законодательства в данной области.

Ключевые слова: медицинская тайна, личная жизнь, здравоохранение, права человека, субъективные права

Բանալի բառեր - բժշկական գաղտնիքի իրավունք, մարդու իրավունքներ, անձնական կյանք, առողջապահության ոլորտ, պաշտպանության առարկա, մանավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունք

ՀՈՎՏԵՍՏՐԲԵՐ - ՆՈՅՆՏՐԲԵՐ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ՀԱՏՍՈՒՄ
Իշխանություն

RESUME - РЕЗЮМЕ

STATE TYPOLOGY FORMATION THEORY

MHER VASILYAN
**POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE
OF PHILOSOPHY, SOCIOLOGY
AND LAW OF THE NAS OF THE RA**

The article provides a detailed analysis of the nature and content of state typology theory.

Keywords: State, theory, formational, historical, Marxist approach, social structure

ФОРМАЦИОННАЯ ТЕОРИЯ ПО ТИПОЛОГИЮ ГОСУДАРСТВ

МГЕР ВАСИЛЯН
**СОИСКАТЕЛЬ ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ,
СОЦИОЛОГИИ И ПРАВА НАН РА**

В статье всесторонне анализируются формационные теории по типологию государств, раскрывается сущность и содержание этой концепции.

Ключевые слова: государство, формационная теория, исторический, марксистский подход, общественный строй

Բանալի բառեր - պետություն, ֆորմացիոն տեսություն, պատմական, մարքսիստական մոտեցում, հասարակարգ

ՀՈՎՏԵՆՄԱՐԲԵՐ – ՆՈՅՆԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՊԱՏԱՎԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

THE CONCEPT AND CHARACTERISTICS OF THE ADMINISTRATIVE ACT

RAFIK KHANDANYAN
**JUDGE OF THE ADMINISTRATIVE COURT
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA,
PROFESSOR OF THE DEPARTMENT OF “CONSTITUTIONAL RIGHT,
MUNICIPAL RIGHT”
OF RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY,
PHD IN LAW**

In this article, the author thoroughly discusses the concept of the administrative act, its essence as well as types and characteristics. With a view to ascertaining the characteristics of the judicial review of administrative acts, the latter is to be defined. By its nature, a normative administrative act is a legal act elaborated to regulate legal relations through which matters of supreme significance are resolved in the administrative sphere. The article points out that the legality of the normative administrative act as a whole or partially must be evaluated by the court, which sets to identify whether the act possesses features of legal norms designed to regulate the behavior of subjects of legal relations. To this end, the courts must establish the legality and normativity of the administrative act for exercising control over the administration of law.

Keywords: Administrative act, normative act, legality, normativity, legal certainty

ПОНЯТИЕ И ОСОБЕННОСТИ АДМИНИСТРАТИВНОГО АКТА

РАФИК ХАНДАНЯН
**СУДЬЯ АДМИНИСТРАТИВНОГО СУДА РА,
СТАРШЙ ПРЕПОДАВАТЕЛЬ КАФЕДРЫ КОНСТИТУЦИОННОГО И
МУНИЦИПАЛЬНОГО ПРАВА РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК**

В данной статье автор обстоятельно рассматривает проблемные аспекты понятия и особенности административного акта. В целях выявления особенностей судебного контроля за изданием и исполнением нормативных административных актов необходимо прежде определить, что они представляют собой. По содержания нормативные акты- это правоустановительные акты. Данные акты абстрактно регламентируют правовые отношения, с их помощью решаются наиболее важные, основные проблемы управления. В статье указывается, что при принятии заявления о законности нормативного административного акта и его части суду важно проверить наличие правовых норм, определяющих правила поведения субъектов регулируемых отношения. Поэтому суды при осуществлении судебного контроля в сфере администрирования должны проверять нормативность и законность административных актов.

Ключевые слова: административный акт, нормативный акт, закон, правовая определенность, административный орган

Բանալի բառեր - վարչական ակտ, նորմատիվ ակտ, օրենք, իրավական որոշակիություն, վարչական մարմին

ՀՈՒՍՏՈՒՄԵՐ - ՆՈՅՆԱԳԵՐ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ՀԱՏՈՒՄ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

THE ADMINISTRATION AND ADMINISTRATIVE PROCEDURE AS A COMPLEX SOURCES OF DEFENCE OF THE HUMAN RIGHTS

LILIA HAKOBYAN

**PUBLIC ADMINISTRATION ACADEMY OF THE RA
CENTRAL ELECTORAL COMMISSION OF THE RA
PHD IN LAW**

MANE KHACHATRYAN

CORRESPONDENCE DEGREE SEEKER

The administration and administrative procedure as a complex sources of defence of the human rights has his own place in the defence in the domain of the defence of the rights. In this article we have analyzed the sources of defence limited in the domain of administration and procedures of administration, we referred to the development of the culture of administration by accentuating on the existent problemes in the procedures to make recour in them, in particular in the making of the rights of realization, the constraint of abusing the rights. The goal of this observation is to present some propositions for the productive resolution of the problemes in the procedures of administration.

Keywords: the public rights, the jurisdictional public relations, administration, administrative procedure, administrative body, administrative act, the complexite of the sources of the human rights, recour procedure, the right of recour, the constraint of abusing the rights

АДМИНИСТРИРОВАНИЕ И АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРОИЗВОДСТВО КАК КОМПЛЕКС СРЕДСТВ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

ЛИЛИЯ АКОПЯН

**ДОЦЕНТ КАФЕДРЫ ПРАВОВЕДЕНИЯ,
НАЧАЛЬНИК ЮРИДИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ АППАРАТА,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК**

МАНЕ ХАЧАТРЯН

**СОИСКАТЕЛЬ АКАДЕМИИ
ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ РА**

Администрирование и административное производство как комплекс средств защиты прав человека занимает уникальное место в сфере защиты прав.

В данной статье проанализированы средства защиты, где сделано отражение на формирования и развития администрирования, сделав акцент на проблемах которые имеют место быть в процедуре по жалобам, в частности: реализация жалобного права, злоупотребление правом на подачу жалобы и т.д. Цель исследования — представить ряд предложений по эффективному разрешению некоторых задач, имеющихся в области администрирования и административного производства.

Ключевые слова: публичное право, публичные правоотношения, администрирование, административное производство, административный орган, административный акт, комплекс средств защиты прав человека, производство по жалобам, жалобное право, злоупотребление правом

Բանալի բառեր - հանրային իրավունք, հանրային իրավահարաբերություններ, վարչարարություն, վարչական վարույթ, վարչական մարմին, վարչական ակտ, մարդու իրավունքների պաշտպանության միջոցների համալիր, բողոքարկման վարույթ, բողոքարկման իրավունք, իրավունքների չարաշահման արգելք

ՀՊԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ՀԱՍՏԱՄ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

SOME ISSUES OF THE PUNISHMENT FOR UNFINISHED CRIMES BY CRIMINAL LEGISLATION OF RA

LILIT TADEVOSYAN
JUDGE OF THE CASSATION COURT OF THE RA,
DOCTOR IN LAW

In accordance with Article 65 of the Criminal Code of RA, on imposing punishment for unfinished crimes the nature of the committed actions and the degree of their social danger, the extent to which the criminal intention has been realized as well as the circumstances due to which such crime has not been completed, are taken into consideration. Punishment assigned for unfinished crimes less strict, as compared to completed crimes, because of the fact that they represent less public danger. It is though assumed that the preparation for crime differs from a completed crime not only by the degree of public danger, but also by its nature, because in case of preparation for crime, the criminal encroachment upon the object protected under the criminal law is not deemed to be an encroachment- the objective side of the mentioned crime is not realized only conditions for such realization are created. While qualitative criteria of a particular act are necessary for changing the degree of the social danger of the particular act, for changing the nature of the social danger of the crime quantitative differences are necessary which, in case of an unfinished crime, are present in the acts of the person. Individualization of the criminal liability for unfinished crime can be achieved by reducing the maximal term of punishment for analogous completed crime - reduction of its term and exclusion of the maximal measure of punishment (life sentence). In case of unfinished crimes criminal liability is imposed for the realization of the criminal intent directed at the commission of crime which is expressed in the form of actions aimed at the commission of crime and its completion. From the objective point of view such actions are deemed to be socially dangerous and lead to criminal liability as a criminal will is expressed in the actions of the person concerned though the crime itself is not completed due to circumstances beyond the control of the person.

Keywords: punishment, objectives of punishment, the restoration of social justice, unfinished crimes, individualization of the criminal liability and punishment, unfinished crimes, punishment for unfinished crimes

ОСОБЕННОСТИ НАЗНАЧЕНИЯ НАКАЗАНИЯ ЗА ПРЕДВАРИТЕЛЬНУЮ ПРЕСТУПНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

ЛИЛИТ ТАДЕВОСЯН
СУДЬЯ КАССАЦИОННОГО СУДА РА,
ДОКТОР ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

Согласно части 1 статьи 65 Уголовного кодекса Республики Армения, предусматривающей особенности назначения наказания за неоконченное преступление, при назначении наказания за неоконченное преступление учитываются характер действий, совершенных виновным, степень общественной опасности, степень осуществления преступного намерения и те обстоятельства, в силу которых преступление не было доведено до конца. Установление более мягких наказаний за неоконченные преступления по сравнению с оконченными обуславливается в первую очередь меньшей общественной опасностью неоконченных видов преступлений. Подразумевается, однако, что приготовление к преступлению отличается от оконченного преступления не только степенью общественной опасности, но и характером, поскольку в случае приготовления к преступлению преступное посягательство на охраняемый уголовным законом объект, посягательством не считается: объективная сторона данного преступления еще не реализуется, а лишь создаются условия для этого. Поскольку для изменения степени общественной опасности деяния важны его количественные показатели, то для изменения характера общественной опасности преступления необходимы качественные различия, которые в случае неоконченного преступления присутствуют в деянии лица. По действующему уголовному законодательству Республики Армения, фактически средством индивидуализации уголовной ответственности за неоконченные преступления является снижение верхней границы максимального срока наказания за аналогичные оконченные преступления, и исключение максимальной меры наказания (пожизненного лишения свободы). Армянский законодатель, как и российский, ограничились лишь верхние пределы наказания за неоконченные преступления, при этом никак не ограничив нижнюю границу возможного наказания, однако законодательная регламентация подобного подхода дала бы по нашему мнению реальную возможность для осуществления принципа справедливости и индивидуализации наказания.

Ключевые слова: наказание, цели наказания, восстановление социальной справедливости, индивидуализация уголовной ответственности и наказания, неоконченные преступления, назначение наказания за неоконченные преступления

Բանալի բառեր - պատիժ, պատժի նպատակ, սոցիալական արդարության վերականգնում, քրեական պատասխանատվության և պատժի անհատականացում, չավարտված հանցագործություններ, չավարտված հանցագործության համար պատժի նշանակում

ՀՈՒՅՑԵՄԱՐԲԵՐ - ՆՈՅՅՄԱՐԲԵՐ 2016 10 - 11 (208 - 209)
ՀԱՍՏԱՎԱՐ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF THE STRUCTURES OF PUNISHMENT OBJECTIVES IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

LILIT TADEVOSYAN

**JUDGE OF THE CASSATION COURT OF THE RA,
DOCTOR IN LAW**

PETROS MARTIROSYAN

**POST-GRADUATE STUDENT
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY**

In this article the authors review the problems of the improvement of punishment objectives implementation structures. And in this discussion the authors take into account the characteristics of the stages of the assignment and implementation of punishment.

In the discussion the authors examine principles of assignment punishment. In addition, the authors discuss the current penal system in criminal law, types and problems of implementation of punishment purposes. Also they discuss the system of penal measures applied to minors. In the study the authors suggest the issues of problem-solving which, in their turn, are focused on punishment, the implementation of the goals, and improving the structures.

Keywords. criminal punishment, fairness of punishment, punishment objectives, assignment of punishment, implementation of punishment, system of punishment, coercive measures of educational character, implementation of the structures of the punishment objectives

ПУТИ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕХАНИЗМОВ РЕАЛИЗАЦИИ ЦЕЛЕЙ НАКАЗАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

ЛИЛИТ ТАДЕВОСЯН

**СУДЬЯ КАССАЦИОННОГО СУДА РА,
ДОКТОР ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК**

ПЕТРОС МАРТИРОСЯН

**СОИСКАТЕЛЬ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА**

В данной работе авторы обсуждают вопросы усовершенствования механизмов реализации целей наказания. Обсуждение этого вопроса авторы осуществляют учитывая специфику этапов назначения и исполнения наказания, подчеркивая их взаимосвязь. Обсуждая вопросы о назначения наказания авторы прежде всего обсуждают принципы назначения наказания. Кроме того, авторы обсуждают действующую в уголовном праве систему наказания, виды, а также проблемы связанные с их применением с точки зрения реализации целей наказания. В рамках рассматриваемого вопроса отдельно обсуждается действующая в Уголовном кодексе система уголовно-правовых мер применяемых к несовершеннолетним в. По результатам прошедшего исследования авторы предлагают подходы к решению проблем, которые направлены на совершенствование механизмов реализации целей наказания.

Ключевые слова: уголовное наказание, справедливость наказания, цели наказания, назначение наказания, этап исполнения наказаний, система наказания, принудительные меры дисциплинарного воздействия, механизм реализации целей наказания

Բանալի բառեր - քրեական պատիժ, պատժի արդարացիություն, պատժի նպատակներ, պատժի նշանակում, պատժի կատարման փուլ, պատժի համակարգ, դատարարական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ, պատժի նպատակների իրականացման կառուցակարգ

ՀՈՎՏԵՆՄԱՐԲԵՐ – ԿՈՑԵՆՏՐԱԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՀԱՏԱՍՏԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

MAIN ISSUES RELATING TO MERGING CRIMINAL CASES DURING JUDICIAL INVESTIGATIONS

ARSEN NIKOGHOSYAN

**JUDGE OF THE COURT OF FIRST INSTANCE OF ARABKIR
AND QANAQER-ZEYTUN COMMUNITIES OF YEREVAN**

ARNOLD VARDANYAN

**ASSISTANT JUDGE OF THE COURT
OF FIRST INSTANCE OF ARABKIR
AND QANAQER-ZEYTUN COMMUNITIES OF YEREVAN**

In the submitted article, the authors discuss the issues that arise when merging criminal cases during judicial investigations both from the perspective of legal norms as defined by the legislator and the perspective of approaches adopted in law enforcement practice. The authors discuss the existing legal uncertainty as regards the practice of merging criminal cases during judicial investigations. The legal uncertainty is related to the dispositive and imperative perceptions of merging criminal cases, returning the criminal case to the prosecutor, pressing joint charges, the court's decision "established by law," recommencing judicial trial, and applying the practice of accelerated judicial trial. The authors have a strong belief that the legal uncertainty of the issues raised in the article can be overcome, departing from the considerations of the protection of the person's fundamental rights and freedoms as reserved in the RA Constitution and the European Convention.

Keywords: merging criminal cases, legal uncertainty, right to a fair trial, court "established by law", recommencing judicial trial, proportional punishment, pressing joint charges, returning the criminal case to the prosecutor

ОСНОВНЫЕ ВОПРОСЫ, СВЯЗАННЫЕ С СОЕДИНЕНИЕМ УГОЛОВНЫХ ДЕЛ В ХОДЕ СУДЕБНОГО СЛЕДСТВИЯ

АРСЕН НИКОГОСЯН

**СУДЬЯ ОБЩЕЙ ЮРИСДИКЦИИ РАЙОНА АРАБКИР
И КАНАКЕР-ЗЕЙТУН ГОРОДА ЕРЕВАН**

АРНОЛД ВАРДАНЯН

**ПОМОЩНИК СУДЬИ ОБЩЕЙ ЮРИСДИКЦИИ РАЙОНА АРАБКИР
И КАНАКЕР-ЗЕЙТУН ГОРОДА ЕРЕВАН**

В представленной статье обсуждаются основные вопросы, возникающие при соединении уголовных дел в ходе судебного следствия, как с точки зрения правовых норм, установленных законодателем, так и с точки зрения подходов, принятых в правоприменительной практике. Авторы представляют правовую неопределенность в связи с институтом соединении уголовных дел в ходе судебного следствия. Правовая неопределенность связана с диспозитивным и императивным восприятиями соединения уголовных дел, возвращением уголовного дела прокурору, предъявлением единого обвинения, решением, принятым судом созданный "на основании закона", возобновлением судебного следствия и проведением ускоренного судебного следствия. По убеждению авторов, правовая неопределенность основных вопросов, поднятых в статье, может быть разрешена, исходя из соображений защиты основополагающих прав и свобод человека, закрепленных в Конституции РА и Европейской конвенции.

Ключевые слова: соединение уголовных дел, правовая неопределенность, суд созданный на основании закона, право на справедливое судебное разбирательство, возобновление судебного следствия, соразмерное наказание, предъявление единого обвинения, возвращение уголовного дела прокурору

Բանալի բառեր - քրեական գործերի միացում, իրավական անորոշություն, արդար դատարկություն իրավունք, «օրենքի հիման վրա» ստեղծված դատարան, դատական քննության վերականգնում, համաչափ պատիժ, միասնական մեղադրանքի առաջադրում, քրեական գործը վերադարձնել դատախազին

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ՀԱՏՈՒՄ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

METHODOLOGY OF PLANNING PROCESS OF THE INVESTIGATION

VAHE YENGIBARYAN

**EXECUTIVE DIRECTOR OF ASSOCIATION OF JUDGES OF THE RA,
DOCTOR OF LAW, ASSOCIATED PROFESSOR OF THE
CHAMBER OF CRIMINAL PROCEDURE
AND CRIMINALISTICS OF THE YSU**

The author of the article referred to the one of the most important issues of Criminalistics and Criminal Procedure Law: namely the issue of planning process of the investigation. It is the first time when in Armenian professional literature the main issues of planning process of the investigation and the creation of written form of investigative plan are discussed complexly.

The author all above-mentioned issues researches in the point of methodology and the effectiveness of the investigation at whole. In the article, the issues of principals, content and the service role of the investigative plan discovered. In theoretical point of view as a result of the analyze of positions of different authors the scientific grounds of the planning process of the investigation are discovered and in practical point of view- practical aspects, the nature of the decree of the Head of Investigation Committee on this issue.

Keywords: forensic science, Criminal procedure law, investigation, planning, investigative plan, investigator, criminal case

МЕТОДОЛОГИЯ ПЛАНИРОВАНИЯ РАССЛЕДОВАНИЯ

ВАГЕ ЕНГИБАРЯН

**ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ ДИРЕКТОР СОЮЗА СУДЕЙ РА,
ДОКТОР ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ДОЦЕНТ,
ДОЦЕНТ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА
И КРИМИНАЛИСТИКИ ЕГУ**

В статье автор обсуждает одну из важнейших проблем науки криминалистики и уголовно-процессуального права — планирование расследования. Впервые в отечественной криминалистической науке комплексно рассматриваются основные вопросы планирования расследования, а также составления следственного плана в письменном форме.

Автор вышеуказанные проблемы рассматривает с точки зрения методологии и эффективности расследования в целом. Выявляются и представляются принципы, содержание и служебная роль следственного плана. С точки зрения теории в результате анализа мнений разных авторов в статье представляются научные основы планирования расследования, а с точки зрения практики - прикладные вопросы, а также сущность приказа начальника СК РА по данному вопросу.

Ключевые слова: криминалистика, уголовный процесс, расследование, планирование, следственный план, следователь, уголовное дело

Բանալի բառեր - կրիմինալիստիկա, քրեական դատավարություն, քննություն, պլանավորում, քննչական պլան, քննիչ, քրեական գործ

ՀՊԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ՊՍՍՈՒՄ
Իշխանություն

RESUME - РЕЗЮМЕ

**SOME PRACTICAL ISSUES OF IMPLEMENTATION
OF CRIME SCENE EXAMINATION**

VREJ OHANYAN
CHIEF OF CRIME SCENE EXPERTISES DEPARTMENT OF
"NATIONAL BUREAU OF EXPERTISES" SNPO OF THE RA
NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES

The article is devoted to the practical problems of crime scene examination. Here are presented the appropriate provisions and the particularities of their usage of Criminal Procedure Code, taking into account the practical requirements. Among the important issues there is noted the issue of material evidences existence and their interrelation with this investigatory action. The author emphasizes the need of crime scene examination regulation with separate norm (article) in the Criminal Procedure Code.

Keywords: examination, crime scene, Criminal Procedure Code, material evidence, investigator, criminal case

**НЕКОТОРЫЕ ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ПРОИЗВОДСТВА
ОСМОТРА МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ**

ВРЕЖ ОГАНЯН
НАЧАЛЬНИК ОТДЕЛА ЭКСПЕРТИЗ МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ ГНКО
“НАЦИОНАЛЬНОГО БЮРО ЭКСПЕРТИЗ” НАН РА

Статья посвящена практическим проблемам осмотра места происшествия. Представлены соответствующие положения уголовно-процессуального законодательства и особенности их применения с учетом практических требований. Среди важных вопросов указывается вопрос о наличии вещественных доказательств и их взаимоотношение с этим следственным действием. Автор подчеркивает необходимость регулирования осмотра места происшествия с отдельной нормой в уголовно-процессуальном законодательстве.

Ключевые слова: осмотр, место происшествия, уголовно-процессуальное законодательство, вещественное доказательство, следователь, уголовное дело

Բանալի բառեր - զննություն, դեպքի վայր, քրեական դատավարության օրենսգիրք, իրերեն ապացույց, բննիչ, քրեական գործ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEZÜME

THE PECULIARITIES OF ENFORCING DETENTION

MARTIN NALBANDYAN

APPLICANT OF THE DEPARTMENT OF CRIMINAL AND CRIMINAL PROCEDURAL LAW OF THE INSTITUTE FOR LAW AND POLITICS OF THE RUSSIAN ARMENIAN SLAVONIC UNIVERSITY

This article is devoted to an issue which has not been thoroughly studied in Armenia, specifically regarding detention as a means of criminal punishment, and its peculiarities. Taking into account, the fact that the main ground for enforcing any type of punishment prescribed by criminal law is the entrance of the judicial act into force, the author conducted research regarding the issues for effective enforcement of judicial acts by the state. Based on the peculiarities of the stated issue the author considered it necessary to make amendments in the Penitentiary Code of the Republic of Armenia.

Keywords: type of punishment, process, human rights defender, judicial act, limitations of human rights, prisoner, scope of punishment, process, deprivation of liberty

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛНЕНИЯ АРЕСТА

МАРТИН НАЛБАНДЯН

СОИСКАТЕЛЬ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО (СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА ИНСТИТУТА ПРАВА И ПОЛИТИКИ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО ПРАВА И УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА

Данная статья посвящена ряду особенностей исполнения ареста, как мало исследованному виду уголовного наказания. Имея ввиду, что основным условием исполнения любого вида наказания, в том числе ареста, является вступившее в законную силу решение суда о назначении конкретного вида наказания, автор подверг анализу проблемы, связанные с обеспечением деятельности государства по эффективности исполнения вида уголовного наказания. Исходя из особенностей проблемы, автор счел необходимым внести в уголовно-исполнительный кодекс РА.

Ключевые слова: вид наказания, процесс, защитник прав человека, приговор, правоограничения, осужденный, мера наказания, производство, особенности, лишение свободы

Բանալի բառեր - պատժատեսակ, ընթացակարգ, իրավապաշտպան, դատավճիռ, իրավասահմանափակում, դատապարտյալ, պատժաչափ, վարույթ, հատկանիշ, ազատագրվում

ՀՈՎՏԵՆՄԱՆԻՐ - ՆՈՅՆԵՄԲԵՐ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ՀԱՍՏԱՑՄԱՆ
Իշխանություն

RESUME - РЕЗЮМЕ

PSYCHOLOGICAL PROBLEMS THE PERSON CONVICTED

LEVON SARGSYAN

**ARMENIAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY AFTER
KH. ABOVYAN CHAIR OF APPLIED PSYCHOLOGY
PHD OF PSYCHOLOGICAL SCIENCES, LECTURER**

The article refers to the most important question in legal psychology: study of psychological problems of prisoners. Analyzes the approaches of different authors. This article describes a number of problems characteristic of the convicted person: stress, reconstructions, adaptation penitentiary, guilt, difficulty in relationships, etc.

Keywords: condemned, adaptation, the crime, punishment, consciousness of sin

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИЧНОСТИ ОСУЖДЕННОГО

ЛЕВОН САРГСЯН

**АРМЯНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Х. АБОВЯНА,
КАФЕДРА ПРИКЛАДНОЙ ПСИХОЛОГИИ,
КАНДИДАТ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ НАУК**

Статья относится к самому важному вопросу в юридической психологии: изучения психологических проблем заключенных. Анализируются подходы разных авторов. В статье описана ряде задач характерно осужденного: психологический стресс, реконструкций, адаптация уголовно-исполнительного учреждения, чувство вины, трудности в отношениях и т.д.

Ключевые слова: осужденный, преступление, наказание, сознание греха, адаптация

Բանալի բառեր - դատապարտյալ, հանցանք, պատիժ, մեղքի գիտակցում, հարմարում

ՀՈՎՅԵՆԱԳՐԻ - ՆՈՅՆԱԳՐԻ 2016 10 - 11 (208 - 209)

ՀԱՍՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

Անատոլի ԱՎԱԳՅԱՆ

* Երեք բան պետք չէ կորցնել՝ առողջությունը, հույսը, պատիվը:

* Երեք բան կյանքում արժեքավոր են՝ սերը, համոզմունքը, վստահությունը:

* Երեք բան կյանքում անկայուն են՝ իշխանությունը, հարստությունը, առողջությունը:

* Երեք բան բնորոշում են մարդուն՝ աշխատանքը, ազնվությունը, ձեռքբերումները:

* Երեք բան կործանում են մարդուն՝ գինին, հպարտությունն ու միայնությունը:

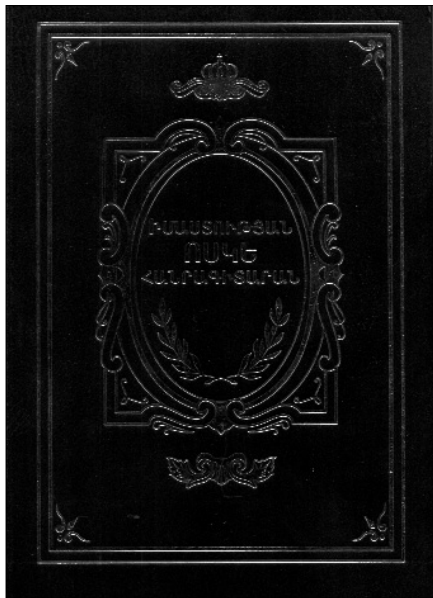
* Երեք բան դժվար է ասել՝ ես քեզ սիրում եմ, ներիր, օգնիր ինձ:

* Ետ չես բերի նաև ժամանակը, հնարավորությունը, ջանքերդ:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2016 10 – 11 (208 – 209)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

142

Մենք ներկայացրինք
քաղվածքներ

Անատոլի ԱՎԱԳՅԱՆԻ

«Իմաստության ոսկե
հանրագիտան» գրքից:

Գրքում ներառված են տարբեր
ժամանակների և ժողովուրդների
մեծագույն ներկայացուցիչների՝ Հին
Արևելքի և անտիկ աշխարհի
մտածողներից մինչև
ժամանակակից գիտության,
արվեստի, քաղաքական ու
ռազմական ականավոր գործիչների
աֆորիզմներն ու ասույթները:

Ժողովածուն կառուցված է
ժամանակագրական կարգով
և կազմված է հինգ մասից: